

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ДОРОХІНА ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 347.23

**ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право.

Дисертація

на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Науковий консультант:

Глушков Валерій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Запоріжжя – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ	18
1.1. Становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні	18
1.2. Злочини проти власності як предмет кримінально-правових досліджень	27
1.3. Кримінально-правова політика щодо охорони власності	36
Висновки до розділу 1.....	73
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	81
2.1. Кримінально-правова характеристика об’єктивних ознак злочинів проти власності	81
2.2. Кримінально-правова характеристика суб’єктивних ознак злочинів проти власності	170
Висновки до розділу 2.....	202
РОЗДІЛ 3. ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	206
3.1. Класифікація злочинів	206
3.2. Злочини проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном (статті 185–193, 197 ¹ КК України)	218
3.3. Злочини проти власності, не пов’язані з незаконним заволодінням майном (статті 194–197, 198 КК України).....	248
Висновки до розділу 3.....	262
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	265
4.1. Кваліфікуючі ознаки злочинів	265
4.2. Відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань	324

4.3. Розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень	340
Висновки до розділу 4.....	356
РОЗДІЛ 5. ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	358
5.1. Призначення покарання.....	358
5.2. Звільнення від кримінальної відповідальності.....	386
Висновки до розділу 5.....	393
ВИСНОВКИ	395
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	404
ДОДАТКИ	492

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК України – Господарський кодекс України

ДСА України – Державна судова адміністрація України

ЕОМ – електронно-обчислювальна машина

ЕОТ – електронно-обчислювальна техніка

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЖК України – Житловий кодекс України

ЗК України – Земельний кодекс України

КВПУ – Конфедерація вільних профспілок України

КК України – Кримінальний кодекс України

КпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

ПК України – Податковий кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

абз. – абзац

грн – гривна

нмдг – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

п. – пункт

р. – рік

рр. – роки

с. – сторінка

ст. – стаття

ст. – століття

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільства, для якого характерне проведення соціально-економічних і політичних ліберальних реформ, спрямованих на формування й розвиток цивілізованих ринкових відносин, особливо важливим завданням є забезпечення належної охорони власності кримінально-правовими засобами. Реалізація сучасних ліберальних реформ, безперечно, значною мірою залежить від умов, що створює закон, який спрямовано, передусім, на захист прав і свобод людини та громадянина у сфері охорони прав власності. Трансформація такого захисту неможлива без усебічної охорони власності, оскільки відносини власності є фундаментом повноцінного соціально-економічного розвитку українського суспільства. Протиправні посягання на власність негативно впливають на соціальні й економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, виступають тими детермінантами, які здатні перешкоджати зростанню матеріального добробуту громадян України й розвитку української економіки загалом, що позначається на загальному стані злочинності.

У злочинах проти власності найяскравіше виявляється розмежування філософського розуміння зла і добра, чорного і білого, раціонального і ірраціонального, злочинного і незлочинного. Поняття «власність» розуміють як властивість людської природи, як щось безсуб'єктне, як деперсоналізоване явище або як юридичну норму. Ставлення людини, до речі, тлумачать як спосіб її самовизначення й самореалізації в навколишньому світі. Відносини власності – це діалектика взаємодії суб'єкта й об'єкта, їхній взаємний вплив і розвиток економіки.

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства проблема зростання кількості «одвічних» злочинів проти власності й виникнення нових видів протиправних посягань, зумовлених розвитком неоліберальних суспільних відносин у майновій сфері, є проблемою не лише юристів-практиків, які стикаються зі значними труднощами у кваліфікації злочинних посягань на власність, а й теоретиків різних галузей права, політиків та економістів тощо.

Складність цієї проблематики позначається на законотворчій діяльності щодо приведення кримінального закону у відповідність до вимог сьогодення.

Статистичні дані відображають сучасний стан злочинності з урахуванням змін у структурі злочинів проти власності. Зокрема, аналізуючи злочини проти власності в загальній структурі злочинності, доцільно констатувати, що їх частка є найбільшою в Україні та за умови зміни соціально-політичної обстановки становить понад 50%. Так, за даними ДСА, у 2012 р. частка злочинів проти власності становила 52,5%; у 2013 р. – 53,6%; у 2014 р. – 51%; у 2015 р. – 51,6%, у I півріччі 2016 р. – 54%. Відповідно, майже кожен другий засуджений – це особа, яка була притягнена до відповідальності за посягання на власність. На підставі наведеного можна впевнено говорити про те, що навіть незначні зміни в кількісних і якісних показниках злочинів проти власності здатні істотно впливати на стан злочинності в країні. Тому складна обстановка в законотворчості та несвоєчасне реагування на недоліки щодо побудови системи протидії майновій злочинності безпосередньо впливають на якість правозастосовної діяльності та стан національної безпеки загалом.

Варто підкреслити, що національне кримінальне законодавство у сфері охорони власності не має єдиної методологічної основи, у ньому присутні «чужорідні» інститути й традиції інших галузей права, що є найбільш поширеною причиною великого розриву між змістом, вкладеним у текст закону, і тим, що тлумачиться в процесі правозастосування. У зв'язку із цим на сучасному етапі необхідне вирішення теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, що сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики в цій сфері.

Зародження самостійного інституту «злочини проти власності» можна умовно віднести до XIX ст., фундаторами дослідження цієї проблематики були такі науковці, як: Л. С. Білогриць-Котляревський, В. В. Йосипов, М. Д. Сергієвський, І. Я. Фойницький та ін. В егалітарний період вивчення цих питань продовжували М. І. Бажанов, Г. М. Борзенков, В. О. Владимиров, Л. Д. Гаухман,

О. О. Жижиленко, М. Й. Коржанський, Г. А. Кригер, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, В. Д. Меньшагін, П. П. Михайленко, Б. С. Нікіфоров, Й. С. Ной, О. О. Піонтковський, С. В. Познишев, Д. Н. Розенберг, М. С. Таганцев, С. І. Тихоненко, А. Н. Трайнін та ін.

У сучасний період значний внесок у становлення та розвиток окремих теоретичних поглядів щодо окресленої проблематики зробили такі вчені, як: Д. П. Альошин, П. П. Андрушко, Н. О. Антонюк, В. Д. Базилевич, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, А. С. Беніцький, П. С. Берзін, В. І. Борисов, Л. П. Брич, Б. І. Газдайка-Василишин, В. О. Глушков, Б. М. Головкин, О. О. Горішний, В. К. Грищук, І. І. Гуня, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, Л. М. Демидова, О. І. Дітріх, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, М. В. Ємельянов, О. В. Ільїна, В. М. Карп'юк, М. В. Карчевський, А. М. Колодій, О. М. Костенко, В. В. Кузнєцов, А. А. Кундеус, Є. В. Лашук, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, М. І. Мельник, О. А. Мірошніченко, А. А. Музика, В. О. Навроцький, П. В. Олійник, М. І. Панов, А. В. Савченко, О. В. Смаглюк, В. Я. Тацій, В. В. Тищенко, Ю. В. Філей, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, О. В. Чус, А. Ю. Швець, Ю. Л. Шуляк, Н. В. Яницька, Н. М. Ярмиш та ін. Варто зазначити, що в їхніх працях питання кримінально-правової охорони власності розглянуто без урахування сучасних соціально-політичних, економічних змін у суспільстві в політико-правовому аспекті, тому багато з них залишилися поза увагою науковців.

Викладене, насамперед, зумовлено тим, що на сьогодні дослідження не запропоновано комплексного розв'язання теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні. Зокрема, теоретичні проблеми захисту власності кримінально-правовими засобами дослідники зачіпали у зв'язку з висвітленням окремих складів злочинів проти власності, не акцентуючи уваги на тому, що це доцільно здійснювати на основі оновлених доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності з урахуванням новітніх парадигм неолібералізму. Тому ціла низка питань та проблем потребують подальшого теоретичного переосмислення, уточнення та подальшого розвитку. Тож на сучасному етапі законодавча регламентація кримінально-правової охорони

власності значно відстає від сучасних потреб практики й розвитку правової теорії та потребує ґрунтовного наукового аналізу.

Актуальність теми дослідження зумовлена процесами розвитку сучасного українського кримінального законодавства щодо охорони власності та необхідністю формування новітньої кримінально-правової політики щодо охорони власності загалом та конкретних напрямів, яка б ураховувала сучасні розробки теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні та заклала підвалини нових правових механізмів протидії злочинам у цій сфері. Усе вищезазначене визначило вибір теми дисертації, її мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних робіт: Класичного приватного університету «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина» (державний реєстраційний номер 0110U003958), Київського національного торговельно-економічного університету «Теоретико-правові засади забезпечення безпеки підприємницької діяльності в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0113U000528).

Тема дисертації затверджена вченою радою Класичного приватного університету (протокол від 23.12.2015 № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* є вирішення теоретичних проблем становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні, що сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики в цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– проаналізувати становлення законодавства та здобутки науковців щодо кримінально-правової охорони власності;

– дати комплексну характеристику інституту власності як соціально-економічного й правового явища та об'єкта кримінально-правової охорони, установити його сучасну сутність і розуміння як кримінально-правової категорії;

- визначити положення кримінально-правової політики щодо охорони власності в Україні;
- з'ясувати теоретико-правові підходи до визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів проти власності;
- встановити науково обґрунтовані підходи до систематизації злочинів проти власності та охарактеризувати кожен з видів;
- проаналізувати й узагальнити кваліфікуючі ознаки злочинів проти власності;
- визначити критерії відмежування злочинів проти власності від суміжних злочинів та інших видів правопорушень у кримінальному праві;
- узагальнити сучасну практику призначення покарання за злочини проти власності в Україні;
- проаналізувати підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності;
- узагальнити позитивний досвід інших країн у сфері кримінально-правової охорони власності з метою вдосконалення захисту власності в Україні;
- удосконалити понятійний апарат досліджуваної проблематики;
- сформулювати теоретичні положення, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування щодо кримінально-правової охорони власності в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають, змінюються та припиняються під час забезпечення охорони власності кримінально-правовими засобами.

Предмет дослідження – теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять діалектико-матеріалістичний підхід та сучасні теорії наукового пізнання соціальних і правових явищ, передусім принципи об'єктивності та всебічного розгляду, суперечності, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного; діалектичні закони: взаємопереходу кількісних і якісних

змін, єдності й боротьби протилежностей, що охоплюють комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. У ході дослідження використано такі методи: *історичний* – для простеження становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності й стану наукової розробленості окресленої проблематики в ретроспективі (підрозділи 1.1, 1.2); *системно-структурний* (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1) і *системно-функціональний* (підрозділи 3.2, 3.3) – для визначення мети та функцій, для виконання яких створюється й діє відповідна система, а також з'ясування внутрішніх зв'язків між елементами системи, тим самим формування уявлення про внутрішню організацію (структуру) системи, а також сукупність якісних властивостей системи, які забезпечують її цілісність та особливість (підрозділ 4.1); *порівняльно-правовий* – для дослідження окремих проблем відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань, а також виявлення місця кримінального проступку в національній правовій системі (підрозділи 4.2, 4.3); *прогнозування* – для оцінювання потенційної ефективності певних законодавчих новел та пропозицій (підрозділи 1.3, 5.1, 5.2); *догматичний* – для встановлення змісту правових норм, з'ясування закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки (розділи 1–5). Використання зазначених методів дало можливість розглянути теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів (складових) різного рівня складності, виявити ієрархічні зв'язки між окремими видами злочинів проти власності, з'ясувати місце цієї групи злочинів у системі Особливої частини КК України.

Теоретичною основою дослідження стали праці українських і зарубіжних учених з кримінального права, кримінології, теорії держави та права, конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального процесуального права тощо.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України, нормативні акти

Президента України та Кабінету Міністрів України, рішення ЄСПЛ, постанови Пленуму ВСУ, проекти концепцій, листи з офіційними роз'ясненнями НБУ тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Верховного Суду України, звітності Державної судової адміністрації, Міністерства внутрішніх справ України за 2010–2016 рр.; результати вивчення 1450 кримінальних проваджень (справ), розглянутих судами України, включених до Єдиного державного реєстру судових рішень, за період 2006–2016 рр.; результати анкетування 357 суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає тому, що дисертація є першим у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексним монографічним дослідженням теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, в якому розроблено доктринальну концепцію юридичної природи власності як базової складової кримінально-правової політики щодо охорони власності в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, що мають елементи наукової новизни, зокрема:

уперше:

– сформульовано авторське розуміння власності як універсального інституту теорії права та об'єкта кримінально-правової охорони з позиції визнання її міжінтегральною, політико-правовою реальністю, що має соціально-економічні властивості, які й визначають її як базову складову кримінально-правової політики щодо охорони власності;

– розроблено концептуальну модель усебічної кримінально-правової охорони власності, яка заснована на принципах лібералізму;

– досліджено соціальну, економічну й правову природу власності та доведено, що для узгодження особливостей національного розуміння поняття власності з основними ліберальними принципами й засадами сучасного європейського права доцільно поєднати соціально-економічний та правовий підходи до розуміння цієї категорії;

– запропоновано з метою належної кримінально-правової оцінки незаконного заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами

передбачити в окремій кримінально-правовій нормі відповідальність за такі дії та наведено редакцію ст. 190¹ «Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами»;

– доведено доцільність доповнення розділу VI Особливої частини КК України преамбулою, до якої запропоновано перенести текст примітки до ст. 185 КК України, доповнити її поняттями: «культурна власність», «житло», «інше приміщення» й «сховище» та розтлумачити їх;

– обґрунтовано необхідність уніфікації термінології в нормативних актах у сфері охорони культурної власності, під якою запропоновано розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню ті іншу цінність, які є власністю особи чи іншого суб'єкта права;

– запропоновано доповнити відповідні частини ст. 185, 186 та 187 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення таких дій щодо культурної власності»;

– обґрунтовано доцільність визнання предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України «Умисне знищення чи пошкодження майна», власного майна особи за умови, якщо це майно визнано культурною власністю;

– обґрунтовано доцільність декриміналізації злочинів, передбачених ст. 193 КК «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї» та ст. 196 КК «Необережне знищення або пошкодження майна», з огляду на те, що такі діяння не становлять суспільної небезпеки;

– встановлено соціальну зумовленість застосування заохочувальної норми, в якій закріплюватимуться умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності;

удосконалено:

– етапи становлення системи кримінально-правової охорони власності;

– підходи до доцільності криміналізації протиправних посягань на майно, яке перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, шляхом доповнення ч. 2

ст. 185 КК України таким змістом: «Крадіжка майна, яке перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб»;

– розуміння предметів злочинів проти власності, передбачених ст. 197¹ КК України «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво», на підставі чого запропоновано злочини, передбачені ч. 1, 2 відповідної статті, предметом яких є земельна ділянка, визнавати злочинами проти докільця, а злочини, передбачені ч. 3, 4 відповідної статті, предметом яких є самовільна споруда або будівля, визнавати такими, що посягають на суспільні відносини у сфері господарювання;

– теоретичні уявлення про зміст кваліфікуючих ознак злочинів проти власності, поділених на загальні кваліфікуючі ознаки (за формою множинності, за формою співучасті, за розміром спричиненої шкоди) й особливі (спеціальні) кваліфікуючі ознаки (залежно від способу вчинення злочину та від наслідків);

– підходи до оцінювання дій власника з вилучення (викрадення) своєї власності у випадку, коли він вилучає частину належного йому майна, яке перебуває у віданні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна, як злочину проти власності;

– теоретико-прикладні підходи до вирішення проблем призначення покарання та окремих видів покарання за злочини проти власності;

набуло подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо визначення змісту, напрямів та рівнів сучасної кримінально-правової політики з охорони власності в Україні;

– пропозиції щодо переосмислення змісту об'єктів злочинів проти власності, передбачених ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» та ст. 198 «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом» КК України, зокрема запропоновано віднести їх до розділу VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», враховуючи особливості об'єктивних ознак злочинів, що свідчить про наявність руху майна в господарській сфері, а також підтримано пропозицію вчених щодо перенесення ст. 194¹ «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» КК

України до розділу XI Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки та експлуатації транспорту» та позицію щодо доцільності віднесення протиправних посягань на транспортні засоби до того самого розділу;

– розуміння предмета злочинів проти власності, який має такі необхідні ознаки, як: матеріальна (фізична), економічна, юридична й соціальна, та такого його різновиду, як «безтілесна річ», а також правової природи й особливостей безготівкових грошей та криптовалют як предмета злочинів проти власності;

– теоретичні уявлення щодо розмежування злочинів проти власності з іншими видами правопорушень на підставі таких критеріїв, як рівень суспільної небезпечності та ознаки предмета злочину;

– положення щодо доцільності притягнення до кримінальної відповідальності за шахрайство та протиправне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами з 14 років;

– дискусія щодо визнання права інтелектуальної власності об'єктом злочинів проти власності;

– оцінювання викрадення будь-яких атрибутів з місць поховання, надмогильної споруди, розташованої в місці поховання, як злочину проти власності;

– положення щодо доцільності введення нової кваліфікуючої ознаки до складів злочинів проти власності: масовий (сукупний) потерпілий та відновлення таких ознак, як: особливо небезпечний рецидивіст та злочинна організація.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути реалізовані в:

– *законотворчій діяльності* – при вдосконаленні окремих положень КК України, інших законів (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України від 20.12.2016 № 22/677-1-15);

– *науково-дослідній сфері* – слугувати підґрунтям для подальшого опрацювання проблеми кримінально-правової охорони власності (акт впровадження Науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України щодо проведення дослідження за темою науково-дослідної роботи

«Визначення рівня криміналізації сфер суспільного життя та галузей економіки України» (державний реєстраційний номер 0115U002066) від 21.10.2015);

– *правоохоронній сфері* – удосконалення слідчої практики (акти впровадження Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві від 30.09.2015; Добровеличківського РВ УМВС України в Кіровоградській області від 20.05.2016);

– *навчальному процесі* – під час проведення занять з дисциплін «Кримінальне право України» та «Кримінально-правова охорона власності» (акт впровадження ВНЗ «Київський університет ринкових відносин» від 15.10.2016; довідка про впровадження результатів дослідження в навчальний процес Класичного приватного університету від 20.09.2016).

Особистий внесок здобувача. Основні положення й висновки дисертації розроблено автором особисто. Наукові розробки, що належать співавторам, у дисертаційній роботі не використовувались. Матеріали кандидатської дисертації на тему «Забезпечення прав юридичної особи в адміністративних провадженнях» в докторській не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Апробацію результатів дослідження здійснено в процесі проходження стажування в Люксембурзькому центрі дослідження європейських реформ (4 квітня – 1 червня 2016 р.) з отриманням сертифіката. Результати дослідження доповідались та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах, симпозіумах, круглих столах: «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 2013 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 2013 р.); «Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі» (м. Одеса, 2013 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки – 2014» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2014 р.); «Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»)» (м. Харків, 2014 р.); «Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-

етичні та соціально-економічні засади розвитку» (м. Київ, 2014 р.); «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 2014 р.); «Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права» (м. Братислава, 2014 р.); «Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Россия и регионы: новая парадигма развития» (м. Нижній Тагіл, 2014 р.); «Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах» (м. Львів, 2014 р.); «2014. Legal scientific community» (м. Будапешт, 2014 р.); «Právna veda a prax v treťom tisícročí» (м. Кошице, 2015 р.); «Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 2015 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2015 р.); «Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права» (м. Одеса, 2015 р.); «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 2015 р.); «Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах» (м. Львів, 2015 р.); «Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні» (м. Харків, 2015 р.); «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (м. Одеса, 2015 р.); «Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу» (м. Одеса, 2015 р.); «Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки» (м. Миколаїв, 2015 р.); «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (м. Київ, 2015 р.); «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)» (м. Львів, 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 2016 р.); «Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання» (м. Одеса, 2016 р.); «Теорія та практика правоохоронної діяльності» (м. Львів, 2016 р.); «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-

Франківськ, 2016 р.); «Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу і практики їх застосування» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції дослідження висвітлено в 69 наукових працях, з яких: 1 – монографія, 27 – статті в наукових фахових виданнях України, 7 – статті в зарубіжних виданнях, 2 – статті в інших періодичних наукових виданнях, 32 – матеріали конференцій.

РОЗДІЛ 1

ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні

Для досягнення поставленої нами мети потрібно, насамперед, дослідити питання витоків становлення законодавства про злочини проти власності, які доцільно розглядати в аспекті історичного розвитку суспільства на території нашої держави. Почнемо з періоду, який охоплював X–XIV ст., коли українська держава перебувала під управлінням князів.

Однак зауважимо, що окремі злочини проти власності, а саме крадіжки, були відомі ще задовго до появи Руської Правди [642, с. 25]: такі стародавні пам'ятники права, як закони Мойсея, Закони XII таблиць, вважали посяганням на власність крадіжку й пошкодження чужого майна [844]. Проте, з-поміж рукописів, що дійшли до наших часів, Руська Правда була першим стародавнім пам'ятником права слов'ян, у якому значне місце відведено кримінально-правовій охороні власності [261, с. 96]. Разом з тим у першому джерелі українського права закріплено лише певний перелік таких злочинів без будь-якої їх систематизації.

У Руській Правді не було виділено окремих видів цих злочинів та понять розбою чи крадіжки. Такі протиправні посягання на власність охоплювало загальне поняття «татьба», що розуміли як таємне ненасильницьке викрадення чужого майна. Проте, в статті «Про Человеце» є згадка й про шахрайство: «...особа, яка обманом отримала гроші й намагається сховатися в іншій землі, не може користуватися довірою, так само, як і тать (зłodий)» [108; 261, с. 128]. Основною диференціюючою ознакою був предмет посягання: земля, тварини, худоба (особливу увагу приділяли коням), птахи, річкові та морські судна, предмети господарського обігу та інші речі матеріального світу [649].

У подальшому (XIV – середина XVII ст.) норми, спрямовані на охорону власності від злочинних посягань, можна знайти в численних законодавчих актах. У той період на території України існувало багато князівств, у тому числі Литовське князівське об'єднання (за винятком Галіції, яка підпадала то під владу Угорського королівства, то під владу Польської корони) [152, с. 67]. Першим збірником, що уніфікував чинне на той час законодавство (привілеї, звичаєве право, місцеве право) і судово-адміністративну практику, був Судебник Казимира IV, затверджений на провінційному сеймі у Вільно в 1468 р. Він запозичив низку правових положень із Руської Правди, але передбачав значно суворіші покарання, зокрема, смертну кару.

Судебник Казимира зберіг підхід до виділення видів крадіжки, властивий римському праву: *manifestum, nec manifestum, conceptum, oblatum*. Предметом посягання визнано рухоме майно, системи злочинів проти власності ще не сформовано, не визначено змісту понять «крадіжка», «грабіж», «розбій» тощо, які охоплював термін «пограбування». Згідно із цим джерелом права, викрадення коня вважали посяганням на особливо кошовну річ; саме такий підхід відповідав звичаєвому праву [312, с. 58].

У подальшому прийняті Статути Великого князівства Литовського, хоч і містили окремі розділи, присвячені злочинам проти власності [337, с. 11–16], утім, вони ані не сформуливали системи цих злочинів, ані не розкрили їх змісту. Привертає увагу той факт, що в статутах Литовських статутів було передбачено певну кількість диференціюючих ознак: предмет посягання, суб'єкт злочину, становість, ознака повторності, місце вчинення посягання тощо.

У період козацької доби на трансформацію посягань на власність безпосередньо впливали норми звичаєвого права [263, с. 90]. Так, до майнових злочинів належали крадіжка, розбій, неповернення боргу. Відповідальність була диференційована залежно від «форми власності» (розмежовували крадіжку особистого майна й майна всього Запорозького товариства), виділяли окремі склади крадіжки, пограбування та розбою.

Прийняття Соборного Уложення 1649 р. стало наступною важливою віхою регулювання відносин власності кримінально-правовими засобами. Для цього періоду характерний новий етап розвитку юридичної техніки: уперше здійснено класифікацію за спрямованістю та соціальною небезпечністю злочинів по главах, де, зокрема, знайшли своє місце й злочини проти власності [693]. Аналізуючи це джерело права, І. Я. Фойницький вказував, що за нормами Соборного Уложення крадіжку («татьбу») вважали кримінальним злочином, а грабіж належав до так званої «цивільної неправди»; таким визнавали насильницьке заволодіння майном, за вчинення якого у винного забирали майно, призначали пеню тощо [806].

Значне реформування законодавства щодо кримінально-правової охорони власності спостерігалось в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. Проте, важливо зазначити, що в 1772 р. за результатами першого поділу Речі Посполитої Галичина була анексована Австрією. Так, остаточне входження Галичини до складу Австрії було юридично оформлено договором між Австрією, Пруссією та Росією від 3 травня 1815 р., а за Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 р., укладеним між Росією та Туреччиною, до Австрії було приєднано також Буковину. У складі Габсбурзької монархії з 1526 р. була Угорщина, яка ще з 1326 р. захопила населене українцями Закарпаття. Австрійський уряд штучно об'єднав українські та польські землі в єдиний адміністративний край під назвою Королівство Галичини та Володимерії [60]. Зокрема, західну частину Королівства становили польські землі із центром у Кракові, і цю частину називали Західна Галичина; водночас східна його частина була зазвичай населена українцями із центром у Львові та мала назву Східна Галичина. До 1848 р. у складі Королівства Галичини та Володимерії перебувала також Буковина, однак уже у 1849 р. вона відокремилася як коронний край.

Відразу після приєднання Галичини австрійський уряд розпочав активні дії щодо організації на її території австрійських органів державної влади та крайового самоврядування. Починаючи з 1772 р., на західноукраїнських землях поступово було запроваджено австрійське законодавство [384]. У зв'язку із цим на цій території поширили свою дію норми австрійського права. Так, основними

джерелами кримінального права на цій території України були Кримінальний кодекс 1803 р. (Францішкана), Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р. [781, с. 437]; на території Закарпаття діяло поточне королівське законодавство Урбаріум (1711 р.), а в міських судах – Трипаріум (трикнижжя) [730, с. 86].

Після укладення Б. Хмельницьким Березневих статей 1654 р. на територію України почало поширюватися й російське законодавство, тому одним із джерел кримінального права був прийнятий у 1715 р. Артикул Військовий Петра I, який уперше встановлював відповідальність за привласнення речей, узятих на збереження, за привласнення й розтрату довіреного майна та привласнення знахідки як самостійні злочини проти власності [337, с. 15]. Зокрема, І. Я. Фойницький зазначав: «Військові артикули докорінно змінюють попередню термінологію; словом «воровство» вони перекладають німецьке *Diebstahl* і замінюють ним колишній термін «кража» – татьбу» [806, с. 158]. Так, згідно з Артикулом Військовим, система злочинів проти власності включала: крадіжку, просту й кваліфіковану, грабіж, шахрайство, приховування чужого майна, отриманого на збереження, привласнення знахідки, неповернення знайденої речі, розтрату, казнокрадство, вимагання, знищення або пошкодження чужого майна.

Ще одним джерелом права того часу є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., проте в ньому особливу увагу приділено охороні сільськогосподарських угідь, домашніх тварин тощо.

Подальший розвиток вітчизняного кримінального законодавства припадає на першу половину XIX ст. У XIX – на початку XX ст. вже 90% сучасної території України входили до складу Російської імперії, тому цілком закономірним було поширення на її території загальноімперського законодавства. Джерелами кримінального права того часу були 15-й том Зводу законів Російської імперії 1832 р. та Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., яке діяло (зі змінами) до жовтневого перевороту 1917 р. та в основу побудови якого було покладено чотиричленний поділ інтересів, що захищалися, а саме інтереси релігії, держави, суспільства, окремих осіб.

Звід законів Російської імперії 1832 р. містив розділ «Про злочини і проступки проти власності приватної особи», в якому було закріплено види злочинів проти власності: розбій, грабіж, злодійство-крадіжка і злодійство-шахрайство [668, с. 565]. Проте, Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. мало два окремі розділи, які передбачали відповідальність за протиправні посягання на власність: розділ 7 «Про злочини і проступки проти майна і доходів казни»; розділ 12 «Про злочини та проступки проти власності приватних осіб».

Особлива частина Уложення визначала систему майнових злочинів, у яких майно було визнано «об'єктом злочинних посягань не само по собі..., а лише як конкретний предмет юридичного панування людини, як одна із частин її правової сфери» [806, с. 158]. Це джерело кримінального права запроваджувало чітке розмежування злочинів за формою власності [62, с. 12].

На початку ХХ ст. кримінальне законодавство було значно вдосконалено. Зокрема, 22 березня 1903 р. затверджено нове Кримінальне уложення, в якому об'єктом злочинів визнано «майно в цілому» [254, с. 6; 262, с. 240]. Воно містило вже чотири глави, присвячені відповідальності за посягання на власність: главу 31 «Про неповідомлення про знахідку, привласнення чужого майна і зловживання довірою»; главу 32 «Про крадіжку, розбій, вимагання»; главу 33 «Про шахрайство»; главу 34 «Про банкрутство, лихварство і інші випадки караної недобросовісності щодо майна».

Розробники Кримінального уложення вказували на недоцільність розмежування крадіжки та грабежу, тому об'єднали крадіжку й ненасильницький грабіж в один склад, позначивши його терміном «крадіжка» та охарактеризувавши як таємне або відкрите викрадення чужого майна [830]. Також вони наголошували на необхідності спеціальної мети: у складах крадіжки, розбою й шахрайства – привласнення майна, у складі вимагання – отримання для себе або іншої особи майнової вигоди [95]. Аналізуючи Кримінальне уложення 1903 р., М. С. Таганцев указував на те, що вперше в кримінальному праві встановлено відповідальність за привласнення чужого майна, що випадково опинилося в особи [717, с. 574]. Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що в цей

період ученими була не лише сформована класифікація злочинів проти власності (корисливі, некорисливі) [806, с. 159–160], а й розширена їх система.

Проте, в той час, як на одній частині території України діяло законодавство Російської імперії, на іншій її частині залишалося чинним австрійське законодавство. Так, децентралізація Австро-Угорської імперії позначилася не лише на її державному устрої, а й на її правовій системі. Зокрема, Францішкана 1803 р. зі змінами від 1852 р. діяла на території Галичини та Буковини, а на Закарпатті в 1879 р. набрав чинності Угорський кримінальний кодекс, або, як його ще називають, Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р., у якому більш чітко було визначено поняття грабежу та вимагання.

Наступний важливий етап в історії кримінального законодавства щодо кримінально-правової охорони власності пов'язаний з подіями 1917 р. Зокрема, кримінально-правові норми доби Директорії спрямовані проти розкрадачів державної та громадської власності, злодіїв, шахраїв. Охорону державної власності мав на меті Закон Ради Міністрів УНР 1920 р. «Про підвищення кари за недбайливу охорону, присвоєння, розтрату або знищення скарбового майна». На посилення боротьби із шахрайством спрямовані норми Закону «Про шахрайство» від 18 липня 1919 р., який складався з витягів з артикулів Статуту про покарання, що накладалися мировими суддями, та Уложення про покарання тощо [306], де диференціацію відповідальності за шахрайство здійснено за ознакою розміру викраденого, кількістю вчинених діянь.

Проте, необхідно зауважити, що в 1919 р. було створено Українську Радянську Соціалістичну Республіку, яка згодом увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). У цей самий період, західноукраїнські землі були розділені між кількома державами: Польщею, Румунією, Чехословаччиною, де до 1932 р. продовжував діяти Кримінальний кодекс 1803 р. – Францішкана.

Як слушно зазначає В. К. Грищук, незважаючи на те, що в 1917–1921 рр. країна поринула у створення незалежної держави й пройшла шлях від Центральної Ради до Директорії, в УНР було прийнято низку нормативно-правових актів

(скасовано смертну кару III Універсалом, а також прийнято Закон від 18 листопада 1917 р. «Про амністію»), процес створення в Україні нового кримінального права був однозначно підпорядкований правозастосовній практиці СРСР [152, с. 17].

Проведений аналіз спеціальної літератури дає можливість констатувати, що побудова системи злочинів проти власності в кримінальному праві егалітарного періоду на першому етапі свого розвитку була подібною до системи XIX ст. Це зумовлено відсутністю системності та централізованості в правотворчій сфері, що призвело до браку чіткої законодавчої регламентації конкретних складів злочинів проти власності. Основні завдання щодо протидії так званим «майновим злочинам» не було чітко сформовано, лише окремі склади злочинів проти власності спеціально відокремлено в декретах Радянської влади, але й у цих випадках відповідні злочини лише окреслено, без усебічної конкретизації їх юридичних ознак.

Отже, для егалітарного періоду розвитку норм щодо кримінально-правової охорони власності характерне переосмислення системи злочинів проти власності, де домінувала ідея щодо пріоритету державних інтересів. Саме цей процес суттєво вплинув і на визначення кола караних діянь, ознак окремих складів злочинів проти власності (залежно від форми власності) та покарання за них [345, с. 3–4].

Проте, пріоритет державного перед особистим (індивідуальним) не обмежувався формальним рознесенням відповідних складів у різні глави, які були розташовані в певному порядку. Основна відмінність полягала ще й у більш широкій і докладній регламентації посягань (передбачені були й суворіші санкції), їх способів саме на соціалістичну (державну, колективну) власність, ніж на особисте (індивідуальне) майно громадян.

На відміну від посягань на індивідуальне майно, для визначення протиправних посягань на державне чи колективне майно в тексті КК УРСР 1961 р. використано термін «розкрадання» (рос. «хищение»). Так, в окремій кримінально-правовій нормі було встановлено відповідальність за розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах

(ст. 86¹ КК УРСР), відповідно до якої незалежно від способу вчинення посягання за основу для кваліфікації діяння взято лише розмір заподіяної шкоди.

Доктриною кримінального права егалітарної доби запропоновано розмежовувати «відносини власності» як об'єкт злочинів проти власності та «майно» як предмет цих злочинів [639], під яким розуміли майно як «сукупність речей, певну сукупність матеріальних предметів зовнішнього світу», проте майнові права як предмет таких посягань фактично виключалися.

З 1991 р. в Україні розпочався період лібералізації кримінального законодавства, що завершився прийняттям першого Кримінального кодексу (КК) незалежної України. Він набрав чинності 11 вересня 2001 р., у ньому норми, спрямовані на охорону власності, були закріплені в розділі VI Особливої частини.

Хоча суттєві новели КК 2001 р., порівняно з КК 1960 р., базувалися на прогресивних досягненнях як теорії кримінального права, так і кримінологічної науки та практики, на нашу думку, вони не були цілком засновані на ліберальних принципах. Розробники нового Кодексу у зв'язку з переходом до принципу рівної охорони майна незалежно від форми власності відмовилися від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на майно, залишивши термін «викрадення» в окремих статтях різних розділів (у тому числі в розділі VI Особливої частини КК. Проте, зміст поняття «викрадення» в жодній зі статей КК України не розкрито, більше того, воно значно різниться за своїм обсягом, тому наявне неоднакове тлумачення викрадення в наукових працях та коментарях, що спричиняє неоднозначне розуміння юридичної суті цього поняття й нестабільність у застосуванні відповідних кримінально-правових норм.

У черговий раз вітчизняне кримінальне законодавство було оновлено 15 квітня 2008 р. В основу відповідних змін було покладено принцип соціальної справедливості, згідно з яким кожна кримінально-правова санкція повинна не лише відповідати ступеню суспільної небезпечності описаного в законі діяння, а й узгоджуватися із санкціями, передбаченими за вчинення інших злочинів такого самого ступеня тяжкості, а також давати суду можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням обставин конкретного злочину. Одним із результатів

такого оновлення було скасування однієї норми розділу VI Особливої частини КК України, а саме щодо викрадення дротів шляхом їх демонтажу (ст. 188 КК України).

Загалом внесені зміни не можна вважати концептуальними, передусім тому, що вони не повною мірою ґрунтувалися на принципах лібералізації кримінального законодавства. Зокрема, деякі із цих законодавчих новацій можна охарактеризувати як результат теоретичних досліджень відомих учених, виявлення окремих судових помилок, труднощів правозастосування тощо. Зрозуміло, що з прийняттям цього закону процес лібералізації кримінального законодавства не завершився, а набув більшої актуальності, чіткості та спрямованості.

Отже, підсумовуючи викладене, видається доцільним запропонувати таку періодизацію становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності:

1) середина X ст. – перша половина XIX ст. – премодерн, період становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони відносин власності, формування першої системи злочинів проти власності;

2) перша половина XIX ст. – 1917 р. – модерн, період формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства, характерною особливістю якого є розширення системи злочинів проти власності та їх класифікації;

3) 1917–1991 рр. – егалітарний, період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, для якого характерна значна трансформація системи злочинів проти власності. У цей час домінує ідея щодо пріоритету захисту державного та колективного інтересів, що призвело до існування двох, по суті, однакових систем злочинів проти власності. Цей процес суттєво вплинув і на визначення кола караних діянь, і на вдосконалення визначень ознак окремих складів злочинів проти власності, способів їх учинення, призначення покарання за них тощо;

4) 1991–2001 рр. – ліберальний, період початку вітчизняної лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям КК України 2001 р. і для якого характерний перехід шляхом поступових змін від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах;

5) 2001 р. – сьогодні – сучасний неоліберальний період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений потребою в подальшому вдосконаленні доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

1.2. Злочини проти власності як предмет кримінально-правових досліджень

Такий інститут Особливої частини кримінального права, як злочини проти власності, постійно перебуває в центрі уваги дослідників. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку суспільства, для якого характерно проведення соціально-економічних і політичних ліберальних реформ, спрямованих на формування й розвиток цивілізованих ринкових відносин, особливо важливим завданням є забезпечення належної охорони власності кримінально-правовими засобами.

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства проблема зростання кількості традиційних злочинів проти власності й виникнення нових видів протиправних посягань, зумовлених розвитком неоліберальних суспільних відносин у майновій сфері, є не лише проблемою практиків, які стикаються зі значними труднощами у кваліфікації злочинних посягань на власність, а й серйозною загрозою економічному та соціальному розвитку нашої країни. Такі труднощі, перш за все, спричинені проблемами законотворчості щодо ліквідації прогалин кримінального закону, а також теоретичними дослідженнями у сфері охорони власності як складової національної безпеки.

Підтвердженням викладеного є статистичні дані, які відображають сучасний стан та зміни структури злочинів проти власності. Зокрема, аналізуючи злочини

проти власності в загальній структурі злочинності, доцільно констатувати, що їх частка є найбільшою в Україні та за умови зміни соціально-політичної обстановки становить понад 50% [714]. За даними Головного управління статистики у Київській області, станом на січень – липень 2016 р. у загальній кількості злочинів 63,3% припадало на злочини проти власності.

Згідно зі статистичними даними ДСА, у I півріччі 2016 р. найбільшу кількість і, відповідно, частку в структурі засуджених за всі види злочинів в Україні становили особи, засуджені за вчинення злочинів проти власності (ст. 185–198 КК України), – 22,3 тис. осіб, що на 8,6% менше, ніж у попередньому періоді; проте їх частка в структурі всіх засуджених збільшилася до 56,2% (у 2015 р. – 52,2%), у тому числі за таємне викрадення чужого майна (крадіжку) (ст. 185 КК України) засуджено 18,3 тис. осіб, або 46,1% (у 2015 р. – 41,2%) від кількості всіх засуджених. За відкрите викрадення чужого майна (грабіж) (ст. 186 КК України) засуджено 2,1 тис. осіб, або 5,4% (у 2015 р. – 4,9%); за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) (ст. 190 КК України) – 1 тис. осіб, або 2,8% (у 2015 р. – 2,5%); за розбій (ст. 187 КК України) – 463 особи, або 1,2% (у 2015 р. – 1%). Відповідно, майже кожен другий засуджений – це особа, яка була притягнена до відповідальності за посягання на власність.

На підставі наведеного можна впевнено говорити про те, що навіть незначні кількісні та якісні зміни у сфері злочинів проти власності здатні істотно впливати на стан усієї злочинності в країні. Тому в сучасний період динамічна обстановка в законотворчості та несвоєчасне реагування на недоліки в протидії майновій злочинності безпосередньо впливають на якість правозастосовної діяльності, що відбиває стан злочинності в країні загалом.

Злочини проти власності в структурі корисливої злочинності становлять 90% від загальної кількості. При цьому вивчення загальної кількості зареєстрованих корисливих злочинів за останні 15 років доводить хвилеподібну динаміку саме корисливих злочинів проти власності. Так, якщо впродовж 2000–2002 рр. спостерігалася короткочасна тенденція до зниження їх кількості, то з 2003 р.

відбувається стійке зростання частки корисливої злочинності до 2005 р. включно, у 2006–2012 рр. – знову стабільне зниження, а в 2012–2015 рр. рівень корисливої злочинності знову почав зростати, що свідчить про недоліки в системі протидії таким посяганням.

У зв'язку з викладеним заслуговують на увагу розробки окремих учених [3], серед яких особливий науковий інтерес викликає праця Б. М. Головкина [142], присвячена з'ясуванню кримінологічної природи, розкриттю сутності й форм прояву, визначенню корисливої насильницької злочинності. Так, на підставі проведеного дослідження вчений запропонував оригінальне вирішення проблеми детермінації корисливої насильницької злочинності, сформував авторську модель концепції запобігання корисливій насильницькій злочинності. Певний інтерес становить праця В. С. Батиргареевої [40], яка ще 2002 р. розробила систему заходів з метою підвищення ефективності запобігання та припинення розбоїв, поєднаних з проникненням у житло.

На сучасному етапі одним із найпоширеніших злочинів проти власності є шахрайство, який має динаміку до зростання як за кількісними, так і за якісними показниками. Так, якщо у 2014 р. частка цього виду злочинів проти власності від усіх посягань на власність становила 3,4%, то у 2015 р. вона була вже 17,4%. Таке зростання обсягу цього виду злочинних посягань на власність пов'язано, насамперед, зі стрімким розвитком телекомунікацій і глобальних комп'ютерних мереж, які полегшують умови вчинення злочинів проти власності та утворюють нові склади шахрайства, вчиненого за допомогою незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (кібершахрайство тощо).

Частка інших злочинів проти власності в загальній структурі злочинності традиційно менш значна – не більше ніж 0,3%. Це може свідчити про високий рівень латентності. Насамперед, це стосується такого злочину, як вимагання, що є найбільш латентним серед злочинів проти власності. Про це прямо зазначено в теоретичних дослідженнях М. Г. Колодяжного [315], А. В. Микитчика [459] та ін.

На сучасному етапі майже кожний десятий зареєстрований злочин проти власності вчиняють неповнолітні. Крім того, більшість рецидивістів та

представників організованої злочинності розпочинає свою «злочинну кар'єру» в неповнолітньому віці. Про це свідчить статистика. Серед крадіїв їх частка – 14–15%, серед грабіжників – 18–22%, серед розбійників – 17–18%. По суті, це – джерело майбутнього рецидиву, частка якого й так є великою в злочинах проти власності. Лише за офіційною статистикою, в останні п'ять років щорічно 17–18% осіб, що вчиняють крадіжки, – рецидивісти. Серед грабіжників їх частка становить 20–23%, серед розбійників – 26–28% [714]. Реально ж їх, безперечно, більше, про що свідчать результати окремих наукових кримінологічних досліджень, серед яких, зокрема, доцільно виділити праці С. Ф. Денисова [179], О. С. Моргуна [478], Н. В. Яницької [883] та ін.

Безперечно, майнова злочинність в умовах економічних труднощів соціального розвитку досить часто детермінує організовану злочинність або переростає в неї. Показовим, у зв'язку з викладеним, є приклад існування організованих злочинних угруповань, серед яких доцільно особливо виділити таку організацію, як *Mara Salvatrucha* (Мара Сальватруча, «сальвадорські бродячі мурахи», або MS – 13) – організоване міжнародне злочинне угруповання, яке є однією з найжорстокіших, найчисленніших вуличних банд, що активно діє на території кількох країн (США, Мексики, Сальвадору, Гондурасу та Гватемали) і швидко зростає [233].

За різними оцінками, чисельність цього злочинного синдикату коливається від 50 до 300 тис. осіб, включаючи від 10 до 40 тис. її неповнолітніх членів. Зокрема, *Mara Salvatrucha* діє в межах досить значної міської території, періодично розширюючи підконтрольні території (крім того, вона досить активна й впливова у в'язницях Центральної Америки). *Mara Salvatrucha* займається багатьма видами злочинного бізнесу, у тому числі грабежем, рекетом, викраденнями автомобілів, шахрайством тощо. У липні 2015 р. члени *Mara Salvatrucha* влаштували безлади в колонії для неповнолітніх «Лас-Гавіотас» у Гватемалі, під час яких жертвами неповнолітніх злочинців стали двоє вихователів, що вказує на нездатність таких осіб до «перевиховання» [688].

Згідно з даними, наведеними в 11-й серії («Курс молодого бійця») американського документального серіалу «Країна банд», члени MS – 13 присутні серед багатьох частин Збройних Сил США, у тому числі на американських військових базах за кордоном. Злочинці не лише навчаються військової справи – вони утворюють школи для малолітніх осіб, вік яких подекуди не перевищує 7–9 років. Члени банди вербують неповнолітніх у школах, центрах для малолітніх правопорушників і на спортивних майданчиках (у цьому їм допомагає «гламуризація» способу життя MS – 13 та висвітлення загальноамериканської популярності банди у світових засобах масової інформації). Нерідко *Mara Salvatrucha* просто «поглинає» більш дрібні вуличні банди малолітніх злочинців, даючи їм свою «торгову марку», захист і перспективи фінансового зростання [394].

Як було зазначено на конгресі Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності, за останні десятиліття окрема злочинна діяльність уже набула транснаціонального характеру. Деякі кримінологи пояснюють виникнення транснаціональної злочинності розширенням географічних меж, у тому числі щодо вчинення злочинів проти власності, та збільшення кількості вчинення злочинцями злочинних операцій (наприклад, так званих кібершахрайств), що виходять за регіональні та національні межі [140; 682]. Зокрема, науковці зазначають, що процеси, які відбуваються у світовій економіці XXI ст., у торгівлі, суспільно-політичному житті, є передумовою виникнення принципово нової ситуації у кримінальному світі, що знаходить своє відображення, зокрема, у появі нового виду злочинності, який належить до новітніх феноменів, що формують сучасну злочинну картину світу.

Для того щоб належним чином провести аналіз досліджуваного явища, кримінологи ввели термін «*transnational crime*» – транснаціональна злочинність, ознаки якої найбільш повно викладено в п. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 12 грудня 2000 р. Зокрема, у цій Конвенції під злочином транснаціонального характеру розуміється злочин, якщо: він вчинений у більше ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій

державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більше ніж одній державі; або він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Доцільно погодитися з думкою, що чинники розвитку транснаціональних злочинних організацій пов'язані з появою відповідних можливостей на глобальному рівні, і, як зазначають науковці, витoki транснаціональної злочинності треба шукати в тих змінах, що супроводжують розвиток людської цивілізації в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. [427].

До таких ознак сучасної цивілізації, що вміло використовуються транснаціональною злочинністю, доцільно відносити такі: а) нові тенденції розвитку міждержавних та міжнародних відносин, розширення економічних і соціальних зв'язків, підвищення «прозорості» кордонів, розвиток міжнародної торгівлі, поява нових ринків збуту, збільшення міжнародних перевезень, що створює комплекс можливостей для активної діяльності транснаціональної організованої злочинності; б) розвиток міжнародних банківських, інших фінансових структур, інформаційних технологій, що сприяє швидкому переказу грошей з використанням електронних мереж; в) міграція населення, утворення в різних країнах етнічних діаспор, які мають власні традиції та власну ментальність, зокрема ментальність і традиції в злочинній сфері; г) наявність розбіжностей у законодавстві різних країн, що використовуються злочинними організаціями для здійснення тих або інших незаконних операцій; д) утворення глобальної логістичної інфраструктури.

Використовуючи ці, безперечно, прогресивні цивілізаційні досягнення, сучасна транснаціональна організована злочинність ХХІ ст. формує силу, яка загрожує сучасному світовому порядку, утворює конгломерат, у якому традиційні методи злочинної діяльності інтегровані в новітні злочинні схеми, де корупція й залякування, вбивства, викрадення людей, сучасні банківські технології та новітні засоби комунікації утворюють абсолютно новий вид злочинної діяльності. Використовуючи ці чинники, а також володіючи значними фінансовими, організаційними, політичними ресурсами, транснаціональна організована

злочинність має можливість не лише активно розвиватися, а й впливати на економічну безпеку держав, насамперед тих, де ринкова економіка ще не набула рис цивілізованої соціально орієнтованої системи, здатної відторгати та активно протидіяти злочинній діяльності [253].

Цілком слушною є думка про те, що транснаціональна організована злочинність особливо активна в тих країнах, де правоохоронна система та система правосуддя перебувають у стадії формування (реформування), що дає можливість транснаціональним злочинним угрупованням активно протидіяти структурам та органам, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю [87]. Проте, це не означає, що загрози транснаціональної організованої злочинності мають локальний характер. Такий вид злочинності поширив сферу свого впливу на всі регіони світу, у зв'язку із чим розвинені економіки також страждають від злочинних транснаціональних організацій.

Транснаціональна злочинність може виявлятися в різних видах міжнародної злочинності. ООН опублікувала класифікацію, яка містить 17 видів міжнародних злочинних діянь, які, на думку експертів, сьогодні справляють найбільш негативний вплив на суспільство різних держав. Зокрема, серед перших виділено й злочини проти власності, а саме: крадіжку творів мистецтва та предметів культури; шахрайство в страховій сфері; кіберзлочини проти власності тощо.

Незважаючи на те, що на міжнародному рівні вже досить давно утвердилася стійка нормативна база, спрямована на забезпечення протидії різним проявам транснаціональної організованої злочинності, доводиться констатувати, що українське кримінальне законодавство не здатне достатньою мірою забезпечити ефективної як внутрішньої, так і зовнішньої протидії різним формам злочинних посягань на власність у зв'язку з відсутністю вдосконаленої новітньої кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Проблемні питання кримінально-правової охорони власності частково були об'єктом дослідження Д. П. Альошина [9], І. Б. Газдайка-Василишиної [124; 125], О. О. Горішного [147], І. І. Гуні [157], Л. М. Демидової [175], О. І. Дітріх [187], С. В. Дьоменко [232], О. П. Дячкіна [234], О. В. Ільїної [287], М. В. Карп'юк [295],

К. Б. Марисюка [443], М. О. Міщенко [473], Р. О. Мовчана [476], Мохаммеда А. М. Байдусі [479], А. С. Нерсесяна [515], П. В. Олійника [537], Л. О. Семикіної [674], О. В. Смаглюка [687], Ю. В. Філей [803], В. Б. Харченко [828], О. В. Чус [850], А. Ю. Швець [856], Ю. Л. Шуляк [869], О. О. Юхно [878] та ін. Проте, аналізуючи положення цих досліджень, доцільно резюмувати, що проблеми кримінально-правової охорони власності висвітлено авторами фрагментарно. Зокрема, теоретичні проблеми захисту власності кримінально-правовими засобами дослідники зачіпають у зв'язку з висвітленням окремих ознак складів злочинів проти власності, не акцентуючи на тому, що це доцільно здійснювати на основі доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованих на принципах лібералізму.

У ході аналізу спеціальної літератури [2; 18; 56; 58; 380; 386, с. 15; 450], присвяченої як загальним, так і окремим проблемам кримінально-правової охорони власності, виявлено, що відсутній єдиний підхід до понятійного апарату та застосування сучасного методологічного інструментарію вивчення теоретичних проблем злочинів проти власності; не сформовано кримінально-правове вчення про злочини проти власності; відсутній комплексний підхід до поняття «власність», невивченим залишається його зміст, який потребує нового розуміння в доктрині кримінального права; немає єдності у визначенні об'єкта й предмета злочинів проти власності; не виявлено та не систематизовано характерні помилки судової практики, їх причини й шляхи усунення; не в повному обсязі досліджено проблема впливу глобалізації на відносини власності та у зв'язку із цим – на їх захист кримінальним законом; немає загальновизнаного підходу до поняття кваліфікації злочинів проти власності; немає одностайності серед учених щодо того, що є критерієм відмежування складів злочинів від складів інших правопорушень; не сформульовано вимоги до розмежування злочинів проти власності, кримінального проступку, дисциплінарного проступку та адміністративно-правових правопорушень; не досліджено проблему особливостей призначення покарання за злочини проти власності [192; 203].

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні ґрунтовно не досліджували. Вивчення кримінально-правової літератури свідчить, що сьогодні існує чимало загальних питань, які стосуються теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні, проте відсутня модель концептуальної основи для формування сучасної системи норм, спрямованих на охорону власності кримінально-правовими засобами, що не лише відображала б сучасні посягання на власність у період глобалізації, а й характеризувалася як оновлене модернізоване явище.

Актуальність теми нашого дослідження підтверджують і процеси розвитку сучасного українського кримінального законодавства щодо охорони власності, які нерідко стикаються з проблемами, що є нагальними для правової сфери загалом. Безперечно, окремі питання, пов'язані з удосконаленням норм вітчизняного кримінального закону щодо охорони власності, відображено в ряді законів України, а саме: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» від 31 травня 2005 р. № 2598-IV, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» від 11 січня 2007 р. № 578-V, «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 р. № 222-VII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII; у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19 травня 2015 р. № 2897 тощо. Проте, багато питань, пов'язаних з кримінально-правовою охороною власності, є дискусійними, тлумачаться неоднозначно та потребують не лише подальшого вивчення, а й новітніх підходів до їх вирішення на основі вдосконаленої кримінально-правової політики щодо охорони власності, яка буде

основою для формування теоретичних підходів кримінально-правової охорони власності в Україні.

Вищезазначене свідчить: у зв'язку з тим, що відносини власності є фундаментом повноцінного соціально-економічного розвитку українського суспільства, а злочини проти власності негативно впливають на соціальні й економічні процеси, що відбуваються в державі, та на загальний стан злочинності, виступають однією з детермінант, що здатні перешкоджати зростанню матеріального добробуту громадян України й розвитку української економіки загалом, потрібно вирішити теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні, що сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики в цій сфері.

1.3. Кримінально-правова політика щодо охорони власності

Передумовою соціально-економічного та суспільного розвитку українського суспільства є оптимальний захист відносин власності кримінально-правовими засобами, що базується на вдосконаленій кримінально-правовій політиці щодо охорони власності, яка заснована на ліберальних принципах, визначає та закріплює загальні узгоджені напрями такого захисту.

Наявні праці науковців, присвячені названій проблематиці, не дають можливості отримати цілісне збалансоване уявлення про формування стратегій та принципів такої кримінально-правової політики з урахуванням сучасних реалій. Проте, у зв'язку з тим, що Україна взяла на себе зобов'язання налагодити процес адаптування вітчизняної правової системи до принципових положень законодавства Європейського Союзу, нагальною є необхідність переосмислення питань охорони власності кримінально-правовими засобами та формування доктринальних положень нової кримінально-правової політики щодо охорони власності. Цей процес, на нашу думку, має бути розпочатий, насамперед, з

науково-теоретичної розробки відповідних положень з урахуванням національних особливостей, зумовлених положеннями української правової теорії.

Складним та дискусійним питанням, що висвітлено в спеціальній літературі, є визначення поняття політики. У зв'язку із цим не можна не погодитися з відомим німецьким ученим К. Шміттом, який так сформулював сутність співвідношення політики та права: «Рідко можна зустріти чітке визначення політичного. Це слово вживають переважно негативно, на противагу іншим поняттям у таких антитезах, як ...«політика і право»... Такі визначення, що відповідають потребам правової практики, шукають по суті лише практичний засіб для відмежування різних фактичних обставин, що існують усередині держави в її правовій практиці, але метою цих визначень не є загальна дефініція політичного як такого» [865, с. 378].

Більшість сучасних українських дослідників зазначає, що специфіка формування політики пов'язана зі здатністю забезпечувати цілісність суспільства, узгоджувати між собою особливі різні правові характеристики, групи інтересів, ефективно регулювати соціальні відносини, захищати права і свободи людини і громадянина [485; 524, с. 514–542; 572]. Безперечно, політика як соціальний феномен є явищем багатограним, динамічним, що формує основні напрями розвитку в соціальній, правовій та інших сферах громадського буття суспільства й держави. Проте, формування таких напрямів розвитку саме в правовій сфері дає можливість визначити її основні пріоритети, упорядкувати правотворчу діяльність та, відповідно, забезпечити створення ефективного механізму правового регулювання, чого можна досягти шляхом формування відповідної правової політики, яка є особливою формою відбиття державної політики, засобом юридичної легітимації, закріпленням і здійсненням обраного політичного курсу країни щодо реформування всіх галузей суспільного життя.

Зокрема, ефективності та дієвості механізму правового регулювання суспільних відносин можна досягатися лише тоді, коли він спрямований на найбільш повне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зміцнення законності й правопорядку, формування правової культури населення тощо. Таке багаторівневе правове утворення включає ідеї, принципи, цілі, завдання, що

становлять певну доктринальну основу парадигми політики в галузі права з метою налагодження органічного процесу побудови вітчизняної системи права, та створює політичні умови, які складаються в певний період часу для розробки стратегії й тактики правового розвитку країни в межах концепцій континентального права.

Створення правової політики відповідно до ліберальних принципів не може не сприяти позитивному розвитку соціальної дійсності. У зв'язку із цим, як слушно зазначав Д. А. Керімов, вітчизняна юридична наука повинна «не лише описувати, коментувати й систематизувати правові явища та процеси, а й логічно «вираховувати» ймовірність удосконалення та перетворення правової дійсності, передбачити можливості її розвитку» [300, с. 284].

На сучасному етапі правова політика держави переживає новий етап розвитку, зумовлений докорінними змінами в соціально-політичному просторі, що зумовлюють необхідність перегляду доктринальних положень для вирішення існуючих проблем, які потребують концептуалізації, що пов'язано з дискурсом Концепції правової політики як сучасної системи, побудованої на принципах лібералізму. На нашу думку, сьогодні саме відсутність узагальненої єдиної Концепції правової політики є першопричиною незадовільного стану розвитку правової, політичної та економічної систем нашої країни, що стає на заваді захисту й охорони прав і свобод людини і громадянина та реалізації завдань щодо інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір, розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах нашої держави.

Сучасна правова політика України ґрунтується на ліберальних ідеях, заснованих на прагненні до свободи, демократизму, гуманізму, на визнанні пріоритетності прав особи. Зокрема, як слушно наголошує Ф. Фукуяма, «лібералізм як світоглядна та політична концепція приречений на перемогу. З огляду на значний вплив лібералізму у світі (надто на Заході та в межах безпосереднього американського впливу), а також на поширення й популяризацію

ліберальних уявлень у посткомуністичній Україні згадане положення стало майже аксіомою для багатьох українських політиків та науковців» [817].

Традиційно в спеціальній літературі виділяють такі види кримінальної політики, як: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна [333, с. 46–48].

Важливим напрямом правової політики є протидія злочинності, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів [70]. Державна політика у сфері протидії злочинності складається з видів, характерні риси яких зумовлені завданнями, предметом та методами досягнення необхідних для суспільства результатів.

Проте, у нашому дослідженні найбільший інтерес становить кримінально-правова політика саме в ракурсі створення сучасної системи норм, спрямованих на охорону власності кримінально-правовими засобами. Аналіз спеціальної літератури засвідчив існування неоднозначного підходу та відсутність єдності поглядів учених щодо того, як повинен звучати, власне, термін: «кримінальна політика» чи «кримінально-правова політика»? [172].

Аналізуючи суть та ознаки перелічених вище понять, можна констатувати, що всі вони окреслюють фактично синонімічне коло правовідносин. У вітчизняній кримінальній науці з метою їх уніфікації найбільш традиційно протягом багатьох років вживали поняття «кримінальна політика». Проте, сьогодні обґрунтовано підхід, згідно з яким термін «кримінальна політика» є не надто коректним у буквальному тлумаченні [530]. Відтак, на нашу думку, у подальшому правильніше та коректніше говорити про кримінально-правову політику.

Найоптимальніше визначення кримінально-правової політики було надано П. Л. Фрісом, який визначає останню як самоутворювальний елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю, який на підставі загальної теорії боротьби зі злочинністю розробляє стратегію й тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення й виражається в нормах кримінального закону, практиці їх

застосування, актах офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановах Пленуму Верховного Суду України [808, с. 13].

Стійку, прогнозовану й ефективну кримінально-правову політику держави повинен відображати КК, закріплюючи її напрями [727, с. 217], що формуються на підставі групування об'єктів злочинних посягань (критерієм поділу є родовий об'єкт злочину) та визначаються за рівнем значущості регульованих суспільних відносин. Зокрема, серед інших напрямів виокремлюють і кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами проти власності [68, с. 5].

Оцінюючи власність як найвищу цінність та, відповідно, об'єкти, що потребують кримінально-правової охорони, кримінально-правова політика щодо охорони власності покликана сформувати систему політико-правових норм, спрямованих на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань. У зв'язку із цим метою нашого дослідження є формування моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму як основи її доктрини, яка має включати такі складові: об'єкт, предмет, визначене коло суб'єктів, мету, сферу дії, вектори та принципи тощо.

На нашу думку, об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан захищеності відносин власності від суспільно небезпечних посягань, що буде сприяти виконанню основних положень чинної концепції національної безпеки, яка закріплена в Законі України «Про основи національної безпеки» [605], а саме зміцненню політичної й соціальної стабільності в суспільстві. Загалом зазначений правовий акт відображає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, зокрема у сфері всебічної охорони власності, насамперед кримінально-правовими засобами.

Аналіз нормативно-правового акта свідчить, що в документі сформульовано політико-правову основу забезпечення національної безпеки, яка є сукупністю взаємозалежних нормативних актів (концептуальних, ідеологічних, юридичних) і методичних документів, організаційно-технологічних та інших заходів, а також

супутніх цим актам та заходам сил і засобів. Тому реалізація закладених у стратегії національної безпеки планів щодо захисту суспільства та його цінностей повинна сприяти досягненню двох цілей: а) забезпеченню безпеки відносин власності шляхом захисту економіки від усіх ризиків, які можуть безпосередньо впливати на ці відносини; б) створенню умов для підтримки стабільності відносин власності за допомогою ефективного застосування інструментів кримінально-правового впливу для завчасного усунення потенційних загроз.

Сьогодні позитивний прогрес та перехід сучасного суспільства до стадії його розвитку як «інформаційного» зумовив підвищення цінності передачі та використання інформації. Проте, сучасний прогрес світового співтовариства виявляється не лише в багатьох позитивних аспектах, а й у деструктивних, злочинних і небезпечних для подальшого плідного розвитку відносин власності формах.

Так, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, вплинув на збільшення способів злочинних посягань на власність. Варто наголосити, що прогрес злочинного світу завжди історично й логічно передуює виникненню потреб у врегулюванні поведінки людей у тому чи іншому напрямі. Натомість, коли потреби інституціоналізуються або принаймні виявляються, вони мають оформлюватися як норма права і, в разі усвідомлення й офіційного визнання державно-організованим суспільством, ставати кримінальним законом.

У зв'язку з викладеним набуває значення процес пошуку й набуття нових знань про способи вчинення злочинів у майновій сфері та найбільш ефективні засоби забезпечення захисту власності кримінально-правовими засобами. Це зумовлює необхідність розробки новітньої системи норм вітчизняного кримінального закону, основою якої буде сучасна кримінально-правова політика щодо охорони власності, заснована на принципах лібералізму.

Для розробки будь-якої системи, у тому числі щодо охорони власності, яка буде відповідати вимогам сучасності, насамперед потрібно узгодити понятійний апарат, що є її основою, так би мовити, відправною точкою. На нашу думку, саме

таку функцію виконує в цій системі визначення поняття власності, сутність якого є важливою передумовою успішного та повноцінного існування відповідної системи кримінально-правових норм.

У правовій літературі наголошено на міжгалузевому характері інституту власності [432, с. 132]. Так, оскільки власність є об'єктом не лише цивільних, а й трудових, адміністративних, фінансових, кримінальних правовідносин, ця категорія є загальноправовою, а відповідно, таке поняття має бути міжінтегральним для всієї правової системи.

Проведений аналіз спеціальної літератури та регулятивного, у тому числі цивільного, законодавства вказує на відсутність єдиного поняття власності як цілісної складової української правової системи. Зокрема, вітчизняна наука цивільного права розглядає власність у двох аспектах: у вузькому – як сукупність речей та у широкому – як сукупність речей, майнових прав і обов'язків. Існуючий підхід призвів до того, що й у розділі VI Особливої частини КК України законодавець застосовує двозначний підхід до поняття власності. Так, за широкого розуміння, це прямо закріплено в диспозиціях статей (наприклад, у ст. 190 КК України предметом названо не лише майно, а й право на нього). У диспозиціях інших статей (ст. 185, 186, 187 КК України) законодавець жодних вказівок стосовно розширеного тлумачення не робить, відповідно, у цьому випадку потрібно використовувати поняття власності у вузькому значенні. Викладене призводить до неоднозначного розуміння правозастосовником цієї категорії, у тому числі до проблем кваліфікації протиправних посягань на власність.

Зазначене зумовлює доцільність негайного впровадження в національну систему універсального міжінтегрального поняття власності, яке завжди відображає існуючі відносини та ті, що і виникають, і буде здатне якнайширше узагальнювати їх різноманіття. Визначаючи таке поняття, необхідно, насамперед, виходити з особливостей захисту, яким користуються кримінально-правові відносини, а саме: якщо захист є абсолютним, опір посяганню з боку третіх осіб можна визнати первинним, відтак, об'єктами власності мають бути всі об'єкти, які суспільство бажає й здатне захищати. Закріплення власності як об'єкта захисту від

злочинних посягань надасть змогу охопити як статичний стан (утримання від протиправних дій), так і активну поведінку суб'єктів (використання права, виконання обов'язків).

На нашу думку, неоднорідний підхід до розуміння цієї категорії – основна перешкода на шляху вдосконалення структури кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, усунення колізій у кримінальному праві та формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму. Тому для уникнення труднощів щодо розуміння та тлумачення поняття власності в кримінальному праві видається доцільним закріпити відповідне міжінтегральне поняття в КК України, як свого часу було закріплено поняття «службова особа», що мало позитивні наслідки для подолання різнорідного тлумачення цього поняття в правозастосовній сфері.

Для формування сучасного міжінтегрального поняття власності необхідно дослідити історичний розвиток підходів до його визначення. Шлях до розуміння змісту цієї категорії в праві був неоднозначним. Так, кримінальне право XIX ст. не акцентувало на охороні власності, а закріплювало натомість різні способи посягань на право власності, яке розглядали як повне панування особи над річчю [865]. Зокрема, посягання на власність зводилося «до чотирьох головних родів: 1) самовільне захоплення; 2) самовільне користування; 3) самовільне розпорядження й 4) привласнення свідомо чужого, або... викрадення чужого майна» [512, с. 2].

Для засновників юридичної школи егалітарного періоду головним був економіко-правовий підхід до поняття власності [230; 423; 650, с. 605]. У доктрині кримінального права того періоду зроблено акцент «на охороні фізичного панування особи над річчю» [250]. Зазначене зумовлено тим, що, з погляду марксизму, власність – це певна форма суспільних відносин щодо привласнення й володіння матеріальним благом, для якої характерна наявність такої влади особи над річчю, яка визнана суспільством і регламентована соціальними нормами.

Проте, в подальшому, з розвитком економічних відносин юридично закріплене поняття власності значно розширилося та ускладнилося.

На сучасному етапі доцільно акцентувати на наявності тенденції, коли сучасна вітчизняна правова наука все ще продовжує відчувати на собі потужний вплив егалітарної правової теорії, а ряд правових концепцій попереднього періоду (у тому числі концепція захисту власності) продовжують жити й розвиватися в українській правовій науці. Натомість, ці теорії та концепції, на наше глибоке переконання, можуть бути використані й знайти своє місце в юридичній теорії виключно у випадку, якщо вони не суперечитимуть ідеям ліберальної держави. Але у будь-якому разі вони повинні бути переглянуті та пристосовані до новітніх політико-правових умов, а захист власності має бути заснований на принципах ліберальної кримінально-правової політики щодо охорони власності, де економічний (власність) і правовий (право власності) зміст власності має існувати в нерозривній єдності, що в концептуальному аспекті знаходить своє відображення в існуванні принципового підходу до рівності цих категорій [193; 202; 205; 214; 895].

Як свідчить проведений аналіз, зазначений підхід покладено в основу концепції, що домінує в більшості країн Європейського Союзу та світу [559]. Так, у ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції закріплено: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права» [898].

Протоколом № 11 до Конвенції було внесено зміни до вказаної статті, яка дістала назву «*protection of property*» («захист власності»), а її зміст в офіційному перекладі набув дещо іншого формулювання: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм *майном*. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності...». При цьому в оригінальному англійському тексті Конвенції використано таку формулу: «*Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. No one shall be deprived of his possessions except in the*

public interest and subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law» [898].

Зокрема, такий підхід закріплено в Цивільному кодексі Франції, а саме в ст. 544: «*La propriete est le droit de jouir et disposer des choses...*», тобто «право власності – це право користуватися й розпоряджатися речами...» [890]. Поняття «*La propriete*» перекладається як «власність» і «право власності» [86, с. 680]. Схожий підхід спостерігається в цивільному праві Іспанії. У ст. 348 Цивільного кодексу Іспанії визначення права власності таке: «*La propiedad es el derecho de gozar e disponer de una cosa...*» («Власність – це право користуватися та розпоряджатися річчю...») [891]. Термін «*La propiedad*» перекладається як «власність» та як «право власності» [289, с. 410].

Згідно зі ст. 654 Цивільного кодексу Каліфорнії, право власності належить розуміти так: «*The ownership of a thing is the right of one or more persons to possess and use it to the exclusion of others*» («Власність на річ – це право однієї або кількох осіб володіти та користуватися нею, усуваючи інших») [888]. Подібну норму містить ст. 947 Цивільного кодексу Квебеку: «*Ownership is the right to use, enjoy and dispose of property fully and freely...*» (Власність – це право користуватися, володіти й розпоряджатися майном повно та вільно) [889]. Терміни «*ownership*», «*property*» перекладаються як «власність», «право власності», «майно» [10, с. 788] та не збігаються з українським поняттям власності [884]. Подібний підхід можна знайти в цивільних кодексах Португалії (ст. 1305) та Швейцарії (ст. 641).

У зв'язку з викладеним доцільно зробити висновок, що в цивільному праві та законодавстві багатьох країн світу законодавці не розмежовують чітко економічний та юридичний зміст власності. Європейська доктрина вкладає в термін «власність» і поняття «права власності» (наче передбачає розуміння «права власності»).

Підтвердженням такого підходу є аналіз практики ЄСПЛ у контексті Європейської конвенції, де можна побачити, що поняття «власність» постійно має тенденцію до розширення. Зокрема, Європейський суд у своїх рішеннях постійно повторює, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї – це

автономне явище, яке жодним чином не пов'язано з національним його розумінням та має тлумачення, незалежне від національного [472]. Відповідно, узгодження національного розуміння поняття власності з основними ліберальними принципами та засадами права ЄС є необхідним елементом у сфері формування концептуальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Унаслідок багаторічної еволюції змісту поняття власності в країнах континентальної Європи усталилися цінності сучасного неолібералізму як системи соціально-економічних і політичних поглядів, яка захищає свободи та права особи, приватну власність, демократію тощо. Побудована теорія виходить з положення про те, що світ підпорядкований законам, які не підвладні людині, тому природними принципами її поведінки мають бути здоровий глузд та адаптація до обставин і вимог суспільства [335]. Зважаючи на викладене, зазначимо, що в західній теорії однією з провідних є ідея соціальної функції власності [645, с. 113], фундатори якої (О. Конт, Л. Дюгі) вважали, що суб'єкти права власності зобов'язані підкорятися соціальним нормам, виконувати покладені на них соціальні функції [381, с. 32]. Д. Локк, приділяючи велику увагу власності, писав: «Ми розглядаємо природну причину, яка говорить, що люди, які народилися, мають право на самозбереження і, відповідно, на подібні речі, які забезпечують їх існування» [421, с. 18]. Таким чином, науковець наголошував на значенні розуміння цієї категорії як невід'ємного природного права людини.

Саме тому класичний підхід до розуміння цієї категорії, сформований Д. Локком: «...влада не може позбавити будь-яку людину її власності без її згоди» [421, с. 145], є аксіоматичним і для умов сучасності – головною метою демократичного суспільства є збереження власності.

Витоки становлення цієї категорії в сучасному розумінні також пов'язані з відомою працею Г. Гегеля «Філософія права», в якій він стверджував: «Щоб не залишатися абстрактною, вільна воля повинна насамперед дати собі наявне буття... цей перший вид свободи є той, що називається власністю» [132, с. 108]. Створюючи свою концепцію філософії власності, Г. Гегель вказував, що власність

виникає першою з тієї причини, що вона залежить від зовнішніх предметів, від зовнішнього неодуховленого світу, що протистоїть волі (суб'єкта) і є найближчим до нього. «Власність – це втілення волі в речі», якою особа дає собі «зовнішню сферу своєї свободи». До такого «втілення» річ перебуває поза розумною діяльністю людини, поза правом. За вченням Г. Гегеля, розуміння власності полягало не в задоволенні потреб, а в свободі волі особи у володінні тим або іншим предметом. Зміст власності визначався «ставленням волі до речей» як «безпосереднє володіння, розпорядження та користування», тому що лише у власності особа виступає як розум. Таким чином, Г. Гегель сформував право приватної власності як першочергове, оскільки, на його погляд, приватна власність є найбільш повним втіленням особистості в річ [132, с. 108].

Аналіз гегелівського вчення свідчить про те, що філософ надавав великого значення власності як основі будь-якого громадянського суспільства та політичного устрою. У зв'язку із цим доцільно вказати на те, що, на нашу думку, значна кількість сформованих ученим доктринальних положень не втратили своєї актуальності до сьогодні. Вони, безперечно, можуть слугувати підґрунтям та методологічною основою для розвитку сучасного розуміння проблеми і на загальнотеоретичному рівні, і в межах різних галузей права. Зазначене стосується і кримінального права, де така система може не лише слугувати методологічною основою, яка спиратиметься на виникнення та розвиток кримінально-правової теорії, а й бути також корисною при оцінюванні особливостей окремих ознак складів злочинів проти власності.

На викладеній теорії в подальшому базувалися ідеї французьких мислителів, які визначали як священні імперативи права особи (на життя, свободу, власність тощо). Ці ідеї, засновані на ліберальній теорії природного права, після значних соціальних, економічних і політичних потрясінь у кінці XVIII ст. привели до прийняття французької Декларації прав людини і громадянина, у п. 2 якої зазначено: «Метою всякого політичного суспільства є охорона природних і невід'ємних прав людини. Ці права – свобода, власність, безпека, супротив гнобленню»; у п. 17: «Право власності – непорушне і священне; ніхто не може

бути позбавлений своєї власності, за винятком випадків, коли суспільна користь законним порядком закріплена, очевидно потребує цього, обов'язковою умовою при цьому буде попередня сплата справедливої винагороди» [892].

Людина була визнана головною природною основою власності. Ще на початку ХХ ст. окремі вчені вказували: «Французька декларація вперше визнає людину, незалежну від державної влади; вона визнає відомі права поза суспільством. Виходячи з того, що люди вільні й рівні по самій сутності своїй, повинні прийти до побудови суспільства з людини, а не навпаки, текст природних прав, визначається, індепендентами. Усім нам притаманне природне право на свободу і на володіння власністю. Влада будь-якого уряду припиняється там, де починається посягання на особу і власність. У людини є природне право (а не дароване йому) як члена суспільства, і це право недоторканне для держави» [474, с. 19]. Саме викладені теорії є основою сучасного неоліберального розуміння прав і свобод людини і громадянина.

Вітчизняні мислителі (Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Кістяківський) свого часу збагатили й поглибили загальносвітові погляди [859, с. 568, 575, 589; 678, с. 168; 805, с. 285–268]. Вони ставили людину з її духовними потребами на вершину філософської піраміди, а майно розуміли лише як обмежену необхідність, яка потребує охорони. Так, Г. Сковорода писав: «Безглуздо стверджувати, що для людини природною є потреба володіння, скажімо, багатством, яке перевищує можливості помірною споживання» [805, с. 285]. У зв'язку із цим правознавець О. Кістяківський наголошував на необхідності обмеження державної влади «невід'ємними, непорушними, недоторканими правами людини», найважливішим із яких називав «право на гідне існування» [678, с. 168]. Проте, зважаючи на міркування як прибічників індивідуалізму, так і прибічників колективізму, згодом філософсько-правова думка відкинула співвідношення особи та суспільства. Було знайдено дві основи, що логічно й історично доповнювали одна одну, де індивід відтворює власність, а суспільство надає умови для її реалізації.

Власність фіксує право певного соціального суб'єкта розпоряджатися визначеними ресурсами, цінностями (як матеріальними, так і духовними) для задоволення своїх потреб. Як інститут соціально-політичний, право власності повинно узгоджувати інтереси як окремого соціального суб'єкта (власника), так і суспільства загалом. Саме на такій основі в суспільстві має формуватися мораль власника, яка передбачає його певні зобов'язання перед тими, у кого власності немає або хто володіє нею в недостатньому обсязі.

Таким чином, інститут власності розглядали як певну конвенцію, згоду соціальних суб'єктів діяти для досягнення своєї мети, за певними правилами, визначеними суспільством. Саме тому власність набувала різних форм на різних стадіях розвитку людства: у рабовласницькому й феодальному суспільстві власністю визнавали не лише предмети та знаряддя праці, а й людей, яких, зрештою, у цих умовах розуміли як «живі знаряддя праці», «живі машини». У подальшому під поняттям власності мали на увазі «всяке вміння, ремесло, красне мистецтво чи науку», які надають засоби існування [294, с. 299], звідси випливало, що власністю визнавали абсолютно все.

Відносини власності в сучасний період регулюють, насамперед, законодавчі акти, а отже, стають формалізованою соціальною інституцією, діяльність якої забезпечує держава. Однією з важливих проблем, що істотно впливає на життєдіяльність суспільства та формування правової політики держави, є співвідношення державної власності з приватною. При цьому важливим є не лише визначення кола предметів, цінностей, які можуть підпадати під зміст поняття приватної чи державної власності, а й регулювання відносин між ними.

У сучасному суспільстві права та інтереси фізичних осіб щодо захисту власності, їх забезпечення й розвиток є основними завданнями держави, кримінально-правова політика якої має базуватися на принципах лібералізму. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. наголошує, що держава може встановлювати лише такі обмеження прав, які визначені законом, і наскільки це сумісно з природою, виключно з метою сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві [318]. На наш погляд,

необхідність лібералізації цінностей світової спільноти, надання пріоритету правам індивіда на життя, здоров'я, честь, гідність перед правом на охорону власності не викликає жодних сумнівів. Проте, забезпечення в сучасних умовах ринкової економіки захисту інституту приватної власності кримінальним законом завжди має посідати провідне місце в правовій політиці демократичних країн.

Зрозуміло, що в умовах відставання від світового розвитку, зокрема у сфері охорони власності кримінально-правовими засобами, вітчизняна юриспруденція рухається в напрямі адаптації національної системи права до світових правових стандартів [647]. Зокрема, сьогодні конституційна правотворчість у сфері охорони права власності досягла певних успіхів: у ст. 13 Конституції України зазначено: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [321, с. 141]. Таким чином, на сучасному етапі для кваліфікації діяння вже не відіграє ролі форма власності викраденого майна, відповідно, і в чинному КК України такого поділу немає. Відмова від неоднорідного захисту всіх форм власності у КК України, на нашу думку, є правильною, адже така диференціація суперечила б світовим правовим стандартам.

На сучасному етапі приватну власність доречно розглядати як невід'ємне природне право людини і громадянина, що становить складну комплексну соціальну, економічну та юридичну категорію, основна мета якої полягає у виділенні серед усього розмаїття приватної власності таких її складових, які надають людині змогу нормально існувати. Вона має бути під посиленою охороною держави, яка, у свою чергу, повинна забезпечити умови для її захисту. Саме такий підхід закріплено в ст. 41 Конституції України: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [321].

Після прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколу № 2, 4, 7 та 11 Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475 Україна визнала для себе обов'язковим дотримуватися й захищати права і свободи людини, проголошені в Конвенції. Визнання Україною юрисдикції Європейського суду з прав людини в усіх питаннях щодо тлумачення Конвенції дає можливість кожному громадянину України, який вважає свої права порушеними, звернутися до цієї поважної інституції з позовом до держави Україна.

Характеризуючи власність як суттєвий компонент соціальних відносин, як важливий чинник відтворення людини, потрібно пам'ятати, що власність функціонує в різних видах і проявах, але в усіх випадках вона дістає вияв у соціальній якості, яку не можна ні відривати, ні ототожнювати з іншими. Сьогодні необхідна трансформація цієї соціальної інституції, переведення її в нову якість. Безперечно, це процес складний, суперечливий та довготривалий, який вимагає ламання старих стереотипів егалітарного періоду, сприйняття громадською свідомістю нових підходів.

Таким чином, роблячи проміжні висновки, зазначимо, що аналіз опрацьованих нами концепцій розуміння поняття власності свідчить: власність – це автономне явище, що потрібно тлумачити незалежно від його національного розуміння, воно має три складові: 1) соціальну: власність є щось (речове), що належить будь-кому; 2) юридичну: власність включає майно, майнові права та право власності; 3) економічну, а точніше політекономічну: системна категорія, де власність є не ставлення людини до будь-якого об'єкта, а відносини між людьми щодо його привласнення (відчуження). Причому привласнення та відчуження – це категорії, що виражають об'єктивну суперечність між двома сторонами змісту власності, а тому з ліквідацією відчуження ліквідується й привласнення, а відповідно, і самі відносини власності [517, с. 37]. У всіх трьох складових присутні кримінально-правові особливості [251]: у першому випадку власність виступає як предмет злочинного посягання; друге й третє є тим об'єктом, на який спрямовано злочин.

Виходячи із сучасного тлумачення поняття власності, під об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розуміти стан захищеності суспільних відносин від: 1) суспільно небезпечних посягань на майно; 2) суспільно небезпечних посягань на майнові права; 3) суспільно небезпечних посягань на право власності.

Саме такий підхід має знайти своє відображення в новій системі норм розділу VI Особливої частини КК України. Проте, необхідно зазначити, що тенденції розвитку сучасного суспільного життя зумовлюють необхідність поширення режиму власності як на матеріальні, так і на нематеріальні об'єкти, що неодмінно призводить до необхідності перегляду та сучасного юридичного наповнення поняття «речі».

Слід погодитися з думкою, що вітчизняне цивільне законодавство відстає від вимог сучасності [559]. Минули часи, коли під «речами» розуміли матеріальні предмети, які в буквальному сенсі оточували людину. Розвиток суспільства (передусім, його технічний прогрес) призвів до того, що тлумачення поняття предмета злочинів проти власності як матеріальних предметів зовнішнього світу обмежує цю категорію, правозастосовна практика вказує, що злочинне посягання на власність може бути спрямовано й на «нематеріальне» благо.

«Безтілесне» майно розглядають як об'єкт права власності в зарубіжних правових системах. Зокрема, такий погляд поширюється на права на об'єкти промислової власності, права на об'єкти «фінансової і комерційної власності» (право грошової вимоги, облігації, векселі, чеки, паї, коносаменти тощо) [148, с. 314–315]. У країнах англо-американської правової системи до об'єктів речових правовідносин поряд з традиційними речами включають так звані «речі у вимозі»: грошові зобов'язання; документи; акції, паї, облігації; авторські права; патентні права; товарні знаки тощо. Так, американський дослідник Дж. Рафкін у книзі «Століття доступу» («*The Age of Access*») зазначає, що, по-перше, речове майно знецінюється з погляду свого функціонального призначення; по-друге, товаром, крім матеріальних предметів (речей), стають враження (*paid-for-experience*). Ті товари, які вважають престижними і які зазнають комерційного тиражування:

екзотичні подорожі з ризиком для життя або клубна картка, що забезпечує доступ у «вузьке коло», – зразкові «товари» сучасної економіки; по-третє, описана переорієнтація економіки призводить до зміщення акцентів у правомочності власника – від правомочності розпорядження, що переважала раніше, до правомочності користування, яке набуває свого вираження в доступі. Невипадково в німецькому перекладі книга дістала назву «Доступ – зникнення власності» («Access – Das Verschwinden des Eigentums»), оскільки власність на матеріальні блага, тобто власність у її класичному розумінні, поступово зникає [111, с. 24–39].

Вітчизняна судова практика вже сьогодні розглядає злочини, предметом яких є, наприклад, безготівкові гроші, як безоплатне вилучення чужого майна. Законодавець також (хоч і частково) підтримав викладену позицію, закріпивши в КК норми, спрямовані на охорону електричної енергії (ст. 188¹ КК України). Проте, ще багато питань потребують удосконалення та нормативного закріплення в кримінальному законі.

Викладене, безперечно, актуалізується у зв'язку з тим, що сьогодні роль власності змінюється; особливу роль відіграє так звана інформаційна власність. Це пов'язано з тим, що світова спільнота вступила в нову епоху – інформаційного суспільства, в якій життєдіяльність людства певною мірою залежить від телекомунікаційних технологій, що використовуються практично в усіх сферах діяльності людини (енергетика, водопостачання, фінанси, торгівля, наука, освіта тощо).

Відповідно розвиток інформаційного простору зумовлює необхідність активізації зусиль суспільства щодо його захисту від злочинних посягань, сукупність яких уже має свою власну, відому в усьому світі назву – кіберзлочинність, що набула поширення й у сучасних умовах та становить одну з найбільш небезпечних загроз для українського суспільства. Стрімкий розвиток телекомунікацій і глобальних комп'ютерних мереж створив умови, які полегшують вчинення кіберзлочинів проти власності та утворюють нові склади. Злочинці все частіше використовують нові способи зараження комп'ютерів шкідливими програмами, які надають змогу отримувати злочинний прибуток [419,

с. 208]. Так, відповідно до Звіту NCR (*Norton Cybercrime Report*) [902], жертвами кіберзлочинності у 2012 р. стали 341 млн, а у 2015 р. – вже 594 млн осіб. Близько 70% інтернет-користувачів хоча б раз стикалися з шахрайством у Мережі, і ці показники щороку збільшуються.

Сьогодні за допомогою шкідливих комп'ютерних програм і програмно-технічних засобів, підключених до комп'ютерної мережі, можуть вчинятися більшість злочинів проти власності, передбачених розділом VI Особливої частини КК України. Виняток становлять лише злочини, спосіб вчинення яких пов'язаний з безпосереднім контактом злочинця з потерпілим, а також значна частина злочинів, предметом яких може бути лише матеріалізоване майно. Від того, що злочини проти власності вчиняються шляхом використання електронно-обчислювальної техніки та новітніх інформаційно-комунікативних технологій, вони не змінюють об'єкта свого посягання; у цьому разі відбувається приєднання додаткового об'єкта, що збільшує та якісно змінює суспільну небезпеку від злочину. У зв'язку із цим сучасна система норм, яка відображає злочини проти власності, потребує вдосконалення, оскільки вона не повною мірою враховує сучасні кіберзагрози.

Злочини проти власності, що вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій (кіберзлочини проти власності), мають таку ознаку, як вчинення злочину щодо великого і, як правило, невизначеного кола потерпілих. Це призводить до того, що практично неможливо точно встановити розмір завданої шкоди, а подекуди цей розмір (щодо одного потерпілого) замалий для притягнення винного до кримінальної відповідальності. Таким чином, постає запитання: чи може в такому випадку розмір шкоди бути ознакою складу злочину, яка відображає характер і міру суспільної небезпечності? Звісно, що ні. Злочини проти власності, які вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій, не можна кваліфікувати як замах на злочин у великому або особливо великому розмірі, оскільки згідно з кримінально-правовою теорією в цьому випадку є невизначений (неконкретизований) умисел. За таких обставин злочин потрібно кваліфікувати за наслідками, що фактично настали.

На відміну від злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, основною властивістю кіберзлочинів проти власності є те, що суб'єкт злочину використовує комп'ютерні мережі як знаряддя або засіб вчинення злочину. Саме це додає таким злочинам унікальних властивостей, не притаманних іншим злочинним посяганням. Таким чином, поняття злочинів проти власності, що вчиняються шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій, можна визначити у вигляді сукупності заборонених кримінальним законодавством діянь, спосіб вчинення яких передбачає обов'язкове використання таких технологій (мереж) як знаряддя або засобу. До того ж, зміст об'єкта цих злочинів може бути різним і не пов'язаним із суспільними відносинами, що виникають в інформаційній сфері.

До предмета кримінально-правової політики відносять: основні принципи; криміналізацію (та декриміналізацію); характер караності та умов звільнення від відповідальності; визначення альтернативних до покарання кримінально-правових заходів впливу; тлумачення законодавства; вплив на ефективність норм кримінального права; визначення шляхів ефективності кримінально-правової політики; підвищення рівня правосвідомості. Проте, зазначені складові утворюють, скоріше, зміст кримінально-правової політики щодо охорони власності. Говорячи про предмет такої політики, потрібно зважати на те, що вона покликана здійснювати «виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного середовища, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї» [814, с. 38]. Тому предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності потрібно сприймати як таку складову її об'єкта, у якій виявляються самі дії кримінально-правової політики щодо охорони власності та яку становлять стратегічні й тактичні засоби кримінального права, спрямовані на захист власності від суспільно небезпечних посягань.

З приводу кола суб'єктів кримінально-правової політики щодо охорони власності зазначимо, що, на наше переконання, у формуванні та вдосконаленні такої політики мають брати участь: народ (при проведенні референдумів), Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України. При цьому суб'єктами потрібно визнавати лише ті державні інституції, які формують загальну кримінально-правову політику. Таким чином, до суб'єктів кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно відносити коло суб'єктів, до компетенції яких належать розробка, реалізація кримінально-правової політики, а також реалізація відповідної кримінально-правової політики щодо охорони власності, учасниками якої є особи, на яких поширюється дія відповідних положень.

На сучасному етапі в кримінально-правовій політиці щодо охорони власності доцільно визначити такі напрями: політика внутрішня та зовнішня [465; 813].

Зовнішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має базуватись на принципах міжнародного права, яке відіграє принципову головну (через притаманні їй можливості криміналізації суспільно небезпечних діянь) роль. Зовнішню національну кримінально-правову політику щодо охорони власності доцільно розуміти як систему стратегічних заходів держави, спрямованих на активну участь держави в міжнародній кримінально-правовій політиці щодо охорони власності та гарантування належного й своєчасного виконання її рішень на національному рівні.

Усе зазначене вище зумовлює необхідність перегляду чинних кримінально-правових норм та формування завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності, серед яких доцільно виділити такі: 1) визначення діянь, віднесених до категорії злочинів проти власності; 2) удосконалення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину; 3) визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання за злочини проти власності; 4) розробка напрямів взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері протидії злочинності; 5) встановлення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються

злочинними (криміналізація), і виключення певних діянь із числа злочинів (декриміналізація); б) визначення альтернативних покаранню заходів кримінального характеру, а також заходів, які застосовують разом з покаранням; 7) тлумачення чинного законодавства у сфері протидії злочинам проти власності; 8) відстеження змін, що відбуваються в суспільстві, з метою своєчасного внесення коректив до кримінального законодавства.

Викладені завдання визначають основні параметри доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності та спрямовані на розробку стратегії формування системи кримінально-правових норм, її оптимізацію, тобто приведення цієї системи в максимальну відповідність до реальних потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку щодо охорони власності кримінально-правовими засобами.

Проте, було б неправильним вважати, що до завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності віднесено не конкретне вирішення питання про визначення кола злочинних діянь, а лише модель, пов'язану з розширенням цього кола, його стабілізацією або подальшим скороченням. Виробити таку модель неможливо без політичного підходу до визначення кола кримінально-правових заборон, встановлення меж застосування кримінальної репресії. Як слушно зазначав К. Шмідт, «політичне полягає не в самій боротьбі, а в завданні правильно відрізнити друга и ворога» [865, с. 12]. У зв'язку із цим необхідно зрозуміти причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів проти власності на сучасному етапі розвитку суспільства.

У теорії кримінального права та кримінології такі причини й умови постійно уточнюються та доповнюються, насамперед тому, що змінюються соціальні умови. Так, сучасний стан розвитку світової цивілізації пов'язаний з процесом глобалізації, вплив якої, зокрема у сфері кримінального права, спостерігається в усіх країнах, тому зачіпає всі елементи кримінальної політики, хоча й справляє різний вплив на її елементи.

Із часу виникнення кримінального права його основними питаннями були і є такі: за що карати, кого карати і як карати? Видається, що в цій тріаді до

найбільшого впливу процесів глобалізації схильні дві перші проблеми. Саме тут можна спостерігати певну універсалізацію у формі уніфікації та гармонізації. Щодо інституту покарання, то ці питання є прерогативою національного кримінального права, хоча окремі питання покарання розглядають і на міжнародному рівні. Викладене стосується, наприклад, пропозицій про створення єдиної системи обліку судимості, коли судимість особи мала б значення не лише на території її країни, а й на території всіх країн континентальної Європи.

Глобалізація економіки супроводжується інтернаціональним характером злочинів проти власності; вона породжує організовану транснаціональну злочинність у цій сфері. Зокрема, діяльність транснаціональних організованих злочинних груп, взаємодіючи з місцевими злочинними елементами, призводить до поширення на місцевому рівні цілого ряду різних видів злочинів проти власності. Відповідно, змінюються злочинність, мотивація та форми протиправних посягань на власність.

Політика у сфері протидії злочинності в Україні загалом покликана досягнути мети зниження рівня злочинності в державі, і такою самою метою наділена кримінально-правова політика [814, с. 47–49]. У зв'язку із цим провідною ідеєю кримінально-правової політики щодо охорони власності має бути протидія злочинним посяганням на власність шляхом формування й запровадження норм кримінального закону щодо убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань засобами матеріального кримінального права. Зокрема, правильність поставлених цілей зумовлює не лише належність побудови концепцій, програмування та створення правильних моделей, а й реалізацію провідної ідеї. Потрібно зазначити, що реалізація останньої в сучасних умовах неможлива через, щонайменше, відсутність первинних кримінально-правових підстав.

Коли трансформація новітньої злочинності перебуває в активній фазі, таку кінцеву мету бажано розглядати з позицій кримінологічної безпеки, адже певна кількість суспільно небезпечних діянь, спрямованих на власність, досі не криміналізовано. Таким чином, постає питання: чому протидіяти? У зв'язку з викладеним упритул наближаємося до необхідності формування мети

кримінально-правової політики щодо охорони власності. Так, саме кримінологічна мета для діяльності кримінально-правової політики здатна змінити ситуацію, оскільки за такого підходу «головні пріоритети діяльності переносяться з суб'єктів нападу на об'єкти захисту» [26, с. 325]. Таким чином, метою кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан безпеки суспільних відносин, які складаються у сфері власності.

Внутрішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має бути реалізована в умовах глобалізації й відкритості суспільства, виконувати ряд функцій, які, з одного боку, ґрунтуються на власних національних інтересах держави, а з іншого – повинні в повному обсязі відображати на національному рівні окремі напрями, обрані міжнародною кримінально-правовою політикою міждержавного об'єднання, учасником якого є така держава. Внутрішню національну кримінально-правову політику щодо охорони власності доцільно визначити як систему вітчизняних політико-правових заходів, які спрямовані на створення та забезпечення в державі необхідних умов для належного захисту власності кримінально-правовими засобами.

Міжнародні акти, які вимагають криміналізації або декриміналізації певних діянь або вказують на бажаність криміналізації чи декриміналізації певних діянь, утворюють міжнародну кримінально-правову політику, що ініціює розробку еталонних норм і залучення держав-учасниць до участі в ній з метою подальшої їх реалізації в національних КК. Теоретичним підґрунтям такої політики є нормативні та доктринальні положення міжнародного й національного кримінального права держав – учасниць міжнародних відносин у сфері протидії злочинності. Міжнародну кримінально-правову політику не можна змішувати із зовнішньою політикою однієї або навіть кількох держав. Ідеться про спільну політику більшості цивілізованих держав світу у сфері протидії злочинності [297]. Тому міжнародну кримінально-правову політику, як слушно вказують окремі вчені, доцільно сприймати в двох аспектах: 1) як діяльність світової спільноти щодо протидії міжнародним злочинам; 2) як доктрину, що вивчає проблеми протидії міжнародній злочинності [403].

На підставі викладеного можна зазначити, що під міжнародною кримінально-правовою політикою щодо охорони власності доцільно розуміти єдину політику, вироблену міжнародною спільнотою, що визначає основні напрями, цілі й засоби впливу на суспільно небезпечні діяння, що посягають на суспільні відносини у сфері власності, шляхом визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання, визначення кола діянь, віднесених до злочинних, а також взаємодії з іншими елементами міжнародної політики у сфері протидії злочинам проти власності.

Враховуючи труднощі на сучасному етапі розвитку суспільства, які виникають у суб'єктів правозастосовної практики із застосуванням норм чинного КК України, доводиться констатувати, що кримінальне законодавство України про захист власності потребує вдосконалення. Як відомо, якість суспільного життя в країні зумовлена певною мірою якістю наявних у ній законів та станом їх виконання, насамперед спрямованих на захист власності.

Для запровадження у вітчизняну правову науку та правозастосовну практику сучасних доктринальних положень міжнародної кримінально-правової політики щодо охорони власності вкрай необхідно: 1) подолати розбіжності щодо місця власності в сучасній системі цінностей права; 2) переглянути існуючі підходи до проблем об'єктивних ознак злочинів проти власності; 3) дослідити сучасні тенденції розвитку суспільства та їх вплив на суб'єктивні ознаки злочинів проти власності, а саме питання щодо: вікових особливостей суб'єкта злочинів проти власності; запровадження інституту ювенальної юстиції; розширення категорії суб'єкта злочину за рахунок притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб; 4) дослідити проблему реформування системи кримінальної юстиції [323] шляхом трансформування певної частини злочинів проти власності в кримінальні проступки для подальшої демократизації, гуманізації, лібералізації та посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Доктринальні положення міжнародної кримінально-правової політики щодо охорони власності повною мірою мають бути віддзеркаленими в межах вітчизняної правової теорії. Взаємозв'язок міжнародної та національної кримінально-правової політики щодо охорони власності має ґрунтуватися не лише на спільності об'єкта, предмета, мети та завдань, які ними виконуються. Важливими саме для цих політик є їх основні принципи, які, з одного боку, забезпечують єдність підходів до виконання завдань, а з іншого – впливають на правосвідомість [660, с. 114] усіх учасників правовідносин і на національному, і на міжнародному рівнях. Сьогодні існують кілька підходів до розуміння цієї категорії [441; 548; 628; 876].

На нашу думку, найбільш вдалим щодо градації принципів кримінально-правової політики стосовно охорони власності видається структурно-системний поділ і відповідне групування принципів на загальні та спеціальні.

До загальних принципів можна віднести такі: законності; верховенства права; демократизму; гуманізму; переваги прав і свобод людини; виключення подвійної відповідальності [808]. До спеціальних принципів належать такі: нормативного визначення кола злочинів проти власності; відповідності національної кримінально-правової політики щодо злочинів проти власності міжнародній; недопустимості приховування від міжнародної спільноти стану національної злочинності в майновій сфері; обґрунтованості й виваженості ухвалення рішень щодо криміналізації та декриміналізації посягань на власність; своєчасного забезпечення криміналізації діянь, суспільна небезпечність яких актуалізувалася під впливом розвитку сучасних технологій; забезпечення індивідуалізації покарання за злочини проти власності; економії кримінальної репресії, який має реалізовуватися шляхом ухвалення лише обґрунтованих і виважених рішень щодо визначення меж необхідних та достатніх покарань за діяння, криміналізація яких здійснюється у зв'язку з необхідністю забезпечення всебічного захисту власності, передбачення інституту кримінального проступку, а також певною мірою декриміналізації злочинів проти власності, які втратили суспільну небезпечність.

Таким чином, на підставі вищевикладеного доцільно вказати, що кримінально-правова політика щодо охорони власності є самостійним напрямом (окремим сегментом) у кримінально-правовій політиці України, метою якого доцільно визнати досягнення стану повного захисту та безпеки відносин власності кримінально-правовими засобами.

Вектори розвитку кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно формувати з позицій усвідомлення виникнення у світі нових можливостей вчинення суспільно небезпечних діянь та глобалізаційних процесів, які породжують транснаціональну злочинність. Серед таких векторів доцільно виділити: 1) підвищення ефективності застосування кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності; 2) пеналізацію злочинів проти власності; 3) імплементацію до КК України вимог відповідних положень міжнародного законодавства, зважаючи на особливості викладення їх ознак з урахуванням основних нормативних конструкцій, притаманних національній теорії кримінального права; 4) удосконалення норм КК України, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти власності, які сьогодні набули поширення завдяки можливості вчинення їх у спосіб дистанційних комунікацій та можуть бути визначені як кіберзлочини проти власності тощо.

Доцільно зазначити, що ефективність політики зростає, коли вона спирається на науково обґрунтовані теорії, ідеї, доктрини тощо. Можна погодитися з висловлюванням С. О. Бочкарьова в тому, що на сучасному етапі перед кримінальною політикою поставили невластиве їй завдання: «прагнути до ідеалу й надавати систематику теоретичних і практичних вимог кримінального характеру; включили політику до складу науки й надали їй надзвичайного значення» [72, с. 152]. Насправді наука та політика не завжди мають однакові напрями, хоча й тісно пов'язані між собою: наука є основою для розробки наукових теорій (концепцій), політика – мистецтво управління державою й громадянами, використовуючи наукові надбання.

Політика – це мистецтво вибору найбільш оптимальних способів і засобів, вибір яких залежить від особистісних характеристик політичного діяча. Відомий американський учений Е. Тоффлер справедливо зауважив: «Що б не пропагували сьогодні різні партії й кандидати, боротьба між ними означає набагато менше, ніж суперечка про те, хто зуміє отримати найголовніше з того, що залишиться від індустріальної системи, яка гине» [756]. Тому, безперечно, має рацію Ф. Хайек, який вказував: «Ми завжди мали “погані” гроші, тому що приватному підприємництву не дозволяли дати нам “кращі”. У світі, який зазнає тиску організованих інтересів, важливо пам’ятати: якщо ми хочемо одержати інститути, у яких маємо потребу, ми не можемо розраховувати на розум або розуміння, але повинні покладатися на суто корисливі інтереси» [825, с. 164].

На всіх етапах розвитку людства метою більшості політиків було зростання інтересів та можливостей олігархічного капіталу з метою отримання надприбутків, тобто фактично – боротьба за власність. Свого часу в праці під назвою «Що таке власність?» П. Ж. Прудон вказував, що власність є основною причиною порушення рівності. При цьому автор не виступав проти власності – його обурювали факти зловживання нею. У зв’язку із цим широкої популярності набула влучна фраза П. Ж. Прудона: «Власність – це крадіжка».

Прикладом сучасного розуміння поняття власності можуть бути погляди видатного вченого ХХ ст., засновника австрійської школи економічної думки Л. фон Мізеса, який, розвиваючи провідні неоліберальні ідеї класичної школи політичної економії, погоджувався з трудовим походженням власності й наголошував на тому, що «споживчі блага» є результатом «успішного поєднання виробничих благ і праці».

Метою сучасної кримінальної науки є впровадження новітніх ліберальних тенденцій, зокрема, щодо охорони власності кримінально-правовими засобами. Найбільш оптимальною є сучасна ліберальна кримінально-правова політика щодо охорони власності, яка заснована на об’єктивному науковому ґрунті. Її вдосконалену модель потрібно розглядати на основі її побудови на ліберальних принципах, тому що ліберальні ідеї становлять базис для її розбудови на засадах

економічної, політичної, соціальної та духовної свободи, які здатні збалансувати прагнення й можливості всіх верств населення.

Щоб об'єктивно оцінити практичні досягнення лібералізму у сфері регулювання відносин власності, необхідно звернутися до структуралістської тези К. Маркса про узгодження суспільних «базису» й «надбудови», а саме: «Сукупність... виробничих відносин утворює економічну структуру суспільства, реальну підставу, на якій базується правова й політична надбудова, якій відповідають певні форми суспільної свідомості» [119, с. 122]. Вищезгадане базове положення дає можливість встановити, яким чином сучасна кримінально-правова політика щодо охорони власності, заснована на принципах лібералізму (що постає специфічною формою суспільної свідомості), зумовлюється власним «ринковим» базисом на концептуальному рівні та здійснює свій зворотний вплив на суспільне економічне підґрунтя й інші сфери життя як явище «надбудови». До того ж, на наше переконання, феномен моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності не можна розглядати «автономно», а лише в контексті всіх зовнішніх та внутрішніх соціально-економічних і політичних умов.

Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності є лабільною й чутливою системою специфічного виду, у якій можна виявити три взаємопов'язаних діалектичних рівні: 1) інформаційний; 2) концептуальний; 3) метафізичний.

1. Серед критеріїв демократичності Р. Даль визначає розуміння, що ґрунтується на поінформованості, тобто кожен член суспільства повинен отримати рівні права та реальні можливості для ознайомлення з політичними альтернативами та їх можливими наслідками [171, с. 41]. Тому першим рівнем доцільно визнати «інформаційний» – на якому створюється світоглядна основа розуміння суспільством ліберальної ідеології, яка цілком центрована на людському індивідуумі, на його добробуті, вона потребує для цього індивідуума найвищого дару – «свободи» [221], а основою ліберальної традиції є твердження – «свобода є власність» [875].

Реальну дефініцію власності надав свого часу Г. Гегель у «Філософії права», визначивши її як зовнішню сферу свободи [134, с. 33–41]. Цей перехід до загального, а не елементарні перерахування актів власності, надає реальне поняття, що є власність і чому люди борються за неї, інколи навіть ризикуючи життям. Цей висновок Г. Гегеля має безліч практичних підтверджень, що підносить його в ранг істини. Ми бачимо, що індивід, держава мають тим більше свободи для реалізації своїх цілей, чим більше в них власності, чим ширша зовнішня сфера їх волі. Зрозуміло, це правило не діє автоматично, бо існує ще внутрішня сфера свободи: моральність, освіченість, духовність, віра, які часто надають змогу досягати успіхів у боротьбі за свободу завдяки високому рівню мотивації та перемагати тих, хто має переваги в зовнішній сфері. Таким чином, родове поняття для власності є свобода.

Проте, ілюзія свободи, народжена удаваною свободою волі під час прийняття рішень, не є абсолютною, оскільки, приймаючи рішення, людина лише вибирає яку-небудь одну можливість з ряду об'єктивно їй запропонованих. У цьому разі розумним прагненням людини буде, безперечно, розширення кола тих можливостей, правова форма яких – право можливості й окремі права. Однак вибір саме цієї можливості зумовлений низкою чинників: об'єктивними умовами діяльності, системою потреб і життєвих цілей особистості, соціальними вимогами тощо. Свобода волі та свобода взагалі з погляду психології є категоріями суб'єктивними, а тому об'єктивно впливати на них безпосередньо неможливо. Досягають такого впливу (тобто обмежують право свободи) за допомогою впливу на конкретні права особистості, котрі визначають волю в її конкретному матеріальному вимірі. Тому некоректним був би висновок про те, що чим більшим буде обсяг власності, котра дає й більший спектр різних можливостей, тим більше буде й свободи, і вона коли-небудь зможе досягнути (або досягне) абсолютної своєї форми. Свобода в її соціально-психологічному розумінні є таким станом речей, коли особа на певний конкретний момент часу володіє правом або комплексом прав, визначеним своїми потребами. Тобто це буде свобода отримувати «за потребами» – свого роду «соціалістичний ідеал», котрий може

бути виведений з «капіталістичного» права приватної власності й досягнутий на його засадах [32, с. 326].

Загалом ліберальний світогляд визнає ідеал індивідуальної свободи як універсальну мету. Індивідуалізм лежить в основі права кожної людини на життя, свободу й приватну власність, що свого часу підкреслював класик лібералізму Дж. Локк. Саме ці права є найважливішими для людини, й існування такої інституції, як держава, виправдовується захистом цих прав, позаяк «першочерговою і головною метою об'єднання людей у спільнотворення та передачі себе під владу уряду є збереження власності» [420, с. 195]. Тож функції ліберальної держави вичерпуються, перш за все, захистом приватної власності, в поняття якої, згідно з Дж. Локком, входять три компоненти: життя, свобода й володіння.

2. Другий рівень «концептуальний». Він поєднує теоретичні засади кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на ліберальних принципах з упровадженням конкретних практичних завдань та ідей, що втілюються у вигляді «напрямів», «орієнтирів» і «векторів» її розвитку, основною ідеєю яких є ідеал індивідуальної свободи, де власність розглядають як гарант і міру свободи. На основі утвердження індивідуалізму формують концептуальну модель поєднання відносин власності держави й окремої людини, а також вирішують проблему втручання держави в справи особи, де протиправне посягання на майно особи, яке набуто законним шляхом, розглядають як посягання на його свободу. Відповідно, якщо система допускає такі посягання, то зазнають ризику всі інші свободи, адже непорушність приватної власності є основною умовою загального режиму свободи.

«Поняття власності може ґрунтуватися лише на понятті особистості, – вказував А. Дестют де Трасі, – коли виникає поняття власності, воно неминуче й незмінно виникає у всій своїй повноті. Як лише індивідуум усвідомить своє я, свою здатність насолоджуватися, страждати, діяти, він неминуче переконається також, що це «я» є виключним власником тіла, котре воно одушевляє, його органів, сил і здібностей... Необхідно, щоб існувала власність природна, раз існує

власність штучна та договірна, адже не може бути нічого штучного, що не має своєї основи в природі» [32, с. 187]. Обґрунтування власності полягає в поверненні речі своєї (власної) сутності. Розкрадання майна погане не саме по собі, а тому що воно, можливо, суперечить її призначенню. Лише той є власником, хто правильно користується нею. Власність, завжди й повністю відокремлена від користування, була б не лише марною, але вже й не була б власністю [32, с. 187].

З ліберальної позиції призначення інституту власності полягає: а) в трансформації людини з правоздатного в дієздатне становище; б) в умовах, за яких вона одержує не гіпотетичну, а реальну здатність набувати й здійснювати свої права і обов'язки, відповідати за них результатами своєї праці; в) у перетворенні обставин, за яких теоретичний зміст людини набуває практичного продовження. Тому доцільно вказати, що кримінальне право: а) повинно захищати власність, як воно охороняє життя, здоров'я і свободу людини, забезпечуючи її основоположні права і свободи; б) покликано забезпечувати баланс інтересів і свобод особи у відносинах власності й об'єктивно диференціювати кримінальну відповідальність, ставлячи пріоритет абсолютного права особи на свою власність над правом держави на майно.

Не менш важливе значення власність має й для інших суб'єктів кримінального права – суспільства та держави. Вони логічно й історично припускають один одного, відповідаючи своєму призначенню особа відтворює абсолютне – суб'єктивне право власності, а держава трансформує його в обмежене – об'єктивне право, яке відповідає інтересам як особистості, так і суспільства з його державою в цілому.

Тому об'єктом кримінально-правової охорони є не лише міжособистісні, а й міжсуб'єктні відносини власності [72, с. 160]. В умовах міжособистісних відносин кримінальне право забезпечує повноту й винятковість права власності, які лише власнику надають можливість перебувати у відносинах із річчю протягом усього свого буття та її життєвого циклу. У міжсуб'єктних відносинах кримінальне право покликане забезпечувати баланс інтересів особи, суспільства й держави у відносинах власності та закономірно диференціювати їх взаємну кримінальну

відповідальність, обмежуючи як абсолютне право особи на свою власність, так і право держави на майно особи.

3. На сучасному етапі концепція прав людини стала провідним елементом політичного лібералізму, його наріжним каменем, практично метафізичним рівнем. Це фундаментальний рівень загальної ліберальної теорії, на якому метафізика – це «відкриття остаточної підстави речей, їхнє перше і універсальне начало», де одним із перших варто поставити питання про «підстави» та про «перше і універсальне начало» [477, с. 8] власності. Спираючись на заявлену світоглядну основу, доцільно вказати, що онтологічне (сутнісне) розуміння власності полягає не в речі, а в особі.

У сучасній суспільній свідомості поширена думка, що загроза свободам і правам індивідів може виходити лише від держави – потенційного носія деспотичного начала, і ніколи від народу, який іманентно прагне до свободи. Наведена позиція багатьом здається очевидною, але вона потребує уточнення. Хоча б тому, що в більшості тоталітарних доктрин суб'єктність держави принижена: формально вона виступає не лише як один з найважливіших компонентів цивілізації, а і як інструмент збереження та домінування справжнього суб'єкта історії – народу [579].

Проте, спроба визначити права людини як найвищу цінність теж несе в собі «насіння тлі». Ще видатний німецький філософ Ф. Ніцше свого часу показав проблематичність філософії цінностей, які, як відомо, мають свою долю. На проблематичність інтерпретації прав людини як одвічних цінностей звертав увагу й К. Шмітт: «Якщо розглядати основні права як цінності, то відразу ж виникає запитання: чому ці цінності (життя, свобода, приватна власність) потрібно розглядати як такі лише щодо держави? Логічно було б поширити таке ставлення до них і на правовідносини, що виникають між громадянами». Як підкреслював К. Шмітт у своїй праці під промовистою назвою «Тиранія цінностей», «одягнена в суб'єктивність свобода підміняється об'єктивністю цінностей, що є об'єктивністю лише уявно. Бо той, хто посилається на цінності, не може нічого протиставити прагненню до переоцінки, дискредитації або сумніву в тій чи іншій цінності» [900, с. 33]. Дійсно, що заважає суверену переглянути статус цих норм-цінностей, і чи

існують для цього нездоланні перешкоди? Це обґрунтування принципів-цінностей стає, за твердженням К. Шмітта, слабкою ланкою цієї версії прав людини, і в цьому випадку слабо допомагає навіть надання цим правовим цінностям статусу «трансцендентних». Звичайно, продовжує К. Шмітт, можна було б розглядати конституційні норми як вираження «системи цінностей» або «природно-правової системи» (оскільки йдеться про основні права). Однак неминучим наслідком і розплатою буде знецінення самого тексту Конституції та її понятійної структури. Набуваємо ж ми, зрештою, цінності з «позитивною» й «надпозитивною» властивістю, щодо сумніву в стабілізуючій ролі яких досвід останніх десятиліть (до того ж, не лише Німеччини) дає чимало приводів» [900, с. 34].

Таким чином, доцільно вказати, що: або основні права (право власності в тому числі) – це цінності, які підлягають однаково правовому захисту як у відносинах між громадянами й державою, так і між громадянами, або в одному випадку основні права – це ненабуті одвічні цінності, а в другому – суб'єктивні набуті права. Така, за твердженням К. Шмітта, нелегка ситуація, до якої потрапляють інтерпретатори Конституції як системи цінностей, де однією з основних (головних) цінностей поряд із життям та свободою є приватна власність.

Водночас рецепцію принципу примату прав людини, проведену в українському конституціоналізмі, можна розглядати як своєрідну презумпцію «винності держави» щодо громадянина. Держава, як зазначає відомий конституціоналіст Й. Ізензеє, «втискається в прокрустове ложе конституційних обов'язків, при цьому громадянин наділяється свободою щодо держави, а через громадянина – і все суспільство» [896, с. 20].

Закріплення прав і свобод людини як найвищої цінності означає, що у відносинах особи, суспільства й держави пріоритет належить правам і законним інтересам особи. Інакше кажучи, якщо людина – вища цінність, то і її права – цінності того ж найвищого порядку, які «передують Конституції» та мають примат навіть над державним суверенітетом [657, с. 15–16]. У зв'язку із цим постає запитання: чи є взагалі в цьому світі щось, що вище від прав людини або права людини взагалі «над світом»?

На наш погляд, за такої «концептуалізації» жодна держава просто не зможе існувати при більш-менш серйозному випробуванні. Ліберальний принцип переваги прав особи над правами держави при його практичній реалізації неминуче призводить до розпаду держави та, відповідно, до краху прав особи, оскільки без держави захищати їх буде нікому. На підтвердження наведеного доцільно процитувати І. Канта: «Демократія у власному розумінні слова неминуче є деспотизмом, оскільки вона встановлює таку виконавчу владу, за якої всі вирішують про одного й у будь-якому разі проти одного... це суперечність загальної волі із самою собою та зі свободою» [293, с. 269]. З несумісності необмеженого народовладдя зі свободою й гідністю людини випливає, що з позиції ліберального світогляду, для якого найвищою цінністю є саме людина (її права та свободи), справедливою може бути лише влада законів.

Зокрема, Т. Гоббс визначав свободу як відсутність зовнішніх перешкод, які можуть позбавити людину можливості робити те, що вона хоче. Проте, варто пам'ятати, що в людини, яка живе в ліберальному суспільстві, немає й не може бути абсолютної свободи, оскільки свобода одного індивіда обмежена свободою іншого. Це означає, що свобода може бути лише обмеженою свободою, і це обмеження повинно бути чітко визначено правом. Тому свобода людини, що живе в ліберальному суспільстві, є свобода її дій у межах права, того, що не заборонено правом.

У цьому аспекті право особи на власність невід'ємне від його волі, яку можна визначити як надану законом можливість діяти на власний розсуд, тобто вільно користуватися, володіти та розпоряджатися власністю. В умовах державно-організованого суспільства свобода і права людини, можна сказати, збігаються. Так, наприклад, право власності є право користуватися, володіти та розпоряджатися власністю, за винятком тієї власності, яка набута незаконним шляхом. Тобто, словами Сократа, «що законно, то справедливо» [367].

Утім, «людина» й тим більше її права, як слушно зазначив В. І. Карпець, не можуть бути «вищими цінностями» просто тому, що такими не є. Вищі цінності завжди трансцендентні, «іноприродні» й «нетутешні» [296]. Навіть ідеологія та

право егалітарного періоду проголошували трансцендентні орієнтири, що давало можливість підтримувати їм своє існування.

Оголошуючи людину найвищою соціальною цінністю, неминуче необхідно визначити якусь абсолютну цінність та її людські параметри. Проголошуючи людину «найвищою соціальною цінністю», неможливо уникнути питання про якість цієї людини. Злочинець – теж людина, проте, чи доцільно його визнавати «вищою цінністю»? Модуси людяності взагалі безмежні. У наявності виключно ідеологічне гасло ліберальної демократії, яке досить обмежене реальним життям. Як слушно зазначає О. І. Генісаретський, «ідеї всесвітнього громадянського суспільства, прав і свобод людини – це утопія, пафос якої – в агресивному запереченні всього самотнього (особливо – різних «образів людяності»). У концепції прав людини прямо відображено лише ті людські якості, які характеризують людину як автономного, вільного й правоздатного індивіда, як приватну особу, що представляє лише саму себе, оскільки їй спочатку притаманні її людська природа та набуті з неї невідчужувані права. За етносами, культурами та релігіями не визнається власної природи, відмінної від індивідуально-людської, а, отже, не визнається ані їх автономії, ані свободи, ані прав» [137, с. 440]. На сучасному етапі ідеологема прав людини стала базисним елементом політичної теорії лібералізму, метафізичною системою і якимось, за влучним виразом В. І. Карпеця, «квазірелігійним культом» [296, с. 143].

Підтримуючи наведену позицію, окремі вчені вказують, що загальноприйнята концепція прав людини є регулятивною ліберальною ідеєю, має в своїй основі специфічно-західне уявлення про людину, державу та природне право, яке поширюється на інші культури та цивілізації. Ідеологія прав людини в її панівній – ліберальній – інтерпретації не має нічого спільного з християнським поглядом на людину й суспільство, на права особи, суперечить йому в самих своїх метафізичних основах [393].

Підсумовуючи вищенаведене, доцільно зазначити, що, на наш погляд, магістральний шлях, яким рухається цивілізоване суспільство, – розвиток та утвердження позитивного права. Джерелом і захисником права (як внутрішнього, так

і міжнародного) є держава, і її головна функція полягає в тому, щоб правовими засобами «перетворювати» народ на суспільство. Безперечно, на сучасному етапі багато держав із цією функцією справляються не ідеально, проте не варто думати, що держава тут може бути замінена виключно народом або виключно суспільством. Будь-яке суспільство є ліберальним настільки, наскільки його члени є активними громадянами держави, які дотримуються його законів, у тому числі кримінального закону щодо охорони власності, та захищають власність від будь-яких протиправних посягань, зокрема з боку нечесних чиновників, чим захищають саму державу.

Таким чином, ретельно проаналізувавши вищенаведені рівні, можна виокремити основні напрями моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності: 1) доктринальний; 2) законодавчий; 3) правозастосовний; 4) правовиховний.

Зважаючи на ознаки власності як об'єкта кримінально-правової політики щодо створення системи охорони власності, а також ознаки її складових, доктринальний напрям кримінально-правової політики щодо охорони власності становить вчення про основні закономірності, стратегії та тактики забезпечення позитивної динаміки захисту власності від суспільно небезпечних посягань засобами матеріального кримінального права. Він має забезпечувати загальний вплив на формування інших напрямів кримінально-правової політики щодо охорони власності, а також ознак, бути їх науковою основою, втілювати вдалі напрацювання запропонованих концепцій та інших напрямів, включаючи їх у доктрину кримінального права та права в цілому.

Законодавчий напрям включає в себе розробку: а) концептуальних програмних актів, спрямованих на забезпечення відносин власності від суспільно небезпечних посягань; б) системи відповідних положень, які виражають правову природу, мету й завдання, ефективність кримінально-правової політики щодо охорони власності, забезпечують її відповідність міжнародним стандартам. Цей напрям кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визначати як такий, на якому здійснюються прийняття важливих законів і підзаконних актів, які мають забезпечувати реалізацію завдань кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на ліберальних принципах.

Правозастосовний напрям має бути спрямований на своєчасну й оптимальну практичну реалізацію правоохоронними та судовими органами положень КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за злочини проти власності, а також своєчасне узагальнення та аналіз практики застосування кримінальної відповідальності за їх вчинення й надання рекомендацій щодо подальшого вдосконалення такої практики.

Правовиховний напрям доцільно сприймати як такий, на якому здійснюється формування правосвідомості. Саме таке сприйняття особливо важливе для науки й практики правовиконавчого напрямку, на якому кримінально-правова політика щодо охорони власності має виконувати важливу функцію виховання в населення поваги до нової системи цінностей щодо всебічного та повного захисту власності шляхом реалізації кримінально-правової політики з охорони власності, заснованої на ліберальних цінностях.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз теоретико-правових та методологічних проблем дослідження злочинів проти власності дає підстави для таких висновків:

1. За результатами аналізу генези законодавства та наукових досліджень щодо кримінально-правової охорони власності видається доцільним запропонувати таку періодизацію становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності: 1) середина X ст. – перша половина XIX ст. – премодерн, період становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони відносин власності, формування першої системи злочинів проти власності; 2) перша половина XIX ст. – 1917 р. – модерн, період формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства, характерною особливістю якого є розширення системи злочинів проти власності та їх класифікації; 3) 1917–1991 рр. – егалітарний, період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, для якого

характерна значна трансформація системи злочинів проти власності. У цей час домінує ідея щодо пріоритету захисту державного та колективного інтересів, що призвело до існування двох, по суті, однакових систем злочинів проти власності;

4) 1991–2001 рр. – ліберальний, період початку вітчизняної лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям КК України 2001 р. і для якого характерний перехід шляхом поступових змін від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах;

5) 2001 р. – сьогоднішня – сучасний неоліберальний період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений потребою в подальшому вдосконаленні доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

2. Метою сучасної кримінальної науки є впровадження новітніх ліберальних тенденцій, зокрема, щодо охорони власності кримінально-правовими засобами. Найбільш оптимальною є сучасна ліберальна кримінально-правова політика щодо охорони власності, яка має об'єктивне наукове підґрунтя. Її вдосконалена модель має бути побудована на ліберальних принципах, тому що ліберальні ідеї становлять базис для її розбудови на засадах економічної, політичної, соціальної та духовної свободи, які здатні збалансувати прагнення й можливості всіх верств населення.

Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розглядати як систему специфічного виду, основою якої є три взаємопов'язаних діалектичних рівні: 1) інформаційний; 2) концептуальний; 3) метафізичний.

Об'єкт кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розглядати як стан захищеності відносин власності від суспільно небезпечних посягань, що буде сприяти виконанню основних положень чинної концепції національної безпеки, яка закріплена в Законі України «Про основи національної безпеки» [605], а саме зміцненню політичної й соціальної стабільності в суспільстві. Загалом зазначений правовий акт відображає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні

безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, зокрема у сфері всебічної охорони власності, насамперед кримінально-правовими засобами.

Аналіз нормативно-правового акта свідчить, що в документі сформульовано політико-правову основу забезпечення національної безпеки, яка є сукупністю взаємозалежних нормативних актів (концептуальних, ідеологічних, юридичних) і методичних документів, організаційно-технологічних та інших заходів, а також супутніх цим актам та заходам сил і засобів. Тому реалізація закладених у стратегії національної безпеки планів щодо захисту суспільства та його цінностей повинна сприяти досягненню двох цілей: а) забезпеченню безпеки відносин власності шляхом захисту економіки від усіх ризиків, які можуть безпосередньо впливати на ці відносини; б) створенню умов для підтримки стабільності відносин власності за допомогою ефективного застосування інструментів кримінально-правового впливу для завчасного усунення потенційних загроз.

Проведений аналіз спеціальної літератури та регулятивного законодавства вказує на відсутність єдиного поняття власності як цілісної складової української правової системи. Зокрема, вітчизняна наука цивільного права розглядає власність у двох аспектах: у вузькому – як сукупність речей та у широкому – як сукупність речей, майнових прав і обов'язків. Існуючий підхід призвів до того, що й у розділі VI Особливої частини КК України законодавець застосовує двозначний підхід до поняття власності. Так, за широкого розуміння, це прямо закріплено в диспозиціях статей (наприклад, у ст. 190 КК України предметом названо не лише майно, а й право на нього). У диспозиціях інших статей (ст. 185, 186, 187 КК України) законодавець жодних вказівок стосовно розширеного тлумачення не робить, відповідно, у цьому випадку потрібно використовувати поняття власності у вузькому розумінні. Викладене призводить до неоднозначного розуміння правозастосовником цієї категорії, у тому числі до проблем кваліфікації протиправних посягань на власність.

Зазначене зумовлює доцільність негайного впровадження в національну систему універсального міжінтегрального поняття власності, яке завжди відображає

існуючі відносини та ті, що виникають, і буде здатне якнайширше узагальнювати їх різноманіття. Визначаючи таке поняття, необхідно, насамперед, виходити з особливостей захисту, яким користуються кримінально-правові відносини, а саме: якщо захист є абсолютним, опір посяганню з боку третіх осіб можна визнати первинним, відтак, об'єктами власності мають бути всі об'єкти, які суспільство бажає й здатне захищати. Закріплення власності як об'єкта захисту від злочинних посягань надасть змогу охопити як статичний стан (утримання від протиправних дій), так і активну поведінку суб'єктів (використання права, виконання обов'язків).

На нашу думку, неоднорідний підхід до розуміння цієї категорії – основна перешкода на шляху вдосконалення структури кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, усунення колізій у кримінальному праві та формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму. Тому для уникнення труднощів щодо розуміння та тлумачення поняття власності в кримінальному праві видається доцільним закріпити відповідне міжінтегральне поняття в КК України, як свого часу було закріплено поняття «службова особа», що мало позитивні наслідки для подолання різнорідного тлумачення цього поняття в правозастосовній сфері.

У зв'язку з викладеним можна дійти висновку, що в цивільному праві та законодавстві багатьох країн світу законодавці не розмежовують чітко економічний та юридичний зміст власності. Європейська доктрина вкладає в термін «власність» і поняття «права власності» (наче передбачає розуміння «права власності»).

Підтвердженням такого підходу є аналіз практики ЄСПЛ в контексті Європейської конвенції, де можна побачити, що поняття «власність» постійно має тенденцію до розширення. Зокрема, Європейський суд у своїх рішеннях постійно повторює, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов'язано з національним його розумінням та має тлумачення, незалежне від національного [472]. Відповідно, узгодження національного розуміння поняття власності з основними ліберальними

принципами та засадами права ЄС є необхідним елементом у сфері формування концептуальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Проведений аналіз опрацьованих нами концепцій розуміння поняття власності свідчить: власність – це автономне явище, що потрібно тлумачити незалежно від його національного розуміння, воно має три складові: 1) соціальну: власність є щось (речове), що належить будь-кому; 2) юридичну: власність включає майно, майнові права та право власності; 3) економічну, а точніше політекономічну: системна категорія, де власність є не ставлення людини до будь-якого об'єкта, а відносини між людьми щодо його привласнення (відчуження). Причому привласнення та відчуження – це категорії, що виражають об'єктивну суперечність між двома сторонами змісту власності, а тому з ліквідацією відчуження ліквідується й привласнення, а відповідно, і самі відносини власності [517, с. 37]. У всіх трьох складових присутні кримінально-правові особливості [251]: у першому випадку власність виступає як предмет злочинного посягання; друге й третє є тим об'єктом, на який спрямовано злочин.

Виходячи із сучасного тлумачення поняття власності, під об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розуміти стан захищеності суспільних відносин від: 1) суспільно небезпечних посягань на майно; 2) суспільно небезпечних посягань на майнові права; 3) суспільно небезпечних посягань на право власності.

До предмета кримінально-правової політики відносять: основні принципи; криміналізацію (та декриміналізацію); характер караності та умови звільнення від відповідальності; визначення альтернативних до покарання кримінально-правових заходів впливу; тлумачення законодавства; вплив на ефективність норм кримінального права; визначення шляхів ефективності кримінально-правової політики; підвищення рівня правосвідомості. Проте, зазначені складові утворюють, скоріше, зміст кримінально-правової політики щодо охорони власності. Говорячи про предмет такої політики, потрібно зважати на те, що вона покликана здійснювати «виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно

боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного середовища, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї» [814, с. 38]. Тому предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності потрібно сприймати як таку складову її об'єкта, у якій виявляються самі дії кримінально-правової політики щодо охорони власності та яку становлять стратегічні й тактичні засоби кримінального права, спрямовані на захист власності від суспільно небезпечних посягань.

З приводу кола суб'єктів кримінально-правової політики щодо охорони власності зазначимо, що, на наше переконання, у формуванні та вдосконаленні такої політики мають брати участь: народ (при проведенні референдумів), Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України. При цьому суб'єктами потрібно визнавати лише ті державні інституції, які формують загальну кримінально-правову політику. Таким чином, до суб'єктів кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно відносити коло суб'єктів, до компетенції яких належать розробка, реалізація кримінально-правової політики, а також реалізація відповідної кримінально-правової політики щодо охорони власності, учасниками якої є особи, на яких поширюється дія відповідних положень.

На сучасному етапі в кримінально-правовій політиці щодо охорони власності доцільно визначити такі напрями: політика внутрішня та зовнішня [465; 813]. Зовнішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має базуватись на принципах міжнародного права, яке відіграє принципову головну роль. Зовнішню національну кримінально-правову політику щодо охорони власності доцільно розуміти як систему стратегічних заходів держави, спрямованих на активну участь держави в міжнародній кримінально-правовій політиці щодо охорони власності та гарантування належного й своєчасного виконання її рішень на національному рівні. Внутрішня кримінально-правова політика щодо охорони власності має бути реалізована в умовах глобалізації й відкритості суспільства,

виконувати ряд функцій, які, з одного боку, ґрунтуються на власних національних інтересах держави, а з іншого – повинні в повному обсязі відображати на національному рівні окремі напрями, обрані міжнародною кримінально-правовою політикою міждержавного об'єднання, учасником якого є така держава. Внутрішню національну кримінально-правову політику щодо охорони власності доцільно визначити як систему вітчизняних політико-правових заходів, які спрямовані на створення та забезпечення в державі необхідних умов для належного захисту власності кримінально-правовими засобами.

Під міжнародною кримінально-правовою політикою щодо охорони власності доцільно розуміти єдину політику, вироблену міжнародними інституціями, що визначає основні напрями, цілі й засоби впливу на суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини у сфері власності, шляхом визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання, визначення кола діянь, віднесених до злочинних, а також взаємодії з іншими елементами міжнародної політики у сфері протидії злочинам проти власності.

Найбільш вдалим щодо градації принципів кримінально-правової політики стосовно охорони власності нам видається структурно-системний поділ і відповідне групування принципів на загальні та спеціальні. До загальних принципів можна віднести такі: законності; верховенства права; демократизму; гуманізму; переваги прав і свобод людини; виключення подвійної відповідальності [808]. До спеціальних принципів належать такі: нормативного визначення кола злочинів проти власності; відповідності національної кримінально-правової політики щодо злочинів проти власності міжнародній; недопустимості приховування від міжнародної спільноти стану національної злочинності в майновій сфері; обґрунтованості й виваженості ухвалення рішень щодо криміналізації та декриміналізації посягань на власність; своєчасного забезпечення криміналізації діянь, суспільна небезпечність яких актуалізувалася під впливом розвитку сучасних технологій; забезпечення індивідуалізації покарання за злочини проти власності; економії кримінальної репресії, який має реалізовуватися шляхом ухвалення лише обґрунтованих і виважених рішень щодо визначення меж

необхідних та достатніх покарань за діяння, криміналізація яких здійснюється у зв'язку з необхідністю забезпечення всебічного захисту власності, передбачення інституту кримінального проступку, а також певною мірою декриміналізації злочинів проти власності, які втратили суспільну небезпечність.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу доцільно вказати, що кримінально-правова політика щодо охорони власності є самостійним напрямом (окремим сегментом) у кримінально-правовій політиці України, метою якого доцільно визнати досягнення стану повного захисту та безпеки відносин власності кримінально-правовими засобами.

Вектори розвитку кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно формувати з позицій усвідомлення виникнення у світі нових можливостей вчинення суспільно небезпечних діянь та глобалізаційних процесів, які породжують транснаціональну злочинність. Серед таких векторів доцільно виділити: 1) підвищення ефективності застосування кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності; 2) пеналізацію злочинів проти власності 3) імплементацію до КК України вимог відповідних положень міжнародного законодавства, зважаючи на особливості викладення їх ознак з урахуванням основних нормативних конструкцій, притаманних національній теорії кримінального права; 4) удосконалення норм КК України, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти власності, які сьогодні набули поширення завдяки можливості вчинення їх у спосіб дистанційних комунікацій та можуть бути визначені як кіберзлочини проти власності тощо.

Результати дослідження, викладені в цьому розділі, опубліковано в працях: [199; 200].

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

2.1. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак злочинів проти власності

Об'єкт злочинів проти власності. Проблема визначення об'єкта злочинів проти власності вже багато років є чи не найбільш дискусійною. Так, ще з XVIII ст., коли були сформовані перші доктринальні визначення та в юридичній науці з'явилося поняття «склад злочину» [528, с. 3], проблема об'єкта злочину увійшла до кола інтересів науковців. Незважаючи на різноманітність підходів до розуміння сутності об'єкта злочину, не викликає заперечення той факт, що це те, на що посягає винна особа й чому внаслідок посягання заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [121, с. 14; 246; 238; 239; 350; 415, с. 79].

У кримінально-правовій літературі питання щодо об'єкта злочинів проти власності остаточно не вирішено. Різноманітність думок багато в чому зумовлена плюралізмом юридичної та політичної концепцій загального розуміння об'єкта злочинів. На нашу думку, відповідь на це питання потрібно шукати в розумінні поняття власності на сучасному етапі розвитку суспільних відносин як складної, універсальної міжінтегральної категорії, яка включає такі складові: 1) власність як правова категорія; 2) власність як економічна категорія; 3) власність як соціальна категорія. Саме в єдності всіх складових власності має охоронятися кримінальним законом.

Також зазначимо, що категорії «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони» щодо відносин власності збігаються, оскільки власність опосередковує статику майнових відносин, надаючи можливість особі володіти, користуватись та розпоряджатись своєю власністю незалежно від інших. До речі, саме тому злочини проти власності відмежовані від злочинів у сфері господарської діяльності, де власність опосередковує динаміку майнових відносин та регулює рух майна в господарській сфері.

Усе вищевикладене сприяло формуванню позиції щодо розуміння об'єкта злочинів проти власності. Найбільш прийнятним є визначення об'єкта злочину проти власності як відносин власності, де [894]:

1) родовим об'єктом є сукупність відносин у сфері власності; власність при цьому розглядається в об'єктивному (широкому) значенні як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності;

2) безпосереднім об'єктом є відносини власності в межах певної їх правової форми залежно від правового статусу суб'єктів права власності, на які безпосередньо посягають (спрямовані) суспільно небезпечні діяння, що передбачені розділом VI Особливої частини КК України і яким вони заподіюють чи можуть заподіяти істотної шкоди.

Щодо питання виділення видового об'єкта, то, виходячи з філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого», можна дійти обґрунтованого висновку, що в кримінальному законі недоцільно виокремлювати в межах родового об'єкта злочинів проти власності ще й видовий об'єкт. Видовий об'єкт необхідно виділяти там, де родовий об'єкт складається з великої групи суспільних відносин, які можна виділити у відносно самостійні підгрупи відносин, кожна з яких об'єднувала б два та більше безпосередніх об'єктів. На нашу думку, відносини власності утворюють однорідну групу суспільних відносин, тому родовий об'єкт злочинів проти власності повинен збігатися з видовим.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що існує певна кількість підходів до розуміння родового об'єкта злочинів проти власності [101, с. 11; 336, с. 57; 379, с. 67; 569, с. 52; 669, с. 31]. Проте, запропонований нами підхід до визначення родового об'єкта злочину є більш об'єктивним, хоча й має специфічні риси, зважаючи на те, що власність у сучасних умовах характеризується як майновим, так і немайновим (нематеріальним) предметом таких відносин.

В аспекті зазначеного доречним видається акцентувати на такому нематеріальному об'єкті власності, як інтелектуальна власність [197; 198; 216]. Сьогодні результати багатьох досліджень обґрунтовують та підтверджують необхідність перенесення кримінальних правопорушень проти інтелектуальної

власності до розділу VI Особливої частини КК України. Зокрема, окремі науковці визначають власність родовим поняттям, яке поділяють на два види – власність на речі (майно) та інтелектуальну власність [415, с. 204]. Так, на думку В. Г. Веріної, майнові інтереси авторів потрібно охороняти за допомогою норм, які захищають права інших власників, а, відповідно, злочини проти інтелектуальної власності, які мають виключно майновий характер, повинні бути закріплені в розділі «Злочини проти власності» [92, с. 133].

Ряд авторів вважає таку позицію не зовсім обґрунтованою. На думку В. Б. Харченка, вона є «поверненням до проприетарної концепції прав на об'єкти інтелектуальної власності, що характеризувала зазначений інститут на початку його створення та становлення, і регресом вирішення питань кримінально-правової охорони цих відносин аж до Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.» [828, с. 137]. У своїй монографії «Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні» науковець наголошує, що право на об'єкти інтелектуальної власності та право власності на речі є окремими, самостійними та несхожими між собою двома групами суспільних відносин, що не залежать одна від іншої [828, с. 137]. Проте, окремі вчені також вказують на те, що не може бути об'єктом (предметом) злочину проти власності інтелектуальна власність, оскільки вона (інтелектуальна власність) не має матеріального вираження (речової ознаки) [83, с. 118]. Інші автори дотримуються компромісної позиції із цього питання та вказують на те, що інтелектуальна власність у її матеріальному вираженні в певних випадках може виступати як об'єкт права власності в його традиційному (цивільно-правовому) розумінні [507, с. 195–196].

На наш погляд, стосовно інтелектуальної власності поняття власності засвідчує наявність у власника виключних прав на використання об'єктів, що охороняються. До того ж закон дає можливість використовувати ці об'єкти виключно з дозволу власника. Наголосимо, що покладена в основу оцінюваної пропозиції думка про те, що правовідносини інтелектуальної власності входять як складова до більш широкого за своїм змістом родового об'єкта (правовідносини

власності), не ґрунтується на ЦК України, у якому праву власності та іншим речовим правам і праву інтелектуальної власності присвячено окремі книги – відповідно третя й четверта.

На підставі аналізу спеціальної літератури та законодавства можна дійти висновку, що право власності та право інтелектуальної власності, з погляду цивільного права, належать до різних правових категорій, але в обох випадках використано єдиний системотвірний термін – власність. Проведений нами порівняльний цивільно-правовий аналіз об'єктів власності та інтелектуальної власності надав змогу виявити їх відмінності, на підставі чого можна дійти висновку, що під родовим об'єктом злочинів проти інтелектуальної власності потрібно розуміти суспільні відносини, які становлять особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, що перебувають під охороною кримінального закону. Це зроблено для того, щоб зрозуміти позицію законодавця, який при побудові Особливої частини КК України розмістив кримінально-правові заборони, покликані охороняти інтелектуальну власність, за межами розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України.

У площині визначеного нами родового об'єкта перебувають безпосередні об'єкти злочинів проти інтелектуальної власності, які співвідносяться з родовим як частина й ціле. Серед них можна виділити суспільні відносини: а) щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності; б) у сфері встановленого порядку обігу засобів індивідуалізації учасників господарського процесу; в) щодо захисту виключних прав фізичних і юридичних осіб від недобросовісної конкуренції.

Щодо предмета злочинів проти інтелектуальної власності, то традиційно такими предметами є нематеріальні блага; як об'єкти інтелектуальної власності, на відміну від їх матеріальних носіїв, вони не визнаються предметами злочинів проти власності. У кримінально-правовій науці прийнято, що предметом злочину може бути конкретна матеріальна річ, з певними властивостями якої закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи конкретного складу злочину. Предметом злочинів, що закріплені в ст. 176, 177, 229, 231, 232 КК

України, є результати свідомої інтелектуальної, творчої діяльності людини, які можуть бути виражені у формі результатів літературно-мистецької діяльності, науково-технічної творчості або індивідуалізації товарів та послуг, їх виробників тощо. Вважають, що про викрадення наукової ідеї, мелодії, сюжету художнього твору, іншого подібного (так би мовити безтілесного, невловимого) продукту людського розуму можна говорити лише безпредметно.

Традиційно предметом злочину проти власності визнають конкретну річ [191, с. 78–79]. Водночас предметом злочинів проти інтелектуальної власності є результати свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини. При цьому потрібно наголосити, що, на відміну від речей як предмета злочинів проти власності, предмет злочину проти інтелектуальної власності завжди має нематеріальну форму. Таким чином, пропозицію щодо перенесення злочинів проти інтелектуальної власності до розділу VI Особливої частини КК України необхідно визнати необґрунтованою.

Унаслідок непослідовності законодавця, науковці (П. П. Андрушко, П. С. Берзін, В. Д. Гулкевич, В. Б. Харченко та ін.) уже тривалий час дискутують щодо пропозиції про виокремлення в Особливій частині КК України самостійного розділу під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності» (або з іншою подібною назвою). Об'єднання норм про злочинні порушення прав інтелектуальної власності в один розділ повинно сприяти підвищенню ефективності заходів боротьби зі злочинністю, у тому числі вмінню правильно кваліфікувати діяння, відмежуванню від схожих, суміжних злочинів, а також від інших правопорушень [368].

Зарубіжні фахівці наголошують на важливості як удосконалення кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти інтелектуальної власності, так і політичного зобов'язання держави втілювати в життя це законодавство [691, с. 320–321]. Тому доцільно підтримати виважену позицію А. С. Нерсесяна, який вважає, що саме по собі поєднання певних норм в одному розділі КК України не вирішує проблем, які постають у сфері кримінально-правової охорони інтелектуальної власності; для вирішення цих проблем потрібне

реформування базового (регулятивного) законодавства про інтелектуальну власність, а вже згодом – внесення системних змін до КК України [514, с. 168–169].

Проведений нами аналіз дає обґрунтовані підстави стверджувати, що родовий об'єкт інтелектуальної власності не є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (відносин власності). Таким чином, особливості суспільних відносин у сфері прав інтелектуальної власності не надають змоги відносити такі злочини до злочинів проти власності. Тож родовий об'єкт злочинів проти інтелектуальної власності недоцільно визнавати частиною родового об'єкта злочинів проти власності. Зважаючи на це, можна зробити принциповий висновок, що доктринальна пропозиція про трансформацію кримінально караних посягань на інтелектуальну власність у злочини проти власності потребує перегляду та ретельного обґрунтування. Водночас найбільш сприятливою конструктивною ідеєю доцільно визнати пропозицію щодо виокремлення в Особливій частині КК України самостійного розділу під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності» (або іншою подібною назвою), в основу якої покладено положення про спільність родового об'єкта злочинів проти інтелектуальної власності як відносно самостійної групи злочинних посягань, відмінних як від злочинів проти власності, так і від інших кримінально караних діянь. Разом з тим усвідомлюємо, що навіть вдале вирішення проблеми систематизації відповідних кримінально-правових заборон не має вирішального значення для ефективності кримінально-правової охорони інтелектуальної власності – набагато важливіші якість відповідних заборон і кваліфіковане та активне їх застосування.

Специфіка окремих способів злочинного заволодіння чужим майном є такою, що злочини проти власності одночасно посягають не лише на власність, а й на інші охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Саме тому додатковими (обов'язковими або факультативними) об'єктами окремих злочинів проти власності (залежно від характеру дії й способу злочинного посягання) є життя, здоров'я, честь, гідність, особиста недоторканність, безпека людини та інші суспільні відносини, які порушуються чи можуть порушуватися у зв'язку з

посяганням на відносини власності як на основний об'єкт (відносини приватної, комунальної чи державної форм власності). Безперечно, зазначені додаткові об'єкти певною мірою підвищують ступінь суспільної небезпеки вчиненого, що суттєво впливає на конструкцію санкцій і тяжкість покарання, передбаченого в них за ці злочини [357, с. 154].

У зв'язку з викладеним до злочинів, що мають підвищену суспільну небезпечність, доцільно віднести й злочини проти власності, які вчиняються за допомогою використання комп'ютерних програм і програмно-технічних засобів, незаконно підключених до комп'ютерної мережі. Це зумовлено тим, що щороку зростає кількість суспільних відносин, пов'язаних з використанням сучасних інформаційних технологій (наприклад, розвиток ринку електронних грошей в Інтернеті) [848]. Шкідливі комп'ютерні програми й програмно-технічні засоби активно використовують представники кримінального світу, який знаходить у всіх інноваціях вади безпеки та, відповідно, переваги для злочинної діяльності. Крім того, зловмисників приваблюють обсяги грошового обігу в комп'ютерних мережах, що дає можливість отримати злочинний дохід у дійсно великих розмірах.

Для того щоб уявити собі масштаби цього кримінального бізнесу, достатньо навести деякі приклади. Віртуальні шахраї, заволодівши через Мережу номерами більше ніж мільйона банківських карт громадян США, одночасно викрали гроші в 130 банкоматах у 49 містах Америки. При цьому вся операція зайняла не більше ніж 30 хвилин, а розмір прибутку злочинців становив близько 9 млн дол., які потім були переведені на рахунки в інших державах, в основному пострадянського простору [185]. Значна частина кіберзлочинності перебуває за межами статистики – можна з упевненістю стверджувати, що до офіційної статистики потрапляє лише 10%, у кращому разі – 20% діянь [672, с. 18].

Результати аналізу судової практики свідчать, що на сучасному етапі з використанням названих засобів може бути вчинена більшість злочинів проти власності. Виняток становлять лише злочини, спосіб вчинення яких пов'язаний з безпосереднім контактом злочинця з потерпілим, а також значна частина злочинів, предметом яких може бути лише матеріалізоване майно (грабіж, розбій тощо). Від

того, що злочини проти власності вчиняють з використанням інформаційно-комунікативних технологій, вони не змінюють об'єкта, а трансформують його.

У зв'язку із цим у юридичній літературі висловлено пропозиції щодо виділення відповідних кваліфікуючих ознак злочинів проти власності [454, с. 92]. Окремі науковці, обґрунтовуючи власну думку щодо злочинів проти власності, наводять досить вагомі аргументи на користь того, що вчинення злочинів з використанням інтернет-технологій збільшує суспільну небезпечність діяння, а саме: 1) зростає суспільна небезпечність особи, яка вчиняє злочини, тобто використання комп'ютерної мережі дає злочинцеві відчуття безкарності й збільшує його рішучість щодо вчинення злочину, оскільки полегшується можливість реалізації задуманого діяння; 2) суспільна небезпечність зростає й у зв'язку з величезними розмірами злочинних доходів; 3) більшість злочинів дестабілізує нормальне функціонування Інтернету, тобто злочинець при використанні глобальної мережі для вчинення діяння посягає не лише на безпосередній об'єкт злочинів проти власності, а й на суспільні відносини, які виникли з розвитком Інтернету, значущість яких щороку збільшується [217]. На наш погляд, така позиція фактично обґрунтовує існування в цих злочинах особливого додаткового об'єкта, проте його існування можна вважати вельми сумнівним, оскільки жодні відносини, крім відносин власності, унаслідок учинення цих злочинів не страждають.

Також особливий інтерес викликає те, що до злочинів проти власності вітчизняний законодавець традиційно відносить заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Враховуючи те, що безпосередній об'єкт цього злочину – відносини власності у сфері використання майна, що належить власнику, а також відносини, які впливають з різних договорів і зобов'язань, унаслідок яких власник мав би отримати дохід (прибуток), можемо дійти висновку, що в цьому разі йдеться про зобов'язальні відносини. Проте, як відомо, зобов'язальні відносини – це відносини, що пов'язані з виникненням, зміною та припиненням взаємних прав і обов'язків суб'єктів цивільного права, мають відносний характер, їм властива динаміка майнових

відносин, тобто рух майна в господарському обігу. Злочини, які посягають на власність у її динаміці, а не в статиці, недоцільно прирівнювати до злочинів проти власності. Зважаючи на це, видається логічним не розглядати заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою як злочин проти власності. Діяння, передбачене ст. 192 КК України, за своєю юридичною природою доречно віднести до розділу VII КК України.

На тій самій підставі не можна віднести до злочинів проти власності такий злочин, як придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України), оскільки склад цього злочину так само включає небажаний рух майна в господарському обігу. Підтвердження зайнятої позиції можна знайти й у спеціальній літературі. Окремі науковці неодноразово вказували на те, що логіка в такому розташуванні ст. 198 КК України була порушена з криміналізацією легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), яку розглядають як злочин у сфері господарської діяльності [846, с. 121].

У зв'язку з відсутністю єдиного підходу серед учених та в умовах суттєвого зростання кількості крадіжок транспортних засобів видається доцільним переглянути питання щодо місця ст. 289 КК у КК України. У теорії кримінального права думки науковців щодо визначення об'єкта злочину незаконного заволодіння транспортним засобом розділились. Деякі автори вважають, що незаконне заволодіння транспортними засобами має один безпосередній об'єкт, але визначають щодо нього різні суспільні відносини: «безпека експлуатації транспортних засобів», «громадський порядок», «громадська безпека», «система суспільних відносин, що регламентують права власності», «безпека життя і здоров'я людей» тощо [327, с. 52–53; 505, с. 739–742].

Відповідно до примітки до ст. 289 КК України, під незаконним заволодінням транспортним засобом потрібно розуміти вчинене умисно з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача, у супереч їх волі. Заволодіння може здійснюватися таємно або відкрито, шляхом обману або зловживання довірою [390].

У зв'язку із цим цікавою є позиція В. І. Єгорова, який зазначає, що «головним безпосереднім об'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом є право власності, а додатковим – порядок використання транспорту як джерела підвищеної небезпеки» [236, с. 107], адже право власності, на відміну від безпеки руху та експлуатації транспорту, порушується завжди, зокрема при пересуванні на засобах там, де відсутні інші транспортні засоби (у полі, у лісі, на безлюдних відкритих місцевостях), або при незаконному заволодінні транспортним засобом досвідченою особою, яка має кваліфікацію водія. Власник при цьому позбавляється права власності, яке передбачено законом, тобто порушуються врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. В. І. Єгоров доводить, що безпосереднім об'єктом злочину потрібно визнавати не суспільні відносини у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, а суспільні відносини у сфері власності, вказуючи, що незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене водієм-професіоналом у тверезому стані, який дотримується правил дорожнього руху, не загрожує суспільним відносини у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту. Незаконне заволодіння транспортним засобом завжди порушує права власника автотранспортного засобу щодо користування і розпорядження майном, тобто посягає на основні складові права власності. При цьому, вчиняючи незаконне заволодіння транспортним засобом, винний усвідомлює порушення ним прав власника та незаконне використання чужого майна [235, с. 18–19].

Підтвердженням такої позиції є те, що транспортний засіб має всі характерні ознаки речі (з погляду цивільного права), а, отже, з позиції кримінального права може бути визнаний предметом злочинів проти власності. Викладене закріплено в законодавстві деяких зарубіжних країн, де таку категорію злочинів подано як злочин проти власності: ст. 166 КК РФ, ст. 184 КК Грузії, ст. 85 КК Азербайджанської Республіки, ст. 172 КК Киргизької Республіки, ст. 185 КК Республіки Казахстан тощо.

Так, В. П. Олійник, обґрунтовуючи свою позицію, цілком слушно зауважив, що вирішення питання кваліфікації цього злочину залежить від правильного

встановлення об'єкта посягання та спрямованості умислу винного. За наявності умислу останнього на тимчасове вилучення транспортного засобу з метою використання саме цих його властивостей шкода завдається, насамперед, відносинам у сфері безпеки руху й експлуатації транспорту. Відносини власності в такому разі є лише додатковим об'єктом злочину. При протиправному заволодінні ним з корисною метою для обернення на свою користь або на користь інших осіб шкода безпосередньо заподіюється відносинам власності. На підставі викладеного вчений доходить висновку про доцільність виключення з диспозиції ст. 289 КК України вказівки на будь-яку мету заволодіння й встановлення в ній відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом без мети викрадення [536, с. 80].

Проте, В. І. Осадчий вказує на те, що родовий об'єкт транспортних злочинів є складним (двостороннім). Науковець, обґрунтовуючи свою думку, зазначає, що безпека руху та експлуатації транспорту включає в себе, зокрема, і власність. Загроза цим благам має місце у сфері руху або експлуатації транспорту через порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Тобто «родовий об'єкт злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачено в статтях розділу XI Особливої частини КК України, – підсумовує він, – це безпека руху та експлуатації транспорту як такий стан його функціонування, за якого власності ніщо не загрожує, створюються умови відсутності будь-яких небезпек. При вчиненні певного транспортного злочину пошкоджується чи ставиться під загрозу пошкодження конкретний безпосередній об'єкт, визначальними ознаками якого є такі складові: безпека руху та експлуатації транспорту (завжди виступає як основний безпосередній об'єкт злочину), та власність, яка виступає як додатковий (обов'язковий чи факультативний) безпосередній об'єкт злочину» [542, с. 201].

Шкода, заподіяна власнику, може полягати лише в реальних збитках: амортизація транспортного засобу, його псування чи втрата, що цілком природно, оскільки винний не турбується про цілісність та збереження засобу, яким він тимчасово користується. Цю обставину прямо закріплено в примітці до ст. 289 КК, згідно з якою матеріальна шкода визнається значною в разі заподіяння реальних

збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою – у разі заподіяння реальних збитків на суму понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Безперечно, незаконне заволодіння транспортним засобом посягає не лише на безпеку дорожнього руху механічного транспорту, а й на відносини власності [463, с. 83; 464, с. 66]. До речі, це визнано та закріплено в примітці до ст. 289 КК України. Проте, додатковим критерієм, що дає можливість виділити певні речі в окрему групу, що впливає на кваліфікацію, є їх підвищена небезпечність (джерела підвищеної небезпеки). Транспортні засоби законодавство відносить саме до таких предметів.

Вогнепальну зброю, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали (ст. 262 КК України), наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, обладнання для виготовлення наркотичних засобів (ст. 308, 312, 313 КК України) законодавство відносить до групи предметів злочинів з такою кваліфікуючою ознакою, як загально визнана шкідливість [480; 482; 537, с. 17].

Таким чином, можемо стверджувати, що об'єктом кримінально-правової охорони в таких посяганнях є громадська безпека, безпека руху й експлуатації транспорту, здоров'я населення, встановлений порядок несення військової служби тощо. Відносини власності в такому разі мають підпорядкований характер і можуть бути визнані лише додатковим об'єктом злочину.

Стаття 194¹ КК України передбачає відповідальність за «умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинили небезпеку для життя людей». У спеціальній літературі окремі вчені вказують, що вчинення такого діяння заподіює шкоду відносинам власності на об'єкти електроенергетики (як специфічний вид майна), при цьому істотна шкода насамперед заподіюється іншому об'єкту – відносинам експлуатації цих об'єктів, тому що будь-яке діяння, вчинене способом пошкодження, знищення, руйнування, певною мірою посягає на відносини власності щодо пошкодженої, знищеної чи

зруйнованої речі. У зв'язку із цим вчені вказують на те, що недоцільно робити висновок про об'єкт злочину, зважаючи лише на спосіб злочинного впливу. За такого підходу законодавцеві було б доречно до розділу VI Особливої частини КК України віднести й інші норми, які передбачають відповідальність за знищення, пошкодження, руйнування, псування окремих видів майна (ст. 178, 245, 277, 292, 298, 360, 411, 412 КК України) [125, с. 90]. На підставі наведеного доцільно підтримати позицію вчених, які обґрунтовують доцільність віднесення ст. 194¹ КК України до розділу XI Особливої частини КК України.

Залежно від способу та характеру заволодіння чужим майном, злочини проти власності можуть посягати не лише на відносини власності, а й на інші суспільні відносини. Так, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочинів проти власності також можуть бути здоров'я (ст. 186, 187, 189, 194 КК України), психічна або фізична недоторканність людини (ст. 186, 187, 189 КК України) та її особиста свобода (ст. 189 КК України). Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами злочинів проти власності можуть виступати життя (ст. 189, 194, 196 КК України), честь і гідність особи (ст. 187, 189 КК України), а також громадський порядок (ст. 186, 187, 189, 194 КК України) та екологічна безпека (ст. 194, 194¹, 195, 196 КК України), зокрема пошкодження майна загальнонебезпечним способом. Проте, визначальною ланкою для кваліфікації більшості злочинних посягань на власність є предмет злочину.

Предмет злочинів проти власності. Одним з основних питань теорії кримінального права є з'ясування предмета злочинів проти власності. Науковці, які досліджували цю проблематику, неодноразово підкреслювали як її важливість, так і наявність дуже тісного взаємозв'язку предмета злочину з об'єктом [118, с. 60; 130; 258, с. 44; 326; 527; 732]. Проте, в першій половині ХХ ст. у теорії кримінального права спостерігалось ототожнення поняття «об'єкт» і «предмет» злочину. У подальшому такої позиції дотримувалися А. А. Піонтковський і Б. С. Нікіфоров, які не розмежовували цих понять [521; 567]. Тому прагнення науковців до вивчення об'єкта й предмета злочину стало підґрунтям для розвитку численних теорій щодо визначення їх правової природи та співвідношення.

Результати аналізу досліджуваної проблематики свідчать, що вчені, які розглядають проблеми предмета злочинів проти власності, виділяють три його основні й необхідні ознаки: матеріальну (фізичну), економічну та юридичну [66, с. 41–42; 882, с. 70–78]. Нам імпонує позиція авторів, які виділяють і четверту ознаку – соціальну [347, с. 346–442; 538, с. 236]. Визначення цих ознак у теорії кримінального права відбулося ще в ХІХ ст. і збереглося в дещо вдосконаленому вигляді до сьогодні.

Традиційно вважають, що фізична (матеріальна) ознака предмета злочинів проти власності являє собою доступність будь-якого об'єкта матеріального світу для сприйняття [13; 483], що включає можливість вчинення з ним будь-яких фізичних дій. Предмет має форму, колір, вагу, кількість, обсяг, фізичний стан і відповідає іншим матеріальним властивостям. Істотною у визначенні матеріальності предмета є його відокремленість або автономність, що дає можливість вчиняти з ним фізичні дії: переміщати, ховати, передавати тощо, завдяки чому не втрачаються його споживчі властивості й цільове призначення. Саме ця ознака і є передумовою визначення власності в кримінальному праві у вузькому розумінні, що базується на цивільно-правовій теорії.

Проте, результати аналізу практики свідчать, що сьогодні тлумачення поняття предмета злочину як матеріального об'єкта зовнішнього світу необґрунтовано обмежує рамки цієї категорії. У деяких випадках діяння може бути спрямовано й на «нематеріальне» благо – безтілесну річ, яку визначають як специфічну річ з нематеріальним, соціально цінним змістом, який виявляється в об'єктивному світі лише за допомогою матеріального (предметного) його прояву [174, с. 104].

Так зване «безтілесне» майно розглядають як об'єкт права власності в зарубіжних правових системах; зокрема, така позиція поширюється на права на об'єкти промислової власності, права на об'єкти «фінансової й комерційної власності» (право грошової вимоги, облігації, векселі, чеки, паї, коносаменти тощо) [148, с. 314–315]. У країнах англо-американської правової системи до об'єктів речових правовідносин, поряд з традиційними речами, включають так

звані «речі у вимозі»: грошові зобов'язання; оборотні документи; акції, паї, облігації; авторські права; патентні права; товарні знаки тощо. Також виділено два види власності: «невидиму» (*intangible property*), що включає зобов'язальні вимоги, та «матеріальну» (*tangible property*) [847]. В англійському праві існують дві категорії: «*property*» та «*ownership*», які не збігаються з українським поняттям власності, тому механічне перенесення цих категорій у вітчизняну правову систему є неможливим [884, с. 192].

Зазначене зумовлює необхідність перегляду поняття власності в кримінальному праві України. Переконані, що перехід до широкого розуміння поняття власності надасть змогу кримінальному праву захищати власність на рівні вимог сучасності. У зв'язку із цим видається доречною пропозиція [174, с. 105] щодо визнання оновленої дефініції поняття «майно», яке застосовують у кримінальному праві, воно може бути двох видів – тілесним і безтілесним.

З позиції кримінального права та законодавства предмет злочинів проти власності – це рухоме майно (майно, яке можна вільно переміщати в просторі без заподіяння йому шкоди). До рухомого майна належать також гроші, валютні цінності, цінні папери, майнові права та обов'язки.

У зв'язку з проведеним аналізом фізичної ознаки предмета злочинів проти власності окремої уваги, на нашу думку, потребує питання про гроші, оскільки вони (гроші) посідають особливе місце серед різновидів предмета злочинів проти власності.

Відомо, що гроші багаті історією свого становлення, в ході якого вони мали різні форми. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р., кошти існують у готівковій (грошові знаки) або безготівковій формі (записи на рахунках у банках). Сьогодні не виникає сумнівів щодо необхідності віднесення коштів у готівковій формі до предмета злочинів проти власності. Однак щодо визнання предметом злочину безготівкових грошей такої єдності думок у літературі немає.

Безготівкові гроші з'явилися порівняно нещодавно, зробивши такий самий переворот, як і поява паперових грошей, що в минулі століття швидко витіснили

монети. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки наводить на думку про те, що безготівкові гроші незабаром зовсім можуть замінити готівку. При цьому єдиного правового розуміння поняття «безготівкові гроші» не існує, а до питань, які не дістали однозначного вирішення в кримінально-правовій науці та які суперечливо вирішуються на практиці, належить, зокрема, кримінально-правова оцінка незаконного заволодіння безготівковими грошима.

Передусім, зазначимо, що, описуючи функції грошей, економісти різних шкіл пропонують найрізноманітніші визначення цього поняття. Це і середньозважене значення різних засобів платежу, і тимчасове зосередження купівельної сили, і грошовий агрегат, що включає в себе готівку та так звані чекові внески. Тобто економісти не вбачають особливої відмінності між готівковими й безготівковими грошима. Згідно з економічною теорією, гроші є мірою вартості всіх товарів, засобом обміну й платежу, засобом збереження та накопичення. Безготівкові гроші – це така собі віртуальна реальність, облікова інформація. Працюючи з ними, банки оперують інформаційними потоками про рух грошей, відтак, безготівкові гроші – це не що інше, як інформація про платежі [244, с. 45].

Встановити природу безготівкових грошей намагаються і юристи. Щоправда, їх думки відрізняються від міркувань економістів, які обстоюють тезу про інформаційну природу безготівкових грошей, адже юристи не можуть не зважати на поняття, закріплені в законодавстві (насамперед цивільному). З положень останнього однозначно випливає, що безготівкові гроші є об'єктом цивільних прав. Залишається, однак, відкритим питання: чим саме – речами або правом вимоги – варто визнавати гроші в безготівковій формі?

Аналіз наукових праць цивілістів і фінансистів дає можливість виокремити три основні концепції (підходи) щодо розуміння правової природи безготівкових грошей: 1) безготівкові гроші – це особлива форма грошей, що має речово-правову природу [149, с. 87; 178, 87–93; 719, с. 44–49, 68–72]; 2) безготівкові гроші є правом вимоги клієнта до банку, яке має зобов'язальний характер [139, с. 90–100; 389, с. 138–141; 529, с. 90–100, 138–141]; 3) безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу [558, с. 59; 816, с. 21–30]. З одного боку,

безготівкові гроші є зобов'язальним правом (правом вимоги) власника рахунку щодо банку; з іншого (стосовно третіх осіб) – засобом розрахунку.

З'ясована неоднозначність правової природи безготівкових грошей не може не ускладнювати вирішення питань кваліфікації незаконного заволодіння такими грошима. У кримінально-правовій літературі із цього питання висловлено різні думки. Так, інколи можна прочитати, що в разі незаконного переведення безготівкових коштів шкода заподіюється зобов'язальним відносинам, у зв'язку із чим у цьому разі безпідставно застосовувати кримінально-правові норми про відповідальність за злочини проти власності [114, с. 162]. Не сприймаючи викладену позицію по суті, водночас зауважимо, що проблема визначення родового об'єкта злочинів, відповідальність за які передбачено в розділі VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України, існує. Річ у тім, що коло відносин, фактично охоронюваних кримінально-правовими нормами, об'єднаними в цей розділ, не обмежується відносинами власності, а тому його назва, очевидно, потребує уточнення.

Інші криміналісти, які також є прибічниками концепції зобов'язально-правової природи безготівкових грошей, розглядають їх як право на майно, стверджуючи, що: 1) зобов'язальні права (права вимоги) є майновими правами, відповідно, «правом на майно»; 2) розкрадання безготівкових грошових коштів є неправомірним заволодінням майновими правами зобов'язального характеру; 3) розкрадання є закінченим з моменту зарахування коштів на рахунок винного; 4) шкода заподіюється власникові рахунку [83, с. 162; 138, с. 119–120; 723, с. 67].

За такого підходу злочинні посягання на безготівкові кошти можна розцінювати як шахрайство й вимагання, адже в диспозиціях ст. 189 і ст. 190 КК України поряд із майном фігурує і право на майно. Принагідно зауважимо, що нам імпонує позиція тих дослідників (А. Г. Безверхов, О. І. Бойцов, І. А. Клепицький, С. М. Кочої, А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк та ін.), які вважають юридично некоректною тезу про визнання права на майно окремим предметом шахрайства й вимагання, позаяк у випадку незаконного придбання права на майно предметом цього злочину проти власності фактично є саме майно.

Викладене вище положення про визнання кримінально караного заволодіння безготівковими грошима набуттям злочинцем права вимоги (зобов'язального права), яке є правом кредитора вимагати від боржника здійснення певних дій (наприклад, право вимагати від банку перерахування грошових коштів), не виглядає беззаперечним. У процесі незаконного перерахування грошових коштів на рахунок злочинця останній не набуває зазначеного права, оскільки діє поза договірними відносинами й поза законом.

З приводу труднощів, які неминуче виникають у разі ототожнення права на майно й безготівкових грошей як зобов'язальних прав (прав вимоги), у літературі відзначено такі обставини.

По-перше, тлумачення кримінально-правових норм не надає змоги вважати поняття «право на майно» ідентичним цивільно-правовому поняттю «майнові права». Власне, факт використання в диспозиціях статей КК двох різних понять – «майно» і «право на майно» – свідчить про те, що під майном законодавець розуміє не право власності, а його об'єкт – речі. Отже, «право на майно» – це право на річ, а не на дії особи.

По-друге, викрадення безготівкових грошей не можна розглядати як набуття винним зобов'язального права (права вимоги). Суть зобов'язального права була сформульована ще в римському праві й закріплена в ЦК України: це – право кредитора вимагати від боржника здійснення певних дій. Під час укладання договору банківського внеску в клієнта (власника рахунку) виникає право вимагати від банку перерахування й видачі грошових коштів, що перебувають на рахунку. Це право підтверджується та оформлюється документально, а списання грошових коштів здійснюється на підставі розрахункових документів. Очевидно, до моменту перерахування грошових коштів злочинець не набуває права вимоги. Унаслідок шахрайства при використанні документів злочинець не стає стороною зобов'язання, оскільки протиправне діяння не є підставою для виникнення прав. Він вводить банк в оману щодо наявності в нього зобов'язального права й вимагає від банку списання грошових коштів з рахунку, не маючи жодних гарантій виконання його незаконних вимог. У свою чергу, розпорядження на перерахування

самого власника рахунку є реалізацією його законної вимоги. Проте, й після незаконного перерахування грошових коштів на рахунок злочинця останній також не набуває зобов'язального права.

По-третє, до моменту виконання банком вимоги злочинця розкрадання не можна вважати закінченим: грошові кошти перебувають у власності банку, відповідно, у злочинця немає реальної можливості розпоряджатися грошовими коштами на свій розсуд або користуватися ними як своїми власними. Визначити момент закінчення розкрадання в такому разі стає практично неможливим, тому що безготівкові гроші, які перебувають на рахунку, мають знеособлений характер і їх неможливо розділити на викрадені та отримані законним шляхом [820].

У науковій літературі також наведено чинники, які вказують на речово-правову природу безготівкових грошей: якщо розглянути деякі зобов'язання, пов'язані з переміщенням коштів, стає зрозуміло, що законодавство визнає безготівкові гроші об'єктом права власності. Так, згідно зі ст. 1046 ЦК України, за договором позики позикодавець передає гроші або інші речі іншій стороні у власність. На сьогодні більшість кредитів видають у безготівковій формі. Виникає питання: що в такому разі передають у власність? Більше того, якщо банк надає кредит шляхом перерахування коштів на рахунок, який відкрито в ньому, то виходить, що кошти залишилися у власності банку. Таке тлумачення суперечить законодавчому визначенню договору кредиту (позики), на підставі якого відбувається зміна права власності на безготівкові гроші з моменту зарахування грошей на рахунок одержувача.

Якщо визнати, що безготівкові гроші – це лише зобов'язання, під час аналізу розрахункових відносин може виникнути ряд інших нелогічностей (зокрема, щодо неможливості банку здійснити безготівковий переказ за відсутності в нього самого коштів на кореспондентському рахунку, щодо можливості стягнення коштів, які помилково надійшли на банківський рахунок будь-якої особи, як безпідставного збагачення) [243].

Нам імпонує підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Вони є фікцією речі, яка має зобов'язальну

природу. Для зручності (потреб кваліфікації злочинів) цілком можливо застосовувати до безготівкових грошей режим речового права, визнаючи їх майном. Як відомо, поняття майна, будучи за своєю юридичною природою міжгалузевим, є однією з визначальних цивілістичних категорій. І вирішальне слово у з'ясуванні цього поняття має належати не криміналістам, а цивілістам.

Показовими у зв'язку із цим є міркування Н. О. Антонюк, яка зазначає, що безготівкові гроші є юридичною фікцією, зобов'язанням, що показує рух грошей і полягає в обов'язку банку виплатити гроші певному клієнту (перерахувати їх); кримінально-правова охорона безготівкових грошей повинна бути тотожною кримінально-правовій охороні готівкових грошей як різновиду речей [18, с. 131–134]. Чимало інших науковців [62, с. 175–176; 829, с. 76–80] є прибічниками подібної позиції, яку є підстави визнати компромісною. Стверджується, що гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування.

Судова практика на сучасному етапі розглядає злочини, предметом яких є безготівкові гроші, як безоплатне вилучення безготівкових грошей, що є чужим майном. Так, за ч. 2 ст. 190 і ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікував Київський районний суд м. Харкова дії С., який, маючи корисливий умисел, спрямований на заволодіння чужим майном, шляхом обману, у значних розмірах, під приводом сприяння у складанні іспитів студентом університету А. для поновлення його на 4 курсі навчання після відрахування та у вступі до навчання на 5 курсі бюджетної форми навчання заволодів грошовими коштами А., шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому [704]. Із цього прикладу можна побачити, що суд виходив з того, що злочинець не лише отримав кошти у безготівковій формі, а й отримав їх готівкою в банкоматі. Злочин був визнаний закінченим з моменту переведення цих коштів у готівку.

Привертає увагу те, що в кожному з проаналізованих нами випадків правозастосовної практики [96; 702; 703], які можна вважати типовими, суд виходив з того, що закінченим злочин вважається або в момент безпосереднього отримання грошей з рахунку (вкладу) потерпілого, або в момент зарахування

грошей на рахунок, з якого злочинець може розпоряджатися безготівковими грошима. У разі, коли за рахунок коштів з чужого рахунку оплачуються товари (роботи, послуги), наприклад, за допомогою фіктивної або втраченої кредитної (розрахункової) картки, таке розкрадання вважається закінченим з моменту списання грошей з рахунку власника.

Спроба прихильників речової концепції безготівкових коштів обґрунтувати, що закінченим злочин можна вважати лише при «переведенні коштів у готівку», викликає серйозні сумніви. Так, незаконно перерахувавши грошові кошти з одного рахунку на рахунок, яким він може вільно розпоряджатися, злочинець не має жодної необхідності переводити їх у готівку: він може використовувати їх і без цього [880, с. 14–15].

Проведений аналіз практики показав, що вона рухається шляхом визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності в аспекті змішаної, речово-зобов'язальної концепції. З огляду на сказане варто підтримати панівну наразі в літературі позицію, відповідно до якої: кваліфікація посягань на грошові кошти не залежить від форми (готівкової чи безготівкової) існування цих коштів; предметом злочину при незаконному списанні сум безготівкових коштів з банківських рахунків є майно, що належить власникам рахунків; незаконне посягання на безготівкові гроші треба розцінювати як заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб, визначений у КК України.

Разом з коштами (готівковими та безготівковими) предметом злочинів проти власності є цінні папери, які є майновим правом, вираженим у формі документа, що засвідчує наявність цього майнового права – речі. За аналогією з безготівковими грошима дії злочинця, спрямовані на заволодіння цінними паперами, наприклад на пред'явника, мають бути кваліфіковані як закінчений злочин проти власності, оскільки злочинець мав реальну можливість розпоряджатися ними (цінними паперами).

Перегляд класичного підходу до розуміння предмета злочинів проти власності як речі зумовлений, насамперед, необхідністю вирішення питань кваліфікації посягань на безготівкові грошові кошти, цінні папери, але в контексті

теми нашого дослідження також необхідно зазначити, що розвиток комп'ютерних мереж привів до появи нового фінансового інструменту – електронних грошей. У зв'язку із цим виникли нові питання про кваліфікацію суспільно небезпечних діянь, які вчиняються з використанням інформаційно-комунікативних технологій за предметом злочину.

Для того, щоб визначити, чи можуть електронні грошові кошти бути предметом злочинів проти власності, необхідно з'ясувати юридичну природу цього інструменту. Незважаючи на те, що з моменту появи платіжних систем пройшло досить багато часу, а вони міцно увійшли до побутового життя мільйонів людей, загальновизнаного поняття електронних грошей досі немає. У юридичній доктрині не склалося єдиного підходу до розуміння електронних грошей, і різні автори пропонували різні тлумачення цього поняття [291, с. 83–88; 377, с. 16; 664]. У вітчизняному законодавстві електронні гроші визначено як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу особами іншими, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі (п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III). Пункт 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2010 р. № 481, дещо звужує поняття та визначає електронні гроші як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента.

Ці визначення дають змогу виокремити ознаки відповідної категорії [53, с. 13–16]: а) за своєю правовою природою електронні гроші – це грошове зобов'язання певної особи, що здійснює їх випуск, тобто є зобов'язанням боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільного правочину (договору) та на певних підставах, передбачених законодавством України; б) їх матеріальним виразом є одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої у формі певного технічного символу; в) електронні гроші приймають як засоби платежу. Запропоновані ознаки надають змогу дійти

висновку, що електронні гроші мають самостійну економічну цінність, враховуючи яку, під випуском електронних грошей необхідно розуміти лише зміну форми виразу коштів з готівкових чи безготівкових на відповідні одиниці вартості в електронному вигляді, що зберігаються на електронному пристрої, і навпаки, при погашенні змінюється форма вказаних одиниць вартості з електронної форми на готівкову чи безготівкову, з розрахунку один до одного. Підтвердженням тому є п. 2.3 названого вище Положення про електронні гроші в Україні, у якому зазначено, що електронні гроші вважаються випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача.

На нашу думку, найповніша дефініція поняття електронних грошей міститься в Директиві Європейського парламенту і Ради ЄС «Про започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними» 2000/46/ЕС від 18 вересня 2000 р., яка закріплює, що електронні гроші можна розглядати як електронний заміник монет і банкнот, який зберігається на електронному пристрої, наприклад на чип-картці або в пам'яті комп'ютера, і який в основному призначений для здійснення електронних банківських платежів обмеженими сумами. Таким чином, електронні гроші можна віднести до особливих безготівкових грошових коштів, відповідно, вони можуть виступати предметом злочинів проти власності.

Крім того, платіжна картка як спеціальний платіжний засіб, відповідно до п. 1.14 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 р., є платіжним інструментом, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів. Платіжна картка фактично є засобом доступу особи до готівкових грошей, тобто саме викрадення платіжної картки без її

використання не є закінченим злочином, оскільки винний має на меті заволодіти певною сумою коштів.

У зв'язку з викладеним ще одним питанням, яке є на сьогодні актуальним, є проблема визнання предметом злочинів проти власності криптовалюти. Безперечно, більшість розрахунків у світі відбувається в безготівковій формі, але поряд з консервативними електронними засобами на особливу увагу заслуговують криптовалюти.

Правову природу криптовалюти остаточно не визначено, вітчизняне законодавство та правова теорія ще недостатньо повно з'ясували ознаки й правовий статус такого фінансового інструмента. Хоча окремі дослідники вказують на те, що криптовалюта – це електронні гроші. Визначальною особливістю електронних грошей є те, що, з одного боку, вони є засобом платежу, а з іншого – зобов'язанням емітента, яке має бути виконано в традиційних грошах. Електронні гроші не мають своєї вартості і є, по суті, одиницями виміру звичайних грошей; вони не можуть існувати поза консервативною фіатно-кредитною грошовою системою.

Водночас доцільно вказати, що розвиток інтернет-технологій надав змогу підняти на новий транснаціональний рівень торговельно-економічні відносини та електронну комерцію. Змінилися, зміцнившись, і позиції транснаціональної злочинності, вони набули нових рис та необмежених можливостей [901, с. 63]. Зокрема, аналіз спеціальної літератури показав [78; 513; 570; 636; 761; 793], що сьогодні сучасна злочинність зростає якісно й кількісно, тому для посилення та результативності боротьби з нею необхідно глибше й ширше дослідити її нову природу, зміни, що відбуваються. Так, у 2013 р. зловмисникам вдалося підробити залишки коштів на рахунках користувачів шляхом викривлення інформації щодо кількості BTC у гаманцях постраждалих на сайті, і протягом тижня з рахунків користувачів було списано близько 9 млн дол. [43].

Нерегульована сфера обігу криптовалюти стала користуватися великою популярністю також серед організованих злочинних угруповань, що приймають оплату за свої послуги у віртуальній валюті, використовуючи альтернативний

«темний» Інтернет – DarkNet, який функціонує на основі системи The Onion Router (TOR). У зв'язку із цим необхідно зазначити, що найпоширенішим злочином проти власності в цій сфері є шахрайство, вчинене з використанням мережі Інтернет.

Згідно зі звітом Центру з питань скарг у мережі Інтернет США (Internet Crime Complaint Center), у глобальних масштабах збиток від злочинів, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, перевищує 1 трлн дол. Здебільшого сума викрадених коштів становить 100–5000 дол. (65% загальної суми збитків) [301]. При цьому з усієї сукупності злочинів, вчинених з використанням мережі Інтернет, частка шахрайств становить 58% [316, с. 3]. Шахрайство в мережі Інтернет зберігає сталу тенденцію до еволюціонування, з'являються нові його види (рерайтинг, серфінг, кремінг, шахрайство з криптовалютами) чи вдосконалюються вже відомі, такі як: фішинг, скімінг, використання програм-шпигунів (spyware, keyloggers), обман під час купівлі-продажу товарів у інтернет-магазинах, шахрайство в інтернет-аукціонах, SMS-шахрайство тощо.

Згідно зі статистичними даними МВС України за 2015 р., 46% від загальної кількості злочинів, що перебували в провадженні підрозділів з боротьби з кіберзлочинністю, становлять злочини, вчинені за ознаками ч. 3 ст. 190 КК України. Середньостатистичний показник розкриття цього виду злочинів становить 53%. А загальна сума збитків від шахрайських операцій, згідно з матеріалами кримінальних проваджень цієї категорії, у минулому році перевищила 67,8 млн грн, з яких вдалося заблокувати та повернути потерпілим близько 47,5 млн грн, що становить 70,1%.

Саме тому актуальним на сучасному етапі є питання визнання криптовалюти предметом злочинів проти власності. Проведений аналіз засвідчив, що, хоча криптовалюти є одним із видів віртуальних фінансових інструментів, проте їм притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності, а саме: фізичні ознаки характеризуються можливістю вимірювати їх у певних одиницях, ними можна торгувати на електронній біржі, тобто такий предмет можна вилучити; щодо соціально-економічної складової, то криптовалюти мають певну мінову й споживчу вартість, а з погляду юридичної ознаки – криптовалюти є чужим для

винного майном. Таким чином, у зв'язку з викладеним, для дієвого захисту власності кримінально-правовими засобами доцільно запропонувати законодавчо закріпити визначення криптовалюти, що надасть змогу розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на усунення умов, які сприяють злочинній діяльності з використання криптовалюти.

Ще одним питанням, яке цікавить нас у межах дослідження, є визнання інформації предметом злочинів проти власності. Аналіз спеціальної літератури показав, що сьогодні серед учених немає єдиного підходу до вирішення питання щодо визнання інформації [324; 675, с. 71] предметом злочинів проти власності [434; 687]. Проте, на нашу думку, «інформацію» доцільно визнати предметом злочинів проти власності, адже їй властиві всі ознаки такого предмета, вироблені кримінально-правовою доктриною. Так, визначальним чинником має бути фізична ознака предмета злочину. Тобто поняттям «майно» охоплює інформацію як предмет злочинів проти власності лише в тому разі, якщо вона розміщена на матеріальному та електронному носіїві [595], що засвідчує право на майно. Інформація, пов'язана з матеріальним або електронним носієм, утворює з ним неподільне ціле, у зв'язку із чим має певну форму й зміст.

«Інформація» може виступати як знаряддям, так і предметом злочинів проти власності. Знаряддям вчинення злочину вона може бути в тому разі, коли злочинець використовує її під час вчинення посягання для досягнення конкретної мети – незаконного заволодіння певними матеріальними цінностями. Як предмет аналізованих злочинів інформація може виступати у формі документа, що засвідчує право на майно [12]. Документ повинен мати відповідні реквізити та бути зафіксованим на певному матеріальному носіїві. При цьому вартість такого предмета потрібно вираховувати не за ціною матеріального носія, а з огляду на цінність інформації [855].

На підставі дослідження нормативно-правових актів [604; 609; 622], узагальнення судової практики Верховного Суду України «Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України» [784] та спеціальної літератури [856], а також виходячи з положень розділу VI КК України, предметом злочинів проти власності можуть

бути визнані: а) цінні папери (акції; облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати фондів операцій з нерухомістю (ФОН), інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України, ощадні (депозитні) сертифікати; векселі, приватизаційні цінні папери, похідні цінні папери, товаророзпорядчі цінні папери); б) деривативи (ф'ючерсний контракт, форвардний контракт, опціон); в) платіжні інструменти (акредитив, меморіальний ордер, платіжне доручення, платіжна вимога-доручення, платіжна вимога, розрахунковий чек); г) розписка; д) довіреність; е) заповіт; є) свідоцтво (про право на спадщину тощо); ж) договір.

Ще одним важливим для нашого дослідження питанням є віднесення електричної чи теплової енергії до предмета злочинів проти власності. У кримінально-правовій літературі немає єдності щодо визнання предметом злочинів проти власності «електричної та теплової енергії». Ряд учених вказує, що електрична, газова, тепла та інші види енергії не є предметом викрадення у зв'язку з відсутністю фізичної ознаки предмета злочину [114; 424] та пропонують виключити ст. 188¹ з КК України. Проте, існує й протилежна думка, згідно з якою електроенергію, газ та теплову енергію можна характеризувати саме з фізичного боку: по-перше, вони є матеріальними, існують у відповідних зовнішніх формах, визнаються рухомим майном; по-друге, вони фізично відчуються людиною [101, с. 8–9; 799, с. 33]. Інші вчені дотримуються компромісної позиції та вказують на те, що енергію доцільно відносити до неуречевленого майна й розглядати як предмет заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою [17].

Найбільш обґрунтованою, на наш погляд, є позиція тих учених [906], які зазначають, що електрична та тепла енергія є товарною продукцією, що, у свою чергу, характеризує її як матеріальну цінність; їй притаманні всі ознаки предмета злочинів проти власності. Так, фізичні ознаки характеризуються можливістю сприймати такий предмет органами чуття, вимірювати спеціальними технічними засобами, тобто такий предмет можна вилучити, привласнити, спожити тощо. Щодо соціально-економічної складової, то енергія (електрична та тепла) має

певну мінову й споживчу вартість, а з погляду юридичної ознаки енергія є чужим для винного майном.

Друга ознака – економічна, згідно з якою предметом злочинів проти власності може бути не будь-яка річ, а лише та, яка має матеріальну цінність. Така річ повинна мати мінову та споживчу вартість.

Унаслідок того, що підприємства, будівлі, земельні ділянки тощо за законодавством можуть належати особі на праві власності та мати матеріальну цінність (у них вкладено людську працю), можна стверджувати, що предметом злочинів проти власності може бути не лише рухоме, а й нерухоме майно.

Згідно з положеннями цивільного законодавства, до нерухомого майна (ст. 181 ЦК України) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації. З огляду на викладене варто зупинитися на одному з найважливіших об'єктів нерухомого майна – земельній ділянці.

Земля як природне багатство сьогодні визнана предметом правочинів нарівні з іншими товарами. Проте, унікальність цього «товару» полягає в її багатофункціональності: вона виступає, по-перше, як складова навколишнього природного середовища; по-друге – як нерухоме майно, що залучене до цивільного обігу та має певну, а іноді й дуже значну ринкову вартість. Зазначені аспекти в сукупності зумовлюють складний і поліінструментальний характер правового регулювання земельних відносин. На сучасному етапі можна говорити про сформований комплексний механізм такого правового регулювання, який умовно можна поділити на два блоки. Перший включає норми, які регламентують порядок та умови регулювання земельних відносин, наприклад, у сфері охорони навколишнього середовища, господарського використання земель, цивільного обігу земельних ділянок тощо. Другий блок становлять норми, що спрямовані на охорону таких відносини, насамперед кримінально-правовими засобами.

Поліваріантність правового регулювання земельних відносин означає наявність широкого кола правових інструментів, за допомогою яких ці відносини впорядковуються й перебувають у такому стані, який відповідає потребам суспільства. Разом з тим, навіть детальна та бездоганна правова регламентація операцій із землею не може гарантувати ані захисту земель від злочинних посягань, ані захисту прав фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з таким видом нерухомого майна, як земельна ділянка.

Проведений аналіз практики показав, що найбільшу небезпечність становлять злочини, пов'язані з порушенням умов щодо виконання правочинів або реєстрацією права власності на землю. Результати проведених досліджень свідчать, що для ринку земель в Україні найбільшу загрозу також становлять злочини, вчинені у сфері службової діяльності [283]. У середньому відсоток таких злочинів у структурі злочинності на ринку земель коливається від 58 до 65%. На підставі цього окремі дослідники обґрунтовують необхідність встановлення кримінальної відповідальності за користування самовільно зайнятою земельною ділянкою чи об'єктом будівництва, побудованим на самовільно зайнятій земельній ділянці, окреслення кваліфікуючих ознак за ці діяння, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища [841]. Виходячи із цього, можна дійти висновку, що злочини у сфері земельних відносин приховують у собі не лише високу небезпеку, а і є доволі різномірними. Саме тому особливої актуальності набувають розробка нових і підвищення ефективності передбачених чинним законодавством засобів кримінально-правової охорони відносин власності у сфері обороту земель.

Сьогодні численні прецеденти порушень у сфері обігу земель зумовлені рівнем правосвідомості, притаманним для сучасного суспільства, та особливими ринковими властивостями земельних ділянок (стабільно високою їх вартістю, родючістю, можливістю зведення об'єктів нерухомості житлового та промислового призначення, ведення господарської діяльності тощо). У вузькому розумінні їх суспільна небезпечність полягає в порушенні правового порядку здійснення операцій із землею, а також законних прав власників, інших

володільців або користувачів земельних ділянок. У широкому розумінні такі порушення можуть завдавати істотної економічної та екологічної шкоди, підривати авторитет держави тощо. Таким чином, як найважливіший елемент ринкової інфраструктури відносини власності у сфері обороту земель забезпечують оптимальне, тобто засноване на чинних правових нормах, функціонування всього господарського комплексу країни, а тому потребують надійного та ефективного захисту від злочинних посягань.

Проблема визнання землі предметом злочинів проти власності має давню історію й залишається досі остаточно невирішеною в політико-правовому полі. Проте, варто зазначити, що доказом такого визнання є встановлення кримінальної відповідальності за незаконне зайняття земельної ділянки (ст. 197¹ КК України). З усієї кількості виявлених порушень, кваліфікованих як самовільне зайняття земель, 20–25% стосується категорії захоплення землі як власності (державної, комунальної, приватної), у решті випадків – це фактичне використання земель без правовстановлювальних документів або з порушенням порядку надання земельної ділянки. Сьогодні найбільша площа самовільно зайнятих земельних ділянок припадає на землі сільськогосподарського призначення (63%) [658].

Необхідно зазначити, що в земельному законодавстві до 2008 р. самовільне зайняття земельної ділянки пов'язували з будь-якими діями особи, що свідчили про фактичне використання ненаданої їй земельної ділянки чи намір застосовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації. Проте, внесені до Земельного кодексу (ЗК) України зміни щодо моменту виникнення прав на земельну ділянку зумовили трансформацію характерних ознак самовільного зайняття земельної ділянки.

Незважаючи на визначену позицію законодавця щодо такого особливого об'єкта захисту, як земля, сьогодні серед науковців триває дискусія щодо визнання її предметом злочинів проти власності. Зокрема, у сучасній юридичній літературі сформовано кілька підходів до вирішення питання про можливість визнання землі предметом злочинів проти власності [476; 856]. Так, деякі науковці, ґрунтуючись

на традиційному розумінні викрадення як переміщення майна з одного місця до іншого, з метою подальшого розпорядження останнім виключають можливість визнання землі предметом викрадень та інших злочинів проти власності. Окремі вчені є прибічниками протилежного підходу, який ґрунтується на законодавчому визнанні землі власністю, та наполягають на можливості визнання її предметом більшості злочинів, передбачених розділом VI Особливої частини КК України. Так, «нерухомість» земельної ділянки, на думку науковців, не є перепорою для її викрадення [680; 820]. Проте, існує й третій підхід [388; 535], згідно з яким земля (у зв'язку з тим, що вона є нерухомим майном та потребує обов'язкового юридичного оформлення) може бути визнана предметом виключно тих злочинних посягань, які допускають можливість заволодіння правом на майно шляхом шахрайства та вимагання.

Цілком очевидно, що фізично перемістити нерухому річ неможливо без зміни її властивостей. Хоча у випадках, коли певні об'єкти нерухомості складаються з різних конструктивних елементів, які у своїй сукупності утворюють нерухоме майно, фізично перемістити таке майно можливо лише у випадку зміни його властивостей (наприклад, розібрати будівлю або паркан на цеглини, демонтувати огорожу, електричну опору тощо) або його пошкодження. Проте, по-перше, у такому випадку вилучається не сам нерухомий об'єкт, а лише його складові матеріали, які є рухомим майном. По-друге, багато об'єктів нерухомості належить до категорії неподільних речей, а тому при їх розподілі, відокремленні або переміщенні вони втрачають своє господарське призначення або суттєво втрачають свою цінність (говорити про відокремлення земельної ділянки від природи й землі загалом можна лише умовно).

За ст. 79 ЗК України, земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленними межами, з певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. У ст. 1 Закону України «Про оцінку земель» від 11 грудня 2003 р. вказано, що земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Дещо вужче поняття аналізованої категорії подано в Податковому кодексі (ПК) України,

згідно з п. 14.1.74 якого, земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами та певним місцем розташування, цільовим (господарським призначенням) та з визначеними щодо неї правами. У зв'язку з викладеним варто звернути особливу увагу на те, що у випадку посягання, передбаченого ст. 197¹ КК України, можна говорити про посягання на право власності на земельну ділянку, а не на право власності на землю, оскільки суб'єкти права власності можуть реалізувати право власності на землю лише через право власності на земельну ділянку.

Відповідно до ст. 13 Конституції України та ч. 1 ст. 148 Господарського кодексу (ГК) України, аналізована категорія виступає як природний ресурс. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови ресурсом названо «запаси чого-небудь, які можна використовувати в разі потреби» [85, с. 1027]. Природні ресурси – це частина всієї сукупності умов існування людства та найважливіші компоненти навколишнього середовища, що використовують у процесі суспільного виробництва для цілей задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства [63, с. 593]. Отже, поняття земельної ділянки в законодавстві України визначено досить неоднорідно.

Водночас необхідно зауважити, що серед предметів аналізованих злочинів безпосередньо закріплено в ст. 197¹ КК України: земельна ділянка (ч. 1 та ч. 2 ст. 197¹ КК України), земельні ділянки особливо цінних земель (перелік особливо цінних земель подано в ст. 150 ЗК України), земель в охоронних зонах (ч. 1 ст. 112 ЗК України), зонах санітарної охорони (ч. 1 ст. 113 ЗК України), санітарно-захисних зонах (ч. 1 ст. 114 ЗК України) чи зонах особливого режиму використання земель (ч. 2 ст. 197¹ КК України), будівлі та споруди на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 1 ст. 115 ЗК України; ч. 3 та ч. 4 ст. 197¹ КК України). Також предметом аналізованого злочину можуть бути земельна ділянка водного об'єкта, яка знаходиться в охоронній зоні, та будівлі, які самовільно збудовані на самовільно зайнятій земельній ділянці [99]. Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, є земельна ділянка будь-якої категорії земель, перелік яких закріплено ст. 19 ЗК України.

Ці категорії земель на підставі свого особливого правового статусу мають певні обмеження щодо володіння, користування та розпорядження відповідними земельними ділянками. У зв'язку з викладеним необхідно вказати, що предмети, які обмежені в цивільному обігу, у тому разі, коли вони стають предметом злочинів проти власності, здатні змінювати кваліфікацію протиправного посягання. Так, згідно з п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів (наприклад, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, радіоактивні матеріали тощо) відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини КК України, то такі діяння потрібно кваліфікувати за цими статтями й додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК України не потребують. Так, не є предметом злочинів проти власності вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали (ст. 262–267 КК України); наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори (ст. 312 КК України); військове майно (ст. 410, 411 КК України) та інші, які внаслідок своїх особливих небезпечних властивостей віднесено до інших розділів КК України. На підставі наведеного доречно говорити про віднесення землі до такого особливого предмета злочинного посягання.

З огляду на це доцільно вказати, що в сучасний період економічних негараздів якість та стан дотримання законодавства, яке покликане забезпечити надійний захист прав на землю від злочинних посягань, потребує перегляду й удосконалення. Зокрема, самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво – це два самостійні злочини, різні за характером кримінально-правові діяння, які об'єднані в одній статті КК України [868, с. 73], хоча не виключено, що самовільне зайняття земельної ділянки може бути поєднане з подальшим будівництвом на ній. У більшості випадків ці дії між собою не пов'язані (самовільне зайняття земельної ділянки не завжди передбачає будівництво на ній, а самовільне будівництво може здійснюватися на ділянці, отриманій на законних

підставах). При самовільному зайнятті земельної ділянки порушуються права власника ділянки (а саме право користування), а при самовільному будівництві – лише встановлений державою порядок забудови. На підставі вищенаведеного доречно запропонувати віднести кваліфіковані склади, спрямовані на зайняття земельної ділянки, до розділу VIII Особливої частини КК України, а склади, спрямовані на порушення порядку забудови, – до розділу VII Особливої частини КК України, доповнивши їх відповідними нормами.

Ще одним питанням, щодо вирішення якого відсутній однозначний підхід серед українських учених, є визнання предметом злочинів проти власності так званих легітимаційних знаків: номерків, жетонів, талонів тощо, які дають право на отримання майна. Панівною в науковій літературі є думка про те, що їх (легітимаційні знаки) не можна визнавати предметом злочинів проти власності. Така позиція пояснюється тим, що заволодіння жетоном на отримання одягу в гардеробі не утворює складу злочину (за відсутності економічної ознаки предмета злочину). За наявності наміру щодо привласнення чужого одягу вчинене належить кваліфікувати як замах на злочин [83; 224, с. 432]. Доречно звернути увагу на дослідження, проведене Н. О. Антонюк, у якому на підставі економічної ознаки предмета злочину науковець доводить, що сьогодні існує два види легітимаційних знаків: 1) ті, які мають мінову та споживчу вартість і, відповідно, є предметом злочинів проти власності; 2) ті, які не мають мінової та споживчої вартості й не можуть бути предметом злочинів проти власності, а виступають виключно в ролі засобів вчинення злочинів [21]. На нашу думку, легітимаційні знаки доречно розглядати як матеріальний об'єкт, який посвідчує право на одержання майна, кримінально-правова кваліфікація незаконного посягання на які залежить від об'єктивної сторони складу вчиненого злочину, а саме від того, чи є відповідний знак предметом чи способом вчинення злочину проти власності. Відштовхуючись саме від такої позиції, доречно вирішувати питання щодо економічної ознаки легітимаційних знаків як предмета злочинних посягань на власність.

Не можуть бути визнані предметом злочинів проти власності речі, які фактично втратили свою мінову або споживчу вартість. Наприклад, некондиційні,

ті, що не відповідають стандартам, будівельні матеріали або їх відходи, які не можуть бути використані при зведенні певних об'єктів і які не становлять для їх власника економічної цінності. Залишення таких предметів за межами будівництва, без охорони, протягом тривалого часу також може бути ознаками того, що ці речі власникові не потрібні, а тому вони не будуть визнані предметом злочинів проти власності.

Ще однією зі складних та суттєвих проблем сучасного стану кримінально-караних діянь проти власності, яка потребує уваги з боку науки та законодавчого вирішення, є проблема незаконного заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами. Зазначений вид злочинних діянь посягає на нормальне функціонування не лише банківської системи в частині здійснення банками кредитних операцій, а і є серйозною загрозою для страхового ринку. Так само реалії сьогодення демонструють численні випадки, коли шляхом обману родичі або навіть сторонні люди отримують соціальні виплати померлого громадянина, оскільки відповідні державні органи не повідомлені про смерть одержувача соціальних виплат. Тим самим завдають збитків суб'єктам фінансових правовідносин.

До злочинів, що спрямовані на незаконне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, доречно віднести такі: шахрайство (ст. 190 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); шахрайство с фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

Характер дій при незаконному заволодінні майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами свідчить про різноманітність форм злочинного посягання на чужу власність, що дає можливість відмежовувати цей злочин як від інших злочинів проти власності, так і від злочинів у сфері здійснення господарської діяльності та суміжних з ними злочинів.

Тому постає необхідність у дослідженні питання, як цей вид злочинних діянь виявляється в процесі посягання на кредитні, страхові та інші фінансові правовідносини, а також у виокремленні ряду особливостей прояву такого

суспільно небезпечного діяння для того, щоб зменшити ймовірність ототожнення з іншими складами злочинів.

Ми вже обґрунтовували свою позицію щодо того, що заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою не можна розглядати як злочин проти власності. Діяння, передбачене ст. 192 КК України, за юридичною природою доречно віднести до розділу VII КК України. Утім, незважаючи на викладене, зазначимо, що ст. 192 КК України не охоплює злочинних дій, спрямованих на незаконне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами. Різний у цих злочинів не лише об'єкт, а й предмет: при незаконному заволодінні майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами це – майно; у злочинному заподіянні майнової шкоди це – послуга фінансово-кредитної установи, яку намагається отримати винний безоплатно або із частковою оплатою.

Зокрема, ст. 190 КК України визначає звичайне загальнокримінальне шахрайство. Кваліфікованими та особливо кваліфікованими видами злочину є шахрайство: 1) вчинене повторно або 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 190 КК України), або 3) у великих розмірах, або 4) шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України), або 5) в особливо великих розмірах, або 6) організованою групою (ч. 4 ст. 190 КК України); 7) таке, що заподіяло значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 190 КК України). Водночас ст. 222 КК України визначає спеціальне шахрайство, а саме шахрайство з фінансовими ресурсами, під яким закон розуміє надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.

Відповідно до ст. 190 КК України, шахрайство визначено як заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. У зв'язку із цим у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 вказано: «Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей

або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовується винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на майно. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на майно» [618].

Зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав у склад злочину «шахрайство з фінансовими ресурсами», є значно вужчим, ніж зміст шахрайства як форми заволодіння чужим майном (ст. 190 КК України) [361, с. 215–216]. Основними критеріями розмежування злочинів, передбачених ст. 222 і 190 КК України, є спрямованість умислу та момент його виникнення. У разі шахрайства з фінансовими ресурсами умисел винного спрямований на тимчасове отримання кредитних коштів з наступним, можливо, несвоєчасним, їх поверненням. У разі шахрайства винна особа укладає кредитний договір лише для того, щоб приховати злочинний характер своїх дій, спрямованих на безоплатне заволодіння назавжди чужим майном. Крім того, шахрайство в контексті ст. 222 КК України є значно вужчим поняттям і за формою. Ця стаття передбачає відповідальність лише за надання завідомо неправдивої інформації, що є, по суті, лише окремим різновидом обману.

На відміну від складу злочину, встановленого ст. 190 КК України, склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, є усіченим. Для закінченого складу злочину, передбаченого ст. 190 КК України, потрібне заволодіння майном, а закінченим склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, буде в разі надання завідомо неправдивої інформації. На нашу думку, в аспекті вдосконалення кримінального закону не було б помилкою, якби момент закінчення злочину було перенесено й на момент фактичного одержання певних фінансових ресурсів.

Потрібно також зазначити, що до переліку визначених ст. 222 КК України фінансових установ не входять страхові компанії та інші організації – страховики. Крім того, наприклад, у випадку застосування положень про цивільно-правову відповідальність автовласників страховики виступають не в ролі кредитора, а навпаки, у ролі дебітора, а це свідчить про неможливість застосування приписів

ст. 222 КК України до випадків неправомірного отримання страхувальниками страхового відшкодування. Викладене зумовлює необхідність захисту відносин власності у сфері страхування.

КК України такі посягання не виділено в окрему групу, відсутні як термін «шахрайство у сфері страхування», так і норми, які ставили би цьому злочину жорсткі правові бар'єри. У юридичній літературі це поняття подано неоднозначно [290, с. 61]. Окремі вчені відносять до шахрайства у сфері страхування всі види протиправних діянь у сфері страхування, незалежно від їх суб'єктів, наявності складу злочину тощо [466, с. 6–7]. Такий підхід є недостатньо обґрунтованим у кримінально-правовому аспекті. Видається неможливим перерахувати в одному визначенні всі способи вчинення шахрайства у сфері страхування.

Деякі науковці під шахрайством у сфері страхування розуміють умисний злочин, спрямований на обман страхової компанії, що вчиняється страхувальником з метою незаконного збагачення за рахунок страховика шляхом викривлення інформації про об'єкт страхування, інсценування страхового випадку, штучного збільшення суми страхового відшкодування, а також вчинення інших протиправних дій [255, с. 4–5]. У спеціальній літературі можна знайти й третій підхід, за яким до шахрайства у сфері страхування належить будь-яке шахрайство, що стосується страхового бізнесу [5, с. 57–60]. На нашу думку, такий підхід є не зовсім коректним, тому що може охоплювати не лише страхові правовідносини.

Загалом шахрайство у сфері страхування посягає на власність незалежно від форм власності. У зв'язку із цим об'єктом шахрайства у сфері страхування є суспільні відносини, які пов'язані з укладанням договору страхування та виконанням страхових зобов'язань, зокрема виплатою страхового відшкодування. Предметом злочинного посягання є майно у вигляді грошових коштів або право на майно.

Шахрайство у сфері страхування має всі ознаки розкрадання майна страхової компанії або набуття права на це майно (оформлення документів для незаконного одержання страхової виплати) шляхом обману або зловживання довірою (умисного повідомлення завідомо неправдивої інформації з метою одержання

матеріальної або іншої особистої вигоди), що може виражатись як в активних діях (інсценування чи провокація страхового випадку), так і в бездіяльності (приховування інформації, що має істотне значення для укладання договору) для отримання матеріальної вигоди (виключно з корисливим мотивом).

Українські економісти вказують, що сьогодні «шахрайство у сфері страхування» на страховому ринку відіграє суттєву роль, завдаючи значних втрат як конкретним приватним страхувальникам, так і державі загалом. Виплати за випадками, які мають ознаки шахрайських, становлять до 10–15% загальних розмірів страхових відшкодувань [568, с. 477–488].

З огляду на те, що українське кримінальне законодавство не відокремлює такого складу злочину, як «шахрайство у сфері страхування», обмани щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що призвели до протиправного заволодіння чужим майном, а також злочини псевдостраховиків кваліфікуються як звичайне шахрайство (ст. 190 КК України). Підставою викладеного є те, що ані вітчизняне законодавство, ані юридична практика так і не виробили єдиного підходу до визначення поняття й правового змісту такого суспільно небезпечного злочинного діяння, як шахрайство у сфері страхування.

Проведений аналіз джерел зарубіжних країн [772, с. 89; 773, с. 395; 776, с. 180; 897, с. 5], які вже накопичили значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації та протидії правопорушенням у сфері страхування, дає підстави дійти висновку щодо доцільності закріплення окремого самостійного складу злочину в розділі VI Особливої частини КК України, визначивши «шахрайство у сфері страхування» як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, спрямовану на отримання суб'єктом страхових правовідносин страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою.

Підсумовуючи, зазначимо, що окремі положення чинного кримінального закону сформульовані без урахування загальних принципів криміналізації діяння, які розроблені наукою кримінального права. Таке становище можна пояснити стрімким, а в окремих випадках – явно поспішним і недостатньо продуманим прийняттям окремих норм, що неминуче спричиняє їх суперечливість системі

чинного кримінального законодавства. Викладене, у свою чергу, призводить до зниження ефективності застосування закону, труднощів у правозастосовній практиці.

Подолання негативних тенденцій як у кредитно-фінансовій системі держави, так і у сфері страхування можливо лише за допомогою системи заходів, які мають охоплювати всі зазначені сторони суспільного життя. Правові гарантії захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися в цих сферах, економічні інтереси таких суб'єктів вимагають встановлення обґрунтованих та адекватних заходів відповідальності за незаконне заволодіння майном унаслідок шахрайських дій з фінансовими ресурсами. Вирішити окреслені проблеми можна, додавши до розділу VI Особливої частини КК України ст. 190¹:

«Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами

1. Заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону або договору страхувальнику або іншій особі з метою повернення їх на свою користь або на користь третіх осіб.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

3. Ті самі дії, вчинені у великих розмірах або шляхом зловживання особою службовим становищем.

4. Ті самі дії, вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою».

Наступною ознакою предмета злочинів проти власності є юридична – річ має бути чужою для винного. Тлумачення норм КК України вказує, що під поняттям «чуже майно» розуміють майно, яке не перебуває у власності чи законному володінні винного [505, с. 444]. Таким чином, чуже майно є об'єктом права власності, і відповідальність за посягання на нього настає однаково, незалежно від його форми.

Проте, окремі науковці обґрунтовують думку про те, що майно (річ) може бути чужим і для потерпілого. Традиційно вважають, що, на відміну від чужого, майно буде своїм, якщо воно перебуває у власності або в законному володінні особи. Проте, В. В. Векленко вважає, що окремі предмети можуть бути визнані для особи своїми, навіть якщо не перебували в законному володінні – наприклад, фальсифікований або заборонений до виробництва товар. У такому разі володілець таких речей не є їх власником, але це майно є для нього своїм. У зв'язку із цим фактично зникає межа між своїм і чужим, хоча останнє повинно мати явні відмінні риси. Чуже майно – це такі речі, які не лише не належать винному, а й ті, до яких останній ставиться як стороння особа. Інакше кажучи, чуже майно – це майно, яким особа не має права розпоряджатися. При цьому не має значення, чи відомий його власник винному, чи є він узагалі – важливо, що особа, доки вона не отримала або не набула права на розпорядження речами, не може вважати таке майно своїм [83, с. 123–124].

Юридична сторона цього злочину полягає в порушенні юридичного змісту відносин власності – суб'єктивного права власності. Злочин порушує це право як юридичне благо; у результаті вчинення злочину власник практично не може здійснювати свої права щодо майна, яке вийшло з його володіння. Звісно, право власності в потерпілого зберігається. Як власник він має право витребувати своє майно із чужого незаконного володіння, зажадати відшкодування заподіяної йому шкоди. Проте, не йдеться про будь-яку можливість реалізації права володіння, користування та розпорядження майном, яке незаконно «вийшло» з його володіння.

У зв'язку із цим, на думку ряду науковців [740, с. 64], розкрадання викраденого не утворює злочину проти власності, тому що воно не заподіює шкоди всій системі відносин, які утворюють об'єкт злочину проти власності. Зокрема, вторинне викрадення чужого майна не порушує суб'єктно-об'єктних відносин власності, оскільки його предметом є майно, яке вже вийшло з володіння законного (титульного) власника.

Розкрадення викраденого не порушує прав власника, оскільки він уже позбавлений можливості реально володіти річчю, як не порушує й суспільних відносин, які захищають відносини власності, до змісту яких входить «потреба держави наявними в неї засобами гарантувати безпеку відносин власності» [801, с. 27]. Прихильники цієї позиції вказують на те, що до засобів забезпечення безпеки відносин власності належить і кримінальний закон. Але останній, як відомо, покликаний захищати позитивні, соціально корисні суспільні відносини, охороняти права і законні інтереси суб'єктів цих відносин. Негативні соціальні відносини, протизаконні майнові інтереси він не охороняє і не повинен охороняти. Розкрадання викраденого не є злочином проти власності й тому, що загальні для всіх власників умови реалізації їх майнових прав, майновий правопорядок (загальні для всіх принципи і правила поведінки у майновій сфері), загальні умови функціонування відносин власності в суспільстві, які, на думку інших науковців (Г. Н. Борзенкова, А. Г. Безверхова, О. І. Бойцова), порушуються вторинним вилученням майна, перебувають за межами відносин власності як об'єкта кримінально-правової охорони. За межами складів злочинів проти власності перебуває й такий наслідок, як збагачення винного за рахунок інших осіб.

Науковці наголошують, що йдеться про кримінально-правову оцінку дій особи, яка усвідомлює, що зазначене майно отримано злочинним шляхом. У ситуації, коли особа цієї обставини не усвідомлює, вчинене необхідно кваліфікувати як замах на злочин проти власності. Нам важко погодитися з наведеною позицією, тому що факт усвідомлення злочинцем ситуації, щодо якої саме власності спрямована його дія, на нашу думку, не є достатнім для кваліфікації злочинів проти власності. Найбільш обґрунтованою та слушною є позиція тих авторів, які вважають, що викрадення винним чужого майна, яке до цього вже було викрадено іншою особою (крадіжка краденого), потрібно кваліфікувати як закінчений злочин проти власності.

Так само має бути кваліфіковано заволодіння забутою власником у відомому йому місці річчю, тому що винний не міг не розуміти, що власник може повернутися за нею. Підтримку наведеної позиції можна побачити в судовій

практиці [97]. Так, вироком Вінницького міського суду Вінницької області від 26 грудня 2012 р. дії Л. було кваліфіковано за ч. 1 ст. 185 КК України. Л. визнано винним у тому, що він у комп'ютерному клубі таємно викрав мобільний телефон, який лежав на комп'ютерному столі й був випадково залишений попереднім відвідувачем К. Цей телефон він побачив, як лише зайняв звільнене К. місце за комп'ютерним столом, непомітно приховав його у себе й до закінчення дозволеного часу користування комп'ютером залишив клуб. Зміст психічного ставлення злочинця до цього діяння необхідно розкрити через предмет і об'єктивну сторону злочину, тобто через його зовнішні ознаки.

Таким чином, проведений аналіз показав, що предметом злочину завжди є будь-яке чуже майно. Нерідко це майно може знаходитися на відкритій місцевості, у місцях загального користування чи перебувати в іншому доступному місці. Правовий режим такого майна не завжди означає, що воно є нічийним, таким, від якого власник відмовився чи втратив з ним зв'язок. Про те, що майно, доступ до якого був неускладнений, має власника, що воно тимчасово з якихось причин опинилося поза увагою останнього, що власник фактично не втратив над ним контролю й завжди може його поновити, а також про те, що особа, яка виявляє таке майно та заволодіває ним, фактично викрадає його, можуть свідчити такі обставини: індивідуальні відмінні ознаки предмета майна (тип, вид, найменування, особливості тощо), з вигляду яких винна особа в змозі визначити власника майна; конкретна характеристика місця перебування майна на момент його виявлення, яка дає можливість визначити (побачити, виявити) межі приватності місця знаходження майна; зазвичай нетривалий час, упродовж якого у винної особи визріває й реалізується намір заволодіти майном; причини появи майна на місці виявлення, умови та обставини його перебування там, з яких можна визначити ознаки належності майна конкретній особі та простежити її зв'язок з ним.

У контексті конкретних обставин справи, наведеної в прикладі, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що незаконне таємне заволодіння майном, що фактично не вийшло з володіння власника або особи, якій було ввірене, але опинилося з будь-яких причин у неналежному місці,

потрібно розцінювати не як привласнення знахідки, а як крадіжку чужого майна. Таку позицію поділяють і вчені, вказуючи, що подібні дії треба кваліфікувати як крадіжку за ст. 185 КК України. Крадіжкою також потрібно вважати привласнення чужого майна, яке було знайдено й привласнено винною особою внаслідок катастрофи літака або поїзда, автоаварії, землетрусу, повені тощо та знаходилося в певному місці надзвичайної пригоди [550, с. 224].

Зокрема, О. В. Чус наведені приклади поділяє на дві ситуації:

1) коли особа привласнює знайдене або таке, що випадково в неї опинилося, чуже майно, яке забуто власником у відомому йому місці. Такі дії винного за наявності інших обов'язкових ознак, на думку дослідниці, належить кваліфікувати як незаконне привласнення за ст. 193 КК України, а не як крадіжку за ст. 185 КК України;

2) привласнення чужого майна винною особою внаслідок катастрофи літака або поїзда, автоаварії, землетрусу, повені тощо, – це, безперечно, не можна кваліфікувати за ст. 193 КК України, оскільки такі вчинки є надзвичайно суспільно небезпечними (винний демонструє відкриту наругу, зневагу до основоположних людських цінностей) [849].

На нашу думку, як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо вилучення (викрадення) своєї власності у випадку, коли власник вилучає частину майна, яке належить йому, але перебуває у віданні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна. Предметом злочину в цьому випадку є не власне майно, а гроші або речі, які передбачено отримати як компенсацію «втраченого».

До дискусійних та малодосліджених можна віднести й питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили протиправні посягання на власність членів їх сімей та родичів. Згідно зі ст. 63 СК України, не є чужим майно, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб, адже співвласники майна, що є в спільній сумісній власності, володіють, користуються та розпоряджаються ним спільно. На думку В. П. Олійника, протиправні дії, спрямовані на заволодіння цим майном, можна кваліфікувати за ст. 356 КК

України [536, с. 80]. Проте, кримінальними кодексами багатьох зарубіжних країн (зокрема Італії, ФРН, Японії) встановлено особливу спеціальну відповідальність за злочини проти власності щодо осіб, які посягали на власність родичів. На нашу думку, відсутність чітко визначеної та закріпленої норми в чинному КК України призводить до порушення інтересів постраждалих осіб і позбавляє їх права на захист власності кримінально-правовими засобами. З огляду на це доречно запропонувати викласти ч. 2 ст. 185 КК України в такій редакції: «Крадіжка майна, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб».

Відкритим є питання кваліфікації дій щодо майна, що є приватною власністю (набуто особою до укладення шлюбу або до народження дітей, тобто до появи осіб, які посягають на нього). Слушною та достатньо обґрунтованою із цього приводу є позиція С. А. Шейфера та А. Г. Безверхова [860, с. 56], які вказують, що відносини в сім'ї та між родичами мають особово-довірчий характер і тому доречно віднести цю категорію справ до справ приватного обвинувачення.

Спірним сьогодні є питання щодо визнання предметом злочинів проти власності майна, яке знаходиться при померлому і в місцях поховання. Так, Г. Л. Крігер стверджує, що «після поховання, коли родичі або інші спадкоємці добровільно виключили залишені при померлому речі зі свого майна, відповідальність за викрадення неможлива» [644, с. 142]. При цьому крадіжку предметів, які знаходяться в могилі, науковець пропонує кваліфікувати як злочини проти громадського порядку та моральності.

На нашу думку, цей підхід не може бути визнаний досконалим з огляду на те, що речі, залишені при померлому, не викинуті, вони є чужими для викрадача, а диспозиція і суб'єктивна сторона ст. 297 КК України не відповідають умовам притягнення до кримінальної відповідальності у випадках, коли заволодіння таким майном не супроводжується наругою над могилою.

Безперечно, предметом злочинів проти власності можуть бути визнані лише ті предмети, які мають усі ознаки такого предмета. Інша справа, що залежно від різних обставин (місця, фізичних чинників тощо) майно може змінювати свою

цінність, і цілком закономірно, що із часом воно може зовсім знецінитися, а тому не зможе бути визнано предметом злочинів проти власності.

Проте, постає питання: хто є власником такого майна, оскільки померла особа не може бути визнана суб'єктом цивільних правовідносин. У зв'язку з викладеним доречно звернути увагу на думку вченого XIX ст. Л. С. Белогриць-Котляревського, який писав, що володіння не варто тлумачити лише як фізичний зв'язок особи з річчю, володіння є, насамперед, певним ставленням волі особи до речі [49, с. 256]. Відповідно до сучасного підходу до визначення поняття «право володіння» потрібно виходити з того, що правом володіння є юридично забезпечена можливість фактичного панування власника над майном, не пов'язана з використанням його властивостей [611].

Як впливає з нормативно-правових актів, місце поховання підлягає оформленню особою, яка бере на себе відповідальність за місце поховання. Так, згідно зі ст. 29 Закону України «Про поховання та похоронну справу» від 10 липня 2003 р., власником надмогильної споруди, склепу вважається особа, яка за власні кошти встановила цю споруду на могилі (місці родинного поховання). Таким чином, ця особа має бути визнана власником цього майна та маючи документально оформлене повноваження на володіння місцем поховання, родичі або близькі померлого тим самим поширюють свою владу і на майно, що перебуває в цьому похованні. Крім того, захист цього майна здійснюється за допомогою спеціальних замикаючих пристроїв, які застосовують, зокрема, при закритті труни. Ці обставини не надають змоги погодитися з тим твердженням, що речі, які були покладені до труни з покійним, мають бути визнані такими, що вибули з цивільного обороту. Вважаємо, що в цьому випадку родовим об'єктом злочину є сукупність правовідносин у сфері власності, предметом є майно (річ), яке залишене при померлому, тому доцільно говорити про кваліфікацію такого діяння як злочину проти власності.

Правовий статус майна, яке знаходиться в могилі, не відрізняється від правового статусу майна, яке знаходиться на її поверхні. У зв'язку із цим викрадення надмогильної споруди, розташованої в місці поховання, шляхом

крадіжки або іншим способом потребує кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК України. Так само потрібно кваліфікувати дії щодо викрадення будь-яких атрибутів з місць поховання на підставі того, що такі атрибути наділені всіма ознаками предмета злочинів проти власності. Підтвердження нашої позиції можна знайти й у вітчизняній практиці.

На нашу думку, запропоноване розуміння юридичної ознаки предмета злочинів проти власності надасть змогу вирішити окремі питання кваліфікації злочинів проти власності.

Щодо соціальної ознаки предмета злочинів проти власності, то вона виражається в тому, що зазначений предмет має бути створений або відокремлений від природного середовища. На думку вітчизняних науковців [224], предметом злочинів проти власності не можуть бути природні багатства в їх природному стані. Протиправне обернення таких предметів на свою власність за наявності підстав можна розглядати як злочин проти довкілля.

Достатньо обґрунтованою є позиція тих науковців, які зазначають, що злочини щодо природних об'єктів, які вилучені з природного стану завдяки вкладеній праці людини чи відокремлені від природного середовища юридично, потрібно розглядати як злочини проти власності [280, с. 42–45; 539, с. 224–234; 549]. Зокрема, соціальні чинники свідчать про нерозривний зв'язок предмета злочинів проти власності з правовідносинами власності як об'єктом цих злочинів. Вплив таких соціальних чинників дістає вияв у тому, що до предметів злочинів проти власності належать лише ті об'єкти матеріального світу, які є результатом вкладеної в них людської праці і які мають певну значущість (цінність), важливість як для окремої особи, так і для певної соціальної групи, класу, народу, суспільства, людства в цілому.

Так, вказані об'єкти завжди є залученими у сферу відносин власності, тобто включеними до фондів власника, маючи певну значущість – цінність для нього та інших суб'єктів відносин власності. Необхідно зазначити, що соціальні чинники мають вирішальне значення при розмежуванні розглядуваних злочинів у випадках, коли предметом суспільно небезпечних діянь (незаконного заволодіння, знищення

чи пошкодження) є предмети природного середовища: зелені насадження, дерева та чагарники; звірі, птахи, інші види тваринного світу; риба різних видів, водні тварини тощо, що перебувають у природному стані.

Як зазначає П. В. Олійник, для визнання предметів, що перебувають у природному середовищі, як майна, тобто предметом злочинів проти власності, необхідно, щоб ці предмети були вилучені із цього середовища цілеспрямованою працею людини (виловлена риба, зрубане дерево тощо) або відокремлені від нього (звір чи птах, що їх відловлено капканом, риба, зловлена в сіті чи поміщена в підводні садки) та включені до фондів власника як майно [538, с. 226–236]. Проте, предмети природи потрібно визнавати майном і тоді, коли вони, не будучи відокремленими від природного середовища, спеціально розводяться чи вирощуються на природній основі і є продуктом незавершеного циклу товарного виробництва (риба, що вирощується в нагульних ставках рибгосподарств або розводиться на рибоводних заводах; молодняк цінних хутрових звірів, що утримується в звіророзплідниках і вольєрах державних або приватних заповідників чи спеціалізованих господарств; дерева і декоративний чагарник чи інші насадження, висаджені на товарних плантаціях лісорозплідників, тощо) [431, с. 43].

На відміну від цього, наприклад, заволодіння предметами живої та неживої природи, які перебувають у природному стані й не вилучені із цього стану цілеспрямованою працею людини, їх знищення або пошкодження, становить за наявності всіх необхідних умов посягання на довкілля. Зокрема, такий підхід дістав свого відображення в постанові Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 [619], у п. 9 якої зазначено, що заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи потрібно кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачена відповідальність за вчинення злочинів проти власності. Аналогічні по суті роз'яснення щодо кваліфікації подібних дій сформульовані й у п. 12 цієї самої постанови, де зазначено, що вилов риби чи водних тварин зі спеціально облаштованих або пристосованих водоймищ, у яких

вони вирощуються підприємствами, організаціями чи громадянами, за ст. 249 КК України кваліфікувати не можна. За наявності всіх необхідних підстав подібні дії винної особи потрібно кваліфікувати за статтями розділу VI Особливої частини КК України як злочини проти власності.

Зокрема, Є. В. Лащук, комплексно досліджуючи предмет злочину та його ознаки, стверджує, що предметом злочину є матеріальні цінності. У свою чергу, цінності – це те, що оцінюється, тобто включено до системи відносин між людьми. Речі, які не мають цінності (не оцінюються), не можуть бути предметом злочину. Для кримінального права не мають значення, наприклад, небесні тіла. Учений також виділив позитивні (блага) та негативні (антиблага) цінності, матеріальні й нематеріальні тощо. До матеріальних антиблаг учений відносить ті матеріальні цінності, які мають небезпечні чи шкідливі властивості (предмети, що пропагують культ насильства та жорстокості; порнографічні предмети тощо) [404, с. 62]. Соціальна ознака предмета охоплює його економічні ознаки, які характеризуються споживчою вартістю, ціною й цінністю [856, с. 49]. Викладена позиція, на нашу думку, є найбільш повною та обґрунтованою.

Оптимальне розуміння соціальної складової предмета злочину має важливе значення й щодо злочинів проти власності, особливо щодо тих предметів, які мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність (спадщину). Безперечно, охорона культурної спадщини в будь-якій розвинутій державі має бути одним з найважливіших завдань, оскільки вона (спадщина) є внеском того чи іншого народу в розвиток людської цивілізації, засобом соціалізації майбутніх поколінь. При цьому злочинні посягання на культурні цінності призводять до того, що суспільство втрачає (нерідко назавжди) частину свого культурного надбання. У зв'язку із цим Україною було ратифіковано ряд міжнародно-правових актів, пов'язаних з охороною культурної спадщини. Тим самим наша країна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення виявлення, охорони, популяризації та передачі майбутнім поколінням культурної спадщини. Зазначені положення закономірно знаходять втілення в Основному Законі нашої держави (ч. 4 ст. 54, ч. 5 ст. 54,

ст. 66). Важливу роль у реалізації цих конституційних приписів мають відігравати заходи кримінально-правового характеру.

Для повноти аналізу потрібно також наголосити, що кваліфікація злочинних посягань на культурні цінності в КК України на сучасному етапі не повною мірою відповідає цілям правового захисту культурної спадщини. Справа в тому, що крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вчинені з метою заволодіння артефактами й раритетами, традиційно кваліфікують як звичайні злочини, оскільки у відповідних статтях КК України закріплено виключно намір, спрямований на «заволодіння майном». Отже, законодавець не вбачає різниці між такими предметами злочинів, як, наприклад, картина Архипа Куїнджі та звичайний мобільний телефон. Проте, зрозуміло, що мобільний телефон – це продукт масового виробництва, цінність якого із часом зменшується, а картина – це об'єкт культури, який є не лише національним надбанням, але ще й шедевром світової культурної спадщини, цінність якого з роками значно зростає. Позиція вітчизняного законодавця в цьому випадку суперечить і міжнародним підходам щодо виміру такої власності, коли її розглядають не лише як економічну цінність, а і як суспільне благо, яке включає естетичні, історичні, соціальні, духовні й освітні цінності.

Керуючись принципами захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту, закладеними в Гаазьких конвенціях 1899 р. та 1907 р. й у Вашингтонському пакті від 15 квітня 1935 р., у 1954 р. було підписано Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (і протокол до неї) [173, с. 803–811], відповідно до якої закріплено перелік об'єктів, які визнано культурними цінностями, незалежно від їх походження та володіння. На нашу думку, перелік об'єктів культурних цінностей, що міститься у двох останніх пунктах Гаазької конвенції про захист культурних цінностей, може бути предметом злочинного (з погляду міжнародного права) посягання в умовах збройних конфліктів, а визначення, яке міститься в першому пункті Конвенції, цілком можна застосовувати до злочинів у мирний час.

Серед основних міжнародних актів також доречно виділити: Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню

та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 14 листопада 1970 р.), Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 1972 р.), Конвенцію Ради Європи про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 3 жовтня 1985 р.) і, нарешті, Конвенцію УНІДРУА про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності (Рим, 24 червня 1995 р.), яка встановлює порядок реституції й повернення незаконно вивезених культурних цінностей. Утім ці документи лише містять перелік об'єктів, які охороняються, та не закріплюють єдиного поняття, яке б охоплювало всі такі об'єкти.

Необхідно зазначити, що вітчизняне законодавство теж не містить єдиного поняття щодо таких об'єктів та оперує поняттями «культурні цінності» й «культурна спадщина». Так, Конституція України (ст. 54) містить поняття «культурні цінності», а в ст. 66 закріплено обов'язок громадянина не заподіювати шкоди культурній спадщині. Так само Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. (ст. 1) містить поняття «об'єкт культурної спадщини», а Закон України «Про ввезення, вивезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. – «культурні цінності». Лише в Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. законодавець розмежовує поняття «культурні цінності» й «культурна спадщина», але при цьому в ст. 1 Закону йдеться про те, що категорія «культурні цінності» застосовується в значенні, що міститься в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», а «культурна спадщина» взагалі не розкривається.

Дослідивши зміст цих понять, можна стверджувати, що у вітчизняному законодавстві поняття «культурна спадщина» й «культурні цінності» вживаються як тотожні. Культурною спадщиною є сукупність об'єктів культури, успадкованих від пращурів. Культурні цінності можуть бути створені й сучасниками, але завдяки своїм унікальним властивостям вони є об'єктом охорони з боку держави, тобто поняття «культурні цінності» дещо ширше [532]. На нашу думку, для дієвого захисту об'єктів культури кримінально-правовими засобами стосовно таких об'єктів доцільно запропонувати ввести таке поняття, як «культурна власність». Викладене зумовлено тим, що, крім права власності, існує й сама власність,

причому не лише як вольові, а і як економічні відносини, так само, крім права користування й розпорядження, існують реальне користування та розпорядження, причому не лише як вольове, а і як економічне явище. Зазначене стосується не лише будь-яких фізичних предметів, які викликають інтерес з боку людини, а й будь-яких продуктів суспільної праці, тобто культури загалом.

Взаємодія людей у процесі володіння, користування та розпорядження «культурними» продуктами людської праці має привести до усвідомлення значущості останніх і необхідності їх збереження. Соціальна цінність таких об'єктів не підлягає сумніву. Саме викладеним обґрунтована наша позиція щодо поняття «культурна власність», у змісті якого наголошено не лише на економічній та юридичній складових, а й на соціально-ціннісному, естетичному та етичному аспектах об'єкта.

Так, будь-яка культурна цінність є, насамперед, власністю (як юридична, економічна та соціальна категорія) та може бути предметом злочинів проти власності. Підтвердження нашої позиції можна знайти як у вітчизняному законодавстві, а саме в ч. 8 ст. 319 ЦК України, згідно з якою особливості здійснення права власності на національні, культурні та історичні цінності встановлюються законом, та у ст. 4 Закону України «Про заставу» 1992 р., згідно з якою предметом застави не можуть бути культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності, так і в зарубіжному законодавстві, що оперує саме цим терміном. Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю, від 25 червня 1985 р. [245] у додатку II містить повний перелік об'єктів культурної власності, у додатку III сформульовано близько 30 складів можливих злочинних посягань на культурну власність. Майже всі вони за своєю юридичною природою є різновидами злочинів проти власності (крадіжка, грабіж, шахрайство тощо). Так само законодавство окремих зарубіжних країн (Німеччина, Іспанія, Фінляндія, США, Канада, Японія, Швейцарія тощо) закріплює поняття культурної власності, наголошуючи тим самим на економічному та соціальному значенні таких об'єктів.

Таким чином, на підставі викладеного для забезпечення повноцінної охорони культурної власності України кримінальним законом вважаємо за доцільне запропонувати:

1) уніфікувати термінологію в нормативних актах у сфері охорони культурної власності;

2) закріпити у КК України поняття «культурна власність», під яким розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права;

3) внести зміни до розділу VI КК України, доповнивши відповідні частини ст. 185, ст. 186, ст. 187 такою кваліфікуючою ознакою як «вчинення таких дій щодо культурної власності».

Продовжуючи наше дослідження, не можна не приділити уваги питанням юридичної оцінки діянь, описаних статтями розділу VI КК України, вчинених щодо майна, яке перебуває в спільній сумісній або спільній частковій власності. Зазначене питання також належить до дискусійних.

Виникають сумніви щодо оцінки дій окремих осіб, які під виглядом вилучення своєї частки вилучають майно, що є частиною спільної сумісної власності. Прикладом може бути таємне вилучення частини майна підприємства під виглядом розпорядження своєю часткою із спільної сумісної власності. Наведені винною особою «аргументи» не можуть бути підставою для звільнення її від кримінальної відповідальності. У ст. 369 ЦК України передбачено положення про те, що розпорядження майном, що перебуває в спільній сумісній власності, здійснюється за погодженням усіх співвласників. Отже, у наведеному прикладі особа не мала права самостійно розпоряджатися майном, яке було для нього чужим. У цьому випадку за наявності всіх інших ознак злочину винного має бути притягнуто до кримінальної відповідальності відповідно до статей, закріплених розділом VI Особливої частини КК України.

Зміст поняття «право на майно» як предмета складу злочину проти власності висвітлено в спеціальній літературі досить фрагментарно. Більшість дослідників

цієї проблеми лише обмежується вказівкою на те, предметом яких злочинів проти власності є право на майно, або вказують, що під правом на майно потрібно розуміти право на одержання права власності на нерухомість, право на отримання спадщини. У зв'язку із цим доцільно докладніше дослідити це питання. Зокрема, деякі вчені вказують на доцільність виділення таких підходів до розуміння поняття «право на майно»: а) широке розуміння – поняття «право на майно» в кримінальному праві ототожнюється з майновими правами в цивільному праві; б) вузьке розуміння – «право на майно» тотожне «праву на річ»; в) компромісний підхід – «право на майно» охоплює будь-яке право на річ, у тому числі як речові, так і зобов'язальні права [308].

Аналізуючи перший підхід, окремі вчені обґрунтовують неприйнятність цієї позиції, виходячи з нетотожності значення поняття «майно» в цивільно-правовому та кримінально-правовому розумінні. Зокрема, вони вказують, що майнові права в цивільно-правовому розумінні опосередковані в кримінальному праві поняттями «право на майно» і «дії майнового характеру» [17, с. 62–63]. Так, І. А. Клепицький зазначав, що шахрайство не можна вважати викраденням (поряд із крадіжкою, грабежом і розбоєм); спірним є підхід, відповідно до якого набуття права на майно, що виявляється в оформленні відповідних документів на майно, що дає підстави злочинцю заволодіти майном у майбутньому, виступає у вигляді шахрайства з усіченим складом [114, с. 23; 308, с. 14]. Проте, інші вчені вказують, що такий підхід доцільно підтримати, а під правом на майно вони розуміють оформлення права власності на річ або будь-яке зобов'язальне право, що дає можливість отримати річ у майбутньому [64, с. 19; 342, с. 149].

У спеціальній літературі наявні й інші підходи до розуміння поняття «права на майно». Так, окремі вчені зазначають, що право на майно потрібно розглядати як предмет злочину лише умовно; у реальній дійсності предметом злочину є не право власності, а документи або предмети, які свідчать про наявність такого права [401, с. 132; 436, с. 22]. Проте, як слушно вказує Н. О. Антонюк, такий підхід не можна вважати правильним, оскільки автори підміняють поняття «предмет посягання» і «засіб вчинення злочину» [18, с. 147].

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави для висновку, що позицію вищезазначених науковців, які вважають, що правом на майно є оформлення права власності на річ або будь-яке зобов'язальне право, що дає можливість отримати річ у майбутньому, не можна вважати цілком неправильною. Як вказують окремі вчені, другий (так званий вузький) і третій підходи взаємодоповнюють один одного. Вони не є взаємовиключними. Можна навіть стверджувати, що третій підхід пояснює другий. Адже якщо говорити про те, що право на майно охоплює право власності на річ, зрозуміло, що в термінах «майно», «річ» і «право на майно» закладено різний зміст. В обох підходах констатовано, що право на майно (річ) може бути сферою зобов'язальних відносин [18, с. 149].

На нашу думку, під «правом на майно» доцільно розуміти право на речі, які внаслідок протиправного посягання отримав винний. Таким чином, «право на майно» – це майнові відносини з приводу набуття права власності на річ шляхом відповідного документального оформлення або набуття права на отримання речі в майбутньому.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що під предметом злочинів проти власності потрібно розуміти майно й право на майно. Використання в диспозиціях статей КК двох різних понять – «майно» і «право на майно» – свідчить про те, що під майном законодавець розуміє речі, а під поняттям «право на майно» – право на річ, а не на дії особи або інші об'єктивні явища матеріального світу, які є об'єктами відносин власності. Предмет злочинів проти власності повинен мати всі ознаки: фізичну, економічну, юридичну й соціальну. Відсутність хоча б однієї з них виключає кваліфікацію вчиненого як закінченого злочину проти власності. Саме з такого поняття предмета злочинів проти власності, на нашу думку, доцільно виходити при дослідженні всього кола питань, що належать до сфери кримінально-правової охорони власності.

Об'єктивна сторона злочинів проти власності. Грунтовний аналіз змісту об'єктивної сторони злочинів проти власності набуває особливої актуальності та потрібен для того, щоб при кваліфікації посягання на власність були враховані всі обов'язкові елементи складу злочину та кваліфікуючі ознаки з тим, щоб будь-яке

суспільно небезпечне діяння проти власності, яке передбачене КК України, набуло відображення у відповідних процесуальних документах, було правильно кваліфіковано, а особу, яка його вчинила, було справедливо засуджено та покарано.

Процес вчинення злочинів проти власності традиційно характеризують з боку послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) і закінчуються небезпечними, передбаченими в кримінальному законі наслідками. Проте, злочин проти власності – це не лише його шкідливі наслідки, це – процес певної злочинної поведінки людини, який має місце в просторі й часі, за певними вказаними в законі обставинами. Вивчення об'єктивної сторони злочинів проти власності особливо важливо в сучасному періоді, тому що останнім часом у цій сфері відбулася трансформація деяких традиційних уявлень, виникло багато нових спірних питань у судовій практиці, розв'язання яких необхідне для подальшого розвитку науки кримінального права, удосконалення правотворчої та правозастосовної практики тощо.

У теорії кримінального права об'єктивну сторону злочину досліджувало чимало науковців, проте сьогодні є ряд дискусійних і складних питань щодо розуміння поняття об'єктивної сторони, яку, наприклад, одні вчені вбачають як певний процес, що розглядається із зовнішньої сторони, другі – як сукупність обставин, треті – як зовнішню сторону злочину [129, с. 90; 343, с. 28; 396, с. 131; 448, с. 201–267; 737, с. 6; 769, с. 145; 812, с. 80–81]. На нашу думку, повне й чітке – у традиційному розумінні – визначення об'єктивної сторони злочину надав М. І. Панов, яке для нашого дослідження доцільно взяти за основу. Так, об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [357, с. 111].

У науковій літературі також можна виокремити ряд поглядів науковців щодо змісту (ознак) об'єктивної сторони злочинів проти власності [135, с. 34; 392, с. 31;

565, с. 124–126, 131–138]. Використання традиційного підходу в науці кримінального права дає можливість ділити такі ознаки на обов'язкові та факультативні. З приводу віднесення тих чи інших ознак до відповідної групи серед учених сформувався дві позиції, що домінують. Так, одні вчені до обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину відносять діяння (дію або бездіяльність), наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками [30, с. 34; 758, с. 184; 874, с. 239]. Найбільш оптимальною є друга позиція, побудована на основі поділу злочинів на злочини з формальним і матеріальним складом [330, с. 92; 357, с. 111; 509, с. 167; 563, с. 102; 867, с. 198]. Прихильники цієї позиції зазначають, що для злочину з формальним складом обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише діяння, а для злочинів з матеріальним складом обов'язковими ознаками є суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками [69, с. 60; 120, с. 174; 741, с. 17; 862, с. 82–83].

Хоча така позиція зазнає критики, зокрема щодо такого поділу М. І. Бажанов зазначав: «Злочини з матеріальним і формальним складом – термінологія не зовсім вдала, але вона вже утвердилась у теорії та на практиці, і спроби замінити її (делікти результату, делікти вчинення) не прижились» [30, с. 37], але саме такий підхід є оптимальним для сучасного стану розвитку кримінального права. Хоча, на нашу думку, дискусію щодо віднесення тих чи інших ознак об'єктивної сторони до обов'язкових доцільно вести лише на рівні загального поняття складу злочину як правової моделі. Щодо конкретного складу злочину проти власності як особливого явища об'єктивного світу, то в цій праці виходимо з того, що будь-який протиправний вплив вільного волевиявлення особи на охоронювані кримінальним законом блага (об'єкт) є дуже складним процесом, що містить не лише суспільно небезпечну дію або бездіяльність, а і її наслідок. Враховуючи те, що більшість злочинів проти власності є з матеріальним складом, наявність органічного зв'язку діяння з породженим ним наслідком завжди є обов'язковою умовою відповідальності, тому існує необхідність встановлення причинного зв'язку. Злочинні наслідки та причинний зв'язок між ними й діянням тісно пов'язані одне з

одним, адже становлять єдину систему та завжди є обов'язковими при оцінюванні зовнішніх і внутрішніх ознак злочинного посягання на власність.

На практиці, диференціюючи норми розділу VI Особливої частини КК залежно від настання або ненастання злочинних наслідків, законодавець не завжди визнає їх та причинний зв'язок обов'язковими ознаками об'єктивної сторони. Обов'язковими вони визнаються лише в злочинах з матеріальним складом, коли останній визнається закінченим лише після настання суспільно небезпечного наслідку, вказаного конкретною нормою кримінального закону. Виходячи з вищевикладеного, до групи норм з матеріальним складом належить відносити більшість злочинів проти власності (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 196, 197, 197¹ КК України), тому віднесення засобів, знарядь, способу, місця, часу та обстановки до ознак об'єктивної сторони злочинів наведеної групи необхідно лише за умов, якщо вони прямо передбачені конкретною нормою КК України.

Таким чином, теоретичною базою цього дослідження є таке розуміння змісту об'єктивної сторони складу злочинів проти власності:

1) до обов'язкових ознак належать: а) суспільно небезпечне діяння – це обов'язкова ознака кожного складу злочину, що є кримінально-протиправною, винною, усвідомленою вольовою дією або бездіяльністю суб'єкта злочину, яка заподіює істотної шкоди або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові злочину; б) суспільно небезпечні наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а також створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачені нормою закону про кримінальну відповідальність як обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину; в) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком – це обов'язкова ознака об'єктивної сторони матеріального складу злочину, що виявляється в об'єктивному необхідному зв'язку явищ, коли одне з них – суспільно небезпечне діяння (причина) породжує інше – суспільно небезпечний наслідок;

2) до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину належать: час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину [154, с. 222–240].

Беручи до уваги законодавчу конструкцію статей розділу VI КК України, потрібно відзначити, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів проти власності, яка має першочергове значення, є суспільно небезпечне діяння. Зокрема, такий самостійний термін, як «діяння» вживається в чинному кримінальному законі, теорії кримінального права та на практиці у таких значеннях: 1) за наявності його суспільної небезпечності або в деяких наукових працях без неї – як синонім до поняття «злочин» [370]; 2) як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину [637, с. 21–22]. Зокрема, більшість авторів, які вживають термін «діяння» як синонім злочину, достатньо слушно об'єднують ним лише дію та бездіяльність. Так, окремі вчені вказують, що «бездіяльність як акт зовнішньої поведінки людини з юридичної точки зору принципово не відрізняється від дії» [447, с. 57–67]. Проте, деякі вчені зазначають, що, хоча термін «діяння» є спільним поняттям для дії та бездіяльності, вони «як форми злочинної поведінки мають й особливі риси у фізичному та соціальному аспекті» [737, с. 25]. Ряд учених, наголошуючи на принципових розбіжностях між дією та бездіяльністю «не лише в соціально-фізичному, а й у правовому аспекті», пропонує для характеристики посягання використовувати термін «поведінка» [120, с. 221]. На нашу думку, злочинна поведінка – вужче поняття, ніж злочин, який визначається в кримінальному законі як суспільно небезпечне діяння. Цей термін притаманний більше науці кримінології, яка не досліджує, які саме ознаки «роблять» дію (бездіяльність) кримінально караною – це обов'язок кримінального права. Для неї найважливіше те, що викликало, породило злочинну поведінку, які обставини цьому сприяли, які його мотиви та цілі, механізм прийняття рішення тощо. У зв'язку із цим кримінологія досліджує формування особистості злочинця, у тому числі мотиви злочину, послідовність розвитку злочинних вчинків, взаємодію людини й конкретної життєвої ситуації до, під час і після вчинення злочину. Тому

не зовсім переконливою є позиція вчених щодо відмови від поняття «діяння» та використання для позначення посягання терміном «злочинна поведінка».

Описуючи діяння як ознаку об'єктивної сторони й визнаючи, що це конкретний вольовий акт людської поведінки, ряд авторів [553, с. 18–19; 576, с. 91] вміщують у нього такі ознаки, як суспільна небезпечність і протиправність діяння. Кримінальний закон через специфіку системи правової охорони власності встановлює відповідальність за такі посягання в більшості випадків лише за умов свідомої поведінки особи, тобто у випадку вчинення особою злочинної дії, але в окремих випадках суспільно небезпечне діяння може поєднувати в складному діянні як дію, так і бездіяльність. Поряд із цим під час надання характеристики діяння як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремі вчені пропонують вважати, що суспільна небезпечність та протиправність характеризують злочин у цілому і не входять до його об'єктивної сторони [73, с. 65; 395, с. 316; 757, с. 81]. Викладена думка видається вдалою, тому що заснована на відмежуванні змістовного поняття категорії «діяння» як елемента складу злочину проти власності від його значення як синоніма злочину. Діяння – в цьому випадку як елемент складу злочину проти власності – становить лише фізичну (одну або суму) сукупність рухів або відсутність таких за бездіяльності й об'єктивно не завжди містить у собі інформативний критерій, що дає можливість зробити висновок як про суспільну небезпеку, так і про його протиправність [163, с. 163], яка є характеристикою ступеня суспільної небезпеки для такого визначення. Тому в нашому дослідженні характеристика діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину проти власності буде ґрунтуватися лише на його фізичному вчинку, який здійснюється або шляхом вчинення забороненої правовою нормою дії, або шляхом невчинення належних дій, тобто вчинення бездіяльності.

Аналіз системи норм, спрямованих на захист власності, свідчить, що діяння як ознака об'єктивної сторони основних складів злочинів, передбачених розділом VI КК України, дістає вияв у: 1) викраденні чужого майна (ст. 185, 186, 188¹ КК України); 2) нападі, поєднаному з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства

(ст. 187 КК України); 3) вимозі передачі чужого майна; передачі права на майно; вчинення інших дій майнового характеру (ст. 189 КК України); 4) заволодінні чужим майном (ч. 2 ст. 191 КК України); 5) набутті (придбанні) права на чуже майно (ст. 190 КК України); 6) привласненні чужого майна (ст. 191, 193 КК України); 7) розтраті чужого майна (ст. 191 КК України); 8) заподіянні значної майнової шкоди (ст. 192 КК України); 9) знищенні (руйнуванні) (ст. 194, 194¹, 196 КК України); 10) пошкодженні чужого майна (ст. 194, 194¹, 196 КК України); 11) погрозі знищення чужого майна (ст. 195 КК України); 12) невиконанні або неналежному виконанні особою, якій доручено зберігання чи охорону чужого майна, своїх обов'язків (ст. 197 КК України); 13) самовільному зайнятті земельної ділянки (ст. 197¹ КК України); 14) самовільному будівництві будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці (ч. 3 ст. 197¹ КК України); 15) заздалегідь не обіцяному придбанні, отриманні, зберіганні чи збуті майна, завідомо одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

Більшість злочинів проти власності вчиняються шляхом активної поведінки особи, тобто шляхом дії. Злочинна дія із зовнішньої сторони виявляється в активній поведінці суб'єкта, в основу якої завжди покладені якісь рухи тіла людини. З фізичної, виконавчої сторони, злочинну дію можна характеризувати порізному [553, с. 11]: в одних випадках вона складається з простих, елементарних актів поведінки (можуть бути вчинені у вигляді простої, елементарної дії, наприклад – таємне викрадення майна (ч. 1 ст. 185 КК України)), в інших – з кількох актів, кожний із яких за відповідних умов може бути визнаний самостійною дією (розбій, вимагання). Проте, кримінально-правове значення мають лише ті з них, що полягають у порушенні прав людини на об'єкти власності та завдають їм матеріальної шкоди.

Як форма суспільно небезпечної поведінки людини бездіяльність суттєво відрізняється від дії за зовнішньою, фізичною, виконавчою сферами. Бездіяльність – це поведінка, яка є протилежною дії, причому бездіяльність завжди виявляється в невчиненні тих дій, які особа у відповідній обстановці могла й повинна була вчинити [766, с. 96]. Суть цього виду злочинної поведінки, як зазначає А. А. Тер-

Акопов, – в її нормативності. Обов'язок вчиняти певні дії може покладатися на громадян безпосередньо кримінальним законом, а також може впливати з професійних або службових функцій, договірних відносин, попередньої поведінки особи й інших чинників [735, с. 65–71].

Традиційно в науці кримінального права бездіяльність поділяють на два види: упущення (чиста бездіяльність) і невтручання (змішана бездіяльність). Змішана бездіяльність має місце тоді, коли наслідки, що настали, були викликані «змішуванням» двох основних чинників – якихось інших сил (стихійних сил природи, хвороби потерпілого, нападу диких тварин, дії інших людей, впливу різних механізмів тощо) і бездіяльності особи, невтручання якої в розвиток подій і призвело до наслідків, що настали. Зі змішаною бездіяльністю можна зіткнутися в злочинах проти власності, коли бездіяльність виявляється в невжитті заходів, необхідних для захисту майна від руйнівального впливу біологічних, кліматичних чи інших чинників. Водночас бездіяльність як небезпечне невиконання особою покладеного на неї обов'язку щодо охорони майна (ст. 197 КК України), що завдало істотної шкоди особі, є актом утримання від дії, яку особа зобов'язана була та могла вчинити у зв'язку зі своєю професійною або службовою діяльністю. Слід зазначити, що в наведеному випадку має місце не «чиста» бездіяльність (коли закон вимагає вчинення певних дій, невчинення яких і утворює склад закінченого злочину), а саме змішана бездіяльність, яка характеризується наявністю зобов'язання перешкодити настанню злочинного наслідку.

Зокрема, шляхом бездіяльності можуть бути вчинені такі злочини проти власності: «заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» (ст. 192 КК України) у випадку ухилення від оплати за послуги, виконані роботи тощо; «привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї» (ст. 193 КК України) у випадку залишення в себе майна, що випадково опинилося у винного; «порушення обов'язків щодо охорони майна» (ст. 197 КК України) у випадку невиконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків.

Наступною з обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочинів проти власності з матеріальним складом визнаються суспільно небезпечні наслідки, під якими розуміють шкоду, заподіяну конкретним суспільно небезпечним діянням об'єктові злочину, а також створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачено нормою закону про кримінальну відповідальність. При аналізі наслідків у злочинах проти власності відзначимо, що злочинний наслідок потрібно визнавати тією ознакою об'єктивної сторони матеріального складу злочину, за наявності або відсутності якої вчинене діяння (дія або бездіяльність) визнається злочинним чи незлочинним.

У статтях чинного кримінального закону, що передбачають посягання на власність, наслідки злочинної поведінки сформульовані з різним ступенем тяжкості (шкода у великому розмірі, в особливо великому розмірі) та є різними за характером (майнова шкода, значна шкода). Одні з них настають послідовно, один за одним унаслідок учинення особою суспільно небезпечного діяння, інші – миттєво. Наявність проміжного наслідку – головна ознака окремих злочинів проти власності, що характеризує вчинене як злочин проти власності й відрізняє його від інших злочинів, які також можуть включати в свою об'єктивну сторону різні види шкоди, що завдається об'єктам кримінально-правової охорони.

Як свідчать результати аналізу, в окремих злочинах проти власності як проміжні наслідки виступає цілком реальна шкода, завдана об'єктам кримінально-правової охорони, проте способи її опису в КК України досить різноманітні. Так, у певних випадках законодавець об'єднує їх з діянням (у єдине ціле) за допомогою різних термінологічних зворотів. У зв'язку із цим висновок про їх зміст можна зробити лише шляхом аналізу застосовуваних термінів, наприклад у ч. 2 ст. 194 КК України терміни «знищення або пошкодження» охоплюють такі наслідки, які змінюють позитивні якості предметів цього посягання – різного роду майна, шляхом знищення або пошкодження. В інших складах розглядуваних злочинів містяться більш конкретні вказівки на настання проміжних наслідків. Так, у ст. 187 КК України висновок про них можна зробити із самої диспозиції, у якій законодавець перераховує види насильства, що само по собі свідчить про

описування проміжних наслідків, які відзначаються високим ступенем точності й виражаються у вигляді конкретної шкоди.

Склади злочинів проти власності завжди тягнуть за собою наслідки майнового характеру. У теорії кримінального права традиційно наслідки майнового характеру поділяють на: а) наслідки, що можуть виражатися в так званій позитивній шкоді, та б) наслідки, що можуть виражатися в так званій упущеній вигоді (неодержані доходи). Позитивна майнова шкода полягає в тому, що майно, яке перебувало у власності чи володінні потерпілого, протиправно вилучається чи знищується або пошкоджується [358, с. 116].

При вчиненні злочинів проти власності суспільно небезпечні наслідки (шкода) настають від того, що майно, яке перебувало у власності чи володінні потерпілого, протиправно вилучається. Зокрема, така ознака, як протиправність, вказує на те, що вилучення майна може бути й законним (конфіскація, поділ майна подружжя тощо), проте під час посягання на власність у винного немає жодного права та підстав для вилучення чужого майна. З огляду на це доцільно зазначити, що наслідки майнового характеру при вчиненні злочинів проти власності мають характер виключно позитивної шкоди. Підтвердження викладеного можна знайти в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 [618], яка прямо вказує в п. 25 на те, що розмір майна, яким заволоділа винна особа внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається в грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді.

Проведений аналіз спеціальної літератури дає підстави дійти висновку, що недоцільно виділяти серед усіх інших обов'язкових ознак таку, як «безоплатність». Зокрема, окремі вчені слушно зазначають, що, хоча термін «безоплатний» означає відсутність оплати взагалі, не можна позначати цим терміном випадки, коли була здійснена хоча б часткова оплата або компенсація [18, с. 246]. Безперечно, ця

ознака характеризує більшість викрадень, проте вилучення у вказаний вище спосіб чужого майна в будь-якому разі призводить до заподіяння його власникові чи іншому володільцю реальної, прямої майнової шкоди. Так само заподіяння матеріальної шкоди у вигляді упущеної (втраченої) вигоди недоцільно визнавати ознакою злочинів проти власності, оскільки при цьому не відбувається вилучення майна з фондів його власника.

Наступною важливою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони розглядуваних злочинів є причинний зв'язок між діянням і наслідками [837]. Теорія та практика кримінального права виходять з основного принципу, відповідно до якого суспільно небезпечні наслідки можуть ставитися у вину особі лише за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з її дією або бездіяльністю [551, с. 121]. Визначення причинного зв'язку збігається зі встановленням конкретних юридичних фактів: причиною та наслідком. Іншими словами, причинний зв'язок виконує роль сполучної ланки між суспільно небезпечним діянням і наслідками. Його можна подати у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно зумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити співвідношення діяння та завданої ним шкоди можна шляхом лише аналізу причинного зв'язку між ними.

Правова наука традиційно розвиває вчення про причинний зв'язок, ґрунтуючись на теорії причинності, загальні поняття якої розроблені філософією [372, с. 99]. Зокрема, вирішення питання про причинний зв'язок пройшло досить тривалий шлях [30, с. 39; 437, с. 316–356], і його встановлення в сучасній теорії кримінального права пов'язують з такими концепціями: а) розглядається ряд конкретних випадків, згрупованих за типовими ознаками; умови, які не будуть типовими (адекватними), не вважаються причиною явища (теорія адекватного причинного зв'язку, прибічниками якої є Д. Кріз, Л. Трегер та ін.); б) причиною відповідного результату визнається лише вирішальне, головне діяння, що найбільше вплинуло на заданий результат (теорія головної причини); в) причина та наслідок пов'язані генетичним зв'язком, умова ним зумовлена; без благополучних умов можливість виникнення наслідків причиною не реалізується (теорія причини

та умови – А. Хорн, Р. Хорн, Н. М. Ярмиш, Н. Ф. Кузнєцова тощо); г) лише останнє, безпосереднє та найближче до наслідків діяння має визнаватись причиною відповідного результату (теорія безпосередньої (найближчої) причини); г) питання про кримінальну відповідальність може бути порушене лише щодо необхідних наслідків цього діяння людини; випадкові наслідки перебувають за межами інтересів кримінального права (теорія необхідного та випадкового причинного зв'язку – Л. Д. Гаухман, А. А. Піонтковський та ін.); е) після вчинення діяння з тим чи іншим ступенем ймовірності настають відповідні наслідки (теорія вірогідного причинного зв'язку – Ф. Ю. Бердичевський, Л. Майданчик та ін.); и) хто спільно здійснює діяльність, небезпечну для оточення, той спільно відповідає за шкоду, заподіяну цією діяльністю, якщо буде неможливим встановити, чиї саме дії заподіяли настання шкідливих наслідків (теорія юридичного фіктивного причинного зв'язку – О. В. Федотов); ж) необхідне чи дійсне спричинення злочинного наслідку має місце тоді, коли поведінка особи є однією з необхідних умов спричинення злочинного результату, разом з тим вона перетворює на дійсність реальну можливість настання цього результату, створену нею самою, іншими особами чи силами, або активно беручи участь у цьому (П. Г. Семенов, Т. Л. Сергєєва, В. С. Прохоров є прихильниками теорії можливості та дійсності); з) юридичне значення має лише той причинний зв'язок, який охоплений або має бути охопленим передбаченням суб'єкта (теорії винуватої причинності (М. Д. Сергєєвський, П. П. Михайленко та ін.); і) дія людини є причиною цього наслідку, коли ця дія була однією з необхідних умов його настання (теорія необхідної умови (*condicio sine qua non*) – Е. Ф. Побегайло, А. В. Успенський та ін.).

Безперечно, кожна із цих теорій може бути доповнена новими положеннями, які тією чи іншою мірою могли б поглибити загальне уявлення про причинний зв'язок у кримінальному праві, проте при цьому потрібно врахувати застереження М. Д. Сергєєвського, що питання причинного зв'язку в кримінальному праві є таким, у якому найбільше виявляється елемент суб'єктивного свавілля дослідника [677, с. 296]. Як вказують окремі вчені, «серед українських, російських і

егалітарних вчених домінуючою концепцією причинного зв'язку є теорія необхідного спричинення, а у сучасній західній кримінально-правовій науці та судовій практиці домінують три концепції: *condicio sine qua non*, “адекватної причини” і “найближчої причини”» [739, с. 11].

У злочинах проти власності суспільно небезпечні наслідки настають разом із вчиненням злочинного діяння, і їх від діяння практично неможливо відокремити. Тому особливостями розвитку причинного зв'язку в досліджуваних злочинах відома вчена егалітарного періоду Т. В. Церітелі справедливо вважала: а) відсутність розриву в часі та просторі між діянням і наслідками; б) невідворотність таких наслідків у злочинах проти власності [837, с. 65–66].

На практиці труднощів щодо встановлення зв'язку між суспільно небезпечними посяганням на власність і наслідком здебільшого не виникає. Зокрема, А. А. Музика вказує, що встановлення причинного зв'язку за багатьма злочинами з матеріальним складом (а злочини проти власності належать здебільшого саме до цієї групи), як правило, не викликає труднощів у юристів-практиків, оскільки в зазначених діях причинний зв'язок поведінки винного із суспільно небезпечними наслідками, що настали, є очевидним [484, с. 5]. Виходячи з викладеного, причинний зв'язок у злочинах проти власності доцільно розуміти як об'єктивно існуючий зв'язок між діянням – дією або бездіяльністю (причиною) – і суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку. У зв'язку із цим вчинок особи та шкода, що була завдана, розглядають не ізольовано один від одного, а в системі взаємодії складного механізму суспільного життя. На підставі цього обов'язковою ознакою злочинів проти власності доцільно назвати наявність необхідного причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками (майновою шкодою).

Залежно від того, яке з діянь буде визнано як причина наслідків, які нас цікавлять, можливе подальше вирішення питання щодо кваліфікації злочину проти власності. Наведені теоретичні положення мають важливе практичне значення, адже вони надають змогу дійти висновку про те, що кримінальна відповідальність

повинна настати, наприклад, за саму бездіяльність, а не за наслідки. Тобто в «так званих «матеріальних» складах бездіяльності відповідальність настає за сам факт бездіяльності, а наслідки виступають свого роду кваліфікуючими обставинами, об'єктивними умовами відповідальності» [438, с. 160].

У спеціальній літературі дослідники вказують на те, що практика рухається своїм шляхом і на відповідні наукові напрацювання не зважає [228, с. 215]. Так, «вивчення кримінальних справ свідчить, що критерії встановлення причинного зв'язку, вироблені доктриною ... у судовій практиці юристами не використовуються. Органи досудового слідства і суди перебувають під значним впливом висновків експертів і здебільшого некритично переносять результати їх досліджень в обвинувальні висновки, вироки, інші процесуальні документи» [28, с. 10]. У зв'язку із цим, на думку Є. В. Фесенка, настав час для зростання ролі експертних досліджень у встановленні причинного зв'язку та, як наслідок, для перегляду звичного для нашої юриспруденції постулату про те, що висновок стосовно причинного зв'язку має робити, насамперед, юрист [796]. Висновок щодо наявності (відсутності) ознаки складу злочину – дійсно, прерогатива правозастосовувача, проте, практичне обґрунтування цього висновку без спеціальних знань експерта може бути недостатньо обґрунтованим.

За результатами узагальнення правозастосовної практики доцільно визначити певні особливості причинного зв'язку в злочинах проти власності, що зумовлені такими обставинами: 1) події злочину не завжди передують низка інших подій; 2) причина й наслідок взаємопов'язані; 3) встановлення причинного зв'язку суттєво ускладнюється, якщо порушення є результатом дії двох і більше причин, оскільки потребує врахування та всебічного аналізу всіх спільно діючих обставин такого порушення.

Аналіз спеціальної літератури [41; 500; 696; 736; 828, с. 228; 879; 885] свідчить, що для встановлення причинного зв'язку між причиною та наслідками, обов'язково потрібно виявити й дослідити всі ланки цього причинного зв'язку. Така необхідність пояснюється можливістю існування ланки причинного зв'язку, яка могла б змінити закономірний перебіг подій, який викликаний початковим

явищем. Тому для встановлення наявності (відсутності) причинного зв'язку в кожному конкретному посяганні на власність потрібно: 1) ретельно дослідити механізм злочину проти власності; виявити проміжні явища (події, дії, обставини) стосовно початкового й кінцевого; 2) виокремити з проміжних ті явища (події, дії, обставини), які мають значення в цілому; 3) встановити співвідношення в часі проміжних явищ; 4) уявно послідовно виключити кожне з них, починаючи з найбільш близького до результату; 5) з'ясувати, чи мав би місце той самий результат за вказаних виключень, тобто чи могло це порушення спричинити наявні шкідливі наслідки за умови відсутності іншої події (обставини, явища); б) дослідити всі порушення, які мали шкідливі наслідки, а не обмежуватися тими, які були найближчими до цього наслідку, тобто врахувати всю сукупність чинників, які передували спричиненню шкоди; 7) сформулювати висновок про наявність або відсутність причинного зв'язку залежно від отриманих результатів.

Діяння, яке визнається злочином, завжди здатне справляти негативний, руйнівний вплив на об'єкт, тому елементи об'єкта, що підлягають злочинному впливу, не лише свідчать про характер шкоди в цілому, а й, як слушно зазначає М. І. Панов [553, с. 14–15], справляють опосередкований зворотний вплив на характер здійснюваного злочинного діяння, а також вказують на ті засоби та методи, що їх застосовує особа для його виконання, тобто на спосіб вчинення злочину.

Таким чином, ґрунтуючись на тому, що будь-якій вольовій поведінці людини є притаманним певний спосіб її вчинення, і саме ця факультативна ознака найбільш яскраво характеризує злочинне діяння в цілому, проаналізуємо способи злочинного посягання на власність. Зокрема, у науці кримінального права спосіб злочинного посягання на власність. Зокрема, у науці кримінального права спосіб традиційно визначається як сукупність (система) прийомів і методів, що використовуються при вчиненні злочину [129, с. 120–121; 354, с. 108; 812, с. 92]. Проведений нами аналіз кримінального закону показав, що доцільно виділяти такі способи злочинного посягання на власність:

1) загальні способи: а) залежно від форми прояву дії: таємно (крадіжка); відкрито (грабіж); б) пов'язане з насильством: із застосуванням насильства, яке не

є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства (насильницький грабіж); із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій); в) залежно від специфічних особливостей заволодіння майном: шляхом самовільного використання без приладів обліку, внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб (викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання); погроза (вимагання); обман чи зловживання довірою (шахрайство); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою тощо; г) залежно від форми вини: умисне знищення або пошкодження майна, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, необережне знищення або пошкодження майна;

2) спеціальні способи: а) підпал, вибух чи інший загально небезпечний спосіб (кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна); з використанням службового становища: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; б) з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище.

Доцільно вказати, що для кваліфікації злочинного посягання на власність класифікація способів має принципове значення, оскільки окремі загальні способи можуть виключати спеціальні (наприклад, встановлення способу вчинення злочину має значення для з'ясування моменту закінчення злочину) або мати комбінований вид (наприклад, вчинення крадіжки шляхом зловживання довіри).

У зв'язку з викладеним доречним вбачається перейти до аналізу найпоширеніших способів вчинення злочинів проти власності. Зокрема, традиційно таємним визнається таке викрадення, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілих чи інших осіб [504, с. 458]. Як правило, таємне викрадення вчиняється за відсутності будь-яких осіб (власників, володільців майна, осіб, під охороною яких воно перебуває, очевидців тощо). Проте, протиправним посяганням на власність, яке вчиняється таємно, визнається також протиправне вилучення чужого майна й у випадку, коли таке посягання здійснюється в присутності потерпілого або інших осіб (наприклад, ці особи

спостерігають за діями винного на певній відстані), але сам винний не усвідомлює цього моменту та вважає, що діє таємно від будь-кого, а також яке вчиняється в присутності потерпілого або інших осіб, але непомітно для них (наприклад, кишенькова крадіжка).

Викрадення буде таємним й у випадку, коли воно вчиняється в присутності потерпілого чи інших осіб, які через свій фізіологічний чи психічний стан (сон, сп'яніння, малолітство, психічне захворювання тощо) не усвідомлюють факту протиправного вилучення майна: не можуть правильно оцінити й розуміти зміст, характер і значення дій винного (наприклад, вважають, що таке майно належить йому на праві власності, або він має право ним розпоряджатися). Тобто йдеться про випадки, коли в осіб, які спостерігають за протиправним вилученням майна, відсутнє чітке розуміння щодо правового режиму майна – його фактичної належності або повноважень винного стосовно такого майна.

Вилучаючи майно за таких обставин, винний розраховує, що його дії не будуть сприйняті особами, у присутності яких це вилучення здійснюється, як протиправні. При цьому для введення сторонніх осіб в оману щодо законності своїх дій винний може використовувати як обставини, що об'єктивно склалися на момент вилучення чужого майна, так і різні інші засоби (наприклад, шляхом демонстрації певних документів, використання спеціального одягу чи транспорту). Викрадення визнається таємним й у випадку, коли винний вилучає майно в присутності інших осіб, на потурання з боку яких він розраховує з тих чи інших підстав (родинні зв'язки, дружні стосунки, співучасть у вчиненні злочину тощо). Проте, слушною та обґрунтованою є думка вчених, які вказують, що вчинюване за таких обставин викрадення перестає бути таємним у тому випадку, якщо такі особи дали підстави винному засумніватися щодо їх «лояльної поведінки» з приводу його дій [356, с. 180].

На відміну від таємного, відкрите викрадення має місце тоді, коли винна особа вилучає майно в присутності його власника або інших осіб, які усвідомлюють вчинення злочину. При цьому й сам злочинець розуміє, що його дії є відкритими, помітними та розцінюються іншими саме як злочинні. У цьому

випадку, як і при відкритому способі посягання на власність, основне значення має сприйняття обставин злочину та ставлення до них самого злочинця. Якщо незаконні дії зловмисника помітила інша особа, проте сам зловмисник вважає, що діє таємно, має місце вчинення таємного викрадення майна (наприклад, особа викрадає із чужого подвір'я майно й упевнена, що діє таємно, а насправді її дії бачать сусіди). І навпаки: якщо зловмисник вважає, що діє відкрито, його дії бачать і розуміють, а насправді ніхто не помітив його протиправних дій, порушник буде нести відповідальність за відкрите викрадення чужого майна, оскільки саме такий умисел він реалізовував (наприклад, зловмисник у кав'ярні хапає гаманець зі столика та тікає, вважаючи, що його дії очевидні для оточення, тоді як насправді присутні їх не помітили).

Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що при вчиненні відкритого посягання винний діє очевидно зухвало й свідомо нехтує присутністю особи, яка володіє майном чи охороняє його від сторонніх осіб [353, с. 306]. Як зазначають окремі вчені, відкрите посягання з об'єктивної сторони виявляється у відкритому викраденні – вилученні чужого майна в присутності власника або інших осіб, які усвідомлюють те, що вчиняється. При цьому винний також усвідомлює, що його дії помічені, усвідомлюються цими особами, але ігнорує це [357, с. 153]. Зауважимо, що до інших осіб не можуть бути віднесені співучасники грабіжника, а також інші особи, унаслідок певних зв'язків чи стосунків з якими винний розраховує на потурання з їхнього боку (не очікує будь-якої протидії вчинюваному ним діянню) [503, с. 460]. У зв'язку з викладеним доцільно стверджувати, що відкрите викрадення чужого майна має як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки, де об'єктивні ознаки виявляються в тому, що викрадення вчиняється в присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, а суб'єктивні ознаки – у тому, що винна особа усвідомлює, що її дії помічені й оцінюються як викрадення.

На підставі проведеного аналізу доцільно виокремити такі відмінності відкритого способу посягання на власність від таємного: а) у разі, якщо зловмисник заволодіває чужим майном у присутності потерпілого або сторонніх

осіб, які натомість не усвідомлюють факту викрадення майна (наприклад, у присутності малолітньої дитини, осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння або сплять), – такі дії доцільно визнати таємним посяганням; б) у разі, якщо зловмисник здійснює викрадення в присутності осіб, які усвідомлюють, що вчиняється викрадення таємним способом, але зловмисник впевнений у їх мовчазній згоді та невторчанні (наприклад, крадіжка на робочому місці в присутності інших працівників, які не перешкоджають та не заперечують такої поведінки), – такі дії доцільно визнати вчиненими таємним способом; в) у разі, якщо зловмисник намагався вчинити таємне викрадення, але після викриття його дій не відмовився від злочину й продовжив заволодівати власністю (наприклад, особа намагається таємно викрасти сумку на вокзалі та після того, як його дії помічені власником, все одно хапає сумку й тікає), – такі дії доцільно відносити до відкритих.

У зв'язку з тим, що багато з розглядуваних деліктів належать до «предметних» злочинів, важливо з'ясувати, як ця ознака складу зумовлює спосіб вчинення злочинів проти власності. Як зазначено в літературі, предмет виступає, за загальним правилом, як статичний критерій у структурі злочинного посягання на власність, і саме з приводу нього здійснюється власне дія. Впливаючи на предмет, особа завдає шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, тим самим якості, якими наділений предмет злочину, відіграють основну роль. Це пояснюється тим, що при протиправному впливі на предмети (предмет злочину проти власності) особа координує свої дії відповідно до їх особливостей [815, с. 76]. Ця обставина свідчить про те, що об'єктивні можливості впливу не є безмежними, тому що особа певною мірою є обмеженою у своїх діях і, відповідно, у способах вчинення злочину проти власності.

Необхідно наголосити, що способи заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони через вплив на предмет у злочинах проти власності мають визначальну ознаку корисливості. У тих випадках, коли злочинне порушення суспільних відносин, цінностей, благ здійснюється шляхом протиправного впливу на суб'єктів цих відносин, способи заподіяння шкоди об'єкту засновані на

насильницьких діях, а отже, їх доцільно називати «насильницькими» [352] (викладене є притаманним, наприклад, для розбою, насильницького грабежу тощо).

Як детермінанти способу вчинення злочину можуть виступати також засоби й знаряддя вчинення злочину. Вони під час використання в процесі здійснення злочинного посягання, як зазначено в літературі [553, с. 70], посилюють вражаючий ефект злочинної дії, збільшують шкоду, заподіювану об'єкту кримінально-правової охорони. У законі вказівки на засоби як обов'язкову ознаку будь-якого із складів злочинів проти власності відсутні, хоча з упевненістю можна говорити про те, що багато посягань можуть бути вчинені лише із застосуванням певних засобів або знарядь вчинення злочину. Використання при вчиненні злочину проти власності засобів і знарядь має важливе практичне значення, тому що може впливати на кваліфікацію вчиненого. Зокрема, засіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою в особливо-кваліфікованому складі шахрайства (ч. 3 ст. 190 КК України), де таким засобом є електронно-обчислювальна техніка [190, с. 45–49].

Однією з кваліфікуючих ознак злочинів проти власності також є загальнонебезпечні способи. З усіх загальнонебезпечних способів, через їх поширеність, законодавець окремо виділив підпал, вибух тощо. Зокрема, Пленум Верховного Суду України, узагальнивши всі способи, роз'яснив, що під ними потрібно розуміти «дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних чи юридичних осіб» [596, с. 273–281]. Проте, кваліфікуюче значення має загальнонебезпечний характер обраного способу знищення чи пошкодження майна, а не наслідки застосування цього способу. Тобто навіть у випадку, коли реальна шкода заподіяна лише тому майну, яке винний бажав знищити (чи пошкодити), злочин можна кваліфікувати як такий, що вчинений загальнонебезпечним способом, за умови, що інше майно, життя чи здоров'я людей були поставлені під загрозу заподіяння істотної шкоди.

Оскільки злочини проти власності передбачають, крім наявності основних способів, можливість присутності другорядних способів їх учинення, на етапі

кваліфікації передбачається встановлення лише основних способів. Вбачається, що така послідовність є принциповою, оскільки окремі загальні способи можуть виключати другорядні.

Враховуючи те, що сьогодні все більше злочинів проти власності вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки, необхідно особливу увагу звернути на такий спосіб вчинення посягань на власність, як «шляхом операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки».

Існують безліч нетрадиційних способів посягань на власність шляхом операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, серед яких фішинг, фармінг, «банківські» трояни тощо, у зв'язку з чим у правозастосувача виникають питання щодо правильної кримінально-правової кваліфікації цих діянь.

Зокрема, розвиток інтернет-банкінгу та інтернет-торгівлі, з можливістю оплати за безготівковим розрахунком, супроводжується криміналізацією цієї сфери і поширенням таких злочинів, що вчиняються за допомогою банківських карт або їх реквізитів.

Згідно з результатами дослідження, щодня у світі здійснюється операцій з платіжними картками на суму понад 2,5 трлн доларів США; щосекунди за допомогою карток здійснюється приблизно 10 тис. операцій [854, с. 24]. Тому маємо насамперед вказати на те, що такі злочини можуть бути вчинені наступними способами: шляхом використання чужої непідробленої платіжної картки (у тому числі зібраної інформації про неї), шляхом підробки картки та шляхом використання реквізитів банківської картки.

На нашу думку, у разі вчинення злочину шляхом використання чужої непідробленої платіжної картки здійснюється незаконне заволодіння грошовими коштами, і вчинене доцільно кваліфікувати як злочин проти власності за ст. 185 КК України. Така сама кримінально-правова оцінка має даватись діям, які полягають у використанні реквізитів справжньої платіжної картки, отриманих без відома її законного держателя. Зокрема, В. О. Навроцький доречно вказує, що заволодіння коштами шляхом використання чужої банківської платіжної картки має кваліфікуватись за ст. 185 КК України як крадіжка чужого майна, тому що на

платіжній картці і пін-кодів закріплена інформація, взаємопов'язана з інформацією, якою володіє банк. «...вставляючи картку до банкомату та проводячи відповідні операції з клавіатурою, винний безпосередньо отримує доступ не до сейфового відділення банкомата, а зв'язується з операційною системою банку – емітента картки, отримує доступ до рахунку та дає банку вказівку провести певну операцію» [491, с. 491–493]. Виходить, що вчений фактично визнає ту обставину, що використання комп'ютерів при здійсненні банківських розрахунків – це лише форма спілкування між людьми, обміну інформації між ними [229].

Деякі вчені вказують на те, що викрадення чужих грошових коштів, що знаходяться на рахунку банку, шляхом використання викраденої або підробленої банківської картки слід кваліфікувати як шахрайство в тих випадках, коли особа шляхом обману або зловживання довірою ввела в оману уповноваженого працівника кредитної, торгівельної або сервісної організації (наприклад, у випадках, коли, використовуючи банківську карту для оплати товарів або послуг, особа ставить свій підпис на чеку або пред'являє підроблений паспорт на ім'я власника) або власника картки. На їх думку, не утворює складу шахрайства заволодіння чужими грошовими коштами шляхом використання заздалегідь викраденої або підробленої кредитної (розрахункової) картки, якщо видача готівкових коштів здійснюється через банкомат без участі уповноваженого працівника кредитної організації. Проте, інші вчені вважають таку диференціацію невиправданою, оскільки участь уповноваженого працівника у грошових розрахунках не змінює суті злочинного посягання, та вказують, що змінюючи комп'ютерну інформацію, винна особа змінює дійсність, але особа, яка створила або експлуатує комп'ютерну програму, про це не знає, внаслідок чого дійсність не відповідає уявленню цієї особи про неї, а тому можна вести мову про опосередкований обман [229; 298, с. 139].

Враховуючи викладене, постає питання: як має бути кваліфіковано діяння у разі такого посягання на власність: «Хочу рассказать вам, как меня обманули на 150 WMZ. Нашел я в сети где-то статью приблизительно такого содержания: «Есть в системе WebMoney волшебный кошелек, и все что вы на него пошлет, вернется

вам в утроенном размере! Любая сумма! Пошлете тысячу – получите три тысячи и т.д. Я не поверил, но для теста послал 1 доллар. Через 5 часов проверил свой WMZ-кошелек и обнаружил перевод в три доллара! Я удивился. Послал потом еще доллар, опять то же самое. Потом посла 5 долларов и мне пришло 15. Осмелев окончательно, послал все, что у меня было – около 150 WMZ... Что было дальше, думаю, вы уже поняли. Никаких 450 WMZ мне никто не прислал, да и мои 150 тоже исчезли навсегда» [268, с. 56].

Зокрема, особливістю кваліфікації злочину як шахрайства є лише той факт, що у конкретній ситуації особа не усвідомлювала факту застосування щодо неї обману (зловживання довірою), щоб обманні дії винного були ефективними щодо заволодіння чужим майном (правом на нього). У тих випадках, коли обман або зловживання довірою виступає лише способом отримання доступу до майна, а вилучення майна відбувається таємно чи відкрито, вчинене не може розглядатися як шахрайство – такі дії слід кваліфікувати як крадіжку, грабіж або розбій.

Проте, щодо кваліфікації описаного діяння зазначимо, що, на відміну від традиційного шахрайства, так зване комп'ютерне шахрайство не передбачає «фізичного контакту» винного з потерпілим [62, с. 396], але від цього вчинене не перестає бути шахрайством. «...у тих випадках, коли через комп'ютер інформацію отримує і обробляє фізична особа, комп'ютер варто визнавати засобом вчинення злочину, а зазначений механізм обману особи – окремим самостійним різновидом обману» [18, с. 235], навіть без участі потерпілого [247, с. 10–11].

У шахрайстві обман (зловживання довірою) відіграє роль способу заволодіння чужим майном, в інших корисливих посяганнях на власність обман (зловживання довірою) використовується для того, щоб створити умови для наступного заволодіння майном всупереч волі потерпілого, полегшити доступ до майна. У спеціальній літературі окремі вчені вказують на те, що не як шахрайство, а (залежно від характеру та інтенсивності застосовуваного насильства) як насильницький грабіж чи розбій має розцінюватись заволодіння автомобілем під час тест-драйву – послуги, яку надають деякі автосалони [104; 229].

Зокрема, виваженим є підхід вчених щодо кваліфікації діяння як грабежу, а не як шахрайства у випадках, коли винний просить у потерпілого мобільний телефон для тимчасового користування, а потім зникає з ним. У цьому випадку, як слушно вказують окремі науковці, передача речі з рук у руки ще не означає закінчення розкрадання, а втрата власником можливості володіти мобільним телефоном, як і отримання злочинцем можливості розпорядитись чужим майном, відбуваються не у результаті застосування обману. Лише разом з таємним чи відкритим викраденням винний реалізує свій умисел на заволодіння чужим майном [18, с. 395; 872, с. 237, 300; 881, с. 619–620]. Подібної точки зору дотримуються ряд вчених з порушеного питання кваліфікації. Як приклад так званого шахрайства з мобільними телефонами названі дослідники наводять ситуацію, коли особа, перебуваючи у гостях у свого знайомого, з його дозволу бере належний потерпілому мобільний телефон для прослуховування музики, а потім зникає з місця вчинення злочину і розпоряджається чужим телефоном на власний розсуд.

Так, вчені вказують, що у випадках, коли обман (зловживання довірою) використовується винним для полегшення доступу до чужого майна, в ході вилучення якого його дії викриваються іншою особою (наприклад, власником), але продовжуються, вчинене залежно від застосування насильства та його інтенсивності має кваліфікуватись не як шахрайство, а як грабіж або розбій [654, с. 69–78]. Проте, інші дослідники вказують, що введення в оману є тією визначальною обставиною, яка дає можливість відмежувати шахрайство від інших корисливих злочинів проти власності (грабежу, розбою і вимагання) у тих випадках, коли, незважаючи на застосування злочинцем обману, потерпілий усвідомлює протиправність вчинюваних щодо нього дій, у тому числі протиправність адресованої йому майнової вимоги [229].

Проведений аналіз спеціальної літератури та практики [303, с. 28; 503, с. 575; 554] показав, що сьогодні неоднозначно вирішується питання про наявність / відсутність обману при використанні комп'ютеризованої платіжної системи. Слушним підходом, який поділяється і нами, є підхід, згідно з яким обман

передбачає повідомлення неправдивих відомостей людині, чого не відбувається при використанні комп'ютеризованої платіжної системи. Обману не може бути поза спілкуванням між людьми, тому що обман – це інформаційний, інтелектуальний вплив однієї людини на свідомість і волю іншої [686]. Враховуючи те, що банкомати і платіжні термінали як технічні пристрої позбавлені психіки, не можуть бути введені в оману (як не можна обманути, наприклад, замок у сейфі), у випадку ініціювання та здійснення переказу коштів в автоматичному режимі за допомогою підроблених платіжних інструментів має місце не обман, а неправомірний вплив на процес оброблення комп'ютерної інформації [311, с. 428–429; 481, с. 55, 63–66; 832, с. 15]. Таким чином, у разі вчинення злочину шляхом обману будь-якої особи таке посягання доцільно кваліфікувати як шахрайство, а у разі «обману» системи – як крадіжку.

Розглянемо наступну ситуацію: злочинець проник у комп'ютерну мережу банку і вдавшись до маніпуляцій, перевів певну суму грошей на інший рахунок, з якого потім зняв кошти. У цьому випадку можна вважати, що сталося незаконне втручання в роботу банківської автоматизованої системи та несанкціонована зміна комп'ютерної інформації, що містить дані про рахунки клієнтів банку, тобто перекручення інформації, що і входить у диспозицію ст. 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» КК України. Проте, внаслідок дій зловмисника з рахунку власника зникли гроші – відбулося таємне викрадення чужого майна на користь винного чи іншої особи, що заподіяло збитки власникові цього майна (ст. 185 КК України). Хоча цей факт не викликає сумніву, проте проблема полягає в тому, як кваліфікувати цю крадіжку. Кримінальний закон вказує, що крадіжка може бути вчинена шляхом проникнення в житло, інше приміщення чи сховище. В нашому випадку можна стверджувати, що мало місце проникнення до сховища. Проте, при крадіжці відсутній обман як спосіб заволодіння чужим майном, а тут обман очевидний. Отже, зазначимо, що дії, пов'язані з «обманом» системи, вбачається за доцільне кваліфікувати, як крадіжку. Таким чином, у розглянутому прикладі діяння доцільно кваліфікувати як крадіжку, вчинену з проникненням у сховище

(ч. 3 ст. 185 КК України). Крім того, варто зазначити, що крадіжка визнається закінченим злочином з моменту фактичного вилучення майна й наявності в зловмисника реальної можливості розпоряджатися ним на свій розсуд. У цьому разі така можливість з'являється з моменту завершення транзакції.

Таким чином, маємо справу з злочином, що дістає вияв, з одного боку, в незаконному втручанні в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та несанкціонованому доступі до комп'ютерної інформації, яка охороняється, її модифікації та з іншого, – у вилученні самих коштів з рахунку потерпілого. Отже, під способом вилучення коштів у комп'ютерних системах кредитно-фінансової сфери традиційно розуміють сукупність прийомів і засобів, що забезпечують умисний несанкціонований доступ до банківських інформаційних ресурсів і технологій, а також роблять можливою модифікацію існуючої банківської інформації з метою порушення відносин власності, що дістає вияв у протиправному вилученні коштів та передачі їх іншій особі.

Відомі на сьогодні способи є дуже різноманітними, вони постійно змінюють й удосконалюються. Це обумовлюється як складністю самих засобів комп'ютерної техніки, так і постійним оновленням інформаційних операцій.

Враховуючи зазначене, доречно звернути увагу на поняття «електронно-обчислювальна техніка» (ЕОТ), яке вживає законодавець. Зокрема, у ст. 163 і ст. 190 КК України, а також у розділі XVI КК України поняття «комп'ютер», «ЕОТ», «ЕОМ» визначають один і той самий об'єкт посягання чи інструмент вчинення злочину з використанням мережі Інтернет та комп'ютерно-телекомунікаційних пристроїв, систем або мереж [852]. Так, у ст. 163 КК України злочином вважається «порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», тобто використовується термін «комп'ютер» без надання змістовної дефініції. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 190 КК України злочином вважається шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням ЕОТ.

Незважаючи на те, що кримінальний закон містить розділ XVI, який отримав назву «Злочини у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку» з установленням відповідальності за вчинення злочинів із їх використанням, законодавцем так само в ньому не надається визначення відповідних понять.

На нашу думку, для забезпечення заходів щодо ефективного запобігання будь-якому злочину вкрай важливим є чітке та однозначне визначення понять, необхідних для однорідного розуміння складу злочину, розмежування злочинів зі схожими інституціями за притаманними лише їм ознаками, властивостями, складовими. Таким чином, вживання в зазначених вище статтях КК України термінів «ЕОМ», «ЕОТ», «комп'ютер», «ЕОМ (комп'ютер)» є не зовсім доречним. Водночас кримінально-правові акти (їх складові) мають бути написані однозначно, з використанням єдиної термінології, оскільки будь-які різномірні поняття майже завжди тлумачаться правозастосовувачем на користь злочинця.

Проведений аналіз законодавства дає підстави стверджувати, що зміст указаних дефініцій не розкривається на рівні законів, а міститься лише в спеціалізованих галузевих документах, таких як накази, ДСТУ тощо [218, с. 43]. У свою чергу в спеціальній літературі традиційно визначають електронно-обчислювальну техніку як сукупність технічних і математичних засобів, методів і прийомів, використовуваних для полегшення і прискорення вирішення трудомістких завдань, пов'язаних з обробкою інформації, зокрема числової, шляхом часткової або повної автоматизації обчислювального процесу; це – галузь техніки, що займається розробкою, виготовленням і експлуатацією обчислювальних машин [76; 281; 305; 332; 405; 407; 887; 899]. Обчислювальна техніка – найважливіший компонент процесу обчислень і обробки даних. Об'єктом електронно-обчислювальної техніки (об'єкт ЕОТ) визнається об'єкт інформаційної діяльності, на якому здійснюється обробка інформації розташованими на ньому засобами електронно-обчислювальної техніки інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних або інформаційно-телекомунікаційних систем та/або іншими технічними засобами [573]. Таким чином, можемо дійти висновку, що ЕОМ

(computer generation) – це один із об'єктів обчислювальної техніки та певний клас у класифікації обчислювальних систем за ступенем розвитку апаратних і програмних засобів. Тобто термін ЕОТ є більш загальним та з плином часу може включати все нові класи у класифікації обчислювальних систем.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що для однорідного тлумачення та використання правозастосувачем кримінального закону в усіх нормах останнього доцільно як системотвірне використовувати поняття «електронно-обчислювальна техніка».

Крім способу злочинного впливу, до факультативних ознак об'єктивної сторони злочинів проти власності, які мають особливе значення, відносять місце й час вчинення цих діянь, тобто умови, за яких діє особа. Ці ознаки конкретизують дію (бездіяльність) і надають їй якісної визначеності. Місцем вчинення злочину в літературі [373, с. 10] вважають описану в законі конкретну територію (сухопутну, водну чи повітряну), на якій вчиняється злочин. Місце вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони лише за наявності кваліфікуючої ознаки – «проникнення в житло, приміщення чи інше сховище». Ця кваліфікуюча ознака є в таких злочинах проти власності, як крадіжка (ч. 3 ст. 185 КК України), грабіж (ч. 3 ст. 186 КК України) та розбій (ч. 3 ст. 187 КК України). Докладніше ця кваліфікуюча ознака розглядатиметься далі.

Проведений аналіз ознак різних форм посягань на власність засвідчив, що закон об'єднує їх в одну групу і відмежовує її від інших, а вказуючи на спосіб вчинення злочину, дає можливість відрізнити форми таких посягань. Так, традиційно визначають, що об'єктивна сторона злочинів проти власності полягає у: 1) викраденні (ст. 185, ст. 186 та ст. 188¹ КК України); 2) привласненні (ст. 191 КК України); 3) розтраті (ст. 191 КК України); 4) вимаганні майна (ст. 189 КК України); 5) заволодінні ним шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України); 6) заволодінні ним шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ст. 191 КК України); 7) вчиненні інших дій, спрямованих на порушення права власності (ст. 192–198 КК України).

Аналіз наукової літератури вказує на те, що при характеристиці форм посягань на власність сучасні науковці паралельно послуговуються двома термінами: «розкрадання» і «викрадення». Разом з тим слід наголосити, що автори КК України 2001 р. у зв'язку з переходом на рівний, незалежний від форми власності захист, відмовилися від терміна «розкрадання» як родового поняття корисливого посягання на державне та громадське майно, залишивши термін «викрадення», зокрема у ст. 185, 186, 188¹ розділу VI «Злочини проти власності» Кодексу.

Зокрема, якщо звернутися до наукових поглядів щодо змісту поняття «викрадення», то вчені неоднаково тлумачать його [15, с. 278–280; 337, с. 110]. Так, на думку, зокрема, П. С. Матишевського, поняттю «викрадення» властиві всі ті ознаки, що й поняттю «розкрадання», а тому вицленовування із загального поняття «розкрадання» окремої його частини, яка охоплюється в юридичній літературі поняттям «викрадення», є теоретично недоцільним та практично невиправданим. Учений вважає, що вживані в законі в одному випадку поняття «розкрадання», а в іншому – «викрадення» є різними формами граматичного вираження одного й того самого поняття [450, с. 50–51]. Проте, на нашу думку, вказівка на деяку однаковість понять «розкрадання» і «викрадення» і розгляд останнього поняття як частини першого не дає підстави ототожнювати їх. Співвідношення розкрадання і викрадення як цілого і частини має місце лише в тих випадках, коли йдеться про злочини проти власності або про заволодіння предметами спеціального призначення такими самими способами, що зазначені в спеціальних нормах КК України. У багатьох інших складах, передбачених Особливою частиною КК України, поняття «викрадення» виходить за межі поняття «розкрадання» й не є його складовою.

Зокрема, О. В. Смаглюк вказує, що термін «розкрадання» використовувався у КК 1960 р. і вживається в теорії сучасного кримінального права. Так, науковець вкладає в це поняття ознаки, притаманні всім формам і способам корисливих посягань на власність [687, с. 8]. Власну позицію щодо використання терміна «розкрадання» висловлює В. О. Навроцький, вказуючи, що законодавець його у КК

України не використовує, і такий підхід, звісно, потягнув необхідність перерахування в окремих статтях способів протиправного заволодіння майном, проте додав закону чіткості і ясності [492, с. 36].

У зв'язку із цим варто погодитися з думкою про те, що співвідношення термінів «викрадення» і «розкрадання» можна подати у вигляді системи з двох кіл, що перетинаються [387, с. 149]. Кожне із цих понять тією чи іншою мірою ширше за інше, але якоюсь мірою (особливо, коли йдеться про злочини проти власності) вони можуть і збігатися за обсягом. Категорії «викрадення» й «розкрадання» збігаються за обсягом при вчиненні викрадення майна, оскільки викрадення майна водночас виступає і як видова категорія «викрадення», і як видова категорія «розкрадання». Ознаками викрадення тут є незаконне заволодіння шляхом фізичного вилучення майна, а ознаками розкрадання – обернення майна на свою або інших осіб користь із корисливих спонукань. Інші злочини можуть належати або лише до викрадення, або лише до розкрадання.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що законодавець відмовою від ужиття в тексті КК України поняття «розкрадання» спричинив ряд серйозних правових та техніко-юридичних проблем, однією з яких є проблема однорідного розуміння поняття «викрадення». Так, зміст поняття «викрадення» в жодній із статей КК України законодавцем не розкрито. Більше того, зміст цього поняття значно різниться за своїм обсягом, і тому в правозастосовній практиці, у наукових працях і коментарях має місце його неоднакове тлумачення, що породжує неоднозначне розуміння юридичної суті цього поняття та призводить до нестабільності під час застосування відповідних кримінально-правових норм.

У науці кримінального права поняття «викрадення» було ґрунтовно досліджено В. Г. Кундеусом, який вважає що викрадення майна як видова категорія «викрадення» виражається в умисному протиправному заволодінні шляхом фізичного вилучення рухомим майном із корисливих спонукань усупереч або поза волею власника чи іншого володільця. Сутність викрадення, на думку вченого, полягає в тому, що винна особа вчиняє фізичне вилучення майна, що є притаманним для вчинення крадіжки, грабежу та розбою. Об'єктивна сторона

крадіжки характеризується таємним викраденням чужого майна, тобто таємним фізичним вилученням і наступним його оберненням. Для грабежу притаманним є відкрите викрадення – відкрите фізичне вилучення, для розбою – фізичне вилучення за допомогою фізичного насильства, що небезпечно для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства [387, с. 153].

У зв'язку з вищевикладеним варто зауважити, що відповідно до тлумачного словника української мови «викрадати» тлумачиться як забирати потай що-небудь у когось, «викрадатися» – виходити непомітно, крадькома [525, с. 216]. На нашу думку, найбільш вдало розкрито зміст поняття «викрадення» у ст. 51 «Дрібне викрадення чужого майна» чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП), де під ним розуміється крадіжка, шахрайство, привласнення та розтрата чужого майна. Проте, на нашу думку, цей перелік доцільно доповнити ще однією формою – шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Саме за такого підходу до змісту цього поняття всі приховані форми посягань на власність будуть відповідати значенню терміна «викрадення». Таким чином, під викраденням потрібно розуміти заволодіння чужим майном з корисливою метою шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата, зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Викрадення чужого майна як суспільно небезпечне діяння – це фізичне вилучення чужого майна всупереч волі власника або іншого правомірного або неправомірного користувача.

Питання про те, яким терміном необхідно позначити суспільно небезпечне діяння у викраденні, тісно пов'язано із з'ясуванням того, як пропонували позначати суспільно небезпечне діяння в розкраданні. Підставою для такого твердження слугує те, що однією з відмінних ознак у розкраданні та викраденні називали зміст суспільно небезпечного діяння, яке при розкраданні позначали різними термінами: «заволодіння», «вилучення», «звернення», «обернення», «привласнення», «набуття» тощо.

Аналіз норм кримінального закону свідчить, що законодавцем термін «заволодіння» застосовано в ст. 187, 190, 191 КК України. Цей термін є спільнокореневим зі словом «володіння», яке за змістом означає одну з правомочностей, яка входить до змісту права власності поряд з розпорядженням і користуванням (ст. 317 ЦК України). З аналізу науково-практичного коментаря випливає, що правомочність володіти – це юридично закріплена можливість фактично панувати над річчю (майном), можливість впливати на неї в будь-який момент, здійснювати стосовно неї свою волю [838]. Але з наведеного роз'яснення для нашого дослідження важлива лише сутність володіння, без способу набуття такого права.

У диспозиціях вказаних статей або їх частин, крім ст. 187 КК України, суспільно небезпечне діяння визначено у формі заволодіння. Тут простежується певна спільність, яка полягає в тому, що в зазначених складах злочинів безпосереднім основним або додатковим обов'язковим об'єктами виступають відносини власності. Ця спільність є цілком закономірною й справедливою тому, що термін «заволодіння» вживається лише стосовно певного майна (речі), предмета (об'єкта) власності, і вчиняючи таке діяння, право власності щодо нього обов'язково порушується з відповідним заподіянням майнової шкоди. Цілком погоджуємося з думкою А. А. Пінаєва, що «з поняттям «заволодіння» зазвичай пов'язують вилучення матеріальних цінностей із чужого володіння» [564, с. 86]. На думку окремих учених, зміст дії при розкраданні можна визначати загалом як злочинне заволодіння майном: «Розкрадання визначається як злочинне заволодіння чи передача майна третім особам, тобто винний, по-перше, незаконно, а по-друге – безоплатно заволодіває майном чи передає його третім особам» [343, с. 65].

Підтвердженням зазначеного підходу є й граматичний аналіз терміна «заволодіння». Словники української мови визначають його зміст так: а) «брати у своє володіння, привласнювати»; б) «брати щось чи когось у своє розпорядження, захоплювати»; в) «взяти в своє володіння, захопити» [85, с. 381; 525, с. 50; 684, с. 203]. Тобто термін «заволодіння» потрібно тлумачити як захоплення, привласнення чужого майна. В українській мові його прийнято вживати стосовно

певного майна, яке перебуває у власності. Отже, заволодіння – це вилучення предмета (речі) у власника або у фізичної, юридичної особи, яка на законних підставах ним користується, та встановлення контролю над таким предметом.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що панівною позицією серед учених є думка, згідно з якою крадіжка та грабіж вчиняються шляхом вилучення майна [29, с. 11; 105, с. 44, 103; 694, с. 208; 695, с. 228, 234]. Підтвердження викладеного можна знайти й у п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25 грудня 1992 р. № 12, із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 1993 р. № 3, від 13 січня 1995 р. № 3, від 3 грудня 1997 р. № 12, де вказано, що крадіжка і грабіж вважаються закінченими «...з моменту, коли винна особа вилучила майно...». Проте, окремі вчені, розглядаючи вилучення з позиції «заволодіння», також вказують на те, що під час крадіжки, грабежу і розбою злочинне заволодіння майном відбувається шляхом його вилучення [342, с. 99]. Семантичне значення терміна «вилучення» – забирати що-небудь у когось, видаляти що-небудь звідкись [85, с. 140]. Видається, що термін «вилучення» більш точно відображає суть дій при викраденні. Зокрема, викрадення при крадіжці включає сукупність таких обов'язкових ознак об'єктивної сторони, як таємне протиправне вилучення майна; безоплатне повернення цього майна на свою користь; заподіяння потерпілому матеріальної шкоди. Специфіка викрадення майна полягає також у тому, що при його вчиненні фізичне вилучення майна відбувається всупереч волі власника або іншого користувача майна. Так, у разі ненасильницького грабежу винний відкрито вилучає майно у власника або іншого користувача всупереч його волі. Термін «звернення», як і «повернення», майна вказує на певний етап, що має місце після його вилучення.

У юридичній літературі виділяють ще одну форму посягань на власність, а саме «привласнення» – незаконне безоплатне утримання майна, ввіреного винному, або майна, яке перебуває в його віданні на законній підставі. Проте, А. А. Пінаєв, цілком слушно розкритикувавши такий підхід [564, с. 86], вказав, що

немає жодних підстав позначати суспільно небезпечне діяння у викраденні терміном «привласнення», хоча б з огляду на те, що крадіжка, грабіж і розбій за обсягом не збігаються з привласненням.

Під розтратою розуміють незаконне безоплатне відчуження, використання, витрачання майна, яке було ввірено винуватому чи перебувало в його віданні (продаж, дарування тощо). Щодо зловживання службовим становищем як форми посягання на власність, то воно дістає вияв у тому, що особа використовує свої повноваження, організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції для незаконного обернення чужого майна в свою користь або користь інших осіб [713, с. 139–140]. Особливість цих форм посягань на власність полягає в тому, що суб'єктами таких діянь виступають особи, які правомірно володіють цим майном, або особи, які у зв'язку зі своїм службовим становищем мають право ним розпоряджатися. Саме тому, виходячи, насамперед, з додаткових ознак суб'єкта таких діянь, законодавець і об'єднав три різні форми (привласнення, розтрата та зловживання службовим становищем) в одній статті КК України (ст. 191) [354]. Усі названі форми об'єднує закритий, неочевидний, так би мовити непомітний, таємний для потерпілого та інших осіб характер посягань на власність.

На підставі аналізу об'єктивних ознак посягання на власність доцільно поділити на такі групи:

1) діяння, що полягають у незаконному заволодінні чужим майном: крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України); викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188¹ КК України); вимагання (ст. 189 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї (ст. 193 КК України), самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197¹ КК України). Злочини цієї групи є найбільш небезпечними посяганнями на власність, оскільки вони полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна

на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцю цього майна;

2) діяння, не пов'язані із незаконним заволодінням чужим майном: знищення або пошкодження майна (ст. 194, 196 КК України); умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК України); погроза знищення майна (ст. 195 КК України); порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України); придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

На підставі проведеного аналізу доцільно виділити такі загальні ознаки, які стосуються як більш загальних положень, так і аналізованих форм посягань на власність: 1) об'єктом посягання є власність; 2) предметом посягання можуть бути предмети, які мають усі ознаки (фізичну, економічну, юридичну і соціальну), відсутність хоча б однієї з яких виключає кваліфікацію вчиненого як закінченого злочину проти власності; 3) загальним способом впливу на власність доцільно визнати протиправне вилучення; 4) залежно від зовнішніх ознак вчинення виділяють сім форм посягань на власність; 5) суспільно небезпечний наслідок вчинення посягання на власність завжди виражений у заподіянні реальної матеріальної шкоди, розмір якої визначає сумарна вартість чужого майна в грошовому еквіваленті; 6) на підставі аналізу об'єктивних ознак доцільно виділити дві групи посягань на власність: діяння, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном, та діяння, не пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що наведені пропозиції щодо таких обов'язкових складових кримінально-правової характеристики об'єктивних ознак злочинів проти власності, як об'єкт, предмет та об'єктивна сторона злочину, на нашу думку, нададуть більшої логічності та завершеності конструкціям кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, і сприятимуть їх однозначному розумінню та застосуванню.

2.2. Кримінально-правова характеристика суб'єктивних ознак злочинів проти власності

Суб'єкт злочинів проти власності. Як елемент складу злочину суб'єкт злочинів проти власності має певні ознаки, які традиційно поділяються на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових ознак суб'єкта злочину належать: фізична особа; загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність особи. Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак вказує на відсутність суб'єкта злочину [57, с. 142]. До додаткових традиційно відносять ознаки, які дають змогу охарактеризувати суб'єкта злочинів проти власності як спеціального.

Зокрема, кримінальний закон передбачає та закріплює відповідальність за злочини проти власності лише фізичної особи. Так, ч. 1 ст. 18 «Суб'єкт злочину» КК України закріплює, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що його вчинила у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Це законодавче формулювання підтверджує погляди, які традиційно домінували в теорії кримінального права.

Проте, якщо розглядати проблему дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення вітчизняних учених XIX–XX ст. до філософських [133, с. 120–137; 795, с. 16–30] і кримінально-правових теорій [546, с. 12], у більшості своїй вони були одностайні в підході, що суб'єктом злочину доцільно визнавати виключно фізичну особу, та висловлювали думки щодо недоцільності притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проведений аналіз теоретичних підходів свідчить, що цю проблему активно розглядають науковці, при цьому вони висловлюють протилежні погляди. Зокрема, деякі з них наполягають на позитивному вирішенні питання притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб [153; 468]. Проте, більшість вказує на недоцільність запровадження в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб [122, с. 520–527; 125; 161; 519, с. 18–27] та зазначає, що юридична

особа – це, безперечно, абстрактна конструкція, «юридична фікція», у якій не може бути психічного ставлення до суспільно небезпечного діяння [519, с. 17]; у разі притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи можливе повернення до об'єктивного ставлення до вини.

Так, Н. О. Гуторова погоджується з аргументами [161], які наводить С. Б. Гавриш, вказуючи на неприйнятність для українського кримінального законодавства визнання суб'єктом злочинів юридичної особи. Обґрунтовуючи свою позицію, науковець наводить ряд чинників: по-перше, кримінальний закон не містить особливих правил і принципів, які б забезпечували можливість притягнення до відповідальності юридичної особи; по-друге, юридична особа як правовий вираз організаційних форм діяльності осіб фізичних є інструментом, засобом її здійснення, у зв'язку із чим застосування кримінально-правових санкцій до юридичних осіб є лише прихованою формою розправи з фізичними особами, дії яких або не підлягають індивідуалізації, або вони мають інші цілі; по-третє, кримінальна відповідальність юридичної особи не відповідає принципу особистої відповідальності винної особи, а відтак – це неминуче спричинить притягнення до кримінальної відповідальності й невинуватих; по-четверте, притягнення до кримінальної відповідальності як юридичної особи в цілому, так і фізичної особи, винної в прийнятті протиправного рішення, призведе до покладення подвійної відповідальності за один і той самий злочин, що є неприпустимим [122, с. 520–527].

На нашу думку, популярність ідеї кримінальної відповідальності юридичних осіб зумовлена, передусім, суспільною шкодою, що завдається їх протиправною діяльністю економіці, працюючим громадянам, суспільній безпеці, міжнародному правопорядку тощо. І ця діяльність не обмежується лише діяннями керівників організацій (службових осіб) – вона втілюється також у поведінці рядових працівників. Актуальність цього питання полягає й у його суперечливому висвітленні в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі, а також у різних підходах законодавців зарубіжних країн до регламентації кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проведений аналіз історичних витоків цього питання показав, що це питання не є новим у вітчизняній теорії кримінального права. Ще законодавство, яке діяло на території нашої держави за часів Ярослава Мудрого, закріплювало відповідальність юридичних осіб. У подальшому ряд учених також підтримував такий підхід, вказуючи, що умови дієздатності в кримінальному та цивільному праві тотожні, а отже, злочини корпорацій юридично можливі [642].

Такий підхід дістав відображення в кримінальному праві зарубіжних країн англо-американської правової сім'ї [839, с. 245–246]. Так, кримінальне право Великобританії визнає, що юридична особа може відповідати за свої дії та бездіяльність [408, с. 65–70]. У США питання притягнення до відповідальності юридичних осіб регламентовані як у федеральному кримінальному законодавстві, так і в законах штатів. Наприклад, у ст. 2.07 Зразкового кримінального кодексу США 1962 р. передбачено відповідальність корпорацій, об'єднань і осіб, що діють або зобов'язаних діяти в їхніх інтересах [34, с. 60–65]. Кримінальне законодавство окремих штатів, зокрема Нью-Йорк та Огайо, також передбачає можливість притягнення будь-якої організації до відповідальності. Злочини, вчинені від імені юридичних осіб, закріплені в цих актах, мають назву «corporate crimes». За такі злочини відповідальність несуть як окремі фізичні особи (службовці та керівники юридичної особи), так і сама компанія. Відповідно до положень ст. 121² КК Франції, юридична особа (за винятком держави) також може бути визнана суб'єктом злочину [366, с. 8]. Юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності у ФРН, Голландії, Данії, Норвегії, Фінляндії, Литві, Румунії, Молдові, Індії, Японії, Йорданії, Лівані, Сирії, Китаї тощо [209].

Сьогодні вітчизняна доктрина теж характеризується певними зрушеннями в цьому питанні. Зокрема, 1 вересня 2014 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб» від 21 травня 2013 р. [589]. Цим Законом Загальну частину КК України було доповнено розділом XIV¹ «Заходи

кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Результати аналізу новел Кодексу надають змогу зазначити таке.

По-перше, заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи, що передбачені КК України, в цілому відповідають світовій практиці щодо притягнення до відповідальності юридичних осіб. Водночас у міжнародно-правових актах, на виконання яких в Україні запроваджено зазначені норми, немає прямої вказівки на те, що відповідальність юридичних осіб має буди лише в кримінально-правовому аспекті. По-друге, проведений аналіз новел у законодавстві не дає підстав для висновку про те, що вони повною мірою відповідають принципам теорії та практики вітчизняного кримінального права. По-третє, механізм застосування таких заходів до юридичних осіб у теорії сучасного вітчизняного кримінального права відсутній, тому доцільно вказати, що не всі положення, які викладено в розділі XIV¹ КК України, є достатньо обґрунтованими щодо ряду інших норм КК України, а саме: а) законодавцем не визначено стадію кримінально провадження, на якій до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру; б) більш чіткого розмежування потребують положення щодо інтересів учасників юридичної особи та особи, яка діє від її імені, вчиняючи злочин (ст. 96³ КК України); в) необхідно передбачити критерії, якими має керуватися суд при застосуванні до юридичної особи штрафу і визначенні при цьому її матеріального стану (ст. 96⁷ КК України).

Як викладені, так і інші твердження науковців [416, с. 128–132] дають підстави дійти висновку, що інститут визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності є досить складним та викликає чимало зауважень з боку науковців. Доречно вказати, що: а) доповнюючи КК України главою 14¹, законодавець визнає юридичну особу суб'єктом, до якого застосовуються заходи кримінально-правового характеру, а не суб'єктом злочину; б) застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи не можна ототожнювати з визнанням юридичної особи суб'єктом злочинів та притягненням до кримінальної відповідальності, оскільки наслідки застосування цих заходів різні; в) упровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є недостатньо

дослідженим, обґрунтованим та передчасним для сучасного кримінального законодавства України; г) до юридичних осіб застосовують різноманітні заходи впливу в межах інших галузей права, які на сьогодні, на нашу думку, є достатніми.

Безперечно, наукова дискусія із цього приводу має тривати, що створить передумови для наукових досліджень у галузі кримінального права; продовжуватися має й вивчення імплементації законодавства й практики застосування відповідних норм у законодавстві зарубіжних країн. Безперечним є положення, що потрібно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. На необхідності імплементації європейських стандартів у кримінальне право України наголошують і вітчизняні науковці [227, с. 89–94], вказуючи, що цей процес набуває значення в зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Проте, запропонованих підстав для впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, з погляду сучасної доктрини кримінального права України, недостатньо. На нашу думку, одна з головних причин викладеного прихована в сутності юридичної особи, яка є особливою цивільно-правовою формою реалізації прав своїх засновників (фізичних осіб). Саме вони формують волю останньої, а власне юридична особа не може мати психіки. З огляду на це постає питання щодо можливості існування такої складової суб'єктивної сторони, як «психічне ставлення» юридичної особи до вчиненого злочину та його наслідків. Саме тому юридичну особу не можна розглядати як суб'єкт злочинів, у тому числі злочинів проти власності.

Підтвердження викладеного можна знайти в спеціальній літературі. Зокрема, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та Ю. Пономаренко зазначають, що сьогодні кримінальне законодавство України зіткнулося з реальною загрозою його неконтрольованого й безсистемного реформування, результатом чого цілком може стати не лише подальше його «захаращення» науково необґрунтованими та такими, що не викликані потребами сучасного громадського життя, положеннями, а й, зрештою, призвести до порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, системних зв'язків і залежностей його приписів, що, у свою чергу,

спричинятиме істотне зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність [729, с. 54–66].

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта злочинів проти власності є вік особи, який закріплено ч. 1 ст. 22 КК України: кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Проте, щодо віку осіб, що вчинили крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, вік притягнення до відповідальності знижено – у разі вчинення цих злочинів проти власності він становить 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України). І це не дивно, тому що викладене, насамперед, пов'язане з підвищеним ступенем суспільної небезпечності як способу вчинення злочину, так і заподіяних злочинних наслідків, а також порівняно значною поширеністю таких діянь серед неповнолітніх осіб, які не досягли 16-річного віку.

На сучасному етапі злочинність серед неповнолітніх, безперечно, є проблемою всього нашого суспільства. За статистичними даними, у країні проживають 13 млн дітей. Унаслідок складних соціально-економічних умов, які супроводжують сучасний перехідний період розвитку України, та дії інших чинників, що виникають у переломні моменти становлення правової, демократичної та соціальної держави, спостерігається тенденція зростання злочинності серед неповнолітніх, особливо такої групи злочинності, як злочини проти власності [27].

За останнє десятиліття, з урахуванням динаміки коливань чисельності, щорічний приріст неповнолітніх-крадіїв у середньому становив 37%. Загалом державна статистика засвідчує, що за останні роки в Україні неповнолітні були причетні в середньому до сорока тисяч злочинів [383, с. 125]. Найбільш поширеним видом злочину серед неповнолітніх є крадіжки, які становлять понад 40% усіх зареєстрованих злочинів, друге місце за частотою належить грабежам і розбоям. Як засвідчило узагальнення даних дослідження кримінальних справ за злочинами проти власності, які перебували в провадженні протягом 2002–2012 рр., неповнолітніми було вчинено 63% крадіжок, 51% грабежів, 82% розбійних нападів. За даними судової статистики за I півріччя 2013 р., 60 неповнолітніх

засуджено за крадіжку, 13 з яких у віці від 14 до 16 років; 16 – за грабіж, 6 з яких у віці від 14 до 16 років; 2 – за розбій. За I півріччя 2014 р.: 89 – за крадіжку, 32 з яких у віці від 14 до 16 років; 10 – за грабіж, 2 з яких у віці від 14 до 16 років; 7 – за розбій, 2 з яких віком від 14 до 16 років. Порівняння показників злочинності з окремими соціально-демографічними показниками надає нам змогу простежити певні закономірності й виявити тенденції та чинники загроз, що негативно впливатимуть на стан злочинності [181].

Однією з причин такого стану злочинності серед неповнолітніх також є стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, який одночасно формує інформаційно-комунікативне середовище, для якого, у свою чергу, притаманні: віртуальність – як існування речей, подій, процесів тощо; глобальність – як існування єдиних, універсальних для всієї системи відносин, усіх локальних співтовариств (формальних і неформальних) та інститутів взаємодії; фрагментарність – як уривчастість і неповнота [274]. Інформаційно-телекомунікаційними технологіями в культурі суспільства ініціюються процеси, здатні суттєво змінити цю культуру. Проаналізувавши спеціальну літературу в галузі соціокультурних змін під впливом інформатизації, можна виокремити взаємозалежні основні тенденції, а саме: віртуалізацію, глобалізацію, фрагментацію.

Сьогодні результатом розгортання цього процесу стало створення кіберпростору (віртуального співтовариства), який стає невід'ємною частиною повсякденних соціальних практик в інформаційно-комунікативному середовищі, перенесених з реального простору. При цьому, на нашу думку, кіберпростір має величезну цінність, тому що однозначно став місцем здійснення процесів комунікації, діяльності і пізнання, і водночас приховує в собі велику небезпеку. Зокрема, він виявляється новим соціокультурним середовищем, у якому, крім реального, триває віртуальне життя, одночасно й паралельно з реальним. Як результат такого симулятивного спілкування в кіберпросторі, виникає паралельне квазіжиття, якому притаманні власні критерії реальності, що призводить до формування ігрових образів «Я». Так, комунікації у віртуальному просторі – це гра

за правилами, що постійно змінюються. Проте, для нас, насамперед, важливим є те, що такі ігри формують нові соціальні практики [273, с. 451], і саме ці практики все частіше призводять до девіантної поведінки неповнолітніх, оскільки віртуальний простір дає підстави для відмежування від реальності щодо вчинення злочинів проти власності.

Проведений аналіз практики показав, що віртуалізація є однією з причин збільшення кількісних та якісних показників злочинів проти власності, яка породжує кибердевіантність і кіберзлочинність. Викладене позначається на динаміці й структурі кіберзлочинності: відбувається скорочення насильницьких злочинів проти власності, стає молодшим сам злочинець. У зв'язку із цим науковці обговорюють питання щодо необхідності як зниження, так і розширення меж віку кримінальної відповідальності. Так, деякі вчені, з огляду на те, що злочини проти власності вчиняють особи до 14 років, пропонують переглянути положення кримінального законодавства України щодо віку кримінальної відповідальності [877]. Окремі науковці пропонують знизити вікову межу кримінальної відповідальності до тринадцяти років осіб, які вчинили злочини проти власності за обставин, що обтяжують покарання [545, с. 35].

Аналіз законодавства деяких зарубіжних країн свідчить, що проблема вікової межі притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності як важливої ознаки суб'єкта злочину по-різному вирішується. Так, мінімальний вік кримінальної відповідальності в 7 років встановлений в Австралії, Йорданії, Ірландії, Пакистані. КК Швейцарії 1937 р. (ст. 82) передбачав, що «до дитини, яка не досягла семирічного віку, цей закон не застосовується», спеціальною ухвалою в 2002 р. вік правової відповідальності був збільшений до 10 років [780, с. 236]. У Великобританії з ухваленням Закону про дітей і підлітків 1933 р. вік настання кримінальної відповідальності був підвищений до 8 років, а потім Законом про дітей і підлітків 1969 р. – до 10 років. У Новій Зеландії такий вік становить 10 років, у Туреччині – 11 років, у Канаді – 12 років. У США підлягають юрисдикції суду в справах неповнолітніх особи віком 6–12 років, максимально – 15–17 років (залежно від штату) [638, с. 82–142]. Кримінальне законодавство

Франції встановлює, що «цей закон визначає такі умови, за яких можуть призначатися покарання неповнолітнім старше 13 років» [762, с. 7]. КК ФРН (§ 19) передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, які досягли віку 14 років [779, с. 16].

Окремі вітчизняні науковці наполягають на розподілі вікової межі кримінальної відповідальності на чотири групи: діти до 11 років; підлітки 11–14 років; підлітки 14–16 років та неповнолітні 16–18 років. Адже діти віком до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу й не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності; неповнолітні віком від 11 до 14 років притягуються до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів, за умови підтвердження висновком експертизи відповідності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку, достатнього для кримінальної відповідальності [74, с. 10]. Висловлені пропозиції, безперечно, заслуговують на підтримку та повинні бути враховані в ході формування вітчизняної кримінальної політики.

Дійсно, у світлі подальшого вдосконалення кримінальної політики щодо охорони власності щодо притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності не варто забувати про принцип, сформульований у ст. 3 Конвенції про права дитини: «У всіх діях щодо дітей, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [320, с. 25]. У зв'язку із цим найбільш ефективним методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх доцільно розглядати запобігання їй, що визнане пріоритетним завданням правоохоронної та правозахисної систем нашої держави. Відтак, пріоритетним напрямом охорони власності від посягань неповнолітніх має, насамперед, стати розробка та впровадження цілісної системи профілактики злочинності неповнолітніх, яка б відповідала загальноприйнятим міжнародним нормам. У зв'язку із цим, на нашу думку, доцільніше було б розширити можливості застосування до неповнолітніх, які вчинили злочини проти власності, примусових заходів виховного характеру та покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Проте, не можна ігнорувати той факт, що сьогодні існує тенденція до поширення вчинення злочинів особами у віці від 10 до 14 років (близько 1,7%). І хоча здебільшого це – злочини, спрямовані на заволодіння чужим майном (як правило, крадіжки), трапляються й випадки групового хуліганства, завдання тяжких, середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень тощо. Характерним є те, що злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені неповнолітніми, відрізняються підвищеною агресією й жорстокістю [181]. Тому слушною видається пропозиція щодо перегляду вікових меж злочинців, у зв'язку із чим доречно звернутися до окремих історичних джерел кримінального права. Так, відповідно до ст. 40 Кримінального уложення 1903 р., дітей віком до 10 років визнавали неосудними, проте віковий період отроцтва – від 10 до 17 років – був періодом умовної осудності [180].

За статистичними даними ДСА, які наведено в узагальненні судової практики розгляду кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми за період 2014 р. порівняно з 2013 р., зазначено, що у 2014 р. неповнолітні найбільше вчинили таких кримінальних правопорушень: більше половини (66,6%) злочинів, вчинених неповнолітніми, становлять крадіжки чужого майна, – 11,5 тис. (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України) близько 1,6 тис.; 378 розбійних нападів (ст. 187 КК України) [783]. Майже кожний четвертий підліток вчинив злочин у віці 14–15 років (4,3 тис.) [787]. Як свідчать дані за період 2014 р. порівняно з 2013 р., зросла кількість неповнолітніх осіб, яких обвинувачують у вчиненні кримінальних правопорушень; більшість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми в 2014 та 2013 рр., є однотипними: крадіжки чужого майна, грабіж, хуліганство, умисні легкі тілесні ушкодження.

Згідно зі статистичними даними ДСА, у I півріччі 2016 р. за вчинення злочинів у неповнолітньому віці засуджено 1,9 тис. осіб, їх частка від загальної кількості всіх засуджених на рівні I півріччя 2015 р. збільшилася на 4,8%. За даними Координаційної ради молодих юристів при Головному управлінні юстиції у Миколаївській області, зросла кількість неповнолітніх, які вчинили злочини з 56 (2013 р.) до 67 (2014 р.), або на 19,6% більше, у тому числі підлітків, які скоїли

кримінальні правопорушення повторно, – з 15 до 22. Збільшилась кількість школярів, які вчинили кримінальні правопорушення, – з 24 до 30, учнів ПТОЗ, – з 10 до 21. Зі 122 кримінальних правопорушень, що були вчинені неповнолітніми, 81,9% (100) вчинені з корисливих спонукань, у тому числі: крадіжки – 63 (51,6%), пограбування та розбої – 17 (13,9%), шахрайства – 4 (3,3%) тощо [272].

Суттєвою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона набуває в Україні все більш організованого, групового характеру. Змінилася кримінологічна характеристика і структура угруповань правопорушників. Груповий характер – це особливість сучасної злочинної поведінки молоді. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, учинених у групі, становить від 50 до 80% [707]. Найбільш поширеними є такі злочини проти власності, як: розбій, грабіж, шахрайство, вимагання тощо. Кримінальні молодіжні угруповання з різним ступенем організованості виявлено в усіх великих обласних центрах країни. Вони створюються за місцем мешкання чи навчання молоді та здебільшого мають стійкий характер.

Складно говорити про гуманність чи жорсткість українського законодавства, коли йдеться про школярів середніх або старших класів. Але, порівняно з правовими системами інших держав, система покарань України видається досить гуманною. Наприклад, у 19 штатах США за вбивство засуджують до довічного ув'язнення, навіть якщо йдеться про неповнолітніх. До речі, досвід розвиненої Америки спростовує твердження про безпосередню залежність підліткової криміногенності від економічного стану суспільства. Американські фахівці в цій галузі дотримуються думки, що в сучасному світі кримінальна активність підлітків зростає незалежно від матеріального добробуту населення. Причиною вважають акселерацію нових поколінь, суцільне захоплення Інтернетом, де немає цензури [656].

У зв'язку із цим, на нашу думку, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України, та доповнити перелік злочинів іншими видами злочинів проти власності щодо осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності з 14 років,

а саме, крім ст. 185, 186, 187, 189, 194 КК України, ст. 190 КК України та запропонованою нами ст. 190¹ КК України.

Наступною ознакою суб'єкта злочинів проти власності є здатність особи розуміти суспільну значущість своєї поведінки в конкретній обстановці й керувати своїми діями, тобто її осудність. Згідно зі ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Зокрема, осудність – юридична передумова вини та кримінальної відповідальності, обов'язкова ознака суб'єкта злочинів проти власності. Так, лише психічно здорова людина свідомо обирає варіанти поведінки, здатна розуміти те, що чинить, і тому може бути відповідальною за свої суспільно небезпечні діяння. Здатність керувати своїми діями свідчить про можливість ставити перед собою певні завдання, мету і, відповідно, розв'язувати їх, досягати бажаного результату, виявляти свою волю в цьому напрямі чи, навпаки, утримуватися від необміркованих вчинків і спокус. Традиційно вчені виділяють два критерії осудності/неосудності: а) юридичний (психологічний); б) медичний (біологічний) [400; 409; 469].

Для визнання особи неосудною закон про кримінальну відповідальність визначає достатньою наявність хоча б однієї з ознак медичного критерію і хоча б однієї з ознак критерію юридичного. Зокрема, злочини проти власності, передбачені КК України, які вчиняються неосудною особою, не допускають наявності особливого психічного ставлення особи у формі умислу або необережності (вини) і не визнаються злочином. Проте, особа, яка вчинила таке суспільно небезпечне діяння в стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності й покаранню. Таким чином, зміст осудності включає здатність особи в момент вчинення злочинів проти власності правильно усвідомлювати фактичні ознаки самого діяння, обстановку, час і місце вчинення, а також здатність свідомо керувати своїми діями – тут свідомість і воля поєднуються між собою й визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації.

Крім обов'язкових ознак суб'єкта злочинів проти власності, передбачено його додаткові ознаки, наявність яких дає можливість охарактеризувати суб'єкта

цієї групи злочинів як спеціального [57, с. 146]. Аналіз спеціальної літератури доводить, що найбільш поширеним у науці кримінального права є їх поділ на такі групи: 1) ті, що характеризують соціальну роль і правове становище особи; 2) ті, що характеризують фізичні властивості особи; 3) ті, що характеризують відносини винного з потерпілим та іншими особами [67, с. 286; 541; 791, с. 286].

Зокрема, ознаки спеціального суб'єкта впливають на характеристику суспільної небезпечності окремих злочинів проти власності (незаконне вилучення майна внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, посягання на культурну власність, злочини передбачені ч. 2 ст. 189, ч. 2–5 ст. 191 КК України тощо). Так, спеціальним суб'єктом злочинів проти власності може бути особа, в якій майно перебуває у правомірному володінні і яка наділена щодо нього повноваженнями з розпорядження, управління, доставки, зберігання. При цьому не обов'язково, щоб суб'єкт мав усі повноваження, – достатньо одного з них. Такі повноваження виникають через договірні відносини, службові обов'язки чи навіть разове спеціальне доручення. Передача майна в правомірне володіння особі з наділенням указаними повноваженнями означає, що такий суб'єкт став матеріально відповідальною особою, при цьому нею може бути як службова, так і неслужбова особа.

Проте, варто наголосити на тому, що матеріально відповідальною особа стає не з моменту фактичної передачі їй майна в правомірне володіння, а з моменту укладання з нею письмового договору про повну матеріальну відповідальність або видачі їй разової довіреності чи іншого разового документа на отримання товарно-матеріальних цінностей, або на підставі наказу (як письмового, так і усного). Так, ввіренім майно стає саме з моменту його фактичної передачі винному, навіть якщо ця передача не була належним чином оформленою. Таким чином, прямої залежності між поняттями «матеріально відповідальна особа» та «ввірене майно» немає.

Зазвичай майно ввіряється матеріально відповідальній особі, проте можливі випадки, коли воно може бути передане особі, з якою договір про повну матеріальну відповідальність не укладений (наприклад, з неповнолітньою особою). Крім того, у повсякденній господарській практиці, особливо серед недержавних суб'єктів, досить часто трапляються випадки, коли майно ввіряється без будь-

якого документального підтвердження. Найчастіше такі випадки мають місце під час прийняття осіб на посади продавців приватними підприємцями, коли не оформлюють договору про повну матеріальну відповідальність, а інколи навіть і трудового договору. Привласнення або розтрату ввіреного майна в таких випадках доцільно кваліфікувати за ст. 191 КК України, попри те, що особа не була матеріально відповідальною [35, с. 13–17].

Щодо таких спеціальних суб'єктів, як службові особи, зауважимо, що питання про ознаки службової особи як спеціального суб'єкта злочинів проти власності в науці кримінального права належить до розряду остаточно не вирішених. Загалом нормативне визначення поняття службової особи – одне з таких, що зазнало останнім часом чи не найсуттєвіших змін. Проте, незважаючи на закріплення поняття службової особи в розділі «Злочини у сфері службової діяльності», що мало б стосуватися лише статей цього розділу, науковці обґрунтовують та вказують на наскрізність цього кримінально-правового визначення, тобто необхідність його застосування до всіх випадків вживання в тексті кримінального закону поняття «службова особа» (у будь-яких статтях будь-яких розділів КК України) [493, с. 58–62]. Це зумовлено тим, що застосування єдиного визначення поняття службової особи в усіх статтях КК України надало б змогу усунути непорозуміння, що можуть виникати із цього приводу.

Проведений аналіз загальних ознак суб'єкта злочину свідчить, що службовій особі як спеціальному суб'єкту злочинів проти власності властиві певні, притаманні лише їй спеціальні ознаки [435, с. 110]. Зокрема, такі ознаки виражають особливості службової особи, які вирізняють її з-поміж інших спеціальних суб'єктів злочину та стосуються функцій та обов'язків, що покладаються на службову особу (ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України). Проте, це не вирішує питань щодо кримінальної відповідальності службових осіб юридичної особи приватного права, осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, тощо. Для усунення всіх суперечливих питань щодо змісту поняття службової особи в літературі висловлювалася слушна пропозиція [759,

с. 122] передбачити для визначення вказаного поняття (та інших загально визначених понять) окремий термінологічний розділ.

У ході аналізу практики виявилось, що службові особи шляхом використання службового становища всупереч інтересам служби вчиняють такі злочини проти власності, як умисне знищення або пошкодження чужого майна, крадіжка, шахрайство тощо. У зв'язку із цим у юридичній літературі висловлено різні рекомендації щодо кваліфікації таких злочинів. Так, деякі науковці виходять із того, що в разі вчинення службовою особою суспільно небезпечного діяння з використанням службового становища, суб'єктом якого може бути лише неслужбова особа (шахрайство, умисне або необережне знищення або пошкодження чужого майна тощо), такі дії потрібно кваліфікувати лише за статтями КК України, що передбачають відповідальність за службові злочини [430, с. 20]. Викладена позиція виглядає недостатньо переконливою, тому що виділення в кримінальному законі службової особи як одного зі спеціальних суб'єктів злочинів проти власності має на меті диференціювати кримінальну відповідальність, а не виключити її для цих осіб за окремі злочини. Таким чином, службова особа має відповідати за вчинений нею шляхом використання службового становища злочин проти власності, а отже, може бути суб'єктом цієї категорії злочинів. Застосування протилежного підходу фактично призводить до необгрунтованого звільнення службових осіб від кримінальної відповідальності за окремі злочини проти власності, що суперечить конституційному принципу рівності всіх громадян перед законом.

У спеціальній літературі висловлено слушну думку про те, що кваліфікація злочинів, вчинюваних службовими особами шляхом використання свого становища, виключно за ст. 364 і 364¹ КК України призведе до ігнорування тих безпосередніх об'єктів злочинів, що не входять до змісту об'єкта зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) чи зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права (ст. 364¹ КК України). Це матиме наслідком те, що правову оцінку дістане лише використання службового становища всупереч інтересам служби (спосіб вчинення

відповідного злочину), а не власне суспільно небезпечне діяння [14, с. 265]. Неприйнятною видається кваліфікація аналізованих суспільно небезпечних діянь лише за статтями, які передбачають відповідальність за загальнокримінальні злочини. Зокрема, вчинення таких злочинів стає можливим лише тому, що службова особа використовує свої повноваження всупереч інтересам служби, тобто зловживає своїм службовим становищем, при цьому зазнає істотної шкоди нормальна діяльність апарату управління органів публічного чи приватного права, що є об'єктами службових злочинів і кримінально-правова охорона яких не охоплена нормами КК України, якими встановлена відповідальність за такі злочини. У випадку застосування лише цих норм залишається без належної правової оцінки істотна шкода, заподіяна таким діянням.

Аналіз підходів учених до вказаної проблеми дає можливість дійти висновку, що достатньо обґрунтованим та переконливим є підхід, згідно з яким загальнокримінальні злочини, вчинені службовими особами шляхом використання свого становища, необхідно кваліфікувати за правилами сукупності зі службовими злочинами [547, с. 60]. Для такої кваліфікації в діях службової особи необхідно встановити наявність усіх ознак як злочину проти власності, так і зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 і ст. 364¹ КК України) чи перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України). Проте, усупереч висловленому погляду, не може кваліфікуватися лише за ст. 364 КК України крадіжка службовою особою публічного права особистого майна громадян шляхом використання службового становища [430, с. 20–21], так само як і вчинене нею в такий спосіб шахрайство [502, с. 386]. На нашу думку, потрібно враховувати, що використання службовою особою свого становища щодо незаконного вилучення майна внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами або щодо посягання на культурну власність може бути поєднане із заподіянням істотної шкоди чи тяжких наслідків. Тому внесення до відповідних норм, такого суб'єкта, як службова особа, вбачається необхідною умовою для дієвого захисту власності кримінально-правовими засобами.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку, доцільно зазначити таке [210, с. 149–156]: 1) загальним суб'єктом злочинів проти власності є фізична осудна особа, яка вчинила злочин проти власності у віці, з якого відповідно до кримінального закону може наставати кримінальна відповідальність; 2) спеціальним суб'єктом злочинів проти власності є службова та матеріально-відповідальна особа.

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності. Обов'язковим елементом аналізу складу злочинів проти власності є суб'єктивна сторона, яку в теорії кримінального права традиційно визначають як внутрішню сторону загальнонебезпечного посягання [89, с. 112; 220, с. 107–108; 348, с. 115; 811, с. 189]. Аналіз спеціальної літератури свідчить, що більшість учених під суб'єктивною стороною злочину розуміє психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом та метою злочину [154, с. 273; 348, с. 115; 666, с. 136; 767, с. 115].

Проблема суб'єктивної сторони злочинів проти власності, до якої згідно із загальноприйнятою позицією належать вина, мотив та мета, посідає особливе місце й належить до такої, що не знайшла єдиного теоретичного висвітлення та осмислення в науці кримінального права. Так, суб'єктивне сприйняття особою дії або бездіяльності, що порушує особисті майнові права на об'єкти власності, а також її ставлення до злочинних наслідків, передбачених чинним законом про кримінальну відповідальність, значною мірою зумовлено тими складними психологічними процесами, що відбуваються у свідомості особи та її ставленні як до власне факту порушення, так і до інших об'єктивних ознак. Викладене певною мірою відрізняє ставлення винної особи до вчиненого злочину проти власності від плинусуб'єктивних процесів при вчиненні інших злочинів.

Вина особи як базова категорія в проблематиці суб'єктивної сторони злочинів проти власності та як єдина обов'язкова ознака цього елемента складу злочину має надзвичайно важливе теоретичне й практичне значення. Проте, проблеми вини під впливом часу та розвитку науки видозмінюються й набувають

якісно нових форм. Водночас основні підходи щодо розуміння вини в межах відповідних концепцій (теорій) залишаються незмінними.

Цілком слушною та обґрунтованою є позиція О. Ф. Кистяківського, який ще наприкінці ХІХ ст. зазначав, що ставлення людини до своїх вчинків або їх наслідків може бути різним. «Та чи інша участь волі суб'єкта у вчиненні певної злочинної дії та походженні її наслідку настільки необхідна, що за її відсутності його дія, якою би вона не була шкідливою, може бути лише в зовнішній формі тотожна злочину, але за своїм внутрішнім змістом не має з ним нічого спільного» [304, с. 312; 827, с. 156]. Водночас варто погодитися з думкою, що дійсний та реальний плин психологічних процесів, що відбуваються в особі під час вчинення суспільно небезпечного посягання на власність, далеко не завжди вписується в законодавчу конструкцію умислу та необережності (наприклад, так звана складна (змішана) форма вини, вольова недбалість, правова необережність тощо) [120, с. 326]. Особливо це стосується вчинення злочинів з так званним формальним складом. Саме тому, на наше переконання, потрібно підтримати думку більшості науковців [165; 168; 631] щодо необхідності ширшого розуміння винності, ніж це передбачено чинним законом про кримінальну відповідальність.

Безперечно, форма вини безпосередньо впливає із суті вчинюваних винним активних дій щодо вилучення майна. Так, аналіз практики показав, що в більшості випадків, вилучаючи майно, винний усвідомлює той факт, що воно вийде з володіння власника чи законного володільця, розуміє, що власник чи законний володільць будуть позбавлені можливості реалізовувати свої правомочності щодо цього майна, проте все одно має бажання користуватися вилученим майном як своїм власним. У зв'язку із цим доцільно вказати, що суб'єктивна сторона злочинів проти власності – це внутрішній зміст злочину, це – ті психічні процеси, які відбуваються у свідомості особи, коли вона вчиняє злочин, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного посягання на власність та його наслідки.

Разом із тим на сьогодні все ще дискусійним є визначення вини в злочинах з формальним складом. Значною мірою це пов'язано з тим, що чинний КК України

визначає зміст умислу та необережності, по суті, лише щодо злочинів з матеріальним складом (щодо діяння та щодо його наслідків). Поза правовим регулюванням залишилося визначення змісту вини в злочинах з формальним складом, тобто в таких злочинах, де настання суспільно небезпечних наслідків перебуває поза межами складу злочину. Зокрема, більшість учених доводить, що формальні склади злочинів можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки зміст умислу тут полягає завжди в «усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчиненої дії й у бажанні вчинити цю дію» [350, с. 160; 633, с. 101–102; 451, с. 139; 765, с. 172], де вирішальним моментом при визначенні виду умислу є психічне ставлення особи лише до вчиненого діяння (дії або бездіяльності).

Проте, на думку окремих науковців, злочини з формальним складом можуть бути вчинені як з прямим та непрямим умислом, так і зі злочинною недбалістю та злочинною самовпевненістю; при цьому зміст вини визначається до наслідків, що є поза межами складу злочину, а також до інших ознак об'єктивної сторони злочину. Так, ряд учених наполягає на необхідності визначення форми та виду вини виходячи з психічного ставлення до прямих наслідків, описаних чи не описаних у диспозиції кримінально-правової норми [364, с. 6], та вказують, що у формальних злочинах суспільно небезпечний результат органічно включається в дію. У цих випадках вчинення дії є разом з тим і заподіянням результату, і передбачати результат окремо від дії неможливо. Навпаки, свідомість у цих випадках цілком охоплює всю «суспільно небезпечну ситуацію» [520, с. 27]. Зазначене дає підстави вважати, що прямий умисел, як і непрямий, є формами ставлення не до діяння, а до наслідку, а також що «умисел у всіх випадках є ставленням не до самої дії, а до її соціального характеру» [271].

Обґрунтовано критикуючи таку позицію, окремі вчені зазначають [167; 670, с. 12], що вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщається з наслідків на діяння. Так, науковці вказують, що «при вчиненні формальних злочинів усвідомлення вчинюваної дії чи бездіяльності означає також бажання здійснення цих дій. За таких обставин особа повинна бути визнана такою, що діяла з прямим умислом» [800, с. 148]. Прибічники такого підходу,

переконливо стверджують, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії та в бажанні вчинити цю дію [632, с. 39]. Безперечно, такий умисел є прямим, і лише він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад. Такі злочини не можуть вчинятися з непрямим умислом, вольовий зміст якого, у вигляді свідомого припущення, законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять до об'єктивної сторони лише злочинів проти власності з матеріальним складом.

Безперечно, у проблематиці суб'єктивної сторони злочинів проти власності вина особи як базова категорія має надзвичайно важливе значення, проте вищезазначеним елементом не вичерпується зміст психічного ставлення суб'єкта до вчиненого ним діяння. Так, вина у складах злочинів проти власності відображає психічний процес у свідомості винного, який полягає в конкретному ставленні до об'єктивних ознак складів злочинів проти власності, передбачених кримінальним законом, утім, важливою умовою правильного застосування кримінального закону є встановлення форми вини (умисел або необережність).

Традиційно до умисних злочинів проти власності відносять: крадіжку (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України); викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188¹ КК України); вимагання (ст. 189 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України); умисне знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК України); умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК України); самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197¹ КК України); придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України) [347, с. 370–442]. Лише два склади злочинів проти власності характеризуються необережною формою вини: необережне знищення або

пошкодження майна (ст. 196 КК України); порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України).

Суб'єктивна сторона складу умисного знищення чи пошкодження майна, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК України), може характеризуватися складною (змішаною) формою вини, тобто коли на основі законодавчої конструкції посягань на власність можна виокремити психічне ставлення особи безпосередньо до діяння та до злочинних наслідків, що настали, в одному складі злочину.

Проте, концепція змішаної форми вини зазнає критики з боку більшості авторів через притаманний їй розрив єдиного процесу психічної діяльності особи, що відображає єдине ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє. Учені наголошують, що штучний розподіл органічно пов'язаних між собою складових такого єдиного цілого явища, як злочин, є некоректним та недопустимим, тому що категорії умислу та необережності характеризують злочин у цілому [299, с. 63; 344, с. 9–10; 665, с. 62]. Зокрема, питання про змішану форму вини виникає лише в тих випадках, коли діяння як психофізіологічне явище за сутністю, структурою та побудовою не відповідає діянню (дії або бездіяльності) як злочину, передбаченому КК України. Проте, винятком із цього загального правила є змішана форма вини, що зумовлена та характеризує складений злочин, про який окремі вчені говорять як про злочинну подію, що є втіленням двох або більше умислів, двох або більше необережностей або умислу та необережності [767, с. 132]. Незважаючи на вищенаведене ставлення до проблеми змішаної форми вини, ц науці кримінального права сьогодні це питання вийшло за межі теоретичної дискусії, а існування такого неоднорідного ставлення до різних ознак об'єктивної сторони складу злочину знайшло своє визначення й підтримку в законодавчій площині [617]. Таким чином, на сьогодні питання про змішану форму вини з теоретичної перейшло в площину нормативну. Про це прямо вказано в п. 22 Постанови ПВС України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»: «Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке

спричинило смерть потерпілого ..., визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю» [617].

Окремі вчені наголошували, що умисел та необережність не можна визначати окремо й по-різному щодо злочинного діяння та його наслідків, оскільки в такому разі це означало б штучний розрив між дією особи й заподіяваним нею шкідливим результатом, що утворюють у своїй єдності суспільне небезпечне посягання [663, с. 138]. Таку позицію підтримував М. Г. Угрехелідзе, який зазначав, що будь-який матеріальний злочин – це єдиний, нерозривний процес реальності, що характеризується як генетичне переростання діяння (причини) в суспільне небезпечний результат (наслідок). Тому визначення форми вини щодо нього варто встановити залежно від того, чи усвідомлював і бажав (допускав) суб'єкт розвиток причинного зв'язку в цілому, чи ні [782, с. 88].

Викладене дає можливість констатувати, що злочини проти власності характеризуються умисною формою вини, де умисел може бути прямим і непрямим [350, с. 155]. На відміну від прямого умислу, коли особа усвідомлює достатність вчинених дій для настання конкретного наслідку, за непрямого умислу особа передбачає лише абстрактну можливість настання будь-якого наслідку (у тому числі йдеться про такі виділені в теорії різновиди умислу, як альтернативний та невизначений, неконкретизований). Адже непрямий умисел завжди характеризується або альтернативністю можливих наслідків, або їх невизначеністю. Таким чином, свідоме допущення настання наслідків за змістом повністю збігається з передбаченням можливості їх настання.

Необережність існує у вигляді злочинної самовпевненості та злочинної недбалості; поза цими конкретними видами вина відсутня. Проте, під час характеристики такого виду необережної форми вини, як злочинна самовпевненість, думки вчених щодо усвідомлення (чи неусвідомлення) винним суспільно небезпечного характеру своїх дій не завжди були однозначними. Так,

одні науковці вважають, що за самовпевненості особа не може усвідомлювати суспільно небезпечного характеру власного діяння [165, с. 130; 374, с. 10]; інші вчені обґрунтовують позицію, згідно з якою таке усвідомлення завжди наявне, і є обов'язковою ознакою інтелектуального аспекту цього виду вини [91, с. 203; 567, с. 369; 681, с. 40]. Окремі вчені пропонують змінити законодавче визначення поняття самовпевненості, доповнивши його «усвідомленням суспільно небезпечного характеру своїх дій (бездіяльності)» або «усвідомленням ознак свого діяння» [91, с. 227; 429, с. 48; 516, с. 163]. Щодо такого виду необережності, як злочинна недбалість, зазначимо, що в теорії кримінального права обґрунтовано необхідність внесення змін до закону про кримінальну відповідальність шляхом доповнення визначення цього виду вини вказівкою на «усвідомлення особою протиправного характеру своїх дій» або «усвідомлення ознак свого діяння» [91, с. 227; 791, с. 47].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що цілком слушною та обґрунтованою є позиція вчених [125, с. 179], згідно з якою злочинна самовпевненість відрізняється від непрямого умислу лише тим, що в разі її наявності особа самовпевнено, без достатніх на це підстав сподівається на відвернення наслідків вчиненого нею діяння (оскільки в обох вказаних видах вини особа усвідомлює протиправність і суспільну небезпечність власних дій та передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків). Таким чином, межа між умисною та необережною формами вини базується на мірі впевненості особи в тому, що негативні наслідки її діяння не настануть, тобто на ступені легковажності та самовпевненості винної особи.

Суб'єктивна сторона умисних злочинів проти власності характеризується прямим умислом і корисливою метою. При їх учиненні суб'єкт злочину усвідомлює, що: а) майно, яким він протиправно заволодіває, є для нього чужим, і він не має на нього права; б) вилучення цього майна здійснюється всупереч волі його власника чи іншої особи, у володінні якої воно перебуває, але, незважаючи на це, він бажає ним заволодіти або обернути на свою користь чи на користь інших осіб. Зокрема, особливістю суб'єктивної сторони шахрайства є те, що шахрай

усвідомлює уявну добровільність потерпілого щодо передачі йому майна чи права на нього й бажає скористатися цим для одержання чужого майна чи права на нього, тому помилка винного щодо належності майна тому чи іншому власникові (наприклад, винний вважає, що майно належить приватній особі, а насправді воно є власністю об'єднання громадян) для правової оцінки вчиненого значення не має.

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності, які вчиняються з використанням інформаційно-комунікативних технологій, так само характеризується виною у формі умислу. Необхідність спеціальної підготовки (готування) до вчинення таких злочинів, яка супроводжується досить технічно-складними маніпуляціями, спрощує доведення суб'єктивної сторони цих злочинів, порівняно зі злочинами проти власності, які вчиняються традиційними способами.

У теорії кримінального права обґрунтовано, що умисні злочини проти власності є більш суспільно небезпечними, і для них притаманні корисливий мотив та мета. Тому вважаємо за доцільне продовжити дослідження з визначення поняття користі та корисливого мотиву.

Злочинна користь є одним з найдавніших і дуже небезпечних реакцій антигромадської поведінки людей, яка виникла й розвивалася разом з власністю, зародженням антагоністичних суперечностей між працею й капіталом, особистими та суспільними інтересами [831]. Визначаючи подальші напрями дослідження, ми не випадково зупинилися на констатації цього факту.

У зв'язку із цим видається обґрунтованим для більш повного аналізу почати з етимологічного висвітлення терміна «корисливий», який є системотвірним у словосполученні «корисливий мотив». Зокрема, термін «корисливий» походить від базового – «користь» і в академічному тлумачному словнику української мови визначений як «добрі наслідки для кого-, чого-небудь» [686]. Енциклопедія права дає такі визначення: «1) заснований на матеріальній вигоді, на розрахунку; 2) що має добрі наслідки, придатний для будь-якої мети» [720]. Проведений аналіз спеціальної літератури свідчить, що розмежовують користь як морально-етичну та кримінально-правову категорії.

Як морально-етична категорія вона означає «пристрасть до придбання, до наживи», «прагнення до наживи, вигоди» [170, с. 171], «прагнення до особистої вигоди, жадібність» [533, с. 262]. Проте, в кримінальному праві це поняття не тотожне поняттю користі як морально-етичної категорії. Користь як кримінально-правова категорія – це, насамперед, матеріальні потреби, задовольняючи які, особа вчиняє злочин проти власності. Матеріальні потреби є основою поведінки особи, вони є джерелом виникнення процесу мотивації в сукупності з іншими його елементами та призводять до формування в особі корисливих прагнень (бажань) [518]. Проте, окремі вчені цілком слушно вказують, що необґрунтоване збагачення внаслідок учиненого злочину не може впливати на правову оцінку злочину як вчиненого з корисливою метою та не виключає відповідальності злочинця за корисливе посягання на власність [47, с. 158–168]. Таким чином, як кримінально-правова категорія користь покликана охоплювати широке коло деліктів, спрямованих як на особисте збагачення, так і на збагачення інших осіб, що виявляються в незаконному набутті майнової вигоди як самим винним, так і іншими особами.

Щодо змісту поняття користі стосовно злочинів проти власності, то в науці кримінального права склалися два підходи до цієї категорії. Відповідно до першого, під користю розуміють прагнення винного протиправним шляхом набути реальної можливості володіти, користуватися й розпоряджатися чужим майном як своїм власним та незаконно набувати інші вигоди майнового характеру [30, с. 30; 65, с. 417; 47, с. 167; 460, с. 113; 721, с. 95]. До того ж, за такого підходу не надається юридичного значення тому факту, хто реально отримав необґрунтовану майнову вигоду внаслідок учинення злочину проти власності – сам злочинець, близькі або сторонні йому особи. Відповідно до другого підходу користь має місце, якщо чуже майно незаконно та безоплатно вилучалося та/або зверталось: 1) на користь винного; 2) на користь співучасників злочину; 3) на користь інших осіб, що перебувають з винним в особистих та/або майнових відносинах [115, с. 153; 342, с. 77; 424, с. 231; 634, с. 760–761]. На нашу думку, перший підхід більш повно розкриває зміст цього поняття.

У зв'язку із цим доречно вказати, що існує лише один чинник, що безпосередньо об'єднує протиправні дії особи та впливає на порушення чинного законодавства, – це корислива сутність людини, «корисливість», яка є мотивом порушення закону для незаконного посягання на власність, є внутрішнім вихідним моментом злочинів проти власності, його причиною та передумовою [284, с. 203; 410], це – підвалини суспільно небезпечного діяння, що тісно пов'язані з потребами та інтересами особи злочинця.

Кримінально-правове значення мотиву злочинів проти власності дістає вияв у таких функціях: 1) мотив може бути основною (конститутивною) ознакою складу злочину й тим самим надавати діянню кримінально-правового характеру; 2) мотив як основна ознака складу злочину може відмежовувати один злочин від іншого, тобто впливати на кваліфікацію; 3) мотив може виступати як ознака, що утворює кваліфікований склад злочину; 4) мотив злочину, не включений до тексту диспозиції статті Особливої частини КК, може бути обставиною, що впливає на призначення винному покарання, тобто може враховуватись судом як обставина, що пом'якшує або обтяжує покарання; 5) мотив злочину може відігравати роль системотвірної ознаки [385, с. 35].

У зв'язку з викладеним доречно зауважити, що питання мотиву злочинів проти власності досліджували видатні вчені XIX ст. (М. П. Чубинський, І. Я. Фойницький, М. С. Таганцев та ін.) [107, с. 45; 807, с. 274; 845, с. 109], які вказували, що, хоча користь і властива посяганням на власність, але не є їх обов'язковою ознакою. В. В. Єсіпов зазначав, що бажання при розкраданні чужого майна «охоплює намір узяти річ, виходячи з мотиву користі з метою привласнення». При цьому мотив користі «означає всі ті спонуки й стимули, які мають своєю основою прагнення протизаконного збагачення» [241, с. 151]. Зокрема, С. В. Познишев вважав, що мотив привласнення «не полягає неодмінно в отриманні для себе користі від чужого майна, тобто не завжди корисливий» [571, с. 195]. На думку Л. Є. Белогриць-Котляревського, злочинна дія з внутрішньої сторони передбачає корисливий мотив, який спрямовано на привласнення чужого рухомого майна безоплатно, що потрібно розуміти як «намір обернути її на

власність шляхом безкоштовного захоплення» [50, с. 403–404]. Щодо інших віддалених мотивів (бажання збагатитися, бажання віддати тому, хто жебракує, кому необхідна допомога тощо), то, за твердженням науковця, усі вони неважливі, тому що при визначенні сутності мотиву злочину зайвим видається звертатися до спонукальних мотивів злочинця [50, с. 403–404], головне, щоб злочинець мав корисливий мотив привласнити собі чуже майно. Таким чином, суб'єктивна сторона злочинів проти власності зводилася до мотиву привласнення речі [411, с. 143]. Вчені XIX ст. також зосереджували свою увагу на процесуальному значенні мотиву злочину, водночас М. С. Таганцев слушно вказував, що мотив відіграє роль підстави для проведення класифікації злочину, і наголошував, що «старі» кримінальне право обрало мотив або мету (а не умисел) як відмежувальну ознаку [715, с. 37].

Аналіз праць науковців XX ст. свідчить, що вчені егалітарного періоду виділяли дві ролі мотиву злочину – його вплив на кваліфікацію вчиненого та призначення винній особі покарання [722; 800, с. 56; 826, с. 64–75]. Зокрема, окремі вчені стверджували, що розкрадання повинно мати на меті привласнення майна, тобто збільшення сфери свого майнового володіння за рахунок майна, яке викрадається (мету привласнення розуміли саме як мету переходу чужого майна у власне) [254, с. 64–66]. Тому якщо особа, вчиняючи злочин проти власності, керувалася іншою метою, ніж мета привласнення майна, то вона не могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за викрадення майна, при цьому мотиви її поведінки не мали значення.

Водночас користь в умовах планової економіки була підставою диференціації кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Вітчизняне ж кримінальне право розглядало й продовжує розглядати саме корисливу мету як безпосередню ознаку злочинів проти власності. Так, на думку деяких учених, це цілком природно, тому що використання законодавцем мети як криміноутворювальної ознаки є необхідним кроком, оскільки саме мета акцентує на спрямованості умислу особи, яка вчиняє злочин проти власності [831]. Проте, поняття «корислива мета» в кримінальному праві того часу увійшло до

законодавчих формулювань і доктринальних визначень тих або інших різновидів злочинів проти власності переважно з причин політичного характеру.

Вчені егалітарного періоду вказували, що кримінально-правова оцінка мотиву, яка не містить користі (корисливої мети), «є лише засобом затушовування тієї цілком «законної» жадібності, яка є рушійною силою всякого експлуаторського суспільства» [116, с. 7; 279, с. 66]. Зокрема, за твердженням деяких науковців, «у буржуазному суспільстві, де небезпечність розкрадання чужого майна вбачається, передусім, у самому факті посягання на «священне» право власності, що є основою панування імущих класів, мотивам, внутрішнім спонукам і цілям, які штовхають винного на заволодіння чужим майном, не надають суттєвого значення. Більше того, оскільки прагнення до наживи становить основу буржуазної моралі, центр ваги при оцінюванні небезпеки майнових злочинів переноситься на факт розпорядження винним чужим майном як своїм власним. Тому буржуазні теоретики виявляють у цьому питанні дивовижну одностайність, заперечуючи обов'язковість корисливої мети при розкраданні» [345, с. 11].

Ряд учених сучасного періоду вказує [366; 385, с. 36; 510; 831], що висловлені науковцями егалітарної доби твердження щодо значення мотиву злочину наразі зберігають свою актуальність. Проте, зрозуміло, що підходи до змісту поняття корисливого мотиву та мети потрібно сприймати з урахуванням стану розвитку суспільних відносин і кримінального законодавства.

Результати аналізу надають змогу дійти висновку, що традиційно під мотивом злочинної поведінки розуміють те, що сформувалося під впливом соціального середовища й життєвого досвіду особи, – внутрішню безпосередню причину злочинної діяльності, яка виражає особисте ставлення до того, на що спрямована злочинна діяльність. Мотив є основою, на якій виникає мета, він передує меті й детермінує останню. Підтвердження такої позиції можна знайти в працях В. М. Кудрявцева: «Мотив являє собою внутрішню спонуку, яка ще не спрямована на конкретний предмет (об'єкт), здатний його задовольнити. Мета ж, навпаки, саме цю функцію й виконує: вона вказує на те, який результат повинен бути досягнутий для задоволення мотиву, ... завжди спрямована на зовнішній

конкретний предмет або об'єкт» [369, с. 101]. Проте, при кваліфікації злочинного посягання на власність акцент щодо суспільної небезпеки злочинів проти власності має бути перенесено на сам факт посягання на власність.

У зв'язку з викладеним видається доцільним дослідити наукові позиції щодо обов'язковості наявності корисливого мотиву у викраденні. Обґрунтованою та слушною є думка про те, що сьогодні на практиці більшість крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, шахрайств вчиняють з корисливих мотивів, проте, як видається, не в кожному випадку викрадення чи іншого протиправного заволодіння чужим майном ідеться про прагнення особи збагатитись за рахунок цього майна, тому корисливу мету та корисливий мотив недоцільно визнавати обов'язковими ознаками жодного зі злочинів, що передбачені статтями розділу VI Особливої частини КК України, а випадки вчинення посягань на власність без таких мотивів та мети потрібно кваліфікувати за відповідними статтями цього розділу (залежно від способу вчинення цих посягань) [123]. Безперечно, доцільним є віднесення мотиву та мети до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, які притаманні всім не без винятку складам злочинів проти власності, а набувають значення обов'язкових лише в тому випадку, якщо вони прямо вказані в статті Особливої частини КК України, або якщо вони прямо впливають з її змісту.

Так, окремі вчені зазначають, що положення про факультативність корисливого мотиву, попри свою дискусійність з погляду кримінально-правової доктрини, максимально відповідає інтересам власника, якому байдуже, якими саме спонуками керується злочинець, заволодіваючи його майном, і що він має на меті при цьому [224]. На підтвердження підходу, згідно з яким корисливий мета й мотив не є обов'язковими ознаками розкрадання, є й інші аргументи: основним завданням норм, що передбачали відповідальність за злочини проти власності в егалітарний період, було недопущення наживи, викорінення паразитування за рахунок інших. Сьогодні перед державою стоїть інше завдання – належний захист власності від злочинних посягань; основним завданням сучасного кримінального права є захист власника чи законного користувача від будь-яких злочинних посягань, незалежно від мотивів, якими керувався винний, і мети його діяльності [22].

Результати аналізу вказують на неоднорідність теоретичних поглядів, що призводить до різночитання закону в правозастосовній практиці. Вирішення цієї проблеми можна знайти в доктринальному та законодавчому закріпленні досліджуваної категорії, зокрема в такому варіанті: корисливий мотив – прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, майнових прав або у звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи. Правильне (коректне) розуміння корисливого мотиву надасть змогу повністю реалізувати принципи справедливості та суб'єктивного ставлення у вини при застосуванні норм КК України, що спрямовані на охорону власності.

На підставі викладеного пропонуємо під корисливими злочинами проти власності розуміти сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, основою вчинення яких є корисливий мотив, тобто прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, прав на майно або у звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи. Відповідно, відсутність корисливого мотиву надасть змогу класифікувати інші злочини проти власності як некорисливі [125, с. 183; 195, с. 161–163]. Мотив і мета – це ознаки суб'єктивної сторони складу злочинів проти власності, що нерозривно пов'язані з виною, хоча й не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони цієї групи злочинів, проте їх встановлення має важливе значення для правової оцінки кожного умисного злочину проти власності. Зокрема, мотив і мета в ряді випадків є ознаками, що надають змогу відмежувати окремі злочини проти власності (наприклад, ст. 195 КК України) від суміжних складів злочину.

Результати аналізу спеціальної літератури свідчать, що одним з дискусійних питань на сьогодні як у науці, так і в правозастосовній практиці також є визначення тієї чи іншої форми вини залежно від конструкції складу злочину. На підставі проведеного дослідження доцільно вказати, що суб'єктивна сторона всіх злочинів проти власності з матеріальним (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 196, 197, 197¹ КК України) та усіченим складом (ст. 187, 195 КК України)

характеризується прямим умислом, корисливим мотивом: особа усвідомлює, що вона посягає на чужу власність, не маючи права на неї, передбачає заподіяння матеріальної шкоди власнику й бажає настання цього наслідку, маючи на меті незаконного збагачення.

Проте, особливі труднощі виникають при екстраполяції психічного ставлення винного до своїх дій та їх наслідків на інтелектуальний і вольовий моменти умислу при вчиненні злочинів проти власності з формальним складом (ст. 189, 198 КК України). У зв'язку із цим найбільш поширеною є думка, що у формальних складах злочинів проти власності інтелектуальна ознака умислу включає лише усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, ставлення до наслідків у такому випадку не виникає та не може виникнути. А вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретної дії чи бездіяльності. Погоджуючись з викладеним, окремі вчені зазначають [697, с. 358], що злочини з формальними складами вчиняються виключно з прямим умислом.

Зокрема, О. І. Рарог вказує, що такі злочини не можуть вчинятися з виною у виді непрямого умислу. Учений при цьому не заперечує можливості вчинення злочинів з формальними складами з необережною формою вини у виді злочинної недбалості, яку він розкриває через відсутність усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій, замість наслідків, за наявності обов'язку та можливості такого усвідомлення [635, с. 15]. Підтримуючи таку думку, Р. В. Вереша пропонує ввести до КК України визначення прямого умислу та злочинної недбалості виключно для формальних складів злочинів: «Прямим є умисел, якщо суб'єкт злочину, закінчення якого не пов'язане з настанням певних наслідків, усвідомлював суспільно небезпечний характер та передбачені цим Кодексом ознаки свого діяння (дії або бездіяльності) і бажав його вчинити... Необережність є злочинною недбалістю, якщо суб'єкт злочину, склад якого не пов'язаний з настанням певних наслідків, не усвідомлював суспільно небезпечного характеру та передбачених цим Кодексом ознак свого діяння, хоча повинен був і міг це усвідомлювати» [90, с. 167–168].

У спеціальній літературі стосовно зазначеної проблематики наведено аргументацію щодо недосконалості викладеної позиції та подано аналіз можливості вчинення злочинів з формальним складом з непрямым умислом [265, с. 56; 681, с. 15–33]. Проте, більшість учених доводить, що формальні склади злочинів можуть бути вчинені лише з прямим умислом, оскільки зміст умислу тут полягає завжди в «усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчиненої дії й у бажанні вчинити цю дію» [350, с. 160; 633, с. 101–102]. На їх думку, вирішальним моментом при визначенні виду умислу є психічне ставлення особи лише до вчиненого діяння (дії або бездіяльності). Альтернативну позицію обґрунтовує В. Б. Харченко, вказуючи, що злочини з формальним складом можуть бути вчиненими як з прямим та непрямым умислом, так і зі злочинною недбалістю та злочинною самовпевненістю; при цьому зміст вини визначається до наслідків, що є поза межами складу злочину, а також до інших ознак об'єктивної сторони злочину [828, с. 340]. Проте, деякі вчені наголошують на необхідності визначення форми та виду вини, виходячи з психічного ставлення до прямих наслідків, описаних чи не описаних у диспозиції кримінально-правової норми [341, с. 6]. Так, Б. С. Нікіфоров зазначає, що у формальних злочинах суспільно небезпечний результат органічно включається в дію. У цих випадках вчиненням дії є разом з тим і заподіяння результату, і передбачати результат окремо від дії тут неможливо. Навпаки, свідомість у цих випадках цілком охоплює всю «суспільно небезпечну ситуацію» [520, с. 27]. Це дає підстави окремим науковцям висловлювати думку про те, що прямий, так само як і непрямий, умисел є формами ставлення не до діяння, а до наслідку, а також що «умислом у всіх випадках є ставлення не до самої дії, а до її соціального характеру» [271, с. 188].

Обґрунтовано критикуючи таку позицію, ряд учених [167, с. 23] вважає, що вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переноситься з наслідків на діяння [800, с. 148]. Вчинення таких злочинів, де власне суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) утворює закінчений склад злочину й де до складу злочину не включається настання певних суспільно небезпечних наслідків, з непрямым умислом неможливе [670, с. 12]. Підтверджуючи викладену думку, окремі

автори переконливо стверджують, що при вчиненні злочину з формальним складом зміст умислу завжди полягає в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії та в бажанні вчинити цю дію [23, с. 154; 632, с. 39]. На підставі цього доречно вказати, що такий умисел є прямим, і лише він притаманний умисним злочинам, що мають формальний склад та не можуть вчинятися з непрямим умислом, вольовий зміст якого, у вигляді свідомого припущення, законом пов'язаний винятково із суспільно небезпечними наслідками, що входять до об'єктивної сторони лише злочинів з матеріальним складом.

Результати аналізу свідчать, що вид умислу потрібно визначати незалежно від конструкції складу злочину проти власності, а виключно на підставі та залежно від психічного ставлення особи до шкоди, що заподіюється об'єкту злочину, тому що саме шкода, яка завдається об'єкту злочину, і є тими суспільно небезпечними наслідками, ставлення особи до яких є вирішальним. Проте, варто враховувати, що при вчиненні злочинів проти власності з формальними складами суспільно небезпечні наслідки мають нематеріальний, необчислюваний характер, що ускладнює визначення психічного ставлення до них винної особи, але не унеможлиблює цього. Таким чином, заперечення наявності непрямого умислу в злочинах проти власності з формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях. Саме з'ясування природи та сутності суспільно небезпечних наслідків у відриві від конструкції складу злочину проти власності і є базисом для визначення істинного виду вини.

Висновки до розділу 2

Проведений юридичний аналіз складів злочинів проти власності дає можливість дійти таких висновків:

1. Проблему визначення об'єкта злочинів проти власності доцільно розглядати в розумінні поняття власності на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, яка включає в себе такі складові: 1) власність як правова категорія; 2) власність як економічна категорія; 3) власність як соціальна категорія. Об'єкт

злочинів проти власності визначено як відносини власності, де родовим об'єктом є сукупність відносин у сфері власності й власність розглядається в об'єктивному (широкому) розумінні – як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності; безпосереднім об'єктом є відносини власності в межах певної їх правової форми залежно від правового статусу суб'єктів права власності, на які безпосередньо посягають (спрямовані) суспільно небезпечні діяння, передбачені розділом VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України, і яким вони заподіюють чи можуть заподіяти істотної шкоди.

2. Родовий об'єкт злочинів у сфері прав інтелектуальної власності не є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (відносин власності), особливості суспільних відносин у сфері прав інтелектуальної власності не надають змоги віднести ці злочини до злочинів проти власності.

3. Протиправні діяння, передбачені ст. 192 КК України та ст. 198 КК України, недоцільно розглядати як злочини проти власності, потрібно віднести їх до розділу VII КК України, оскільки склад цих злочинів включає небажаний рух майна в господарському обігу. Вказано, що об'єктом кримінально-правової охорони в посяганнях, де основним об'єктом злочину є громадська безпека, безпека руху й експлуатації транспорту, здоров'я населення, встановлений порядок несення військової служби тощо, відносини власності мають підпорядкований характер і можуть бути визнані лише додатковим об'єктом злочину. На підставі цього підтримано пропозицію вчених, які обґрунтовують необхідність перенесення ст. 194¹ КК України до розділу XI Особливої частини КК України, та позицію щодо доцільності віднесення протиправних посягань на транспортні засоби до того самого розділу, у зв'язку з тим, що об'єктом такого злочину є безпека руху та експлуатації транспорту (завжди є основним безпосереднім об'єктом злочину) і власність, яка виступає як додатковий (обов'язковий чи факультативний) безпосередній об'єкт злочину.

4. На підставі проведеного аналізу теоретичних поглядів щодо визначення предмета злочинів проти власності доведено, що предметом злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, є земельна ділянка будь-якої категорії земель.

Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво – це два самостійні злочини, різні за характером кримінально-правові діяння, які об'єднані в одній статті розділу VI КК України. При самовільному зайнятті земельної ділянки порушуються права власника ділянки (а саме право користування), а при самовільному будівництві – лише встановлений державою порядок забудови. Запропоновано віднести кваліфіковані склади, які передбачають кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, до розділу VIII Особливої частини КК України, а склади, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення порядку забудови, – до розділу VII Особливої частини КК України.

3. Для дієвого та всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами обґрунтовано такі пропозиції щодо змін до чинного законодавства:

Доповнити розділ VI Особливої частини КК України нормою ст. 190¹ «Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами» такого змісту:

«1. Заволодіння чужим майном, або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону, або договору страхувальнику, або іншій особі з метою повернення їх на свою користь, або на користь третіх осіб.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

3. Ті самі дії, вчинені у великих розмірах, або шляхом зловживання особою службового становища, або організованою групою.

4. Ті самі дії, вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації».

5. Як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо вилучення (викрадення) своєї власності у випадку, коли він вилучає частину майна, яке належить йому, але перебуває у веденні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна; предметом злочину в

цьому випадку є гроші або речі, які передбачається отримати як компенсацію «втраченого».

6. Відсутність чітко визначеної та закріпленої норми в чинному КК України призводить до порушення інтересів постраждалих осіб і позбавляє їх права на захист власності кримінально-правовими засобами, тому запропоновано викласти ч. 2 ст. 185 КК України в такому вигляді: «Крадіжка майна, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб».

7. Діяння, спрямовані на викрадення будь-яких атрибутів з місць поховання, необхідно кваліфікувати як злочинів проти власності.

Доцільно ввести оновлене поняття «культурна власність», у змісті якого наголошено не лише на економічній та юридичній складових, а й на соціально-ціннісному, естетичному та етичному аспектах такого об'єкта. Для забезпечення повноцінної охорони культурної власності України кримінальним законом запропоновано: 1) уніфікувати термінологію в нормативних актах у сфері охорони культурної власності; 2) закріпити у КК України поняття «культурна власність», під яким розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права; 3) внести зміни до розділу VI КК України, доповнивши відповідні частини ст. 185, 186, 187 такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення таких дій щодо культурної власності».

8. Доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України шляхом доповнення переліку злочинів іншими видами злочинів проти власності щодо осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності з 14 років, а саме, крім ст. 185, 186, 187, 189, 194 КК України, ст. 190 та запропонованою ст. 190¹ КК України.

Результати дослідження, викладені в цьому розділі, опубліковано в працях: [193; 202; 205; 206; 210; 212; 216; 893; 894].

РОЗДІЛ 3

ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

3.1. Класифікація злочинів

У спеціальній літературі можна зустріти різні класифікації злочинів проти власності, запропоновані видатними вченими (Ф. Лист, І. Я. Фойницький, А. А. Жижиленко): за особливостями предмета злочину, за формою заволодіння майном, за формами вини, за суб'єктом, за мотивами, за ступенем тяжкості, з урахуванням відмінностей їх об'єктивних та суб'єктивних ознак, з урахуванням особливостей їх складів тощо [339, с. 37, 46–48; 350, с. 82–83]. Окремі класифікації не викликають жодних зауважень, зокрема, такі критерії систематизації, як, наприклад, ступінь тяжкості, є універсальними, їх можна застосовувати і щодо усієї системи злочинів, і щодо будь-якої групи злочинів, у тому числі для злочинів проти власності. У зв'язку із цим, обираючи підходи до класифікації, фахівці кримінального права віддають перевагу тим, що, на їх думку, цілком відповідають потребам системного розуміння й засвоєння законодавчого матеріалу [347, с. 370–442].

Злочини проти власності наділені відмінними рисами (зокрема, способом вчинення, мотивом і метою посягання), які, на нашу думку, є підставою внутрішньої класифікації, оскільки вони є притаманними для певних, порівняно самостійних видів злочинів. Так, найбільш значущим і водночас дискусійним є поділ злочинів проти власності на корисливі та некорисливі [806, с. 6; 350, с. 147–149; 351, с. 172–175; 362, с. 484–485; 500, с. 203; 501, с. 555–556; 503, с. 505–506]. Критерієм такого поділу є мета й мотив злочину.

Традиційно до першої групи (корисливих злочинів проти власності) відносять ті посягання на власність, що вчиняються з корисливим мотивом і метою яких є протиправне збагачення, звернення майна, що є предметом посягання, на свою користь чи на користь інших осіб [125, с. 20]. До корисливих злочинів проти власності належать крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство,

привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї, тощо.

Щодо класифікації корисливих злочинів проти власності, то тут необхідно, насамперед, погодитися з позицією дослідників злочинності в Україні, які зробили наголос на вираженій тенденції її оновлення, модернізації, посилення корисливості в структурі загальної криміналізації суспільства, вказавши прикмети сьогодення. Серед основних ознак осучаснення корисливої злочинності фахівці виділяють такі [414; 455]: 1) структурно-якісні зміни, що тісно пов'язані з інтелектуалізацією, організованістю, вишуканістю, технічною озброєністю, корумпованістю, що посилює її здатність до виживання й самозахисту; 2) корислива злочинність унаслідок реформування правової системи виявила тенденцію зростання рівня латентності; 3) новація корисливої злочинності виявилася й у тому, що її інтенсивне зростання поєднується з безкарністю злочинців, які входили до організованих груп, у складі яких були представники владних структур.

Водночас окремі вчені зазначають, що злочинність набула більш корисливої спрямованості. Сьогодні відбувається процес витіснення зі сфери корисливої злочинності примітивного кримінального типу інтелектуальним злочинцем з новими високотехнологічними способами й формами злочинної діяльності [851, с. 10].

Чинний кримінальний закон відносить грабiж, розбiй і вимагання до злочинів проти власності, об'єднуючи їх з такими протиправними посяганнями, як крадіжка, шахрайство тощо. На думку С. О. Загороднюк, кримінально-правове, нормативне віднесення вказаних видів злочинів до категорії злочинів проти власності впливає зі спільності для них об'єкта посягання [259; 260], а відповідальність за посягання на власність, незалежно від її форм, свідчить про єдині принципи охорони власності. Проте, окремі вчені [48; 428, с. 234; 450, с. 22; 712, с. 61] зазначають, що характерною загальною ознакою всіх цих злочинів є

наявність корисливого мотиву й загальної мети – звернути чуже майно на свою користь або на користь іншої особи.

Аналіз світової статистики показав, що таку групу майнових посягань виділяють нарівні з насильницькою злочинністю. Інші злочини, вчинені з корисливою метою, але спрямовані на інші об'єкти, до цієї групи не включаються. У стандартних таблицях Інтерполу посягання, що розглядаються, формально закріплені в загальній графі «крадіжки», проте потім ця графа розшифровується за видами. Цікавим є той факт, що грабежі й розбої також включено до вказаної графи на підставі того, що насильство виступає тут у формі способу реалізації корисливих прагнень. Більшість європейських держав у кримінальній статистиці вказані категорії злочинів виділяє в окремі параграфи [219]. Крім того, ряд вітчизняних авторів [7; 461; 708, с. 99; 742, с. 30; 744; 745; 746; 747, с. 10–37] вказує на відмінності між кримінально-правовою, криміналістичною та кримінологічною позиціями висвітлення цієї проблеми [143; 277; 643, с. 170–171].

Другою великою групою злочинів проти власності є некорисливі злочини [422, с. 214–240; 337, с. 98]. Під некорисливими злочинами проти власності розуміються передбачені розділом VI Особливої частини КК України суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності та вчиняються суб'єктом злочину шляхом заподіяння майнової шкоди, без корисливого мотиву й без мети звернення майна, що є їх предметом, на свою користь чи на користь інших осіб [125, с. 24]. До цієї групи злочинів проти власності традиційно прийнято відносити умисне знищення або пошкодження майна, погрозу знищення майна, необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна.

Основною відокремлювальною рисою зазначеної категорії злочинів є те, що, завдаючи збитків власникові або володільцеві майна, вказані злочини водночас не спрямовані на незаконне збагачення винного за рахунок цього майна. Саме ця обставина й дає можливість виділяти їх у самостійну групу посягань проти власності [62]. Як зазначає І. Б. Газдайка-Василішина, критерієм відмежування корисливих та некорисливих злочинів проти власності є корисливий мотив, а не

користь у широкому розумінні [125]. Як основні ознаки некорисливих злочинів проти власності вона виокремлює: 1) їх родовий об'єкт (суспільні відносини власності та право власності), з урахуванням якого вони віднесені до розділу VI Особливої частини КК; 2) спосіб вчинення; 3) відсутність корисливого мотиву й мети звернення майна, що є їх предметом, на свою користь чи на користь інших осіб [124; 125].

На думку А. Г. Безверхова, широке розуміння користі в складах злочинів проти власності є їх превентивною метою та виключає звільнення від відповідальності за вчинення завуальованих («безкорисливих») форм вказаних посягань на власність [46]. Учений зазначає, що законодавцеві не потрібно забезпечувати в законі диференціацію юридичної відповідальності за злочини проти власності залежно від розуміння корисливої цілеспрямованості. Водночас ця обставина може бути врахована судом при індивідуалізації відповідальності й покарання за вказані правопорушення.

Аналіз суспільної небезпеки некорисливих злочинів проти власності, їх відносної поширеності (як чинників, що соціально зумовлюють кримінальну відповідальність) дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах розвитку держави некорисливі злочини проти власності становлять таку саму суспільну небезпеку, як і корисливі, хоча, безперечно, некорисливі посягання є менш поширеними.

Наступним традиційним підходом до класифікації злочинів проти власності доцільно визнати поділ за способом вчинення: насильницькі та ненасильницькі. Способом вчинення злочину, на думку В. М. Кудрявцева, є сукупність прийомів, використовуваних злочинцем при реалізації власних намірів [369, с. 110]. Перші спроби закріпити різновиди насильства як способу вчинення злочинів проти власності в законодавстві можна знайти ще в Законах Хаммурапі, де за зазначені види посягань карали стратою [79, с. 29]. Достатньо поширеними насильницькі злочини були в Стародавній Русі [158]. Проте, вперше поняття насильства законодавчо було закріплено в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., де вказано, що насильство – це: 1) «образа дією (завдання людині болю з

порушенням тілесної недоторканності»); 2) «образом поведінкою (різні способи протизаконного, вчинюваного проти волі особи впливу на її психіку)» [718, с. 20–27].

Традиційно насильство визначають як основний спосіб вчинення окремих видів злочинів проти власності (грабежі, розбої й вимагання відносять до насильницьких форм злочинів проти власності [428, с. 245]). Викладене зумовлює необхідність аналізу поняття «насильство», якому сьогодні присвячено чимало праць учених. Проте, на нашу думку, однією з причин актуальності вивчення насильства є тенденція загального незадоволення й зростання внутрішньої напруги, відчуття агресії з боку зовнішнього світу, і все це відбувається на тлі сучасної соціально-економічної нестабільності.

Науковці зауважують, що найбільшій значущості насильство набуває в періоди докорінних історичних перетворень, революційних коливань, зміщення традиційних соціальних устоїв і зміни способу життя суспільства. Цей процес супроводжується різноманітними катаклізмами й кризовими явищами, загостренням конкурентної боротьби націй за виживання та панування на світовій арені, болісним пошуком нового, раціональнішого та справедливішого світового порядку [802, с. 275].

Логічним видається розпочати розгляд поняття насильства з етимологічного аналізу цього терміна. За своїм походженням слово «насильство» є загальнослов'янським [59, с. 286]. Одні науковці вказують на те, що воно є книжним, але достатньо рано закріпилося в державній, діловій мові (починаючи з 1073 р.) [706, с. 330]. Інші вчені дійшли висновку, що його основне значення – примушення, застосування сили – у зв'язку зі зміною правових норм нашарувалося новими змістовими відтінками [94]. Крім того, науковці наголошують, що слово «насильство» вступило в синонімічне співвідношення з більш пізнім книжним словом «згвалтування» (рос. «изнасилование»). У тлумачному словнику В. Даля насильство визначено як дію обмежувальну, образливу, незаконну й свавільну [169]. Поняття «насильство» вживають у різних галузях знань (філософії, психології, праві тощо), його визначають і досліджують у різних аспектах: і як

окрему категорію, і як ознаку окремих складів злочинів, залежно від завдань тієї чи іншої науки, особливостей предмета дослідження.

Упродовж історії розвитку людства вчені дійшли висновку, що насильство може бути віднесено до споконвічних супутників людства. Американський психолог Л. Конрад висловив думку, актуальність якої ні в кого не викликає сумніву: «Насилля пронизує все буття людини» [425, с. 7]. Справді, насильство є невід'ємним, якщо не головним елементом суспільного буття й способом його організації. З погляду психоаналізу З. Фрейда, соціології Е. Дюркгейма, антропології М. Мосса, насильство являє собою свого роду об'єктивну неминучість соціального існування людини, яку суспільство повинне вміти контролювати та придушувати.

Щодо ролі людини в насильницькій поведінці існують різні погляди. Одні автори пов'язували цю проблему зі сплутуванням таких понять, як агресивність, жорстокість, при цьому досить часто поняття насильства ототожнювали з поняттям агресії. Інші автори [88, с. 215; 630] говорили про те, що насильство, яке супроводжує всю історію людства, не має єдиних витоків, причин і функцій, оскільки завжди необхідним є аналіз конкретної історичної ситуації з урахуванням особливостей кожної культури.

Як загальнонаукову категорію насильство розглядають у межах двох протилежних підходів – абсолютного й прагматичного. В абсолютному розумінні насильство – це застосування фізичної сили; силування, гвалт, примус; застосування сили для досягнення будь-чого; примусовий вплив на когось, щось [523, с. 303]; дії із застосуванням фізичної або психічної сили щодо когось, примушування, силування, принука, гвалт [722]. Прагматичний підхід (який застосовують при правовому підході) орієнтується на ціннісно-нейтральне й об'єктивне визначення насильства та ототожнює його з фізичною й економічною шкодою, якої люди завдають одне одному [159, с. 35].

Насильство як соціальне явище визначається як умисна дія соціальної групи чи індивіда, яка прямо пов'язана із завданням або загрозою завдання фізичної, психологічної, майнової шкоди іншій особі [413, с. 35]. З юридичного погляду,

насильство – це фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, який порушує гарантоване Конституцією право громадян на особисту недоторканність [38, с. 346]; умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що завдає цій особі фізичної, моральної, майнової шкоди або містить у собі загрозу завдання зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу справляється вчиненням певних умисних діянь [84, с. 501].

Аналіз наукових праць дає підстави виокремити кілька поглядів щодо змісту цього поняття. Зокрема, формулюючи свої думки із зазначеної проблематики, ряд авторів, даючи поняття насильства, акцентує на його наслідках. Під насильством як кримінально-правовою категорією розуміють: 1) умисний, суспільно небезпечний, протиправний фізичний або психічний вплив на іншу особу, який вмотивований ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією, що здійснюється всупереч чи поза волею людини й впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє фізіологічну та/або психічну травму [835, с. 205]; 2) енергетичний вплив на органи й тканини організму людини, їх фізіологічні функції шляхом використання матеріальних чинників зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку шляхом інформаційного впливу, що вчиняється всупереч або поза її волею, здатний заподіяти смерть, фізичну або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини [282, с. 71]; 3) особливий спосіб вчинення злочинів, пов'язаний з досягненням цілей винного шляхом фізичного підкорення особи, яке порушує її свободу вибору та створює небезпеку умисного або необережного завдання шкоди життю або здоров'ю [754]; 4) зовнішній з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на людину, який здійснюється поза або всупереч її волі й здатний завдати їй органічної, фізіологічної або психічної травми та обмежити свободу її волевиявлення або дій [278].

Проте, ще в XIX ст. професор М. А. Неклюдов зазначав, що найбільш істотним елементом насильства (у вузькому розумінні) «є удар або насильницька дія щодо особистості – наслідки ж цього насильства настільки випадкові, що визначити їх заздалегідь, за деякими винятками, немає ніякої можливості. Тому за підставу

караності може і повинно бути взято умисність або намір самої насильницької дії, але ніяк не її наслідки. Насильницькі дії повинні бути для законодавця фокусом, центром, на якому зосереджено основну увагу; наслідки цієї дії – променями або радіусами, що підсилюють або зменшують караність: по-перше, залежно від їх тяжкості; по-друге, залежно від їх спрямованості» [512, с. 247].

Ряд науковців ототожнює насильство й примус, вказуючи, що: 1) примус або насильство являє собою замах на особисту недоторканність громадян у фізичному й духовному аспектах [317, с. 278]; 2) сутність насильства полягає в тому, що людину примушують поводитися не так, як вона того хотіла б [75]; 3) насильство – це активна соціальна діяльність, безпосередньо спрямована проти вільного волевиявлення [278, с. 4]; 4) насильство – такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони спрямовані. Насильство – це посягання на свободу людської волі [159, с. 36].

Безперечно, поняття насильства має чітко виражене негативне оціночне навантаження й вживається в дуже широкому значенні, яке включає всі форми фізичного, психологічного, економічного примусу та відповідні їм душевні якості, такі як брехня, ненависть, лицемірство тощо; фактично прямо ототожнюється зі злом узагалі. При цьому під придушенням розуміють будь-яке обмеження умов особистого розвитку, причина якого полягає в інших людях чи суспільних інститутах [382, с. 67].

Аналіз насильства в межах правового підходу свідчить про наявність досить різноманітних думок із цього приводу. Ще одним прикладом, який підкріплює зазначене, є поняття, закріплене в міжнародному праві, а саме: насильство – умисне застосування фізичної сили або влади, реальне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якої є тілесні пошкодження чи високий ступінь їх імовірності, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збитки [903]. Це поняття наголошує на умисному характері та фактичному вчиненні акту насильства, незалежно від його результату. Відповідно, не визнається насильством необережне завдання шкоди. Ще одним важливим моментом є достатньо широке

розуміння природи насильницького акту, оскільки, крім застосування фізичної сили, до таких дій належить і використання влади, завдяки чому до нього належать дії, джерелом яких є влада над людиною.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що вислів «застосування фізичної сили або влади» доцільно розуміти, зокрема, як відсутність турботи, будь-які види жорстокого поводження. Що стосується наслідків насильства, то це визначення охоплює досить широке їх коло, у тому числі психологічну шкоду. Зокрема, багато форм насильства можуть спричиняти фізичні, психологічні чи соціальні проблеми й не обов'язково призводити до тілесних ушкоджень, інвалідності або смерті [59, с. 288]. Крім того, наслідки насильства можуть бути не лише явними, а й прихованими, які тривають багато років після заподіяння шкоди.

Окремі вчені, досліджуючи проблему насильства, у своїх працях намагалися дати доктринальне визначення цього поняття. Проте, всі наукові доробки з приводу створення дефініції насильства наштовхувались на суттєву перешкоду: по-перше, як у стислому логічному визначенні встановити зміст і межі насильства; по-друге, які саме суттєві відмінні ознаки найбільш точно та повно його характеризують? Проаналізувавши запропоновані визначення насильства, доцільно погодитися з Л. Д. Гаухманом, який вважає, що поняття насильства однозначно не визначене ані в теорії кримінального права, ані в суміжних галузях юридичної науки [131].

У цілому вчені-криміналісти виділяють такі підходи до тлумачення поняття насильства [282, с. 68]: 1) насильство як будь-яке примушення злочинцем іншої людини до дії або бездіяльності проти її волі за допомогою фізичного або психічного впливу на останню; 2) насильство як засіб досягнення злочинної мети шляхом застосування фізичної сили; 3) насильство не лише як засіб вчинення злочинів, а і як їх мета.

Проведений аналіз засвідчив, що сьогодні під насильством як способом вчинення злочинів проти власності в кримінальному праві традиційно розуміють фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу, який порушує її право на

власність, з метою досягнення певного злочинного результату. Але поняття фізичного та психічного насильства в кримінальному законі прямо не визначено, а словосполучення «психічне насильство» взагалі не використовується законодавцем в офіційному тексті розділу VI Особливої частини КК України.

При вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство являє собою акт поведінки, спрямований на протиправне вилучення чужого майна у фізичній або психічній формах, і їх застосування залежить від вибору варіанта поведінки злочинця. При цьому суспільна небезпечність цих двох форм однакова. Так, досить часто психічне насильство призводить до таких самих безповоротних наслідків, що й насильство фізичне. Зазначені форми прояву насильства окремо зустрічаються нечасто. Аналіз практики показав, що при вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство виражається, як правило, у поєднанні (чергуванні) вказаних форм. Так, у випадку, коли злочинець, б'ючи жертву, супроводжує свої дії словесною загрозою, має місце фізично-психологічне насильство. Проте, в іншому випадку, коли злочинець, словесно загрожуючи жертві або близьким їй людям, завдає удару, – це вже психофізичне насильство. У цьому разі фізичний вплив є засобом демонстрації дійсності загроз і можливості здійснення їх у майбутньому [4]. Оскільки в процесі розвитку кримінальної ситуації можливе зміщення (поєднання, чергування) форм, зв'язок у цьому випадку не є фіксованим і залежить від вибору злочинцем форми способу досягнення своїх намірів.

Проведений аналіз спеціальної літератури свідчить, що слушною видається така думка: «Поняття “насильство” і “ненасильство” не можна зрозуміти поза співвіднесенням одне з одним. Щоб розкрити конкретний характер цієї співвіднесеності, їх треба розглядати не самі по собі, а в більш широкому контексті» [159, с. 36]. Зокрема, при вчиненні насильницьких злочинів проти власності насильство або загроза його застосування є способом реалізації таких спрямувань. Проте, деякі автори виділяють так звані ненасильницькі злочини проти власності, а саме грабежі – «ривки» [560, с. 27], а також вимагання, пов'язані із загрозою обмеження прав, свобод, законних інтересів або розголошенням

відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, в окрему підгрупу, посилаючись на відсутність при їх здійсненні грубих насильницьких дій [266, с. 173; 450, с. 54; 560, с. 29]. Однак у цьому разі насильство розуміють у дещо вузькому значенні. Видається, що обсяг цього поняття не обмежується ударом в обличчя, демонстрацією зброї тощо. Ривок сумки з рук жінки не є обов'язково пов'язаним зі спричиненням саме фізичного болю, однак від цього він не перестає бути актом насильства. Вимагаючи будь-яке майно й загрожуючи в разі його неотримання поширити відомості, небажані для потерпілого, злочинець, безперечно, застосовує психічне насильство, обмежуючи право вибору варіанта поведінки жертви, блокуючи її волю [4].

Проведений аналіз діє підстави дійти висновку, що обмеження поняття «насильство» лише фізичним насильством або погрозами завдання особі фізичної шкоди (психічним насильством) не є виправданим, адже залишає осіб за межами правового захисту від багатьох інших способів насильницького завдання їм психічних травм та незаконного впливу на їх волю. Погоджуємося з думкою науковців [109, с. 10; 508, с. 68], які вказують, що класифікація повинна ґрунтуватися на таких складових поняття насильства, до яких додаються ознаки: по-перше, суспільна небезпечність; по-друге, протиправність діяння.

Виходячи з вищевикладеного, потрібно зазначити, що класифікація злочинів проти власності на насильницькі й ненасильницькі є досить умовною, насамперед тому, що насильство належить до категорії оціночних понять: те, що в одних випадках вважають насильством, в інших таким не вважають. Особливої складності цьому питанню додає відсутність одиниць для вимірювання насильства. Зокрема, при визначенні поняття й кола злочинів, пов'язаних з насильницькими та ненасильницькими злочинами проти власності, необхідно враховувати закономірності розвитку нашого суспільства, а саме тенденцію сучасності до практичного зближення способів вчинення злочинів проти власності, що фактично в деяких випадках унеможлиблює та позбавляє необхідності в такій класифікації. При цьому варто виходити з тенденцій розвитку кримінального законодавства стосовно охорони суспільних відносин власності, що забезпечують блага особи, а

також взаємопов'язаних з ними відносин, що характеризують значущість, масштабність і різносторонність кримінально-правового дослідження питань протидії насильницьким та ненасильницьким злочинами проти власності.

Загальновизнаною та достатньо обґрунтованою є класифікація за характером діяння, а саме на ті, які пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном та не пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном. До злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, доцільно віднести склади злочинів, передбачені ст. 185, 186, 187, 188¹, 189, 190, 191, 192, 193, 197¹ КК України. До злочинів, не пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, належать склади злочинів, передбачені ст. 194, 194¹, 195, 196, 197, 198 КК України.

Враховуючи вказані критерії та особливості, окремі вчені пропонують таку класифікацію злочинів проти власності: корисливі злочини, пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб; корисливі злочини, не пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб; некорисливі злочини; злочини, пов'язані з самовільним зайняттям земельної ділянки і самовільним будівництвом [351, с. 176]. Проте, більшість науковців пропонує поділяти злочини проти власності залежно від наявності корисливого мотиву на дві групи: 1) корисливі; 2) некорисливі [286, с. 90; 354, с. 135].

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури найбільш обґрунтованою доцільно визнати класифікацію злочинів проти власності на [248; 354, с. 135]: корисливі й некорисливі; корисливі, у свою чергу, поділяють на пов'язані з незаконним оберненням чужого майна на користь винного або інших осіб та не пов'язані з таким оберненням. На нашу думку, саме такий підхід має бути покладено в основу побудови системи злочинів проти власності, оскільки така класифікація якнайкраще відображає наявність факту заволодіння власністю.

3.2. Злочини проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном (статті 185–193, 197¹ КК України)

Загальними ознаками, що об'єднують різні злочини цієї групи, є: а) незаконне, безоплатне повернення чужого майна на користь винного або інших осіб; б) корисливий мотив – прагнення, спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна.

Повернення як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочинів цієї групи має бути незаконним та передбачати активну поведінку (дію) – вилучення чужого майна з володіння, розпорядження, користування власника або особи, якій воно ввірене на законній підставі, на користь винного або інших осіб і збагачення його або інших осіб за рахунок цього майна. Майно має бути безоплатним, тобто воно не повертається, не оплачується, не відшкодовується власнику еквівалент його вартості.

З об'єктивної сторони більшість злочинів, пов'язаних з незаконним безоплатним поверненням чужого майна на користь винного або інших осіб, належать до злочинів з матеріальним складом: крім діяння, необхідною ознакою їх об'єктивної сторони є наслідки – матеріальна шкода: власник позбавляється майна, можливості володіти, користуватися, розпоряджатися ним, тому закінченими ці злочини визнаються з моменту фактичного заподіяння матеріальної шкоди у визначеному розмірі. Певні особливості в цьому питанні є в складах розбою й вимагання, про що буде сказано при аналізі цих злочинів.

Варто підкреслити, що злочини цієї групи є найбільш небезпечними посяганнями на власність, оскільки вони полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцю цього майна.

Крадіжка (ст. 185 КК України). Кримінальним законом визначено, що крадіжка – це таємне викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК України).

Крадіжка є одним із корисливих злочинів, пов'язаних з незаконним поверненням чужого майна на користь винного або інших осіб. На сучасному етапі

крадіжки традиційно належать до найбільш поширених злочинів, причому не лише в Україні, а й в інших державах, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Їх відсоток у загальній структурі злочинності становить 40–50% [709], а такий стан багато в чому визначає рівень злочинності як в окремій державі, так і в світі в цілому, оскільки крадіжки завдають шкоди всім верствам населення, організаціям різних форм власності й державі. Ці злочини негативно впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, тому що посягають на право власності, що породжує невпевненість у стабільності економічного становища суб'єктів права.

Об'єктивна сторона крадіжки характеризується протиправним ненасильницьким таємним і безоплатним заволодінням чужого майна на користь винного або інших осіб, яке завдало матеріальну шкоду власнику чи іншому володільцю. Таким чином, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони крадіжки є: 1) дія (таємне, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна); 2) наслідок, що полягає у заволодінні винним чужим майном; 3) причинний зв'язок між дією та наслідком; 4) спосіб вчинення злочину, що характеризується таємністю.

Традиційно таємним визнається таке викрадення, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілих чи інших осіб. Протиставляючи таємне викрадення відкритому, кримінальне законодавство виходить з того, що при відкритому, явному заволодінні чужим майном злочинець нехтує оточенням і виявляє більше зухвалості, унаслідок чого й покарання має бути тяжчим. Випадки, у яких має місце таємне викрадення майна, перелічені в багатьох наукових дослідженнях [62, с. 312–313; 106; 833] та закріплені в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10.

На підставі аналізу спеціальної літератури доцільно вказати, що в кримінальному праві окремо виділяють ознаки таємності: об'єктивну й суб'єктивну. Їх встановлення дозволяє з'ясувати зміст способу вчинення злочину і допомагає розмежувати крадіжку із ненасильницьким грабежем чи шахрайством. Так, під об'єктивною ознакою таємності доцільно розуміти факт вчинення

злочинного посягання за відсутності осіб, які усвідомлюють факт викрадення. Суб'єктивна ознака полягає в тому, що винний вважає, що вчинює посягання непомітно для тих осіб, які усвідомлюють факт викрадення. Традиційно «непомітність» трактують, виходячи з факту зорового сприйняття посягання. Проте, такий підхід, на думку окремих вчених, не виправдано штучно звужений. У зв'язку із цим доцільно вказати, що винний розуміє, що потерпілий у будь-якій формі сприйняття (слух, зір тощо) не усвідомлює факту викрадення.

Варто зауважити, що часто, визначаючи суб'єктивну ознаку таємності, науковці вказують, що, здійснюючи викрадення, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб. Проте, на думку Н. О. Антонюк, такої вказівки недостатньо, оскільки таємним визнається викрадення й тоді, коли винний вилучає майно в присутності потерпілого чи інших осіб, проте, ці особи через фізичні або (та) психічні особливості не усвідомлюють факту викрадення, або вилучає майно в присутності осіб, на потурання яких може розраховувати, або вчиняє крадіжку, створивши ілюзію правомірності. З огляду на це, обов'язково потрібно зазначати, що винний, викрадаючи майно, вчиняє посягання непомітно для тих осіб, які усвідомлюють факт викрадення [18, с. 194].

Таким чином, об'єктивний критерій оцінювання способу розкрадання як таємного полягає у ставленні до здійснюваного протиправного діяння власника чи інших (сторонніх) осіб, тобто чи усвідомлюють вони той факт, що винним відбувається незаконне заволодіння чужим майном. Суб'єктивний критерій оцінювання способу розкрадання як таємного полягає в намірі самого злочинця діяти приховано (таємно), його переконання бути непоміченим превалює над усіма іншими. Проте, суб'єктивна переконаність особи в таємному характері своїх дій повинна ґрунтуватися на певних об'єктивних передумовах (повна відсутність у місці вчинення злочину будь-яких осіб, перебування особи в стані сну, тимчасова відсутність працівника, у розпорядженні якого перебуває майно, тощо). У разі, коли об'єктивний і суб'єктивний критерій не збігаються, правозастосовна практика при визначенні способу розкрадання (таємного або відкритого) вирішальне значення віддає суб'єктивним критеріям [470]. Проте, якщо виникають сумніви

при встановленні способу розкрадання і їх неможливо усунути, то вони повинні бути витлумачені на користь обвинуваченого (тобто розкрадання в такому випадку має визнаватися таємним).

На підставі аналізу ознак таємності, доцільно говорити про узагальнені форми (випадки), в яких може виявлятися вчинення крадіжки, тобто в разі наявності яких викрадення потрібно вважати таємним – непомітним для: 1) власника, володаря чи охоронця – за їх відсутності або в їх присутності, але коли вони не помічають чи не усвідомлюють факту розкрадання (унаслідок різних особливих обставин); 2) третіх осіб (сторонніх), які не помічають викрадення або не усвідомлюють сутності того, що відбувається.

Таємність крадіжки також може бути забезпечена особливою спритністю злочинця, використанням різноманітних прийомів і способів для відволікання уваги власника майна тощо. Такий спосіб заволодіння майном вимагає від злодія великих зусиль, тому що позбавлення присутніх осіб можливості спостерігати факт викрадення їхнього особистого майна нерідко можна досягти завдяки особливій майстерності злочинця.

У зв'язку із цим з метою полегшення або забезпечення можливості безперешкодного заволодіння чужим майном винний використовує різні хитрощі (наприклад, особа бере для огляду будь-яку річ, а потім непомітно підміняє її схожою). У такому разі хитрощі (введення в оману) використовують як спосіб. До таких випадків доцільно віднести: проникнення особи в квартиру як представника різних організацій (соцзахисту, медичного працівника, слюсаря, сантехніка тощо); отримання телефону для «тимчасового дзвінка» з подальшим його викраденням; встановлення знайомств з громадянами у громадських місцях, входження в довіру до них і використання цієї обставини для заволодіння річчю в момент її залишення без нагляду тощо.

Грабіж (ст. 186 КК України). Кримінальний закон визначає грабіж як відкрите викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 186 КК України).

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони грабежу є: 1) дія (відкрите, незаконне, безоплатне, поза волею власника вилучення чужого майна); 2) наслідок,

що полягає в заволодінні винним чужим майном; 3) причинний зв'язок між дією та наслідком; 4) спосіб вчинення злочину, який характеризується відкритістю.

Відкритість, як спосіб грабежу, має дві ознаки – об'єктивну та суб'єктивну. Суть об'єктивної ознаки в тому, що дії, в яких полягає викрадення, спостерігаються сторонніми особами (потерпілим чи третіми особами), які усвідомлюють протиправність дій винного. Суб'єктивна ознака – означає те, що винний розуміє факт відкритості, тобто того, що за його діями спостерігають інші особи, які усвідомлюють протиправність його дій. Так, в абз. 2 п. 3 Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 з цього приводу зазначено, що під час вчинення грабежу винний усвідомлює, що його дії помічені і оцінюються як викрадення.

Характеризуючи об'єктивну і суб'єктивну ознаки відкритості, у спеціальній літературі традиційно виділяють фізичний та психічний критерії цієї ознаки [18; 106]. Зокрема, фізичний критерій об'єктивної ознаки полягає в тому, що за викраденням спостерігають сторонні особи. Психічний критерій полягає в усвідомленні цими особами протиправності дій винного.

Фізичний критерій суб'єктивної ознаки полягає в тому, що винний фізично сприймає (бачить, чує зауваження тощо) факт відкритості своїх дій. Психічний критерій – винний усвідомлює те, що за його діями спостерігають інші особи, які усвідомлюють факт їх протиправності.

Викрадення вважається відкритим, коли воно: а) відбувається в присутності власника або іншої особи й винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій; б) вчиняється винним, який помиляється та вважає, що його бачать, а фактично його дії не були помічені власником або іншою особою; в) було помічене власником чи іншою особою і, незважаючи на це, продовжується винним з метою заволодіння майном або його утримання; г) викрадення майна в присутності сторонніх осіб, на потурання з боку яких розраховував винний, однак ці особи вжили заходів щодо припинення протиправного вилучення майна;

д) викрадення в присутності сторонніх осіб, які розуміють протиправний характер вилучення майна, однак бояться втрутитися в події, а винний усвідомлює цей факт.

Аналіз спеціальної літератури дає підстави вказати, що відкритість при грабежі має такі ознаки [833, с. 67]: а) заволодіваючи чужим майном, винний усвідомлює, що діє відкрито, тобто в присутності потерпілого або інших сторонніх осіб вилучає майно (ці особи не є співучасниками злочину, приховувачами або особами, обіцяють не донести про злочин) і помітно для них; б) винна особа розуміє, що обстановка скоєння злочину дає можливість потерпілому або третім особам не лише усвідомлювати протиправний характер його дій (а також саме те, що майно викрадається) і негативно ставиться до них, а й при можливості перешкодити розкраданню, проте цю обставину ігнорує.

Вчиняючи грабіж, сам винний свідомо усвідомлює ту обставину, що він діє відкрито, помітно для потерпілого (власника майна чи іншого законного володільця) або інших сторонніх осіб. У такому разі усвідомлення злочинцем відкритого характеру своїх дій базується не лише на припущеннях і побоюваннях, а й на об'єктивних передумовах: присутність на місці злочину потерпілого або сторонніх осіб, вчинення розкрадання в багатолюдному місці, де дії винного не можуть залишитися непоміченими тощо. Проте, в разі, якщо особа вважає, що її дії видно й вони зрозумілі іншим особам, хоча фактично заволодіння чужим майном відбувається непомітно, то, виходячи зі спрямованості умислу, діяння доцільно кваліфікувати як замах на грабіж [106, с. 107].

Розкрадання визнається відкритим і тоді, коли в процесі вчинення злочину він був помічений сторонніми особами й цю обставину усвідомлював злочинець (але проігнорував). Так, в одній зі справ суд визнав грабежем розкрадання цегли з території заводу, який будувався «у присутності студентів, які перебували на території заводу» [112, с. 11; 425]. Проте, якщо винний виявив, що його дії були помічені, і він, побоюючись бути затриманим, кидає викрадене та намагається втекти з місця злочину, то вчинене доцільно кваліфікувати як замах на крадіжку.

Для кваліфікації викрадення відкритим також необхідно встановити, що особи, які були присутні на місці злочину, усвідомлювали (або відповідно до

особливостей обстановки реально могли усвідомлювати) протиправний характер дій винного й негативн ставилися до подій. Тому лише присутність свідків на місці вчинення злочину не перетворює дію винного на грабіж, якщо ці особи не усвідомлювали протиправності дій винного і з тих чи інших причин (об'єктивних чи суб'єктивних) не сприймали його дії як злочинні, на що й розраховував сам викрадач [105, с. 58; 342, с. 120].

При кваліфікації протиправний дій винної особи як відкритого викрадення чужого майна необхідно також встановити, що потерпілий (або інші особи) реально сприймали обстановку вчинення злочину та протиправність злочинних дій, тому що в ряді випадків грабіж поєднаний з обманом, який є засобом (а не способом) вчинення злочину.

У спеціальній літературі обґрунтовано, що не утворюють складу грабежу відкриті дії, спрямовані на заволодіння чужим майном з метою його знищення, вчинені з хуліганських спонукань або з метою тимчасового використання майна [136, с. 43].

Розбій (ст. 187 КК України). У КК України розбій визначено як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

Порівняно з іншими формами розкрадання розбій характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпечності, що зумовлено його двохоб'єктним характером. Як зазначають окремі вчені, суспільна небезпечність злочинного діяння залежить від того, наскільки цінним і важливим є порушене соціальне благо (інтерес), а також наскільки серйозною може виявитися шкода, яку завдають такому благу (інтересу) [346, с. 8–9], тому суспільна небезпечність розбою визначається характером безпосередніх об'єктів посягання, а також подвійною мотивацією злочину – корисливою й насильницькою.

За конструкцією об'єктивної сторони розбій належить до злочинів з усіченим складом. У зв'язку із цим в абз. 3 п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 визначено, що розбій є закінченим з моменту вчинення

нападу, поєднаного із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи, що зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні. Віднесення цього складу злочину до злочинів з усіченим складом зумовлене суспільною небезпечністю посягання. Фактично цей постулат пояснюється історичним минулим, коли заборони, що накладаються на набіги дружин, зграй лихих людей тощо, були спрямовані в основному на забезпечення захисту осіб, які страждали від таких нападів, які мали не стільки майновий, скільки антисоціальний характер [62, с. 459].

Суспільно небезпечне діяння в розбої – напад. У зв'язку з тим, що законодавче визначення «нападу» відсутнє, у науці кримінального права існують суперечності щодо місця насильства під час нападу та співвідношення цих понять. Зокрема, П. С. Матишевський зауважує, що хоча закон визначає розбій за допомогою вказівки на два роди дій, що обираються винним, – напад і насильство – сутність їх одна, оскільки це двоєдиний спосіб заволодінням майном, а тому навряд чи можна встановити, як це намагаються зробити окремі автори, чіткі юридичні критерії для розмежування нападу й насильства [450, с. 95].

Проте, Л. Д. Гаухман виокремлює напад як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу злочину розбою, а насильство та погрозу – як альтернативні ознаки. Тобто об'єктивна сторона складу розбою наявна при поєднанні нападу та насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або нападу й погрози застосування такого насильства [129, с. 208].

У спеціальній літературі обґрунтовано позицію, згідно з якою поняття нападу визначено як спосіб вчинення злочину, який становить несподіване, раптове, умисне, кримінально-протиправне, насильницьке посягання на об'єкт (об'єкти) кримінально-правової охорони [155, с. 114]. Зокрема, В. О. Владимиров під розбійним нападом розумів «активне протиправне умисне діяння, вчинене з метою заволодіння майном, яке створює реальну небезпеку негайного застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я» [105, с. 114].

Підкреслимо, що сутність нападу полягає не лише в застосуванні насильства, а й у створенні об'єктивно та суб'єктивно небезпечної обстановки, яка загрожує застосуванням фізичного насильства до потерпілого, якщо останній буде намагатися протидіяти посяганню. Небезпека насильства, яка міститься в нападі, може бути негайно реалізована шляхом фізичного або психологічного впливу на потерпілого. Таким чином, напад завжди пов'язаний з таким насильством, яке відбувається або шляхом застосування фізичної сили нападника (або за допомогою використання знаряддя насильства), або з безпосередньо вираженою погрозою насильства, небезпечного для здоров'я. Фактично початком вчиненого нападу є момент створення реальної небезпеки для здоров'я особи, а закінченням – момент заволодіння чужим майном.

Проведений аналіз зарубіжного законодавства дає підстави визнати, що об'єктивну сторону розбою в деяких зарубіжних кримінальних законах визначено більш точно, ніж у національному законодавстві. Зокрема, у КК Франції чітко позначено об'єктивну сторону – насильницькі дії щодо іншої особи, що призвели до втрати її працездатності на певний, зазначений у законі, термін (більше ніж вісім днів) [778, с. 49]. Таким чином, детально прописано й суспільно небезпечні наслідки, і причинний зв'язок між активними діями винного, які спричинили зазначені вище наслідки. Таку саму чітку позицію можна знайти в КК ФРН, Іспанії, Польщі тощо [777, с. 94; 774].

Зіставлення визначення терміна «розбій» за національним законодавством і кримінальними законами зарубіжних країн дає можливість вказати на його нечітке законодавче формулювання в КК України. У сучасній редакції ст. 187 КК України в правозастосовній діяльності спостерігається певна плутанина щодо тлумачення поняття «напад», що призводить до розуміння поняття «розбій» шляхом тлумачення «термін через термін». Така ситуація призводить до труднощів при кваліфікації злочинних посягань на власність. У зв'язку із цим доречним видається відмовитися від терміна «напад» та в текст ст. 187 КК України ввести визначення розбою, а саме: «розбій – застосування насильства, небезпечного для життя та

здоров'я, або загроза застосування такого насильства з метою заволодіння чужим майном».

Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188¹ КК України). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» від 31 травня 2005 р. № 2598-VI КК України було доповнено ст. 188¹ «Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання», а саме: викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди.

Аналіз судової практики показує, що характерною рисою самовільного використання енергії є те, що воно завжди спрямовано і безпосередньо пов'язане з порушенням прав, належних енергопостачальній організації як власнику електричної або теплової енергії. Крім того, особа, винна в самовільному використанні енергії, порушує права не лише власника, а й споживачів енергії, які використовують її на законних підставах, тому що під час самовільного використання енергії порушником потужність в електромережі та пропускна спроможність тепломережі може знижуватися, унаслідок чого споживачі не отримують належної кількості енергії, передбаченої договором про енергопостачання, або ж отримують енергію неналежної якості.

Відповідальність за ст. 188¹ КК України настає за фактичне використання порушником електричної або теплової енергії. Зокрема, закон не виключає будь-яких дій особи, що свідчать про фактичне використання енергії. Таким чином, самовільним є таке використання енергії, яке не спирається на закон і відбувається з порушенням правил користування енергією.

Аналіз особливих ознак самовільного використання енергії дає можливість зробити висновок, що це поняття є досить широким і включає в себе низку порушень у галузі електроенергетики та сфері теплопостачання. У зв'язку із цим самовільним використанням енергії можна назвати будь-які дії особи, які свідчать

про фактичне використання електричної або теплової енергії без договору про постачання електричної або теплової енергії, без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове), з порушенням правил користування електричною або тепловою енергією, чим завдано шкоди законному власникові. За своїм складом викрадення електричної або теплової енергії можна порівняти із заподіянням майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.

Законодавець вирізняє поняття самовільного підключення до об'єктів електроенергетики, проте, його недоцільно ототожнювати із самовільним використанням енергії, оскільки останнє може виникати і після правомірного підключення до об'єктів електроенергетики. Зокрема, використання енергії є законним, незаконною є неоплата за таке використання (споживання). У зв'язку із цим окремі вчені вказують, що зміст суспільно небезпечного діяння полягає в ухиленні від сплати за спожиту енергію. Тобто незаконним використанням електричної або теплової енергії, згідно зі ст. 188¹ КК України, є умисне, вчинене з метою одержання вигоди, протиправне споживання будь-яким способом електричної або теплової енергії [18, с. 246].

На нашу думку, самовільне використання полягає в отриманні винним матеріальної вигоди за рахунок власника або законного володільця енергії – енергопостачальної організації. Винна особа без приладів обліку або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку, чи у будь-який інший спосіб використовує енергію. Таким чином, використання енергії при викраденні відбувається шляхом обману – без відома законного власника та всупереч його інтересам. При викраденні електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання, як і при заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, не відбувається вилучення чужого майна із фонду власника: винний отримує матеріальну вигоду в результаті використання майна, тобто він не вилучає майно, а лише не передає його належному власникові чи законному володільцю. Винна особа лише використовує, а не вилучає на свою користь електричну або теплову енергію, яка належить енергопостачальній

організації. При цьому особа отримує матеріальну вигоду – не сплачує вартості використаної енергії.

Проте, особливістю суспільно небезпечних наслідків викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання є те, що майнову шкоду становлять не лише прямі збитки (витрати) власника майна, а й не одержані власником кошти. За вказаною ознакою цей злочин відрізняється від інших корисливих злочинів проти власності, при вчиненні яких завжди має місце пряма дійсна матеріальна шкода, пов'язана із фактичним зменшенням майнового фонду власника в результаті вилучення з нього майна.

В абз. 3 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 визначено, що потрібно вважати умисним пошкодженням приладів обліку таке, яке передбачає приведення таких приладів у стан, який виключає їх повноцінне використання за цільовим призначенням і забезпечує неконтрольоване такими приладами (без обліку чи з неповним обліком) використання (споживання) електричної чи теплової енергії. Маються на увазі випадки, коли прилад обліку взагалі не фіксує факту споживання енергії, тобто не облікує її, або ж коли дійсні величини реального й облікованого споживання не збігаються. Таким чином, умисним пошкодженням приладів обліку є гальмування диску, розбирання окремих елементів приладів обліку, руйнування окремих частин приладів обліку тощо.

Під «іншими способами», якими здійснюється викрадення електричної або теплової енергії, потрібно розуміти самовільне підключення до електричної чи теплової мережі, у результаті якого енергія споживається без укладення договору про її споживання, або підключення з порушенням встановлених правил користування енергією; втручання в роботу технічних засобів передачі та розподілу енергії тощо. Викрадення «іншим способом» може полягати в маніпуляціях з даними й технікою «до входу» на прилад обліку.

Вимагання (ст. 189 КК України). У сучасний період під вимаганням розуміють вид злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним придбанням або

втратою майнових благ. Це значення виражає зміст і структуру протиправного діяння при вимаганні, оскільки вбачає її в цілісності як єдності процесу вимагальної діяльності і його результату. У спеціальній літературі наголошено, що при з'ясуванні кримінально-правового змісту вимагання не варто обмежуватися лише рівнем його законодавчого визначення, тому що останнє містить лише найбільш типові ознаки вимагання, що дають змогу відмежувати цей злочин від інших насильницько-корисливих злочинів проти власності.

Майно та право на майно як предмет злочинів проти власності розглянуто в розділі 2, проте, особливістю предмета вимагання є те, що він включає «дії майнового характеру». У зв'язку із цим зазначимо, що в теорії цивільного права дії майнового характеру є сферою зобов'язального права. Проте, в кримінальному праві, як предмет вимагання, такі дії розглядаються неоднорідно. Так, одні вчені під діями майнового характеру пропонують розуміти надання винному майнової вигоди за умови відсутності ознак передачі майна чи права на нього [44, с. 129; 62, с. 692]. Зокрема, П. В. Олійник ділить дії майнового характеру на дві групи: виконання робіт та надання послуг [537, с. 12]. Проте, на нашу думку, доцільно підтримати та визнати найбільш обґрунтованою позицію тих учених, які під діями майнового характеру розуміють здійснення потерпілим для винного таких вчинків, що приносять йому матеріальну вигоду (крім одержання права чи передачі права на річ). До таких дій вчені відносять надання послуг (медичних, юридичних, перевезення тощо), виконання робіт (будівельних, ремонтних тощо), погашення боргу перед третіми особами, відмова від повернення боргу тощо [18, с. 152; 488, с. 11].

Таким чином, доцільно вказати, що дії майнового характеру як предмет вимагання – це такі дії потерпілого, які без вимагання призвели б до певних витрат винним, чи вкладення певної праці для збільшення або підвищення якості майна винного або родичів чи інших осіб, на користь яких вчинялося вимагання. Унаслідок таких дій потерпілий втрачає кошти, не отримує винагороди, яку мав отримати, тобто зазнає матеріальних збитків, а злочинець чи особи, в інтересах яких вчинялося вимагання, навпаки, отримують їх, збагачуються за рахунок

вимагання. Відповідно, саме ці кошти виступають предметом вимагання, проте, примушування вчинити дії майнового характеру само по собі не є предметом злочину. Таке примушування доцільно визнати засобом, за допомогою якого злочинець отримує предмет вимагання.

Об'єктивна сторона вимагання складається з двох обов'язкових складових – вимоги та погрози. Окремі вчені вказують, що вимога в цьому складі злочину має ряд характерних ознак: конкретність, час виконання [18, с. 12]. Конкретність вимоги виявляється в її змісті, тобто у вимозі передачі чужого майна, права на майно або вчинення дій майнового характеру, де така вимога звернута в майбутнє. У свою чергу, погроза характеризується трьома ознаками: реальність, конкретність, звернення в майбутнє.

Проте, в спеціальній літературі зазначено, що поліоб'єктність вимагання зумовлює складність його об'єктивної сторони [456]. Зокрема, об'єктивні ознаки вимагання складаються з двох самостійних дій – пред'явлення майнової вимоги та застосування погроз заподіяти певну шкоду. Важко погодитись з тим, що акт вимагання складається з двох пов'язаних між собою злочинних самостійних діянь «вимоги» і «погрози», тобто з тим, що об'єктивна сторона вимагання є складною. У такому разі, як вказують учені, вчинення навіть лише одного з діянь, що входить до сукупності, має утворювати замах на вчинення злочину. Так, об'єктивну сторону вимагання становить суспільно небезпечне діяння, яке характеризується лише однією дією – вимогою, а погрози різного характеру та змісту є засобами вчинення злочину, тобто певним порядком, методом, послідовністю рухів і прийомів, застосованими вимагачем у процесі вчинення суспільно небезпечного посягання [555, с. 44].

Спірним у кримінально-правовій літературі визнається питання про кримінально-правову оцінку дій вимагача й потерпілого від вимагання, якщо вимога стосується майна, яке не перебуває у власності, законному користуванні, віданні чи під охороною цього потерпілого. На нашу думку, така особа повинна відповідати як виконавець вимагання і як підбурювач до іншого злочину, вчиненого потерпілим від вимагання. Проте, вимагач буде відповідати за

вчинюваний другий злочин лише тоді, коли він усвідомлює під час пред'явлення вимоги, що певне майно не належить потерпілому.

Окремі вчені вказують, що у випадку, коли вимагач вимагає передачі йому майна під погрозою негайного знищення іншого більш цінного майна, має місце крайня необхідність. Так, науковці вбачають крайню необхідність також у випадках погрози застосувати насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, яке може бути реалізоване негайно [424, с. 375]. Проте, найбільш виваженою та обґрунтованою доцільно визнати думку тих вчених, які вказують, що про крайню необхідність узагалі не може йтися, оскільки небезпека, якою погрожує вимагач, не є безпосередньою, й особа має можливість її уникнути [346, с. 21].

Проведений аналіз спеціальної літератури щодо особливостей об'єктивних ознак вимагання дає можливість дійти висновку, що для визнання вимагання закінченим злочином необхідно, щоб повний зміст такого примушування, а саме майнова вимога та погроза, були доведені до свідомості потерпілого. У випадку, коли зміст вимоги або (та) погрози останнім не усвідомлюється, має місце замах на вчинення вимагання.

Шахрайство (ст. 190 КК України). Згідно з кримінальним законом, шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Об'єктивна сторона шахрайства виражена у двох формах: 1) заволодінні чужим майном; 2) придбанні права на майно. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу шахрайства є особливий спосіб вчинення злочину – шляхом обману або зловживання довірою.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що зазвичай усі визначення обману, надані вченими, зводяться до визнання останнього активним спотворенням істини – введенням в оману або замовчуванням істини, підтриманням наявної в потерпілого помилки. Формулюючи визначення обману, науковці вказують форми обману та зазначають мету, для якої застосовано обман [64].

Зокрема, під обманом розуміють повідомлення неправдивих відомостей або свідоме приховування замовчування певних обставин, повідомлення про які було

обов'язковим і мало суттєве значення для поведінки потерпілого [18, с. 221; 150, с. 12; 246, с. 58; 641, с. 3]. Таким чином, обман – це свідомий вплив на психіку іншої особи, що полягає в повідомленні завідомо неправдивої інформації, підтриманні наявної в особи помилки, неповідомленні інформації з метою схилення до добровільної передачі майна чи права на майно.

У спеціальній літературі обман поділяють на активний (у формі активної поведінки) і пасивний (вчинений шляхом бездіяльності, замовчування обставин, повідомлення про які було обов'язковим). Зміст пасивного обману найбільш оптимально характеризує М. І. Панов, який вказує, що винна особа, замовчуючи обставини, повідомлення про які було обов'язковим, підтримує або закріплює вже існуючу помилку інших осіб, до виникнення якої вона не була причетна, однак така пасивна поведінка, зрештою, зумовлює помилку потерпілого й завжди передбачає певну поведінку того, хто обманює [552, с. 40–41]. На підставі цього вчений обґрунтовано виділяє два види пасивного обману: 1) бездіяльність, яка призвела до помилки потерпілого; 2) бездіяльність, яка підтримує й закріплює вже існуючу помилку інших осіб.

За наявності обману в пасивній формі бездіяльність винного призводить до помилки потерпілого щодо обов'язковості або вигідності передачі майна чи права на майно шахраєві та є причиною такої поведінки потерпілого. Якщо ж особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, вчинене не можна розглядати як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно є культурною власністю) такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 193 КК України як незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї.

Обман у формі активної поведінки поділять на словесний (вербальний) і обман дією. У свою чергу, словесний обман поділяють на дві форми: в усній і письмовій. Учені вказують, що обман дією являє собою вчинки, жести, рухи того, хто обманює, які мають певне інформаційне навантаження й на підставі яких можна зробити висновок щодо ствердження або заперечення якихось фактів. Обманні дії можуть бути вчинені як самостійно, так і тоді, коли словесного обману

недостатньо для досягнення злочинного наслідку [248]. Проте, доцільно вказати, ще на один вид обману, так званого «комп'ютерного» [307]. На підставі проведеного аналізу доцільно вказати, що, на нашу думку, у тих випадках, коли шляхом використання комп'ютера інформацію отримує й обробляє фізична особа, комп'ютер доцільно визнавати засобом вчинення злочину, а механізм обману особи – окремою самостійною формою обману.

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури доцільно виділити такі види шахрайських обманів за змістом: а) обман щодо особи (існування, тотожності, властивостей особи тощо); б) обман у предметі (існування, тотожність, розмір, якість тощо); в) обман у подіях чи діях; г) обман у намірах (обіцянки) [18, с. 223]. Проте, окремі вчені додатково виділяють обман у грі та обман у лікуванні тощо [64; 424, с. 265]. На нашу думку, обман у грі доцільно віднести до такого виду обманних дій, як обман у подіях чи діях, тому що гра – це завжди дія, тож обман відбувається в такій дії. Щодо обману в лікуванні доцільно зазначити, що такий вид обману доцільно віднести до обману щодо особи, тому що будь-яка особа, яка видає себе, наприклад, за цілителя, видає себе за особу, наділену певними здібностями, і таким чином обманює потерпілого.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що стосовно розуміння «зловживання довірою» як способу заволодіння майном дослідниками виділено такі групи: а) зловживання довірою як самостійний спосіб вчинення злочину, який має ряд суттєвих відмінностей від обману; б) зловживання довірою як різновид обману; в) зловживання довірою як тотожне поняття з привласненням чужого майна.

На думку вчених, як правило, і обман, і зловживання довірою паралельно впливають на поведінку потерпілого, проте, в кожному випадку можна виділити той із двох способів, який більшою мірою вплинув на потерпілого [424, с. 277; 554, с. 13]. Зокрема, деякі вчені вказують, що виділення обману й зловживання довірою як окремих способів шахрайства сприяє більшій диференціації відповідальності; під час застосування зловживання довірою завжди відомий злочинець, вища роль волевиявлення потерпілого [82, с. 94; 488, с. 45]. При зловживанні довірою особа

використовує на зло й на шкоду довірителью відносини, які склалися [531, с. 8]. Це єдиний процес, який спонтанно розвивається щодо передачі потерпілим майна й заволодіння ним винним шляхом використання сформованих довірчих відносин з потерпілим. При цьому взаємодія потерпілого та злочинця охоплює два етапи: на першому відбувається передача потерпілим майна та повноважень щодо його використання злочинцеві (акт віктимної поведінки); на другому – обернення злочинцем цього майна в свою незаконну власність (акт кримінальної поведінки) [833].

На підставі цього доцільно вказати, що зловживання довірою – це недобросовісне використання довіри з боку власника чи іншої особи, у віданні котрої перебуває майно або інші предмети, у заволодінні якими зацікавлена винна особа. Такі відносини можуть виникати внаслідок особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, цивільно-правових або трудових відносин тощо.

Для наявності складу шахрайства необхідно, щоб передача вказаних у статтях кримінального закону предметів відбулася при справжньому волевиявленні потерпілого, котрий або сам їх передає або дозволяє їх взяти [246, с. 59]. Проте, у випадку, коли потерпілий у зв'язку з віком, фізичними чи психічними вадами або іншими обставинами не міг правильно оцінити й зрозуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи права на майно або предметів спеціального призначення не можна вважати добровільною [618, с. 425]. Заволодіння майном чи іншими предметами спеціального призначення шляхом зловживання цими вадами в інтелектуальній чи вольовій сфері потерпілого за наявності до цього підстав доцільно кваліфікувати як крадіжку, а заволодіння правом на майно – як недійсну угоду.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, виражається у формі дії (зміна інформації, що обробляється в комп'ютерній системі, що зберігається на машинних носіях або переданої по мережі передачі даних чи введення в комп'ютерну систему неправдивої інформації), наслідки

(заподіяння реальних збитків власнику і заволодіння чужим майном винним) і причинного зв'язку між дією й наслідками.

Згідно із ч. 3 ст. 190 КК, де комп'ютерна техніка виступає не предметом розкрадання, а знаряддям його вчинення, способами розкрадання шляхом використання електронно-обчислювальної техніки є: а) зміна інформації, що обробляється в комп'ютерній системі, що зберігається на машинних носіях або переданої по мережі передачі даних (це істотна видозміна її первісного змісту (відповідних файлів), внесення різних коригувань в існуючу інформацію, яка утруднює законне користування комп'ютерною інформацією); б) введення в комп'ютерну систему неправдивої інформації (внесення будь-яких невідповідних дійсності даних (створення нової інформації), відмінних від тих, які були введені в систему власником інформаційного ресурсу).

Зокрема, розкрадання шляхом використання електронно-обчислювальної техніки можливо лише за допомогою певних маніпуляцій та передбачає перехоплення інформації, несанкціонований доступ до засобів інформації, проведення маніпуляцій з даними і керуючими командами. При маніпулюванні з процесами введення, виведення інформації комп'ютер, згідно із закладеною в нього програмою, ідентифікує злочинця як законного власника грошових коштів. Злочинець не сам таємно вилучає ці гроші, а комп'ютер, банкомат, інший електронний пристрій передає їх йому, зовні добровільно, проте, на підставі помилки в програмі, яку свідомо вносить в цю програму винний [25]. Заволодіння чужим майном у цьому випадку може відбуватися шляхом введення, зміни, видалення або блокування комп'ютерних даних, або шляхом іншого втручання у функціонування електронно-обчислювальної техніки.

На підставі проведеного аналізу доцільно зазначити, що суть розкрадання, вчиненого з використанням засобів електронно-обчислювальної техніки, полягає в модифікації автоматизованої обробки даних комп'ютерної системи, у результаті чого відбувається вплив на результат інформації, що вводиться й виводиться, і як наслідок цього видозмінюється інформація про перехід майна або прав на майно власника чи іншого законного власника.

Привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, відбувається шляхом привласнення, розтрата або зловживання посадовим становищем за своєю суттю являє собою три самостійні форми розкрадання. Проте, деякі загальні риси, які притаманні цим формам злочинів, дають змогу об'єднати їх в одній нормі. Зокрема, основною ознакою, яка об'єднує вказані три форми розкрадання, є особливе ставлення винного до майна, яке він обертає на свою користь або на користь інших осіб, оскільки воно було ввірене винному чи було в його віданні або оперативно-господарському управлінні й мало використовуватися в інтересах власника [392; 564]. Доцільно звернути увагу на таку обставину, що суб'єкт визначений у двох варіантах: а) особа, якій майно ввірено; б) особа, у віданні якої перебувало майно.

Проведений етимологічний аналіз слова «відання» вказує, що це поняття походить від поняття «відати», тобто «знати» про щось [686]. Це тлумачення дає можливість зрозуміти: слова «у віданні якої перебуває майно» означають, що відповідна особа лише знає, «відає» про певне майно, якого безпосередньо поряд із нею немає. Аналіз змісту ст. 191 КК України дає підстави вказати, що особа не просто «знає» про майно, а й має стосовно нього певні повноваження – «відання» характеризує можливість суб'єкта розпоряджатися майном саме «на відстані».

У зв'язку із цим окремі вчені слушно наголошують, що в разі згоди з такими міркуваннями логічним є висновок, що особою, у віданні якої перебуває майно, може бути лише службова особа, оскільки правомірна можливість переміщати майно, впливаючи на інших людей, характеризує її саме як наділену організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Отже, «особа, у віданні якої перебуває майно», як особа службова, не може бути суб'єктом ч. 1 ст. 191 КК України, оскільки про неї йдеться, насамперед, у ч. 2 цієї статті. Тому вказівку на майно, яке «перебувало у віданні» особи, окремі вчені пропонують вилучити з диспозиції ч. 1 ст. 191 КК України [884].

Привласнення й розтрата як форми необґрунтованого утримання та відчуження ввіреного майна відокремилися як самостійні майнові злочини не одразу. Законодавці найдавніших часів відносили привласнення й розтрату до цивільно-правових деліктів і відмовлялися бачити в цих правопорушеннях майновий злочин. Існування такого кримінально-караного правопорушення зумовлено розвитком правової свідомості порівняно з нормами про викрадення (крадіжки, грабежі, розбої) [833], які виникли на ґрунті досить розвинених економічних відносин і тісно пов'язані з їх цивільно-правовим регулюванням.

Власне кажучи, криміналізація привласнення та розтрата ввіреного майна була пов'язана з тим, що привласнення чужого майна, яке перейшло у володіння винного на підставі будь-якого цивільно-правового договору, є, перш за все, порушення положень цього договору. Поступово із загальної маси (некараних) випадків привласнення чужого майна виділилися такі, до яких за властивістю порушеного договору доцільно було застосування кримінального покарання [806, с. 87].

У спеціальній літературі триває дискусія щодо співвідношення понять «привласнення» й «розтрата». У зв'язку із цим доречно вказати, що традиційно під привласненням розуміють умисне незаконне звернення на свою користь і подальше утримання особою майна, яке їй ввірене або яке перебуває у її віданні [763, с. 176]. Під утриманням розуміють незаконне перебування майна у володінні винного або неповернення майна у визначений строк і встановлення винним над цим майном незаконного володіння, відповідно, привласнення закінчене з моменту звернення майна на свою користь шляхом його утримання [695, с. 148].

У теорії кримінального права під розtratoю традиційно розуміють незаконне витрачання майна, яке було ввірене винному або перебувало в його віданні. Для розтрата характерним є те, що майно не утримується у винного, а продається, споживається, дарується чи іншим чином витрачається. Специфікою розтрата як форми розкрадання деякі вчені називають відсутність проміжку часу, протягом якого винний фактично здійснює незаконне володіння викраденим [224, с. 454].

У спеціальній літературі окремі вчені стверджують, що розтрата йде після привласнення, тобто її доцільно визнати наступним після привласнення етапом [354, с. 149; 583, с. 373]. Проте, такий підхід справедливо критикують вчені, які вказують, що розтрата як окрема самостійна форма розкрадання не пов'язана з привласненням і не є наступним після нього етапом злочинної діяльності. У зв'язку із цим, як обґрунтовано вказує О. І. Бойцов, при такому підході привласнення ніби переростає в розтрату, але таке переростання неможливе, оскільки перше посягання вже закінчене [62, с. 422; 113]. Таким чином, розтрата є закінченою з моменту початку витрачання майна.

Проведений аналіз дає підстави вказати, що привласнення полягає в протиправному й безоплатному вилученні винним чужого майна з наміром у подальшому обернути його на свою користь чи користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти та користуватись вилученим майном, поліпшуючи безпосередньо за рахунок викраденого своє матеріальне становище. У свою чергу, розтрата передбачає незаконне й безоплатне витрачання винним чужого майна, яке йому довірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, обмін), унаслідок чого винний поліпшує майнове становище інших осіб шляхом безпосереднього споживання ними незаконно вилученого майна, позбавлення їх за рахунок витрачання такого майна певних матеріальних витрат, збільшення доходів інших осіб.

Аналіз чинного кримінального закону дає підстави вказати, що розтрату доречно визнати не окремою формою розкрадання, а однією з можливих цілей злочинця під час вчинення привласнення. У зв'язку із цим видається, що виділяти привласнення й розтрату як два окремих способи розкрадання не зовсім доречно.

Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем передбачає вчинення відповідного діяння службовою особою. Проте, майно не обов'язково має бути ввірене службовій особі чи перебувати у її віданні. Зокрема, службова особа може використовувати своє право давати обов'язкові вказівки щодо використання або розпорядження майном підлеглим їй особам. Наведене має принципове значення для правозатосовувача.

Зокрема, при розгляді Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) заяви про вчинення злочину від 15 лютого 2016 р. № 39/1, поданої Конфедерацією вільних профспілок України (КВПУ) щодо корупційних проявів, що мали місце в процесі виконання зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, в рамках яких держава Україна в особі Мінприроди отримує за схемою екологічних (зелених) інвестицій значні фінансові ресурси, які намагалися привласнити окремі колишні та чинні високопосадовці Міністерства екології та природних ресурсів України [264].

Так, на підставі висновків експертів КВПУ (які мають відповідну професійну освіту та досвід роботи у сфері надрокористування, охорони навколишнього природного середовища, геологорозвідувальних робіт) та спеціалістів НАБУ факти службових зловживань, фінансових розтрат, нецільового використання бюджетних коштів, перевищення владних повноважень та зловживання посадовим становищем зумовлені відсутністю професійної освіти та досвіду роботи у системі державного управління службовою особою, були правильно кваліфіковані за ч. 5 ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 209 КК України (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 210 КК України (Нецільове використання бюджетних коштів), ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем), ст. 366 КК України (службове підроблення). Підтвердження щодо доцільності такого підходу можна знайти й у судовій практиці [581].

Проведений аналіз законодавства дає підстави вказати на те, що законодавець обачливо не включив до способів дрібного викрадення (ст. 51 КУпАП) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем. На нашу думку, це абсолютно доречно з огляду на те, що таке діяння, незважаючи на розмір заподіяної шкоди, має досить високий ступінь суспільної небезпеки, яка полягає в тому, що в цьому випадку здійснюється посягання не лише на власність (чуже майно), а й на службові

відносини, через що особа має притягуватися виключно до кримінальної відповідальності.

Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Семантичне значення терміна «заподіяння» – зробити комусь щось неприємне, заподіяти шкоду [750, с. 211] – не дає підстав для висновку про можливість заподіяти шкоду лише шляхом дій чи бездіяльності.

Про можливість прояву діяння як у формі дії, так і бездіяльності свідчить спосіб вчинення злочину – обман, що може виражатися у двох формах: активній і пасивній, такій самій, як і в шахрайстві. Відмінність змісту обману й зловживання довірою в аналізованому злочинному діянні можна побачити лише в тому, чого намагається добитися винна особа від потерпілого за допомогою цих способів. У шахрайстві дії спрямовані на заволодіння майном чи отримання права на майно, проте, під час заподіяння майнової шкоди винний використовує ці способи з метою тимчасово запозичити майно потерпілого або ухилитися від передачі оплати за надані потерпілим неуречевлені об'єкти власності.

Злочинне діяння під час заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою може бути вчинене у двох формах: а) незаконне тимчасове запозичення майна (володіння чи користування ним); б) шляхом ухилення від оплати за надане неуречевлене майно. Доречно вказати, що законодавець об'єднав у межах однієї норми дві відносно самостійні групи відносин.

Аналіз спеціальної літератури показав, що майно, яке незаконно тимчасово запозичується, обов'язково має бути ввірене винному [329, с. 333; 256; 334]. Проте, на думку окремих учених, такий підхід безпідставно звужує коло діянь, які утворюють незаконне тимчасове запозичення майна. Як доречно вказують вчені, для незаконного запозичення винному достатньо мати доступ до майна, тому вказівка на факт ввірення майна необґрунтовано звужує коло діянь, під час яких винний може незаконно тимчасово запозичувати майно та заподіювати шкоду потерпілому від злочину [16].

Діяння щодо неоплати за неуречевлене майно неправильно називати незаконним використанням конкретних неуречевлених цінностей, оскільки

злочинним є не саме використання, а ухилення від оплати за це майно. Про кримінальну відповідальність у зв'язку з ухиленням від оплати за отримані послуги чи виконані роботи можна говорити лише в разі, коли вчинки винних осіб свідчать про їх бажання ухилитися від оплати за отримане неуречевлене майно повністю або частково (подання підроблених документів, використання пільг, на які особа не має права) [18, с. 251]. Відповідно, ухиленням від оплати за неуречевлене майно є ухилення від оплати за надані послуги чи виконані роботи (незаконне користування пільгами з оплати комунальних платежів, транспортних послуг, послуг телефонного, телексного та інших систем зв'язку тощо, а також ухилення від оплати платежів, які потрібно провести за цивільно-правовими договорами про надання послуг чи виконання робіт тощо).

Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України). Привласнення знайденого чи такого, що випадково опинилося в особи, чужого майна традиційно відносять до так званих корисливих злочинів проти власності, не пов'язаних з оберненням чужого майна на свою користь або на користь інших осіб [355, с. 167; 357, с. 168]. Проте, треба вказати, що незаконне привласнення полягає у протиправному, безоплатному оберненні знайденого майна або такого, що випадково опинилося у винного, чужого майна або скарбу на свою користь або на користь інших осіб, хоча незаконне привласнення й не перебуває в причинно-наслідковому зв'язку з виходом вищевказаного майна з володіння титульного власника або законного користувача. У зв'язку із цим, на нашу думку, цей склад доречно розглядати в групі злочинів проти власності, які полягають у незаконному заволодінні чужим майном.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується суспільно небезпечним діянням як активною дією в таких формах: а) незаконного привласнення; б) спричинення майнової шкоди власникові майна, що має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність [80]. За своєю правовою суттю привласнення особою знайденого чужого майна або скарбу є приховуванням факту його знахідки з подальшим його використанням у власних цілях.

Як самостійна форма заволодіння чужим майном, привласнення (рим. *furtum*) має давню історію. Зокрема, стародавні римські юристи не вважали привласнення майновим злочином і вбачали в ньому лише цивільно-правовий делікт. Проте, із часом об'єктивно виникають потреби передачі частини повноважень власника для виконання адміністративно-розпорядчих або господарсько-виробничих функцій володільцям майна. Відповідно, у такій ситуації розмежування повноважень власника та володільця зумовлює появу й розвиток повноважень з володіння, використання та розпорядження майном, що було ввірене особі або перебувало в її віданні. З розвитком соціально-економічних відносин у суспільстві зростає зловживання чужим майном, що було на законних підставах ввірене особі або перебувало в її віданні, у зв'язку з тим чи іншим цивільно-правовим правочином. Тому треба вважати, що норма щодо відповідальності за незаконне привласнення є результатом значно пізнішого періоду розвитку правової свідомості в частині виокремлення форм заволодіння чужим майном з-поміж таких, як крадіжка, грабіж, розбій чи шахрайство, та диференціації кримінальної відповідальності та покарання за їх вчинення [45; 309, с. 9].

Європейські правові системи по-різному підійшли до розуміння привласнення. Зокрема, римське право як привласнення розглядало випадки зловживання особливою довірою, що випливало або з договору зберігання майна (рим. *depositum*), або товариства (рим. *societas*), або піклування (рим. *tutela*). Проте, германське право раніше за інших криміналізувало привласнення (нім. *zueignungsdelikte*) як злочин, яким була передбачена відповідальність за «утаємничене привласнення речей, що передані на довірливе зберігання» [310, с. 75]. На сучасному етапі «незаконне привласнення» в кримінальному праві Європи розглядають як самостійний злочин проти чужої рухомої власності, що пов'язаний зі зловживанням довірою власника або законного володільця, які передають частину своїх повноважень щодо володіння, використання та розпорядження майном особі, що використовує надані повноваження всупереч договору й привласнює майно [683].

На відміну від привласнення як способу вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України, привласнення як спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 193 КК України, характеризується тим, що: а) майно, яке є предметом цього злочину, на момент його звернення на користь винного чи користь інших осіб не перебувало у правомірному його володінні; б) винний не вживав будь-яких дій для протиправного вилучення такого майна [499, с. 514]. Зокрема, окремі вчені під незаконним привласненням як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, розуміють таку усвідомлену поведінку винного, яка, з одного боку, суперечить встановленому порядку поводження зі знахідкою, що має особливу історичну, наукову, художню та культурну цінність, а з іншого – свідчить про те, що винний поводиться із зазначеним майном як з власним, зокрема, не бажає передавати чуже майно власникові, а скарб – державі [347, с. 420].

Думка про те, що привласнення знахідки може вчинюватися лише активними діями, обґрунтовував відомий учений егалітарного періоду А. О. Пінаєв, який наголошував: «Використовуючи бездіяльність, привласнити знахідку неможливо, тому що привласнення знахідки завжди здійснюється в активних діях: схованці, вживанні, використанні або продажі знайденого майна» [564, с. 20–21]. Проте, інші вчені вказували, що знайдення та заволодіння чужим майном ще не можна розглядати як протиправне діяння, оскільки суспільної небезпечності та протиправності набуває поведінка особи у випадках утримання «знайденого чужого майна, що й виступає способом його обернення на користь винного» [453, с. 165; 836, с. 112–113].

Найбільш переконливою, обґрунтованою та доречною, на нашу думку, є перша позиція, оскільки привласнити знайдене чи таке, що випадково опинилося в особи, чуже майно або скарб шляхом бездіяльності неможливо. Безумовно, заперечувати формальне порушення особою правових приписів цивільного законодавства щодо поводження зі знайденим або таким, що випадково опинилося в особи, чужим майном або скарбом у діях особи, що його привласнила, є безперспективним напрямом. Проте, формальна сторона змішаної (цивільної та

кримінальної) протиправності не може переважувати соціального змісту дій із привласнення чужого майна, що становить особливу соціальну цінність.

Підтвердження такої позиції можна знайти й у правовому висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України № 9143 від 19 січня 2006 р. «Про охорону культурної спадщини», у п. 5 якого вказано, що диспозиція ч. 1 ст. 193 КК сконструйована таким чином, що цей злочин може бути вчиненим лише шляхом активних дій, зокрема, зверненням знайденого чужого майна на свою користь. Разом з тим неясно, чому тоді в ч. 2 ст. 193 проекту йдеться про «діяння» [590].

З урахуванням суспільно небезпечних наслідків окремі вчені обґрунтовано визначають об'єктивну сторону незаконного привласнення, наголошуючи, що фактичне володіння скарбом і свідоме ненадання органам державної влади інформації про знайдений скарб, який має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, є його незаконним привласненням незалежно від того, чи користувався винний цим майном, чи розпорядився ним. У такому разі винний усвідомлює, що знайдений ним скарб є власністю держави, і зобов'язаний негайно передати його відповідним державним органам, а, отже, володіння таким скарбом і ненадання інформації про його знахідку утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 193 КК України [347, с. 421].

Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197¹ КК України). У спеціальній літературі вчені зазначають, що доповнення КК України ст. 197¹ потрібно визнати позитивним кроком, яким фактично було усунуто прогалину щодо кримінально-правової оцінки фактів заволодіння земельними ділянками без оформлення права власності на них.

Проте, варто підкреслити, що ст. 197¹ КК України «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» не можна назвати новелою у вітчизняному кримінальному праві, тому що КК України 1960 р. містив аналогічну норму, яка відносилася до злочинів проти порядку управління й була розміщена в главі ІХ «Злочини проти порядку управління».

Самовільне заволодіння нерухомістю виключно з наміром фактичного користування нею має характер «тимчасового запозичення», тому його не можна розглядати як викрадення. Зазначені особливості неможливості викрадення нерухомого майна були враховані ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні, а в подальшому в кримінальних кодексах егалітарного періоду. Зазначені висновки були покладені в основу законодавчих змін щодо незаконного заволодіння земельними ділянками, відповідно, ст. 197¹ КК України передбачає відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці.

Законодавець закріпив визначення терміна «самовільне зайняття земельної ділянки» в Листі Державного комітету України по земельних ресурсах від 16 серпня 2006 р. № 1417-4/6045 [412], де, зокрема, щодо його застосування вказано, що дії землекористувача, який набув право на землю в установленому законодавством порядку, не можна кваліфікувати як самовільне зайняття земельної ділянки. Їх треба розглядати як використання земельних ділянок без правовстановлюючих документів. З наведених положень випливає, що будь-які дії, які свідчать про намір використовувати земельну ділянку, та й саме використання відведеної землекористувачеві земельної ділянки до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації, не тягне за собою ні кримінальної, ні адміністративної відповідальності.

Законодавець вніс зміни до Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства» від 15 квітня 2008 р. № 271-VI, «самовільне зайняття земельної ділянки – це будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності

вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними» [591].

Аналіз спеціальної літератури вказує на наявність численних пропозицій щодо конкретизації змісту поняття «самовільне зайняття земельної ділянки». Так, одні вчені визначають самовільне зайняття земельних ділянок як використання її особою поза волею власника останньої, а також використання земельної ділянки до моменту виникнення права на неї [426]. Проте, інші вчені слушно наголошують, що таке розуміння не враховує, що особа може користуватися земельною ділянкою й на підставі певних правочинів [667]. Надто широким є тлумачення самовільного зайняття як будь-яких дій особи (групи осіб), які порушують встановлений законодавством порядок функціонування земельної ділянки.

На підставі аналізу спеціальної літератури можна дійти висновку, що самовільним зайняттям земельної ділянки доцільно вважати: а) будь-які дії, які свідчать про фактичне використання не наданої земельної ділянки, тобто без будь-яких дозволів органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; б) інші дії, які свідчать про бажання використовувати не надану земельну ділянку, що унеможливають використання земельної ділянки власником чи законним володільцем (обгородження, встановлення перешкод для доступу до земельної ділянки тощо).

Найгрунтовніше дослідження типових форм (проявів) самовільного зайняття земельної ділянки було проведене Р. О. Мовчаном, який вказує, що під самовільним зайняттям земельної ділянки доцільно визнавати будь-які дії особи, які свідчать про заволодіння та/або користування земельною ділянкою за відсутності рішення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування чи державного органу приватизації про передачу у власність чи надання в користування земельної ділянки, або правочину, яким засвідчується перехід прав на земельну ділянку від попереднього власника чи землекористувача до особи, що заволодіває земельною ділянкою, а так само за відсутності інших, передбачених

законодавством юридичних фактів, які підтверджують виникнення в особи права власності чи користування земельною ділянкою [475].

Наступним способом посягання, передбаченого ст. 197¹ КК України, доцільно визнати «самовільне будівництво». У зв'язку із цим доречно вказати на неоднорідне застосування законодавцем термінології в ЦК і КК України. Так, у ст. 376 ЦК України дано визначення «самочинного будівництва», а в ст. 197¹ КК України використано термін «самовільне будівництво». Проте, лінгвістичний аналіз цих термінів свідчить, що в українській мові їх вживають як синоніми [85, с. 1287–1292]. Водночас такий підхід законодавця викликає подив, тому що незрозуміло, чому він не послуговується загальною закономірністю правових текстів, згідно з якою треба прагнути використання мінімальної кількості синонімів для уникнення різного тлумачення однакових за змістом понять і, як наслідок, до розбіжностей у правозастосуванні.

3.3. Злочини проти власності, не пов'язані з незаконним заволодінням майном (статті 194–197, 198 КК України)

Деякі злочини проти власності цієї групи мають зовнішню схожість з окремими формами розкрадання й збігаються з ними за суб'єктивними ознаками, проте, не містять основної ознаки цього інституту – вилучення чужого майна, яке або не входить до їх об'єктивної сторони, або вони не пов'язані з оберненням вилученого майна на користь винного або інших осіб і не мають такої мети. До таких злочинів законодавець відносить: 1) умисне знищення або пошкодження майна; 2) умисне пошкодження об'єктів електроенергетики; 3) погрозу знищення майна; 4) необережне знищення або пошкодження майна; 5) порушення обов'язків щодо охорони майна; 6) придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом.

Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Закріплені в кримінальному законі правові заборони щодо знищення або пошкодження майна покликані забезпечити захист права власності громадян.

Зокрема, знищення або пошкодження майна не лише не поступається за рівнем небезпеки крадіжкам та іншим ненасильницьким розкраданням, а й подекуди перевершує їх. Це пов'язано з тим, що в результаті розкрадання майно не припиняє виконувати своїх соціально-господарських функцій, воно, як і раніше, слугує цілям задоволення соціально-економічних, культурних та інших потреб людей. У разі ж знищення або пошкодження майна (речі) воно вже не несе жодного навантаження взагалі або може бути повернуто в обіг після значних фінансових витрат [18, с. 350; 794; 833; 858, с. 184]. Проте, завдаючи збитків власнику чи володільцю майна, такий злочин не спрямований на протиправне збагачення винного за рахунок знищеного (пошкодженого) майна.

У сучасний період вітчизняні вчені та судова практика визнають, що предметом злочину може бути лише чуже майно (як рухоме, так і нерухоме), у тому числі чужа частка майна в спільній частковій власності.

Проте, історичний досвід вказує на те, що не завжди предметом «умисного знищення чи пошкодження майна» визнавали лише чуже майно. Так, на початку ХХ ст. предметом такого посягання визнавали як чуже, так і власне майно особи. Як обґрунтування, вказували, що власник з особистих міркувань може знищити майно, яке є його власним, проте, одночасно становить значну цінність для суспільства [763, с. 178–179]. На нашу думку, сучасний підхід, відповідно до якого предметом «умисного знищення чи пошкодження майна» є лише чуже майно, хоч і ставить на перше місце інтереси власника та його право будь-яким чином на власний розсуд розпоряджатися майном (у тому числі знищувати його), проте, не враховує інтересів інших осіб, які також можуть бути зацікавленими в збереженні такого майна.

У зв'язку із цим доречно навести як приклад Конституцію Франції, яка містить положення, що закріплюють ряд обмежень, які, на нашу думку, хоч звужують деякою мірою інтереси власника, але в цьому випадку інтереси суспільства мають перевагу. Так, в абз. 9 Преамбули Конституції Франції 1946 р. прямо вказано, що «будь-яке майно, експлуатація якого має або набуває рис національної суспільної служби або фактичної монополії, має стати колективною

власністю». Згідно зі ст. 17 Декларації 1789 р., позбавлення права власності може також відбутися внаслідок «суспільної необхідності», яка має бути встановлена на законних підставах і за умови справедливого та попереднього відшкодування власнику збитків, у зв'язку з відчуженням такої власності.

Безперечно, режим приватної власності за Конституцією України побудовано на ліберальних принципах, тому постає необхідність усебічного захисту від умисного знищення або пошкодження особою свого майна, яке становить особливий суспільний інтерес та цінність для держави. Тому для захисту суспільних або державних інтересів стає необхідним визнати предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, власне майно, а судові рішення – основним механізмом реалізації принципу прав громадян на власність, який цілком відповідає основному принципу узгодження інтересів власника й суспільства.

Вищезазначене надає можливість висловити обґрунтовану думку про те, що, як злочин проти власності доцільно розглядати дії особи щодо умисного знищення або пошкодження свого майна у випадку, коли власник знищує або пошкоджує майно, яке належить йому, але становить особливу цінність для суспільства та держави.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечним наслідком і причинно-наслідковим зв'язком між ними. Суспільно небезпечне діяння (як правило, дія) виражається в знищенні або пошкодженні майна.

Знищення майна – це такий вплив особи на майно, від якого воно цілком втрачає споживчу вартість, тобто приходять в повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно припиняє існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням. Таким чином, знищення майна – це фізична ліквідація або приведення майна в повну непридатність для цільового використання, тобто майно припиняє існувати або втрачає свою господарське та інше призначення, матеріальну та (або) соціальну цінність. Воно не може бути відновлено й повністю виводиться з господарського обігу.

Щодо способу знищення, то доцільно вказати, що майно може бути знищено шляхом дій, які передбачають механічний, фізичний, хімічний та інші способи енергетичного впливу на матеріальні предмети (у тому числі загальнонебезпечні), у результаті чого припиняється їх існування в первинному вигляді (повне знищення майна) або вони непридатні (цілком, частково або тимчасово) для використання їх за цільовим призначенням. Використання предмета за призначенням, наприклад, спалювання пального як палива, споживання продуктів харчування, не можна розглядати як знищення. Протиправне заволодіння таким майном утворює розкрадання. Знищенням майна потрібно визнавати й такі діяння, які виключають річ з майнового обігу без впливу на її фізичну субстанцію: викидання чужого цінного майна в море або річку, випуск газу з балона, вивільнення тварин або птахів з клітки тощо [18, с. 353; 44, с. 235; 833]. Проте, у деяких випадках таких результатів можна досягти шляхом бездіяльності (неподання корму тваринам, недотримання умов зберігання майна), тобто шляхом невжиття заходів щодо запобігання знищенню або пошкодженню майна від руйнівного впливу кліматичних, біологічних та інших чинників.

Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК України). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» від 31 травня 2005 р. № 2598-IV КК України доповнено статтею 194¹.

Аналіз статті кримінального закону вказує, що злочин, передбачений ст. 194¹ КК України, може бути вчинений у двох формах: пошкодження і руйнування, які призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів. Доцільно вказати, що назва статті і її диспозиція не збігаються, диспозиція є значно ширшою, оскільки, крім конкретизації наслідків посягання, законодавець вказує на ще одне альтернативне діяння. Проте, у зв'язку з тим, що у тлумачних словниках терміни «знищення» та «руйнування» подають як синоніми [85, с. 1287–1292], доцільно для усунення неоднорідного тлумачення та його розуміння правозастосовувачем замінити поняття «руйнування» в тексті диспозиції цієї статті на поняття «знищення».

Пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики може бути вчинено загальнонебезпечним способом. Під загальнонебезпечним способом доцільно розуміти такий спосіб умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, який свідомо для винного є небезпечним для життя і здоров'я людей (наприклад, має велику руйнівну силу), іншого майна (крім того, на яке було спрямовано злочин) або інших об'єктів, які охороняються законом [743, с. 139; 833]. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики кваліфікується як вчинене загальнонебезпечним способом, незалежно від того, чи було завдано шкоди іншим об'єктам кримінально-правової охорони.

За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину, передбаченого ст. 194¹ КК України, є матеріальним та ускладненим, оскільки може бути вчинений двома альтернативними діями і внаслідок цього можуть настати три альтернативні наслідки (порушення нормальної роботи об'єкта електроенергетики, або створення небезпеки такого порушення, або спричинення небезпеки для життя людей). Суспільно небезпечне діяння в цьому складі злочину може виявлятися у формі дії або бездіяльності (за умови, що в особи був обов'язок забезпечувати цілісність об'єкта електроенергетики).

Погроза знищення майна (ст. 195 КК України). Погроза знищення майна, передбачена ст. 195 КК України, є формальним, точніше – «усіченим» складом злочину. Особливість усіченого складу злочину як різновиду формальних складів полягає в тому, що момент закінчення злочину переноситься законодавцем на більш ранню стадію поведінки злочинця: на момент замаху, готування чи навіть на момент вияву наміру вчинити злочин.

Основний безпосередній об'єкт цього складу злочину – право власності, додатковий обов'язковий об'єкт – психічна недоторканність особи. Предметом злочину є чуже майно (рухоме й нерухоме).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 195 КК України, є суспільно небезпечне діяння – погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом.

Суспільно небезпечне діяння полягає в погрозі, залякуванні власника, законного володільця майна, особи, у віданні або під охороною якої перебуває майно, зберігача майна знищити майно конкретним, визначеним у диспозиції статті способом.

У спеціальній літературі наведено класифікацію всіх висловлених думок щодо розуміння поняття погрози, а саме: 1) як одного з видів примусу; 2) як форми насильства; 3) як виявленого назовні злочинного наміру; 4) як способу впливу на психіку людини [125, с. 126]. Найбільш поширеною та правильною, на наш погляд, є позиція, згідно з якою погроза – це вид (чи форма) психічного насильства, що полягає в залякуванні особи заподіянням певної шкоди.

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури можна дійти висновку, що погроза, як суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 195 КК України, за способом виразу може бути різною, проте, за характером та змістом має бути визначеною й реальною.

У науці кримінального права зроблено неодноразові спроби систематизувати ознаки реальності погрози [375; 406, с. 38; 433, с. 48–52]. Проте, проведений аналіз спеціальної літератури свідчить, що найбільш доречним є підхід тих учених, які всі ознаки реальності погрози поділяють таким чином: а) ті, що характеризують суспільно небезпечне діяння (зміст, форма погрози, час, місце, спосіб, обстановка вираження погрози, її інтенсивність тощо); б) ті, що характеризують особу винного та його відносини з потерпілим [125, с. 135].

Найбільш обґрунтованою, на нашу думку, доречно визнати позицію вчених, які вказують [125, с. 137], що «спеціальні» види погрози знищення майна є кримінально караними через соціальну значущість професійної чи громадської діяльності окремих потерпілих. Кожна зі згаданих вище норм Кримінального кодексу передбачає як обов'язкову ознаку складу злочину зв'язок діяльності потерпілого з висловленими на його адресу погрозами. Тому, на думку вчених, саме в такому зв'язку виявляються реальні підстави побоюватись здійснення цих погроз. Цей зв'язок є однією з ознак реальності погрози – «тих, що характеризують особу винного та його відносини з потерпілим». За відсутності ж такого зв'язку

між діяльністю потерпілого та висловленими на його адресу погрозами немає «спеціального» складу погрози знищення майна, а для кваліфікації таких погроз за «загальною» нормою, що міститься у ст. 195 КК України, необхідно встановити наявність інших, згаданих вище, ознак їх реальності.

На підставі наведеного, доцільно вказати, що погроза знищення майна – це вид психічного насильства, виражений у доведенні до потерпілого наміру знищити його майно загальнонебезпечним способом, який впливає на психіку потерпілого з метою його залякування, спричинення в нього стану страху, що свідчить про реальне сприйняття доведеної погрози. На відміну від погрози пошкодження майна, злочином визнається лише погроза знищення майна.

Способи вчинення погрози знищення майна можуть бути різними: а) вербальними (може доводитись до свідомості потерпілого і усно, і письмово, у тому числі за допомогою телефонного, телеграфного, факсимільного зв'язку, електронної пошти, мережі Інтернет); б) невербальними (оптикокінетичні, паралінгвістичні та екстралінгвістичні способи, якими створюється обстановка вчинення злочину); в) інваріантними (супроводжуються демонстрацією зброї, інших предметів і знарядь чи імітацією їх застосування); г) комбінованими (змішаними), які виражаються за допомогою поєднання вербальних, допоміжних та інваріантних способів [125, с. 128]. Перелічені способи вираження погрози можуть бути використані винним і під час вчинення погрози знищення чужого майна.

Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України). За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину, передбаченого ст. 196 КК України, є матеріальним, з двома альтернативними діями (знищення або пошкодження), які одночасно виступають як проміжний наслідок і двома альтернативними кінцевими наслідками (тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей). Спосіб знищення чи пошкодження майна значення для кримінально-правової кваліфікації не має.

Проте, як слушно зазначають окремі вчені, під час конструювання диспозиції статті законодавець допустив суттєве упущення: наслідок у вигляді загибелі

кількох людей охоплюється ст. 196 КК України, у вигляді спричинення тяжких тілесних ушкоджень – теж, а от наслідок у вигляді загибелі однієї людини окремо в диспозиції статті не визначено. У зв'язку із цим для дотримання точності кримінально-правової кваліфікації доцільно, крім названих наслідків, передбачити можливий наслідок у вигляді смерті однієї особи [18, с. 361].

У зв'язку із цим доречно вказати, що однією із загальних проблем застосування норм КК України є вказівка на «загибель людей» як суспільно небезпечний наслідок, через неоднорідне його тлумачення. Зокрема, деякі вчені зазначають, що з огляду на буквальне розуміння цього терміна злочинні наслідки виникатимуть, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам [125, с. 116]. Проте, у теорії кримінального права та правозастосовній діяльності часто широко тлумачать поняття «загибель людей», яке розуміють як смерть хоча б однієї людини [328, с. 336; 357, с. 223; 498, с. 360; 500, с. 241]. У зв'язку з тим, що цей термін досить часто використовується законодавцем, Пленуму Верховного Суду України надав роз'яснення про те, що «під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини» [616; 619]. Проте, такий підхід викликає обґрунтовану критику з боку учених, які, керуючись лінгвістичним методом тлумачення права, доводять, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть як мінімум двох осіб.

Для вирішення цього питання законодавчо деякі вчені пропонують такий шлях: «відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК, які передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я»). Тоді заподіяння смерті завжди кваліфікуватиметься за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК» [487, с. 47]. Запропоновано кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей у КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому доцільно оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків,

то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи» [487, с. 47].

Проте, як доречно вказують окремі вчені, щодо ст. 196 КК України зазначена вище формула не спрацьовує, оскільки необережне знищення або пошкодження майна є кримінально караним за умови спричинення ним тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей [125, с. 118]. У випадку прийняття позиції, що загибель людей – це смерть двох і більше осіб, виникне парадоксальна ситуація. Необережне знищення чи пошкодження майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження, – це злочин, передбачений ст. 196 КК України, а аналогічні дії, якими спричинено смерть однієї особи, не можна кваліфікувати за ст. 196 КК України (ці дії можуть бути кваліфіковані лише за ст. 119 КК України – як вбивство через необережність).

Таким чином, необережне знищення або пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усіх необхідних ознак складу злочину, оскільки відсутня така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки.

У зв'язку із цим окремі автори вказують на доцільність доповнення ст. 196 КК України терміном «інші тяжкі наслідки», під яким доцільно розуміти заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, тілесних ушкоджень середньої тяжкості – двом чи більше особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, засобів зв'язку, енерго- та водопостачання; тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо. Саме відсутність цього терміна, на переконання вчених, має ще й інші негативні вияви, а саме: а) кримінально-правовою охороною не охоплюють випадки необережного знищення чи пошкодження майна, якими завдано майнової шкоди в особливо великих розмірах; б) виключаються з об'єктів кримінально-правової охорони відносини у сфері господарської діяльності, охорони довкілля, громадської

безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху тощо, яким також може заподіюватись істотна шкода в результаті необережного знищення чи пошкодження майна [125, с. 120].

У спеціальній літературі наголошено, що хоча таке доповнення містить оціночне поняття, проте, воно видається цілком обґрунтованим, адже в кримінальному законі неможливо передбачити вичерпний перелік усіх суспільно небезпечних наслідків, які можуть бути спричинені необережним знищенням або пошкодженням майна.

Необережне знищення або пошкодження майна, що сталося в результаті порушення спеціальних правил, може утворювати окремий самостійний склад злочину. Зокрема, таке діяння доцільно кваліфікувати не за ст. 196 КК України, а за статтею, яка містить спеціальну кримінально-правову норму про відповідальність за порушення відповідних правил (за порушення правил поведіння з довіллям за ст. 236, 237, 238 КК України; громадської безпеки – ст. 269, 270 КК України; проти безпеки виробництва – у ст. 271, 272 КК України; проти безпеки руху та експлуатації транспорту – ст. 276, 281, 282, 291 КК України).

Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України). Суспільна небезпека цього злочину полягає у створенні передумов для протиправного посягання на власність. Так, злочинець вчиняє розкрадання внаслідок того, що майно належним чином не охороняється тим, на кого покладено такий обов'язок. Цей склад злочину є матеріальним, тобто злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків – заподіяння тяжких наслідків для власника майна.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 197 КК України, полягає в порушенні обов'язків щодо охорони майна, яке може виражатися: а) у повному невиконанні обов'язків щодо охорони майна; б) у неналежному виконанні обов'язків щодо охорони майна.

У зв'язку із цим у кожному конкретному випадку при визначенні ознак цього складу злочину необхідно встановити, які саме обов'язки були покладені на

відповідальну особу, які з них були не виконані або виконані неналежним чином. Про невиконання особою своїх обов'язків може йтися лише в тому випадку, коли особа, на яку був покладений обов'язок щодо охорони майна, мала реальну можливість виконати покладені на неї обов'язки, при сумлінному ставленні до справи.

Таким чином, підкреслимо, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є суспільно небезпечне діяння (невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна), суспільно небезпечні наслідки (тяжкі наслідки для власника майна) та причинний зв'язок між ними.

Суспільно небезпечне діяння в цьому складі злочину виявляється в пасивній формі поведінки – бездіяльності. Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності особи за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином за наявності таких підстав: а) на підставі закону; б) з професійних або службових обов'язків; в) з договору; г) з родинних відносин; ґ) з попередньої поведінки особи.

Зокрема, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна належить до професійних або може впливати з цивільно-правового договору (за договором зберігання (ст. 936 ЦК України), за договором охорони (ст. 978 ЦК України)) чи безпосередньо із закону.

Аналіз лексичного значення поняття «зберігати» свідчить, що його розуміють так: «тримати щось у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування»; охороняти – означає «оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху тощо» [524, с. 119, 170]. У ході дослідження виявлено, що зміст цих понять не тотожний. Так, охорона є ширшим поняттям, ніж зберігання. У зв'язку з тим, що назва цієї статті сформульована таким чином: «Порушення обов'язків щодо охорони майна», – існує невідповідність між назвою цієї статті та її змістом. На думку окремих дослідників, таку невідповідність доцільно усунути шляхом внесення змін до КК України, а

саме: назву зазначеної статті після слів «обов'язків щодо» доцільно доповнити словами «зберігання чи» [125, с. 142].

Наступною обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за бездіяльність є наявність реальної можливості діяти певним чином. Зміст цієї умови полягає в тому, що особа в конкретній ситуації мала реальну можливість діяти, тобто виконати активні дії й запобігти злочинним наслідкам. За оцінки можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки потрібно ураховувати конкретну обстановку, умови місця й часу, зміст обов'язків, покладених на особу. Варто зважати й на її суб'єктивні можливості щодо виконання необхідних дій. Прикладом об'єктивних чинників, які здатні позбавити особу можливості виконувати свої обов'язки щодо зберігання чи охорони, є непоборна сила, неправомірний вплив на неї з боку інших осіб (застосування фізичного насильства, незаконне позбавлення волі тощо). Прикладом суб'єктивних чинників можуть слугувати, зокрема, поганий стан здоров'я, недостатність навичок і досвіду тощо.

Невиконання та неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна є кримінально караним лише у випадку, коли ним спричинено тяжкі наслідки для власника майна. У зв'язку із цим доцільно вказати, що законодавець, не вказавши прив'язки до матеріальних величин, відніс «тяжкі наслідки» до оціночних категорій у кримінальному праві.

Разом з тим вчені наголошують, що повинен бути орієнтир для правозастосувача, відштовхуючись від якого він має встановлювати наявність чи відсутність відповідних наслідків. Зокрема, окремі вчені вказують, що тяжкі наслідки пов'язані з неправомірним вилученням у власника, знищенням чи пошкодженням майна у великих розмірах, у великій кількості чи майна, яке мало надзвичайно велике значення для виробничої діяльності їх власника чи було сімейною реліквією тощо [354, с. 457]. Проте, інші вчені тяжкі наслідки пов'язують зі спричиненням збитків на суму сто і більше нмдг [355, с. 592].

У зв'язку із цим деякі вчені пропонують, якщо виходити із прив'язки до вартісного критерію: тяжкі наслідки – шкода у великому розмірі, тяжкі наслідки – збитки на суму сто і більше нмдг, під час кримінально-правової оцінки

аналізованих діянь все ж варто виходити з величини 100 нмдг. Обґрунтовують науковці свою позицію таким чином: а) якщо аналогічні дії вчинені службовими особами, конститутивною ознакою відповідного складу злочину є спричинення шкоди у розмірі 100 нмдг (істотна шкода у ст. 367 КК України); б) тяжкі наслідки є ознакою основного складу злочину, а не кваліфікованого, як це має місце у розкраданнях із спричиненням шкоди у великому розмірі, тому пряму паралель між складами розкрадань із кваліфікуючою ознакою – заподіяння шкоди у великому розмірі і основним складом злочину, передбаченого ст. 197 КК України, проводити не можна [18, с. 365]. Проте, варто підкреслити, що під час визначення поняття великих розмірів такої шкоди, на нашу думку, їх потрібно прирівняти до аналогічних розмірів шкоди, спричиненої умисним знищенням чи пошкодженням майна.

Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України). Об'єктивна сторона цього злочину полягає у: 1) придбанні; 2) отриманні; 3) зберіганні; 4) збуті майна, одержаного злочинним шляхом та характеризується наявністю хоча б одного діяння, заздалегідь не обіцяного виконавцю злочину, проте, яке має причетність до вже вчиненого злочину [275, с. 16]. У зв'язку з тим, що всі дії винної особи виникають і вчиняються щодо вже вчиненого злочину, вони не перебувають у причинному зв'язку зі злочинном, унаслідок якого було добуто майно.

Обов'язковою ознакою складу цього злочину є заздалегідь не обіцяне вчинення таких діянь. Саме словосполучення «заздалегідь не обіцяне», використане в диспозиції кримінально-правової норми, вказує на те, що цей злочин є видом причетності до злочину. Проте, у разі, коли придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, було заздалегідь обіцяним, у такому випадку, має місце співучасть у вигляді пособництва. Зауважимо, що усталеність зв'язків між особою, яка збуває майно, одержане злочинним шляхом і скупником, навіть за відсутності попередньої домовленості, дає можливість кваліфікувати дії скупника як пособництво.

Проте, серед учених немає однастайності щодо того, чи є такі діяння, поряд із приховуванням, недонесенням та потуранням, самостійним видом причетності чи ж належать до одного з названих її видів. Зокрема, окремі вчені, враховуючи те, що юридична природа заздальгідь не обіцяного придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, аналогічна іншим видам причетності, визнають названі діяння специфічним, найбільш суспільно небезпечним самостійним видом причетності [33; 376, с. 15; 557, с. 19; 627, с. 75]. Проте, деякі вчені наполягають, що заздальгідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, є лише різновидом приховування злочину, своєрідним способом приховання предметів, одержаних злочинним шляхом [156, с. 186–187; 276, с. 61; 338; 540; 690]. На нашу думку, деякі науковці сучасного періоду, досліджуючи це питання, змішують розуміння видів причетності із співвідношенням окремих складів злочинів між собою.

Найбільш точним та обґрунтованим є розуміння цього питання, надане свого часу окремими вченими ХІХ ст., які, досліджуючи зв'язок між цими складами злочинів, слушно наголошували, що «придбаваючи майно, завідомо одержане злочинним шляхом, особа не лише допомагає злочинцю отримати вигоду від вчинення злочину, а й приховати сам факт його вчинення, оскільки таке майно є одним із речових доказів, які викривають винного у вчиненні злочину» [571, с. 216].

Підкреслимо, що в спеціальній літературі викладено погляди щодо недоцільності установлення кримінальної відповідальності за зберігання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом [222]. Так, окремі вчені обґрунтовують необхідність виключити з кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за придбання, зберігання чи збут матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, відповідальність за зберігання, на підставі того, що наявність цієї ознаки ускладнює розмежування зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, і приховування злочину [842]. Проте, деякі науковці висловлюють протилежну думку, зокрема, наголошують, що зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, за ступенем суспільної небезпечності не вище, ніж

приховування злочину, особа, що здійснює зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, а посягає передусім на відносини у сфері легального розподілу й перерозподілу майна [51]. При зберіганні майна, здобутого злочинним шляхом, винна особа може не ставити перед собою мету – приховати основний злочин, а прагнути до незаконного збагачення за рахунок майна, яке було прийняте на зберігання, та використовувати його для отримання вигоди.

Дії особи, яка, заздалегідь не обіцяючи, допомагає збути викрадене майно, також містять ознаки злочину, передбаченого ст. 198 КК України. Зокрема, вчені XIX ст. вказували, що придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, – це користування плодами злочинної діяльності [242, с. 172].

На сьогодні в спеціальній літературі немає єдності думок щодо проблеми відповідальності за користування плодами злочинної діяльності, а особливо щодо питання кваліфікації дій особи, яка вживає продукти харчування, які були викрадені іншою особою. На нашу думку, для вирішення цього питання доречно вказати на факт усвідомлення особою, яка споживає такі продукти, правомірності їх набуття. У випадку, коли особа не знала та не могла знати, що вживала продукти харчування, які здобула інша особа злочинним шляхом, такі дії не містять складу злочину, передбаченого ст. 198 КК України.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз видів злочинів проти власності дає можливість дійти таких висновків:

1. Класифікація злочинів проти власності на насильницькі й ненасильницькі є досить умовною, насамперед тому, що насильство належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках вважають насильством, в інших таким не вважають. Особливої складності цьому питанню додає відсутність одиниць для вимірювання насильства. Зокрема, при визначенні поняття й кола злочинів, пов'язаних з насильницькими та ненасильницькими злочинами проти власності, необхідно враховувати закономірності розвитку нашого суспільства, а саме

тенденцію до практичного зближення способів вчинення злочинів проти власності, що фактично в деяких випадках унеможлиблює та позбавляє необхідності в такій класифікації. При цьому варто виходити з тенденцій розвитку кримінального законодавства стосовно охорони суспільних відносин власності, що забезпечують блага особи, а також взаємопов'язаних з ними відносин, що характеризують значущість, масштабність і різнобічність кримінально-правового дослідження питань протидії насильницьким та ненасильницьким злочинами проти власності.

Загальновизнаною та достатньо обґрунтованою є класифікація за характером діяння, а саме на ті, які пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном та не пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном. До злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, доцільно віднести склади злочинів, передбачені ст. 185, 186, 187, 188¹, 189, 190, 191, 192, 193, 197¹ КК України. До злочинів, не пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном, належать склади злочинів, передбачені ст. 194, 194¹, 195, 196, 197, 198 КК України.

Враховуючи вказані критерії та особливості, окремі вчені пропонують таку класифікацію злочинів проти власності: корисливі злочини, пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб; корисливі злочини, не пов'язані з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб; некорисливі злочини; злочини, пов'язані із самовільним зайняттям земельної ділянки й самовільним будівництвом [351, с. 176]. Проте, більшість науковців пропонує поділяти злочини проти власності залежно від наявності корисливого мотиву на дві групи: 1) корисливі; 2) некорисливі [286; 354, с. 135].

На підставі проведеного аналізу спеціальної літератури найбільш обґрунтованою доцільно визнати класифікацію злочинів проти власності на [248; 354, с. 135]: корисливі й некорисливі; корисливі, у свою чергу, поділяють на пов'язані з незаконним оберненням чужого майна на користь винного або інших осіб та не пов'язані з таким оберненням. На нашу думку, саме такий підхід має стати основою побудови системи злочинів проти власності, оскільки така класифікація якнайкраще відображає наявність факту заволодіння власністю.

2. Режим приватної власності за Конституцією України побудований на ліберальних принципах, тому постає необхідність усебічного захисту від умисного знищення або пошкодження особою свого майна, яке становить особливий суспільний інтерес і цінність для держави, тому захист суспільних або державних інтересів потрібно визнати предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, власне майно, а судові рішення – основним механізмом реалізації ліберального принципу прав громадян на власність, який цілком відповідає основному принципу узгодження інтересів власника й суспільства.

Результати дослідження, викладені в цьому розділі, опубліковано в праці: [202].

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

4.1. Кваліфікуючі ознаки злочинів

У теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють передбачені законом, притаманні частині злочинів відповідного виду, суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності [162, с. 48]. Кваліфікуючі ознаки поряд з іншими кримінально-правовими засобами виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом межі типового покарання [445, с. 366]. Отже, кваліфікуючі ознаки використовують у кримінальному праві як засіб диференціації кримінальної відповідальності для конструювання більш небезпечного виду діянь і відповідно для визначення в законі нових меж караності порівняно з тими, які передбачені за вчинення основного складу злочину.

Зокрема, у КК України передбачено близько двох десятків кваліфікуючих ознак, що утворюють у поєднанні з основними складами кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів проти власності, за наявності яких зростає ступінь суспільної небезпечності злочинного діяння, зокрема, для особи, що його вчинила, має передбачатися суворіше покарання, ніж за вчинення основного складу злочину.

Здійснений аналіз спеціальної літератури [129, с. 10; 370; 391; 494, с. 54; 651] та кримінального закону дає підстави стверджувати, що до ознак, залежно від наявності яких виділяють кваліфіковані та особливо кваліфіковані види посягань на власність, доцільно віднести [206]:

1. До загальних кваліфікуючих ознак: а) за формою множинності: повторність (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 194¹ КК України); спеціальна повторність (ч. 2 ст. 187, ч. 2 і ч. 4 ст. 197¹ КК України); б) за формою співучасті: вчинення групою осіб (ч. 2 ст. 197¹ КК України); за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 2 ст. 194¹ КК України); організованою групою (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК України); в) за розміром завданої матеріальної шкоди: вчинення у великих розмірах (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192 КК України); вчинення в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України); із заподіянням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 190 КК України).

2. До особливих (спеціальних) кваліфікуючих ознак: 1) залежно від способу вчинення злочину: з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України); поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу або погрозою застосування такого насильства (ч. 3 ст. 189 КК України); поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 189 КК України); поєднаний з погрозою вбивства (ч. 2 ст. 189 КК України); загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194¹, ст. 195 КК України); з використанням службового становища (ч. 2 ст. 189 КК України); шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України); шляхом операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України); 2) залежно від наслідків: спричинило небезпеку для життя людей (ч. 3 ст. 194¹ КК України); спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 194¹, ст. 196, ст. 197 КК України).

Першою із загальних кваліфікуючих ознак є повторність – самостійна форма множинності злочинів, якій характерні ознаки. Вона передбачає, передусім, вчинення кількох (двох або більше) злочинних діянь, віддалених у часі. Зазвичай, повторність утворюють як юридично тотожні злочини, так і однорідні, що саме

передбачено ч. 1 та ч. 3 ст. 32 КК України. Проте, проблеми визначення змісту таких типових форм множинності злочинів, як повторність, сукупність і рецидив, та особливостей врахування їх змісту при кваліфікації злочинів проти власності належать до категорії таких, вирішення яких відрізняється в науці й практиці.

Розглядаючи питання щодо складових таких форм множинності, як повторність та сукупність, різні вчені зводять розуміння їх складових до виділення певної кількості вчинених злочинів (описують вони таку кількість, як більше одного [349, с. 123], двох чи більше [350] тощо); їх юридичних ознак (коли, наприклад, ці злочини визнаються тотожними, однорідними або різнорідними (неоднорідними) [360; 494; 726]; одиничними; передбаченими різними статтями або однією й тією самою статтею Особливої частини КК України [350; 494]; передбаченими різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України [360; 494] тощо); часу вчинення злочину або злочинів (позначається, наприклад, як «вчинені до засудження» [350], «неодночасність вчинення злочинів» [498], «до засудження за перше посягання» [495]); характеристики особи, що їх вчинила (наприклад, як «особу не було звільнено від кримінальної відповідальності» [360], «особу не було засуджено» [495]).

Окремі вчені виділяють їх кількісну та якісну ознаки [269]. Проте, деякі науковці вдаються до докладнішої конкретизації цих ознак, зокрема, залежно від: а) тотожності, однорідності й неоднорідності злочинів, які утворюють множинність; б) відповідності цих злочинів тотожним чи різним юридичним складам; в) їх співвіднесення з часовими характеристиками; г) наявності судимості за попередній злочин на час вчинення наступного злочину; ґ) визнання цих злочинів умисними чи необережними [498].

Відповідно до зазначеного П. С. Берзін слушно пропонує розкрити внутрішню будову таких форм множинності, враховуючи загальноприйнятий у теорії кримінального права підхід – виділити їх структурний і змістовний аспекти [54]. Зокрема, структурний аспект відображає можливі варіанти системного поєднання відповідних значень юридичних фактів, змістовний – несе інформацію про зміст юридичних фактів і характер взаємозв'язків [223]. Таким чином,

структурний аспект таких типових форм множинності злочинів, як повторність і сукупність, доцільно розкривати залежно від: а) фактів учинення конкретних злочинів, що утворюють вказані форми їх множинності; б) особливостей відображення (врахування) факту вчинення таких злочинів у змісті ознак складів злочинів певних видів (складу злочину проти власності); в) специфіки взаємозв'язків складів цих злочинів. Змістовний аспект стосується використання певних характеристик у змісті юридичних конструкцій повторності й сукупності злочинів.

Комплексність при поєднанні юридичних фактів у юридичній конструкції повторності злочинів пов'язується, насамперед, з відображенням її змісту, а саме: а) факту вчинення в різний час (неодночасно) кількох злочинів; б) особи, яка їх вчинювала (зокрема, чи мала вона судимість за вчинення одного (кількох) із цих злочинів); в) психічних процесів, що стосуються вчинення таких злочинів (чи були об'єднані вчинювані діяння єдиним злочинним наміром).

Злочини, які входять до змісту конструкції повторності, традиційно мають такі ознаки [54]: а) повинні бути передбачені тією самою частиною статті, або статтею розділу VI Особливої частини КК України (ч. 1); б) можуть бути передбачені різними статтями розділу VI Особливої частини КК України (ч. 3). У першому випадку їх називають злочинами одного виду (або тотожними злочинами), у другому – однорідними.

Під тотожними злочинами, як правило, розуміють злочини, однакові за своїм юридичним складом. Вони повністю збігаються за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками [269, с. 99] і передбачені: а) однією і тією ж статтею чи однією і тією ж частиною статті Особливої частини КК України; б) відповідними статтями КК України, якщо ці статті встановлюють відповідальність за один і той самий тип (різновид) суспільно небезпечної поведінки [498, с. 70]. При цьому зі змісту ч. 1 ст. 32 КК України не випливає, що тотожні злочини можуть утворювати повторність (ставати її елементами) лише в разі, коли це спеціально передбачено статтею (частиною статті) Особливої частини КК України.

У теорії кримінального права однорідними визначають такі злочини, які посягають на однакові або подібні об'єкти злочинів, мають однакову форму вини та передбачені різними статтями розділу VI Особливої частини кримінального закону. Водночас, на відміну від повторності тотожних злочинів проти власності, повторність однорідних злочинів наявна лише у випадках, безпосередньо передбачених у статті (її частині) розділу VI Особливої частини КК України, а саме: однорідні злочини, включені до повторності, текстуально називають у примітці до статті розділу VI Особливої частини КК України, яка розкриває зміст повторно вчиненого злочину (при цьому, поряд з однорідними злочинами, законодавець у таких примітках може перелічувати також тотожні злочини, що утворюють повторність).

Згідно з приміткою до ст. 185 КК України передбачена повторність злочинів проти власності: «У статтях 185, 186, 189–191 КК України повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або ст. 187, 262 цього Кодексу». Повторність однорідних злочинів у цих випадках збігається з реальною сукупністю злочинів. Отже, у випадках вчинення двох або більше однорідних самостійних злочинних діянь проти власності, одночасно утворюються і повторність, і сукупність злочинів [340, с. 27]. Наприклад, крадіжка майна, вчинена винним, який раніше вчинив привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем, має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 185 КК України і відповідною частиною ст. 191 КК України. Для повторності як самостійної форми множинності злочинів притаманним є те, що два або більше злочинних діяння вчиняються до постановлення вироку за будь-яке з них.

Так само, відповідно до п. 1 примітки до ст. 185 КК України, крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем визнаються вчиненими повторно, якщо вони вчинені особою, яка раніше вчинила будь-який із цих злочинів, розбій (ст. 187 КК України) чи викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин,

вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України).

Проте, доцільно зазначити, що у п. 1 примітки до ст. 185 чинного КК коло злочинів, вчинення яких є передумовою інкримінування особі ознаки «вчинення злочину повторно» у межах ст. 185, 186, 189–191 КК 2001 р., значно звужено, коли його порівняти з аналогічними п. 1 примітки до ст. 81 та п. 1 примітки до ст. 140 КК 1960 р. Так, за КК 1960 р. крадіжка (ст. 81, 140), грабіж (ст. 82, 141), шахрайство (ст. 83, 143), заволодіння державним або колективним майном шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем (ст. 84), вимагання (ст. 86, 144) визнавались вчиненими повторно, якщо вчиненню одного з цих злочинів передувало вчинення будь-якого з них, а також учинення одного зі злочинів, передбачених ст. 69, 86, 142, 223, 228³, 229², 229¹⁷, 229¹⁹ КК 1960 р. Порівняно зі збіжними переліками злочинів у КК 1960 р., при визначенні повторності в корисливих злочинах проти власності ряд злочинів не відображено в КК 2001 р.

У теорії кримінального права такі зміни визнають некоректними, оскільки особливістю таких злочинів, як розкрадання радіоактивних речовин, розкрадання наркотичних засобів та психотропних речовин, розкрадання вогнепальної зброї та інших подібних їм, є те, що їх предметом може бути майно, наділене особливими властивостями, або таке, що має особливе значення, незаконне використання якого становить загальну небезпеку для людей або їхнього здоров'я [450, с. 190].

Інакше кажучи, в цьому випадку закон бере під охорону не стільки майно як річ, що має матеріальне значення, скільки властивість речі, її призначення. У такий спосіб охороняється і громадська безпека та здоров'я населення, і право власності окремих суб'єктів, яке в нашому випадку виступає додатковим об'єктом. Таким чином, з точки зору комплексної кримінально-правової охорони власності, відновлення «розширеного переліку» злочинів (переліку, до якого входили б усі злочини в межах КК, що посягають як на власність, так і на інші об'єкти кримінально-правової охорони, які є спеціальними нормами щодо норм,

сформульованих у межах розділу VI Особливої частини КК) у межах п. 1 примітки до ст. 185 КК 2001 р. є обґрунтованим [792, с. 66].

Враховуючи це, деякі вчені вважають за доцільне внести до п. 1 примітки до ст. 185 КК України зміни, спрямовані на визнання злочинів, передбачених ст. 185, 186, 189–191 КК України, вчиненими повторно й у тих випадках, коли їх вчиненню передувало вчинення злочинів, передбачених ст. 289, 308, 312, 313, 410 КК України [285]. Крім того, «розширені» переліки, подібні до того, що мали місце у КК 1960 р., збереглися у нових кримінальних кодексах республік колишнього СРСР.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблемам множинності злочинів [371, с. 211–235; 391, с. 17; 439, с. 182–193; 440, с. 41–45; 673, с. 49], показав, що для повторності характерні такі ознаки: однією особою вчинено хоча б два злочини, які зберігають своє кримінально-правове значення. Проте, якщо зупинитися на видах повторності, які традиційно виділяють у теорії кримінального права, то слід відзначити, що крім повторності однорідних і тотожних злочинів, у КК України передбачена й різнорідна повторність. Так, різнорідну повторність утворюють склади злочинів, передбачені ст. 185, 186, 189, 190, 191, із ст. 262 КК України, ст. 187 і ст. 257 КК України.

У теорії кримінального права визнано, що повторності не буде, якщо [269, с. 99–110]: на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за раніше вчинений злочин; судимість за раніше вчинений злочин знята з винного в порядку амністії чи помилування, погашена чи знята згідно зі ст. 88–91 КК України; винна особа, хоча раніше і вчинила діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених у п. 1 примітки до ст. 185 КК України, була звільнена від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

У випадку вчинення особою кількох злочинів, передбачених ст. 185, 186, 189, 190 або ст. 191 КК України, її дії, за відсутності інших кваліфікуючих ознак, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 185, 186, 189, 190 або ч. 3 ст. 191 КК України.

Додатково кваліфікувати перший злочин ще й за ч. 1 ст. 185, 186, 189, 190 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 191 КК України не потрібно.

Позиція Пленуму Верховного Суду України, викладена в постанові «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 щодо питання кваліфікації повторного розкрадання, така: у абз. 3 п. 20 закріплено, що у разі вчинення кількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК України. Проте, Верховний Суд України дає й інше роз'яснення щодо вирішення питання кримінально-правової кваліфікації за наявності ознаки повторності. Так, згідно з абз. 2 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7, якщо вчинені злочини, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до ч. 2 ст. 33 КК України повинні діставати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК України. У такому випадку повторність злочинів повинна зазначатись у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів.

У спеціальній літературі пропонують такі варіанти вирішення вказаного питання: а) якщо перший і другий злочини не тотожні (будь-який злочин проти власності і крадіжка), перший злочин кваліфікується окремо, а другий – з урахуванням ознаки повторності; б) якщо перший і другий злочини тотожні (крадіжка й крадіжка), вчинене кваліфікують лише за частиною статті, яка передбачає відповідальність за повторний злочин. Проте, окремі вчені вказують на

те, що позиція, відображена у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» більш точна, адже, по-перше, досягається забезпечення принципів точності кримінально-правової кваліфікації, по-друге, забезпечується повнота кваліфікації, по-третє, перше посягання отримує окрему кримінально-правову оцінку [18, с. 316; 489, с. 268]. Тому доречно дійти висновку, що всі вчинені посягання доцільно чітко відображати у формулі кваліфікації.

На те, що повторність можуть утворити і злочини, які частково співпадають за часом вчинення, прямо вказує п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7, де закріплено, що повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився (наприклад, після початку вчинення шахрайства, але до його закінчення особа вчинює крадіжку).

Згідно з визначенням Верховного Суду України, вчиненим повторно є злочин, розпочатий пізніше, проте повторним слід вважати злочин, який закінчений пізніше, оскільки не завжди початий пізніше злочин пізніше закінчується. Так, у наведеному Пленумом випадку злочинець розпочинає вчинювати шахрайство швидше, ніж крадіжку, тому, не виключаючи випадків, коли винний передасть крадене іншим особам і фактично вчинена крадіжка вже буде завершеним злочином, проте злочинець ще продовжує вчинювати шахрайство. Крадіжку в наведеній ситуації розпочато пізніше шахрайства, однак закінчена швидше за нього. На підставі цього, виходячи із позиції Пленуму повторною буде визнана крадіжка, тому що її розпочато пізніше, проте, на нашу думку, доречно дійти висновку, що повторним слід вважати шахрайство, оскільки його закінчено пізніше.

Для визнання будь-якого із зазначених злочинів повторним не має значення, чи був перший злочин закінченим, вчинювався він винною особою як виконавцем чи як іншим співучасником, є винний засуджений за його вчинення чи

притягується до кримінальної відповідальності одночасно за перший і новий злочини. Водночас зазначені моменти впливають на кваліфікацію вчиненого. Так, у разі вчинення винною особою кількох злочинів проти власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені злочини повинні діставати окрему правову оцінку відповідно до положень кримінального закону про попередню злочинну діяльність (ст. 14, 15 КК України).

Аналіз норм кримінального закону також вказує на те, що винна особа при вчиненні одних злочинів була виконавцем, а при вчиненні інших – організатором, підбурювачем чи пособником, останні злочини повинні отримувати самостійну правову оцінку з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України. Зокрема, повторне викрадення майна або протиправне заволодіння ним у інший спосіб слід відмежовувати від продовжуваного викрадення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства тощо.

На підставі проведеного аналізу доцільно вказати, що певна визначеність у цьому питанні надана постановою ПВС України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7, згідно з абз. 6 п. 2 якої від повторності злочинів необхідно відрізнити продовжуваний злочин. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

Кримінальний закон не містить визначення поняття продовжуваного злочину, проте в доктрині кримінального права містяться певні його визначення. Зокрема, О. О. Піонтковський сформулював це поняття так: «Продовжуваним злочином є той злочин, який складається із двох чи кількох тотожних діянь, кожне з яких містить ознаки одного і того самого складу злочину, але розглядається як єдиний злочин завдяки загальному злочинному результату» [566, с. 200]. Натомість, П. С. Матишевський зазначав, що продовжуваний злочин – «це

складний одиничний злочин, який складається з дворазових чи багаторазових діянь, кожне з яких, взяте окремо, утворює самостійний склад злочину» [452, с. 96]. Різницю між продовжуваним злочином і повторністю злочинів вчений вбачає у ступені суспільної небезпечності. На його думку, особа, яка багаторазовими діяннями реалізувала один умисел (продовжуваний злочин), становить меншу суспільну небезпечність порівняно з особою, яка вчинила кожен злочин з новим умислом.

Слушним та обґрунтованим є підхід В. М. Кудрявцева, який вказував, що продовжуваний злочин характеризується глибоким внутрішнім зв'язком і єдністю всіх епізодів, що об'єднані відносно невеликим проміжком часу, єдиним чи схожим способом вчинення злочину за наявності однієї форми вини, однакових мотивів та загальної мети [371, с. 264]. Проте, виокремлюючи ознаки продовжуваного злочину, такі як єдність протиправних діянь, їх тісний зв'язок, єдину форму вини, мотив, окремі автори [764, с. 386–390] провідне місце надають такій ознаці, як мета.

Зокрема, В. О. Навроцький виділив такі ознаки продовжуваного злочину, як: посягання, спрямоване на один об'єкт; вчиняється кілька дій; дії тотожні, причому вимагається не фактична, а юридична тотожність – їх передбачено однією і тією самою статтею чи частиною статті Особливої частини КК України; між окремими епізодами, які в сукупності утворюють продовжуваний злочин, немає значного розриву в часі; умислом винного охоплюється заподіяння шкоди в певному розмірі [490, с. 45]. Звідси доходимо висновку, що продовжуваний злочин може бути вчинено лише з прямим умислом.

Учинення продовжуваного злочину проти власності часто пов'язують із вилученням майна з одного джерела. Саме така позиція знайшла досить широку підтримку серед російських науковців [82, с. 198; 424, с. 161] та законодавця. Так, у п. 16 постанови Пленуму ВС РФ «Про судову практику по справах про крадіжку, грабіж і розбій» від 27 грудня 2002 р. зазначено, що продовжуване розкрадання складається із тотожних діянь з вилучення майна із одного й того ж джерела. Проте, становить науковий інтерес позиція О. І. Бойцова, який не погоджується з

указаним підходом і обґрунтовує можливість вчинення продовжуваного розкрадання з різних джерел, а не лише з одного [62, с. 583–584].

Підтримуючи наведений підхід, зазначимо, що сьогодні досить поширеними є злочини проти власності, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальної техніки. Непоодинокі випадки, коли злочинець вчиняє такий злочин шляхом постійного проникнення в банківську систему та вилучення коштів з рахунків потерпілих. Таким чином, вказувати на одне джерело в такому діянні недоречно. Враховуючи це, постає запитання, чи можна кваліфікувати такі злочини проти власності як продовжувані?

На нашу думку, відповідь можна знайти, зокрема, в абз. 4 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, де зазначено, що неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та від самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин [618]. Тобто головною ознакою продовжуваного злочину є єдність наміру для всіх вчинених дій. Таким чином, на підставі викладеного доцільно запропонувати визначити продовжуваний злочин проти власності як такий, що спрямований на неодноразове незаконне безоплатне вилучення чужого майна, складається із ряду тотожних злочинних дій (вчинюється одним способом), які мають загальну мету незаконного вилучення майна, з самого початку охоплюються єдиним умислом винного і становлять у своїй сукупності один злочин. Оскільки продовжуваний злочин має єдиний мотив та мету для всіх діянь, що його утворюють, він є одним злочином і має кваліфікуватися за однією статтею КК, не утворюючи повторності злочинів.

Відповідь на питання про те, чи має бути у продовжуваному злочині один чи різні потерпілі, у згаданій вище постанові Пленуму Верховного Суду України не надано, тобто при відповіді на нього доцільно виходити із змісту діяння. Так, у літературі виділяють два «класичні підходи» до кваліфікації діянь у випадках, коли особа краде щодня у різних осіб (наприклад, особа постійно вчиняє крадіжки,

збираючи кошти на придбання чогось, і сума коштів, необхідних для придбання цієї речі, є метою злочинця), або коли особа краде протягом одного дня (наприклад, у потягу, тобто заволодіває майном, «поки це вдається»).

Перший підхід до кваліфікації закріплює позицію, згідно з якою умислом винного в продовжуваному злочині повинна охоплюватися загальна установка на вчинення розкрадань загалом, тобто на вчинення розкрадань доти, доки вони не будуть припинені. За другим підходом, продовжуване розкрадання має місце лише тоді, коли єдиний умисел винного був спрямований на заволодіння визначеним за розміром, кількістю майном. Як наслідок, якщо умисел був спрямований на заволодіння майном, «поки це вдається», – продовжуваного злочину немає. Саме другий підхід, на думку деяких вчених, є правильним [18, с. 313], проте науковці пропонують доповнити його вказівкою на потерпілого, а саме уточнити, що потерпілий повинен бути єдиним. На переконання вчених, саме така вказівка може слугувати однією з базових ознак для розмежування продовжуваного й повторного посягання на власність.

Проте, на нашу думку, враховуючи викладене, доречно знов звернути особливу увагу на злочини проти власності, які вчиняють за допомогою електронно-обчислювальної техніки, особливістю яких є невизначене і досить велике коло потерпілих осіб. Зазначимо, що позиція, відповідно до другого підходу щодо проблеми потерпілого у продовжуваному злочині виключає можливість притягнення до відповідальності особи за вчинене як за продовжуваний злочин проти власності. На підставі викладеного можна дійти висновку, що перший підхід до кваліфікації діянь доцільно визнати найбільш оптимальним. Таким чином, вважаємо за доцільне запровадити певну кваліфікуючу ознаку до певних складів злочинів проти власності, а саме – масовий (сукупний) потерпілий. Запровадження цієї ознаки дасть змогу притягнути винних у вчиненні злочинів проти власності, які вчиняють за допомогою електронно-обчислювальної техніки щодо великого кола осіб, до таких заходів кримінальної відповідальності, які будуть адекватні суспільній небезпеці вчинених діянь.

Підтвердження нашої позиції можна знайти у п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5, де чітко визначено критерій розмежування продовжуваного злочину та сукупності злочинів. Так, не об'єднане єдиним умислом одержання кількох хабарів, кожен з яких не перевищує у 200 (500) разів неоподатковуваний мінімум доходів громадян, не може кваліфікуватись як одержання хабара у великому (особливо великому) розмірі, навіть якщо загальна їх сума перевищує останній. З огляду на це, послідовне одержання одного хабара у великому, а другого – в особливо великому розмірах належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за ч. 2 і ч. 3 ст. 368 КК України. За таких обставин маємо сукупність злочинів. У разі коли умисел службової особи при одержанні кількох хабарів був спрямований на збагачення у великих чи особливо великих розмірах (наприклад, при систематичному одержанні хабарів на підставі так званих «такс» або у формі поборів, данини тощо), дії такої особи потрібно розцінювати як один злочин і залежно від фактично одержаного – кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК України. У такому разі маємо справу з продовжуваним злочином.

Окремої уваги потребує питання щодо визначення предмета в продовжуваному злочині проти власності. Так, у спеціальній літературі дискутується питання щодо можливості кваліфікації протиправного діяння як продовжуваного розкрадання, у разі коли відбувається крадіжка різних предметів у одного потерпілого [18, с. 313]. Отже, постає питання, що слід розуміти під «характером предмета» у продовжуваному розкраданні?

Для відповіді на це запитання доцільно звернутися до позиції Пленуму Верховного Суду України щодо предмета посягання. Так, у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 р. № 15 зазначено, що об'єднані єдиним умислом діяння, що полягали в ухиленні від сплати різних видів податків, зборів, інших обов'язкових платежів або сплаті їх у неповному обсязі, необхідно

кваліфікувати залежно від наявності чи відсутності в них ознак єдиного продовжуваного злочину. На підставі наведеного зазначимо, що, хоча предмет протиправного посягання різний, проте у особи виник умисел на викрадення різного майна, який він, наприклад, фізично не здатен винести одночасно: має місце продовжуваний злочин проти власності.

Водночас злочини проти власності можуть утворювати так звану змішану множинність, яка полягає у співіснуванні повторності й сукупності, повторності й рецидиву. Відмежування поняття сукупності від повторності та рецидиву важливо як в теоретичному, так і в практичному сенсі, тому що, як відомо, різні норми кримінального закону регулюють повторне вчинення злочину і вчинення злочинів у сукупності. Аналіз спеціальної літератури довів, що з цього приводу позиція вчених є неоднорідною. Так, у підручнику з кримінального права 1948 р. зазначено: «Повторність можна розуміти і як рецидив, і як сукупність» [770, с. 546]. «Як і повторність, неодноразовість можна розуміти і як сукупність злочинів» [866, с. 90].

Окремої уваги потребує питання щодо рецидиву. Зокрема, поняття рецидиву було закріплено ще у 1924 р. Так, у протесті на вирок, винесений виїзною сесією губернського суду від 5 березня 1924 р., вказано, що «під рецидивом розуміється повторне вчинення злочинцем, уже судимим..., злочинного діяння впродовж певного терміну після відбуття покарання або звільнення від такого за амністією» [117]. Підтримуючи такий підхід, професор М. Д. Шаргородський свого часу вказував, що «в тих випадках, коли злочинець вчинив новий злочин після засудження й повного відбуття покарання за перший злочин, має місце рецидив» [853, с. 43].

У вищезазначеному протесті наголошено на значущості точного встановлення ознак рецидиву, тому що «підводить кілька однорідних злочинних діянь, скоєних злочинцем протягом певного часу, під поняття рецидиву або визнавати його аналогічним рецидиву без колишньої судимості підсудного, хоча б і у віддаленому минулому, не можна, оскільки поняття рецидиву як таке, що тягне за собою підвищення покарання, не допускає поширювального тлумачення» [117].

Подібне поняття рецидиву містилося в спеціальній літературі та закріплювалося в законодавстві й у подальшому.

Сьогодні чинний кримінальний закон містить розділ VII Загальної частини, де закріплено поняття рецидиву (ст. 34 КК України). У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7 зазначено, що вчинення особою двох або більше злочинів може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність (наприклад, вчинення грабежу особою, яка раніше вчинила крадіжку), повторність і рецидив (наприклад, вчинення вимагання особою, яка має судимість за шахрайство). Таку змішану множинність утворюють: два або більше розкрадання, передбачені різними статтями КК України; два або більше розкрадання, передбачені різними частинами однієї статті КК України; змішану повторність і рецидив утворюють посягання за умови вчинення нового умисного злочину проти власності особою, яка має судимість за умисний злочин.

Враховуючи викладене, доцільно звернути увагу ще на одне питання: у КК України 2001 р. законодавцем в основу розмежування видів рецидиву покладено низку ознак: категорія злочинів, число судимостей, вид вини тощо. Таким чином, розділ VI Особливої частини КК України (на відміну від КК 1960 р.) не містить таких кваліфікуючих ознак, які були поєднані з особою злочинця, а саме законодавець відмовився від такої кваліфікуючої ознаки злочинів проти власності, як особливо небезпечний рецидивіст, акцентуючи не на особі злочинця, а на вчиненому ним злочині.

На нашу думку, обґрунтованість і виваженість такої позиції може бути піддано сумніву. На це вказують статистичні дані й наукові дослідження, якими обґрунтовано, що особи, які займаються різними видами злочинної діяльності, є скоріше винятком, ніж правилом, а отже, так звані «універсальні» злочинці становлять відносно невелику частку серед загальної сукупності.

Зокрема, в кримінологічній літературі існують кілька варіантів типології злочинців. Одна з них розподіляє злочини за двома підставами: 1) за характером

вчинених злочинів; 2) за глибиною та стійкістю антисоціальної спрямованості. За першою підставою виділено так званих корисливих злочинців, які вчиняють злочини проти власності ненасильницьким способом; корисливо-насильницьких злочинців (грабіжники, вимагачі тощо); осіб, які при вчиненні злочину виявили правовий нігілізм, громадянську неповагу, а також не виконали свої громадянські, службові та професійні обов'язки. Залежно від глибини та стійкості антисоціальної спрямованості, серед інших виділяють злісних злочинців, які ведуть злочинну діяльність «на професійній основі». До них відносять професійних злочинців, рецидивістів, лідерів організованих злочинних груп тощо [266, с. 87]. Тому доречно вести мову про злочинних особистостей, які займаються так званою «професійною» злочинністю проти власності, яка має свою сформовану й шановану у відповідних колах ієрархію.

До таких найпоширеніших «професійних» злочинів відносять: корисливі, корисливо-насильницькі, а в сучасний період – і кіберзлочини проти власності тощо. Враховуючи це, доречно говорити й про підвищену частоту тих чи інших особистісних якостей серед осіб, які неодноразово засуджені за злочини проти власності, порівняно з особами того ж віку та соціального стану, які є несудимими або судимими за вчинення інших злочинів. Так, більшості з таких професійних злочинців («зłodіям у законі») властива психологія користоловців, ділків, пристрасть до наживи, прагнення до швидкого накопичення багатства будь-яким шляхом без врахування того, що їхні діяння можуть заподіювати часом серйозні збитки як окремим особам, так і економіці України загалом [141].

Серед таких осіб, що вчиняють злочини проти власності, порівняно високий рівень освічених осіб. Враховуючи це, до специфічної категорії такого роду правопорушників варто віднести осіб, що вчиняють злочини проти власності за допомогою використання електронно-обчислювальної техніки, так звані кіберзлочини. Більшість таких злочинців мають вищу або незакінчену вищу технічну освіту (53,7%), іншу вищу або незакінчену вищу освіту (19,2%) [640]. Проте, характеризуючи осіб, які вчиняють кіберзлочини проти власності,

необхідно відзначити основну особливість: у кіберзлочинність втягнуто широке коло осіб – від висококваліфікованих фахівців до дилетантів.

Так, вітчизняні й зарубіжні дослідження дають змогу намалювати портрет типового кіберзлочинця, тобто відповідний профіль цього соціального типу такий: йому в середньому 30 років, за освітою – інженер у галузі електроніки й математики або програміст, але існують випадки, коли злочинці взагалі не мають ніякого технічного досвіду. Крім цього, особи не перебувають на обліках в ОВС і взагалі не мають кримінального минулого. Згідно з результатами дослідження, абсолютна більшість засуджених рецидивістів, які вчиняють злочини проти власності, у тому числі кіберзлочини, – чоловіки (97%). Серед них переважають особи віком від 30 до 45 років (46,5%), а також від 16 до 30 років (37,8%) [449]. Такі злочинці часто обіймають відповідальні посади та мають спеціальні знання щодо найновіших технологій.

Результати вивчення розглянутих судами кримінальних справ дають змогу констатувати, що останніми роками лише 15–18% злочинних груп рецидивістів визнаються організованими групами або злочинними організаціями, оскільки в абсолютній більшості до початку вчинення злочинів проти власності має місце проста змова. Таким чином, злочинним групам рецидивістів не часто притаманні ознаки організованості, консолідації, ретельного планування «сценарію» вчинення злочину, розподілу ролей тощо [39].

Проте, слід зазначити, що кіберзлочини проти власності, на відміну від традиційних способів, переважно вчиняє організована група, що пояснюється тим, що організованим злочинним угрупованням, які мають широке коло впливу, не становить великих проблем, наприклад, перевести гроші на закордонні банківські рахунки. Розробка дієвих заходів щодо протидії такому виду злочинності вкрай необхідна сьогодні.

Водночас необхідно вказати на ще одну проблему, про яку на початку ХХ ст. вказував професор В.І. Куфаєв: «Однією з найхарактерніших особливостей повторно звинувачуваних осіб є те, що більшість з них почали вчиняти перші злочини у ранньому віці» [399, с. 107]. Це спостереження залишається

справедливим і дотепер, оскільки понад трьох чвертей рецидивістів вчинили свій перший злочин у неповнолітньому віці. Загалом, зазначені рецидивісти – це особи молодого віку, оскільки найбільшу частку становлять рецидивісти у віці від 26 до 30 років [39]. Показовим прикладом наведеного є легендарний рецидивіст – російський «злочин у законі» Япончик, який був визнаний у кримінальному світі вже у 34 роки.

Хоч викладені показники розходяться з «класичним» поглядом на рецидивістів як на осіб більш старшого віку, проте виявлений факт є відбиттям сучасної тенденції розвитку рецидивної злочинності загалом – омолодження явища рецидивізму, у тому числі за рахунок появи нових способів (віртуальних) вчинення традиційних злочинів проти власності – кіберзлочинів. Зазначений факт вказує й на те, що сьогодні злочинна «кар'єра» багатьох рецидивістів набирає значних обертів, починаючи з неповнолітнього віку (10–14 років). Як правило, злочинна «кар'єра» «середньостатистичного» рецидивіста (частка яких у виборці становить близько 70%) триває усе життя та нараховує приблизно 5–6 засуджень, тривалість яких 25–30 років [39], тобто доцільно вести мову про особливо небезпечних рецидивістів, які становлять найбільшу загрозу, в діяннях яких чітко виражені корисливий мотив та мета, і які володіють стійкими злочинними навичками.

Особливо небезпечний рецидивіст – термін, який використовувався у КК України 1960 р. і стосувався особи, яка мала неодноразові судимості за тяжкі злочини. Визнання особи особливо небезпечним рецидивістом здійснювалося судом за наявності передбачених законом (ст. 26 КК 1960 р.) судимостей, які ця особа мала до притягнення її до кримінальної відповідальності, зокрема, за злочин проти власності. Суд при цьому мав враховувати особу винного, ступінь суспільної небезпеки вчинених ним злочинів, їх мотиви, ступінь і характер участі у вчиненні злочинів цієї групи тощо.

Визнання особи особливо небезпечним рецидивістом тягнуло більш суворі правові наслідки в разі притягнення її до кримінальної відповідальності за новий злочин, вчинений після або під час відбування покарання. Зокрема, вчинення злочину особливо небезпечним рецидивістом розцінювалось як кваліфікуюча або

особливо кваліфікуюча ознака складів злочинів проти власності, а саме: крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, вимагання тощо.

На підставі викладеного, у зв'язку з стрімким розвитком та поширеністю у сучасному періоді злочинів проти власності (кіберзлочинів проти власності тощо), задля розробки дієвих заходів запобігання рецидивним злочинам проти власності, у тому числі таким, що вчиняються у складі організованих злочинних груп, вбачається за доцільне впровадження такої кваліфікуючої ознаки складів злочинів проти власності, яка б характеризувала особу злочинця, а саме – особливо небезпечний рецидивіст – в особливо кваліфікованих складах крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, заволодіння майна шляхом шахрайства з фінансовими ресурсами, вимагання тощо. Тим більше, що чинний кримінальний закон містить окремі склади злочинів проти власності, де особливо кваліфікуючою ознакою названа спеціальна повторність, а саме: «вчинене особою, раніше судимою за злочин передбачений цією статтею» (ч. 2 і ч. 4 ст. 197¹ КК України).

Загальною кваліфікуючою ознакою злочинів проти власності є ознака за формою співучасті, яка врахована майже в усіх складах злочинів проти власності, крім складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, що не містить кваліфікованого складу взагалі. Як зазначав П. Ф. Тельнов, норма Загальної частини про співучасть «є, власне кажучи, ключем для розуміння законодавчої характеристики окремих складів спільної злочинної діяльності» [731, с. 13].

Поняття таких кваліфікуючих ознак злочинів проти власності, як вчинення їх групою осіб, за попередньою змовою групою осіб та організованою групою осіб, закріплені у ст. 28 КК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 28 КК України злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо в ньому брали участь кілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Таким чином, злочин не може бути кваліфікований як вчинений групою осіб, коли він виконується лише однією особою з використанням технічних засобів, тварин, сил природи тощо. Кожен з учасників такої групи виступає як виконавець злочину, тобто кожен з її учасників бере участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, діє як виконавець або співвиконавець. Статті, що передбачають відповідальність за

злочини, вчинені групою осіб, безпосередньо інкримінують учинення злочину лише тим, хто повністю або частково виконує дії, описані в диспозиції статті розділу VI Особливої частини, – виступає як виконавець або співвиконавець злочину.

Зокрема, в одній з постанов Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 [617] зазначено, що виконавцями у груповому злочині визнаються лише ті особи, які діяли спільно з умислом і безпосередньо брали участь у власне процесі злочинного посягання. Проте, у злочині проти власності, вчиненому групою осіб, можуть брати участь і особи, які виконували організаторські, підбурювальні або пособницькі функції. Так, їх дії у такому разі доцільно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27 КК України та відповідною статтею розділу VI Особливої частини КК України, яка передбачає такий злочин, вчинений групою осіб.

Щодо ступеня згуртованості учасників групи зазначимо, що учасники групи діють погоджено, проте попередня змова між ними не обов'язкова. Зокрема, погодженість дій учасників групи передбачає спрямованість посягання на власність щодо одного і того самого потерпілого чи потерпілих, взаємну допомогу, використання однотипних способів вчинення злочину проти власності тощо.

Погодженість дій учасників групи може виникнути як на підставі попередньої домовленості, так і без неї. Група може утворитися у силу того, що попередня поведінка учасників давала підстави розраховувати на взаємне сприяння у вчиненні злочину, а може виникнути і в процесі виконання посягання. Оскільки, як відзначалося вище, кожна наступна (вища) форма співучасті охоплює собою попередню, за частиною статті розділу VI Особливої частини КК України, яка передбачає вчинення злочину групою осіб, кваліфікується як злочин, вчинений групою як осіб, що діяли без попередньої змови, так і тих, які діяли за такою змовою.

У восьми складах злочинів проти власності (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192 КК України) як загальну кваліфікуючу ознаку передбачено «за попередньою змовою групою осіб»,

поняття якої визначено у ч. 2 ст. 28 КК України. Зокрема, для її висвітлення доцільно порівняти ознаки цієї форми співучасті з ознаками вищерозглянутої форми. Так, по-перше, звертаємо увагу на те, що, на відміну від простої групи, цьому виду групи притаманні: а) спільне вчинення злочину (а не участь у вчиненні злочину); б) відсутність вказівки на те, що учасники є виконавцями; в) наявність домовленості про спільне вчинення злочину заздалегідь, тобто до початку злочину.

Враховуючи викладене, зазначимо, що сьогодні теоретиків і практиків турбує те, що у ч. 1 ст. 28 КК України, де розкривається поняття групи осіб, ідеться про виконавців злочину, а в ч. 2 ст. 28 КК України, тобто стосовно дій групи осіб за попередньою змовою, види співучасників не названі [18]. Викладене свідчить, що існує обґрунтований підхід законодавця, який не обмежує «групу осіб за попередньою змовою» лише співвиконавством, а має на увазі й співучасть із розподілом ролей, що підтверджується теорією та практикою.

На нашу думку, наявність попередньої змови трансформує зміст поняття такої групи порівняно з простою групою (яка діє без попередньої змови). Так, вирішальним є те, що змова нівелює роль окремого учасника – кожний із тих, хто діє відповідно до змови, в інтересах групи, виконуючи певні функції у спільному посяганні, прирівнюється до виконавця навіть і тоді, коли особисто не виконує об'єктивну сторону злочину. Інакше кажучи, у групі, яка вчиняє злочин проти власності за попередньою змовою, кожний її учасник відповідає як виконавець, залежно від характеру виконуваної у спільному злочині ролі.

На підставі викладеного доцільно вказати, що група осіб за попередньою змовою – це група співвиконавців. Про це йдеться й у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», в якій висловлена саме така позиція. Проте, більш чітко висловлювання з цього приводу міститься у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 вересня 2009 р. № 10, де у п. 24 зазначено, що «злочин визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення кількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення.

Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину».

Виконавцем злочину із спеціальним суб'єктом може бути лише особа, наділена ознаками такого суб'єкта. Зокрема, спеціальний суб'єкт передбачений у ст. 191 КК України, а саме: ч. 1 ст. 191 – особа, якій ввірене майно або у віданні якої перебуває майно, та ч. 2 ст. 191 – службова особа. Інші особи, які допомагають спеціальному суб'єкту вчинювати злочин, навіть якщо вони виконують частину дій, що становлять об'єктивну сторону злочину, виступають співвиконавцями такого злочину.

Якщо має місце ексцес виконавця, згідно з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2, при ексцесі виконавця, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу злочинних дій і вчинив більш тяжкий або інший злочин, за цей злочин повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за злочини, вчинені ними в межах домовленості, тобто дії тієї особи, яка вийшла за межі домовленості, слід кваліфікувати як вчинення «іншого» злочину, не обумовленого домовленістю, а дії інших осіб – як злочин, про вчинення якого була домовленість.

Із цього приводу у абз. 3 п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. зазначено: якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжку чи грабіж за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

Також доцільно зазначити, що про досягнення змови можна вести мову лише тоді, коли її учасники усвідомлюють характер вчинюваних дій, при цьому не

виключається технічний розподіл ролей, за якого, наприклад при крадіжці, одна особа виконує початкові дії, спрямовані на заволодіння майном (скажімо, забезпечує проникнення інших осіб у житло чи інше приміщення або сховище шляхом відмикання дверей), інша – безпосередньо вилучає майно тощо. Відповідно до закону не буде цієї ознаки у випадку, коли один із учасників групи, який брав участь у вчиненні таких злочинів, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене у зв'язку з неосудністю чи недосягненням певного віку, або якщо хтось із учасників змови не усвідомлює характеру планованих дій (наприклад, думає, що допомагає перевезти речі на інше місце). У цьому випадку про юридично значущу змову як ознаку цієї форми співучасті вести мову недоцільно.

Наявність попередньої змови тісно пов'язана зі спільністю вчинення злочину, оскільки учасники спільно вчиняють діяння, а суспільно небезпечний наслідок настає у зв'язку із спільністю дій співучасників. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. Якщо особа долучилася до вчинення злочину на стадії замаху, тобто безпосередньо під час вчинення посягання, має місце приєднання до вчинюваного злочину, а не вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Тому, як правильно зазначають у кримінально-правовій літературі, змова повинна мати місце не пізніше стадії замаху [71; 452].

Кількість учасників цієї форми співучасті зумовлена власне розумінням співучасті як спільної умисної участі кількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину, тобто учасників, як мінімум, двоє. Проте, як зазначалося, учасником може вважатися лише та особа, яка може виступати суб'єктом злочину; у разі вчинення злочину двома особами, одна з яких не може бути притягнена до кримінальної відповідальності у зв'язку з неосудністю, недосягненням віку, з якого настає кримінальна відповідальність, – кількісна ознака, необхідна для вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, буде відсутня.

Оскільки конструкція різних форм посягань на власність така, що вчинення їх групою осіб може кваліфікуватися як за ознакою вчинення їх групою осіб за попередньою змовою, так і за ознакою вчинення організованою групою, то відмежування групи осіб за попередньою змовою від організованої групи має вирішальне значення для правильної кваліфікації протиправного посягання на власність. Так, до організованих форм співучасті у злочинах проти власності належить організована група, поняття якої визначено у ч. 3 та ч. 4 ст. 28 КК України.

У спеціальній літературі висловлюється думка про те, що сучасне законодавче визначення організованої групи не досить чітке й конкретне, що породжує труднощі у з'ясуванні її змісту, встановленні відмінностей як між іншими формами співучасті, так і від неорганізованої співучасті. На підставі наведеного окремі вчені пропонують виключити із КК України частину 3, оскільки ознаки організованої групи збігаються як з ознаками групи осіб за попередньою змовою, так і з ознаками злочинної організації [252].

Проте, існує і протилежна, більш обґрунтована та доречна думка про те, що наведений аргумент не видається достатньо вагомим [789], адже наявність ознак, що збігаються, будь-яких явищ, предметів, процесів вказує лише на суміжність останніх і необхідність їх розмежування. Так, збіг окремих ознак групи за попередньою змовою і організованої групи зовсім не свідчить про те, що ці форми співучасті не мають своєї специфіки, не характеризуються особливостями, які обумовлюють необхідність їх самостійного існування, встановлення різних видів відповідальності за вчинені за їх наявності злочини.

Безперечно, злочини проти власності, що вчиняються у складі організованих груп, становлять собою феномен організованої злочинності та мають найбільший ступінь суспільної небезпеки серед усіх форм співучасті. У теорії кримінального права традиційно визнається, що організована група – це зброя вчинення злочинів, і кожний її член – не лише її складова частина, а й разом із тим та сила, яка озброєна цією зброєю: для досягнення злочинної мети організована група використовує своїх учасників, а учасники – групу [543; 843, с. 6]. Таким чином, дії

кожного члена організованої групи знаходяться у причинному (причинно-наслідковому) зв'язку з тією шкодою, яка настає у результаті вчинення групою злочинів. При цьому початковим пунктом розвитку процесу завдання шкоди вважається факт вступу члена організованої групи до її складу [110, с. 6; 395, с. 609; 768, с. 186].

Досліджуючи питання відповідальності співучасників, доцільно вказати, що, на думку деяких учених, які доречно зазначали, що учасник організованого злочинного угруповання повинен нести відповідальність за кожний злочин, учинений цим організованим злочинним угрупованням, якщо він прямо чи опосередковано входив до плану досягнення її злочинної мети. Неучасть у тому чи іншому конкретному злочині не звільняє члена організованого злочинного угруповання від відповідальності, оскільки членство саме по собі детермінує будь-який злочин з боку групи. Загальний характер умислу, що полягає у згоді на здійснення індивідуально-невизначених злочинних актів, є суб'єктивною передумовою інкримінування [11, с. 37; 395, с. 584–585]. У складі організованої групи всі учасники діють як єдиний механізм, як єдине ціле, саме тому при кваліфікації їх злочинних діянь роль кожного з них не потребує деталізації, хоча у матеріалах кримінальної справи, обвинувальному висновку та вироку суду, безперечно, повинно бути детально визначено, що саме кожний із учасників організованої групи вчинив.

Щодо критеріїв відмежування групи осіб з попередньою замовою від організованої групи зазначимо, що для кваліфікації за ознакою вчинення їх організованою групою не має значення, чи створювалась група лише для вчинення лише цього виду чи ще й інших злочинів. Тут важливо, щоб група, в складі якої було вчинено злочини проти власності, мала сукупність ознак, які характеризують її як організовану [18, с. 307]. У тому випадку, коли злочини проти власності було вчинено злочинною організацією, дії винних осіб слід кваліфікувати як викрадення, вимагання чи інший злочин проти власності, вчинений організованою групою, де організатори несуть відповідальність за всі злочини, вчинені такими об'єднаннями, якщо вони охоплювались їх умислом, а організатори злочинних

організацій – за наявності до того підстав – ще й за створення злочинної організації (ст. 255 КК України).

Згідно із ч. 3 ст. 28 КК України злочин проти власності вважається вчиненим організованою групою у тому випадку, коли посягання було вчинене трьома і більше особами, які попередньо організувалися у стійке об'єднання. У спеціальній літературі дискусійним є питання про те, чи можна вважати злочин вчиненим організованою групою, якщо учасники заздалегідь об'єдналися для вчинення лише одного злочину. Роз'яснення цього питання, які були вміщені у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13, ще більше ускладнили ситуацію. Так, у п. 9 цієї постанови закріплено, що під організованою групою належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання... «з метою вчинення ряду злочинів або лише одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки». Викладене фактично розширює законодавче розуміння організованої групи, хоча у КК України чітко зазначено, що організована група створюється для вчинення цього та іншого (інших) злочинів. Використання єднального сполучника «та» означає, що організована група планує вчинення хоча б двох злочинів. На підставі наведеного доцільно визнати, що однією з якісних ознак організованої групи слід називати об'єднання для вчинення кількох злочинів.

Організованій групі властива внутрішня стійкість, тобто наявність ієрархічної підпорядкованості, підлеглості. Особи, які вчиняють злочин у складі організованої групи, можуть діяти як співвиконавці, а можуть і виконувати ролі співучасників іншого виду (організатор, підбурювач, пособник тощо).

Вчинення злочину злочинною організацією кваліфікується виходячи із підходу, що застосовується на практиці, із посиланням на частину статті, яка містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою», і за ст. 255 КК України. Разом з тим таку оцінку дій винного навряд чи можна вважати правильною, адже, як справедливо зазначають у кримінально-правовій літературі, порушується принцип подвійного інкримінування: двічі враховується те, що

злочин вчинено злочинною організацією – і за ст. 255 КК України, і як кваліфікуюча ознака певного складу злочину [18, с. 308; 42]. З огляду на вказане, видається, що діяння, вчинені злочинною організацією, слід кваліфікувати за ст. 255 КК України без повторного врахування форми співучасті шляхом використання тієї частини статті, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою».

Сучасні структура й динаміка злочинності характеризуються постійним зростанням рівня організованої злочинності, яка з кожним роком набуває нових небезпечних форм. Зростаючі масштаби організованої злочинності є реальною загрозою безпеці держави та суспільства, тому що вона посилює свої позиції через монополізацію багатьох видів протиправних діянь, використовуючи відсутність надійних механізмів захисту ринкових відносин, активно укорінюється в нових економічних структурах, намагається зберегти пануюче становище в розподільчій сфері, заблокувати процес реформ.

Злочинна організація – найнебезпечніша форма співучасті, яку теорія кримінального права визначає як стійке об'єднання двох чи більше осіб, що умисно згуртувалися для вчинення злочинів, які становлять особливу суспільну небезпеку, та забезпечення умов, необхідних для здійснення злочинної діяльності його учасниками, навіть якщо злочинної мети не було досягнуто [450, с. 216].

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України (зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 р. № 270-VI) злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням кількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Проте, деякі вчені зазначають, що нормативне визначення поняття «злочинна організація» є загальною умовою відповідальності лише в контексті діянь, визначених ч. 1 ст. 255 КК України. Саме такою є позиція Пленуму Верховного Суду України та деяких науковців із зазначеного питання. Наприклад, у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 [615] роз'яснено, що злочинною організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи лише одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. У п. 10 цієї постанови наголошено, що злочинну організацію слід вважати створеною, якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації.

Як зазначено в юридичній літературі, поняття злочинної організації в теорії кримінального права суперечливе, не зовсім досконалим є і його законодавче визначення. Крім того, через неповноту і недостатню чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації це поняття розкривається науковою доктриною еkleктично, безсистемно [6; 313; 349; 788].

У супереч поширеній у теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається, зокрема під час послідовності викладення, таким ознакам, як стійкість, кількісний склад, ієрархічність тощо, виокремлюються такі ознаки: а) первинна, основна/суттєва та системотвірна ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація», яка з огляду на етимологічне значення стосовно першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури; б) чисельність (кількісний склад) як нормативна ознака злочинної організації з урахуванням законодавчих доповнень та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо ч. 4 ст. 28 КК

охоплює п'ять або більше осіб чи дві або більше структурних частин; в) ієрархічність злочинної організації має самостійне нормативне значення та виконує особливу роль під час оцінки структури злочинної організації, а також певною мірою відображається/позначається на її стійкості; г) спрямованість на зайняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, при цьому формами її (злочинної діяльності) виявлення виступають: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації та проведенні сходки злочинців, установленні контролю над деякими сферами злочинної діяльності, вирішенні конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо; забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування та функціонування таких формувань (фінансування злочинної діяльності, її побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, приховування злочинної діяльності тощо; безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації) тощо.

Як наголошено в Указі Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011 [603] організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору. Україна стає об'єктом зростаючої заінтересованості міжнародних злочинних угруповань. Зокрема, організовані групи й злочинні організації продовжують контролювати левову частку тіньового капіталу, протиправну діяльність, пов'язану із розкраданням бюджетних коштів, тощо. Організовані злочинні угруповання дедалі частіше прагнуть використовувати Інтернет і новітні інформаційно-комп'ютерні технології для досягнення своїх кримінальних цілей.

Злочини проти власності, що вчиняються у складі злочинної організації, становлять феномен організованої злочинності та мають найбільший ступінь суспільної небезпеки серед усіх форм співучасті. Таким чином, на підставі вищенаведеного, вбачається за доцільне запропонувати ввести відповідну

кваліфікуючу ознаку до складів злочинів, передбачених ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК України.

Наступною загальною кваліфікуючою ознакою є та, що залежить від розміру завданої матеріальної шкоди. Так, розмір завданої матеріальної шкоди виступає кваліфікуючою ознакою у складах таких злочинів проти власності, як: із заподіянням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 197¹ КК України); вчинення у великих розмірах (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 1 ст. 194 КК України); вчинення у особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України).

Кваліфікація протиправного діяння проти власності у перелічених складах відбувається залежно від розміру вилученого майна та полягає у поділі посягань на види, а саме: дрібне, істотне, значне, у великому розмірі, у особливо великому розмірі. Розмір, до якого посягання вважається дрібним, визначений у КпАП, відповідно, значний, великий і особливо великий розміри визначені у КК України.

При встановленні майнової шкоди в процесі кваліфікації злочинів проти власності застосовуються ряд нормативно-правових актів, що регулюють питання оцінки майна [586; 598; 600; 607; 608]. Зокрема, із них впливає, що викрадення є дрібним, якщо його розмір не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; значна шкода визначається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому заподіяні збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у великих розмірах – в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину; в особливо великих розмірах – в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Починаючи з 1 січня 2011 р., відповідно до прийнятого ПК України змінився порядок розмежування крадіжки, що передбачає кримінальну відповідальність, і дрібної крадіжки, за яку настає адміністративна відповідальність. Так, за

ст. 185 КК України настає кримінальна відповідальність при вчиненні крадіжки майна у випадках, якщо крадіжка майна є не дрібною.

Відповідно до ст. 51 КпАП крадіжка чужого майна вважається дрібною, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX ПК для цілей кваліфікації вчиненого за нормами адміністративного та кримінального законодавства встановлюється на рівні соціальної пільги.

Соціальна пільга за пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 ПК дорівнює розміру прожиткового мінімуму для працездатних, який встановлюється на 1 січня звітного року. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» з 1 січня 2016 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1378 грн. Таким чином, у 2016 р. кримінальна відповідальність настає, якщо вартість викраденого чужого майна перевищує 137,8 грн. Відповідно, крадіжка буде вважатись дрібною, а відповідальність згідно зі ст. 51 КпАП наставатиме, якщо вартість такого майна на момент вчинення не перевищує цієї суми.

Проте, зазначений підхід до визначення розмірів розкрадання підтримують не всі вчені. Так, під сумнів ставиться як вартісний критерій, взятий за основу законодавцем – неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – нмдг), так і конкретна цифрова величина (кількість нмдг) [20; 444]. На вказану проблему неодноразово звертали увагу у кримінально-правовій літературі.

Очевидно, що прив'язка до соціально-економічних величин є недоліком кримінального закону, адже ці величини безпосередньо залежать від економічних, політичних, соціальних впливів тощо. У зв'язку з викладеним у спеціальній літературі [59, с. 574–575; 177; 496] висловлюється слушна пропозиція щодо необхідності фіксації законодавчих параметрів або орієнтирів встановлення майнової шкоди, заподіяної злочином, а також доцільності уніфікації змістової термінології, що використовується в кримінальному законі, що сприятиме підвищенню ефективності приписів з таким наслідком.

Викладене потребує окремого дослідження за межами цієї праці, тому вбачається за доцільне перейти до визначення змісту поняття «значна шкода». Зокрема, згідно з п. 2 примітки до ст. 185 КК України, у ст. 185, 186, 189 та 190 КК України значна шкода визначається із урахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому завдані збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, незважаючи на законодавче визначення поняття «значна шкода», ця ознака значною мірою залишається оціночною, а кримінальний закон лише вказує на два критерії, за допомогою яких ця ознака має визначатися на практиці.

Перший критерій передбачає необхідність при визначенні значної шкоди враховувати матеріальне становище потерпілого, при цьому така можливість, знову ж таки, обмежена зазначеними вище рамками суми заподіяних потерпілому збитків. Другий із них стосується розміру завданих потерпілому збитків – сума незаконно вилученого майна, яка дає підстави визнавати відповідний злочин проти власності таким, що заподіяв значної шкоди потерпілому, має становити від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це означає, що у будь-якому разі заподіяння потерпілому збитків на меншу (до ста) чи більшу (понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) суму не може визнаватися значною шкодою. Тому відносно першого випадку дії винної особи за відсутності інших кваліфікуючих ознак потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 185 КК України, ч. 1 чи ч. 2 ст. 186 КК України, ч. 1 ст. 189 та ч. 1 ст. 190 КК України, а у другому – за ч. 4 або ч. 5 ст. 185 КК України, ч. 4 або ч. 5 ст. 186 КК України, ч. 4 ст. 187 КК України, ч. 2 ст. 188 КК України, ч. 3 або ч. 4 ст. 189 КК України, ч. 3 або ч. 4 ст. 190 КК України, ч. 4 або ч. 5 ст. 191 КК України.

У п. 25 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 вказано, що розмір майна, яким заволоділа винна особа внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці [618]. Зауважимо, що окремі вчені вказують на те, що Верховний Суд України використовує невдале словосполучення – «розмір майна, яким заволоділа

особа», тому що така конструкція фактично має інше семантичне наповнення, адже розмір майна – це і розмір одягу, розмір взуття тощо [18, с. 276]. Безперечно, у роз'ясненні Верховного Суду України доцільно було б використовувати поняття «вартість майна», яка виражається у його грошовій оцінці. Вартість майна, у свою чергу, визначатиметься виходячи із кількості майна та його ціни. Таким чином, доречно вказати, що під час визначення розміру заподіяної злочинами проти власності шкоди доцільно враховувати вартісний критерій, який враховує ціновий і кількісний критерії.

Великий та особливо великий розміри як обставини, що обтяжують вчинення злочинів, передбачені ст. 185–191 КК України, також визначаються кримінальним законом. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 185 КК України, у ст. 185–191 КК України вчиненим у великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. Згідно з п. 4 примітки до ст. 185 КК України, у ст. 185–187 та ст. 189–191 КК України вчиненим в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. Таким чином, розмір майна, яке вилучив чи яким заволодів винний внаслідок учинення відповідного злочину, визначається лише його вартістю, яка виражається у грошовій оцінці (ціні) конкретної речі.

При визначенні вартості викраденого майна, а також майна, яким винний протиправно заволодів у інший спосіб, та розміру матеріальних збитків доцільно керуватися нормами законодавства про ціни й ціноутворення та спеціальних нормативно-правових актів, якими передбачено порядок визначення розміру шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації викраденням, нестачею, умисним знищенням, умисним псуванням матеріальних цінностей тощо [586; 598; 600; 607; 608; 621]. Аналіз законодавства вказує на те, що вартість викраденого майна визначається за роздрібними, закупівельними чи іншими цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином

збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. При цьому застосовуються встановлені для цих випадків нормативно-правовими актами кратність, коефіцієнти, індекси тощо. Роздрібними визнаються не лише державні фіксовані ціни, а й регульовані, а також договірні (вільні) ціни, за якими товари реалізуються.

У справах про викрадення чужого майна, коли заподіяні підприємству, установі, організації матеріальні збитки стягуються із застосуванням кратності тощо (ст. 135 КЗпП), дії винних за ознакою вчинення крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем у великому або особливо великому розмірах у всіх випадках повинні кваліфікуватися виходячи з вартості викраденого, яка визначається залежно від виду продукції за роздрібними (закупівельними) або іншими цінами.

Оскільки на підприємствах громадського харчування і в комісійній торгівлі вартість викраденого визначається за цінами, встановленими для продажу (реалізації) цієї продукції та товарів, розмір викраденого, що має значення для кваліфікації вчиненого, визначається виходячи з цієї вартості. Відносно викрадення, вимагання приватного майна, його привласнення, розтрата чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, розмір заподіяних потерпілому збитків слід визначати виходячи з вартості майна на момент вчинення злочину за роздрібними (закупівельними) цінами. Викладене стосується й тих випадків, коли вилучені у потерпілого предмети були створені ним внаслідок трудової діяльності [18]. Якщо потерпілий придбав майно за ринковими чи комісійними цінами, вартість повинна визначатися виходячи з цих цін на час вчинення злочину. За відсутності цін на майно його вартість може бути визначена шляхом проведення експертизи.

Вчинення особою кількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий розмір, може кваліфікуватися як викрадення, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем у великих чи особливо великих розмірах

лише у тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі.

Викладене також стосується вчинення за таких обставин вимагання, що заподіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах. Якщо при цьому умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично незаконно вилученого майна. Якщо умисел винного був спрямований на заволодіння майном у великих або особливо великих розмірах, але не був реалізований до кінця з причин, які від нього не залежали, вчинене слід розцінювати як замах на викрадення, вимагання чи інше заволодіння майном відповідно у великих чи особливо великих розмірах.

При вчиненні посягання на власність групою осіб за попередньою змовою або організованою групою осіб розмір визначається за вартістю всього незаконно вилученого майна. Таким чином, якщо розмір такого майна був великим чи особливо великим, то всі учасники несуть відповідальність за викрадення, шахрайство, привласнення, розтрату, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене у великому або особливо великому розмірах, чи вимагання, що заподіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах.

Традиційно у теорії кримінального права виділяють також кількісний критерій, який передбачає врахування кількості викрадених речей [19; 404]. Залежно від того, яке конкретно майно вилучене, кількісний критерій виявляється у підрахунку кількості вилучених речей, ваги (кілограми, грами тощо), об'єму (літри), довжини тощо. Зокрема, цей критерій для кримінально-правової кваліфікації має суттєве значення, тому що кількість викраденого майна є складовою вартісного критерію. Тому міркування про те, що кількісний критерій під час визначення вартості викраденого майна не враховується, навряд чи доцільно визнавати обґрунтованими [497].

Проведений аналіз дає підстави вказувати на доцільність під час визначення вартості викраденого майна керуватися вартісним критерієм, який охоплює врахування ціни одиниці викраденого майна і кількості викраденого майна. Проте,

для одноманітного розуміння цього критерію можливо було б доцільним його формалізувати.

Особливим видом кваліфікуючих ознак, залежно від розміру завданої матеріальної шкоди, є заволодіння чужим майном, що завдало значної шкоди потерпілому. Цей вид, порівняно із іншими видами, має ряд характерних, властивих лише йому ознак, а саме: для встановлення наявності цієї ознаки необхідно враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні критерії. Проте, перш ніж перейти до з'ясування змісту цих критеріїв, потрібно зупинитися на недоліку, допущеному законодавцем. Так, із законодавчої редакції ч. 2 примітки до ст. 185 КК України вбачається, що значна шкода визначається із урахуванням матеріального становища потерпілого. Як наслідок – виникає логічне питання, кого мав на увазі законодавець, вживаючи термін «потерпілий»: лише фізичних осіб, чи і фізичних, і юридичних осіб. Очевидно, що у випадку констатації того, що законодавець цю диференціюючу ознаку застосував лише для потерпілих – фізичних осіб, доцільно вести мову про пріоритетність охорони приватної власності.

У зв'язку з наведеним окремі вчені наголошують на проблемах при кваліфікації злочинів проти власності [494, с. 224–225], вказуючи, що у разі коли окремі співучасники припускаються помилки у визначенні фактичних обставин справи, наприклад, двоє злодіїв вилучають комп'ютер: один думає, що він належить державній організації, а другий – що комп'ютер є власністю громадянина, то дії першого злодія слід кваліфікувати як крадіжку за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК України), а дії другого – як крадіжку, вчинену за попередньою змовою групою осіб, і таку, що заподіяла значну шкоду потерпілому (ч. 3 ст. 185 КК України).

Зокрема, погоджуючись із тим, що законодавець не досить вдало пояснив досліджувану диференціюючу ознаку у КК України, зазначимо, що у термін «потерпілий» у кримінально-процесуальному і кримінальному праві закладають різний зміст. У зв'язку з цим слушною є думка вчених [676, с. 61], які порівнюючи поняття «потерпілий» у кримінальному праві та кримінальному процесі, вказують,

що потерпілим як суб'єктом кримінального процесу визнається лише фізична особа; потерпілим від злочину може бути й юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство взагалі.

Видається, що для забезпечення одноманітності наукових позицій щодо означеної проблеми законодавцю доцільно сформулювати поняття значної шкоди, використовуючи однакові підходи щодо визначення шкоди у великому та особливо великому розмірах.

Однією з особливо кваліфікуючих ознак злочинів проти власності кримінальний закон визначає вчинення цих злочинів з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Характерною особливістю цієї кваліфікуючої ознаки є те, що вона передбачена у наступних складах викрадень: крадіжці (ч. 3 ст. 185 КК України), грабежі (ч. 3 ст. 186 КК України) та розбої (ч. 3 ст. 187 КК України). Сьогодні серед науковців ведеться дискусія щодо змісту кожного із вжитих законодавцем термінів: «проникнення», «житло», «інше приміщення», «сховище».

Зокрема, семантичне значення терміна «проникнення» – пробиратися, прокрадатися [85, с. 1161]. Судова практика розглядає проникнення як незаконне вторгнення будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає можливість винній особі викрасти майно без входження до житла, іншого приміщення чи сховища тощо.

Традиційно у теорії кримінального права [501, с. 560] поняття «проникнення» тлумачиться на підставі постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, де під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає можливість винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Проте, необхідно зазначити, що у постанові для позначення дії у проникненні вжито термін «вторгнення» [618]. На вказане як на недолік звертають увагу ряд вчених [237, с. 157; 337, с. 150; 653], які слушно зауважують, що проникнення і вторгнення – не тотожні поняття, а співвідносяться як частина і ціле. Проте, у правозастосовній практиці часто не зважають на точний зміст термінів і ототожнюють проникнення із вторгненням [629; 669], що, на нашу думку, є помилкою.

Таким чином, викладене дає підстави вказувати, що проникнення і вторгнення не є тотожними – вони співвідносяться як частина і ціле, оскільки вторгнення – це лише насильницьке проникнення, яке передбачає застосування насильства до власника чи інших осіб. Тому для оптимального розуміння змісту проникнення слушною є пропозиція виділяти суб'єктивні і об'єктивні ознаки проникнення [18, с. 346]: суб'єктивні ознаки – усвідомлення незаконності проникнення та мета, з якою вчинюється проникнення (бажання викрасти майно); об'єктивні ознаки проникнення – факт потрапляння до житла, іншого приміщення чи сховища, вчиненого певним способом. Заслуговує на підтримку також позиція окремих вчених щодо відмови від використання єдиної кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину, поєднане з проникненням у житло, приміщення або інше сховище» [286, с. 10] у зв'язку з різною суспільною їх небезпекою.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на нашу думку, оптимальне визначення терміна «проникнення» надано у листі Верховного Суду України «Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєданого з проникненням у приміщення» від 29 січня 2013 р. № 223-161/0/4-13 [613] – під проникненням до будь-якого приміщення слід розуміти: а) фізичне входження, потрапляння до нього з метою заволодіння майном, що знаходиться в ньому; б) доступ до майна, що знаходиться в приміщенні, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає можливість заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.

Залежно від того, які фактичні ознаки складу суспільно небезпечного діяння будуть установлені, як ці ознаки будуть співвідноситися з ознаками складу

злочину, що містяться у кримінально-правовій нормі, та від того, як вони тлумачаться й застосовуються на практиці, можна виділити фізичний та юридичний (психологічний) критерії розуміння поняття «проникнення». Характерними рисами першого є: а) факт входження чи потрапляння у сховище; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до майна, яке там знаходилося), за яких відбулося входження чи потрапляння у сховище. Характерними рисами другого є: а) незаконність входження у сховище (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться майно, на заволодіння яким спрямовані її дії); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, зокрема факту незаконного проникнення (потрапляння чи входження) у сховище, передбачення наслідків свого діяння [100].

Проте, спосіб проникнення значення для кваліфікації не має; якщо внаслідок дій, спрямованих на проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища, було знищено чи пошкоджено майно, винний за наявності для цього підстав може додатково нести відповідальність за ст. 194 або ст. 196 КК України. У разі заподіяння внаслідок проникнення фізичної шкоди особам, які перешкоджали такому проникненню (охоронці, вахтери тощо), дії винних осіб за наявності для того підстав слід додатково кваліфікувати як злочин проти життя чи здоров'я.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої обтяжуючої обставини, слід з'ясувати, з якою метою особа опинилася у житлі, іншому приміщенні чи сховищі, а також коли у неї виник умисел на заволодіння майном. Така обставина має місце лише тоді, коли проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища здійснювалося з метою заволодіння чужим майном.

Не можна кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище дії особи, яка потрапила до житла, іншого приміщення чи сховища без наміру вчинити викрадення, а потім заволоділа чужим майном. Якщо вона потрапила у житло з відповідного дозволу, використавши для цього дійсний чи вигаданий привід, з метою викрадення майна чи заволодіння ним, її дії слід кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло. Не утворює цієї ознаки

викрадення майна з житла, іншого приміщення чи сховища особою, яка відповідно до свого службового становища, у зв'язку з роботою, правовим статусом, особливим характером діяльності підприємства, установи, організації була наділена правом безперешкодного доступу до них. Це, зокрема, стосується викрадення майна службовцями та робітниками з службових чи виробничих приміщень, в яких вони працюють, членами сім'ї – з житла, в якому вони мешкають, відвідувачами магазинів, ательє, виставок – з приміщень чи сховищ, де здійснюються продаж чи виставка товарів і доступ до яких є вільним для всіх бажаючих.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури показав, що на підставі ряду критеріїв виділяють такі види проникнення [18, с. 344]: а) за ознакою відкритості: відкрите і таємне; б) залежно від факту застосування насильства: насильницьке і без застосування насильства; в) залежно від наявності перешкод: з подоланням перешкод і «вільне»; г) залежно від кількості осіб, які вчиняють проникнення: одноособове і групове; д) залежно від входження всередину житла, приміщення чи сховища: фізичне проникнення і проникнення з використанням спеціальних знарядь (електронно-обчислювальної техніки тощо). Виходячи із вказаного розуміння проникнення доцільно виділити такі його ознаки: 1) незаконність; 2) факт вторгнення; 3) спосіб вторгнення; 4) мету, яку переслідує винний.

У спеціальній літературі також використовується термін «подвійне проникнення», яким позначаються випадки викрадення майна зі сховищ, що знаходяться у приміщеннях, у житлі тощо. Проте, формула кваліфікації показує, що ознака проникнення зазначається один раз, і таке проникнення розглядається як єдине посягання. Ця ознака враховується під час кваліфікації дій всіх співучасників, незалежно від того, проникали вони у приміщення чи виконували іншу функцію. Проте, за складної співучасті слід вказати, що викрадення із проникненням, як правило, усвідомлюється всіма учасниками посягання: організатор і підбурювач усвідомлюють факт проникнення, виходячи із змісту їх функцій, пособник – виходячи із характеру допомоги, яку він надає (передача

фомки, надання консультації щодо проникнення тощо). Разом з тим, якщо хтось із співучасників не усвідомлював того, що викрадення вчинюватиметься із проникненням, цю кваліфікуючу ознаку йому у вину ставити недоцільно [494, с. 224]. Тут має місце так зване різне усвідомлення фактичних обставин вчинюваного посягання, і дії співучасників можуть кваліфікуватися за різними частинами чи статтями КК України.

Для правильного з'ясування змісту розглядуваної кваліфікуючої ознаки доцільно провести більш докладне дослідження змісту кожного із термінів, використаних під час формулювання кваліфікуючої ознаки, а саме «житло», «інше приміщення» та «сховище».

Термін «житло» в українській мові означає приміщення, призначене для життя людей, або місце для перебування та проживання людей [685]. Визначення поняття «житло» у кримінальному праві пов'язане із виділенням основних ознак житла, керуючись якими можна чітко визначити, чи слід відносити те чи інше приміщення до житла. Так, відповідно до ст. 379 ЦК України житло – це житловий будинок чи житлове приміщення, які призначені для постійного (приватний будинок, квартира, кімната в будинку, квартирі чи гуртожитку) чи тимчасового (кімната в готелі, санаторії, казармі чи кубрику військовослужбовців, палата в лікарні чи іншому закладі охорони здоров'я, дачний чи садовий будинок, палатка, вагончик) проживання людей, а також ті їх складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкон, веранда, комора тощо). Те, що у визначенні однією з ознак визначено «призначені для постійного проживання», вказує на те, що такі приміщення мають бути віднесені до житлового фонду.

Відповідно до ст. 4 Житлового кодексу (ЖК) до житлового фонду включаються жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд); жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд); жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам

(фонд житлово-будівельних кооперативів); жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд); квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення). До житлового фонду включаються також жилі будинки, що належать державно-колгоспним та іншим державно-кооперативним об'єднанням, підприємствам і організаціям. Відповідно до Основ житлового законодавства Союзу РСР і союзних республік до цих будинків застосовуються правила, встановлені для громадського житлового фонду. До житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру. Не можуть визнаватися житлом приміщення, не призначені і не пристосовані для постійного чи тимчасового проживання (відокремлені від житлових будівель погребі, гаражі, інші будівлі господарського призначення).

Враховуючи зазначене, необхідно звернути увагу ще на одну проблему, а саме проблему відмежування жилого приміщення від нежилото. Зокрема, згідно з чинним законодавством основна відмінність житла від нежитлових будівель полягає у різному їх призначенні. Так, перші призначені для постійного чи тимчасового проживання фізичних осіб, та через таке призначення до них ставляться спеціальні вимоги щодо санітарно-технічного стану. Відповідно, у разі невідповідності нормам і стандартам таке житло підлягає зносу або переведенню у нежилий фонд [574]. Другі використовуються для потреб промислового характеру, як об'єкти інфраструктури, адміністративні заклади тощо. Право на переведення жилих будинків і жилих приміщень у нежилі закріплено у ЖК, проте порядок переведення житлового фонду у нежитловий на законодавчому рівні не визначений, тому в регіонах такі відносини регулюються локальними нормативно-правовими актами. Так, наприклад, у м. Києві діє Порядок переведення жилих будинків і жилих приміщень у нежилі у м. Києві, затверджений розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 1 жовтня 2002 р. № 1825. На підставі

викладеного доцільно зазначити, що житлом не може бути визнане приміщення нежитлового фонду.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25 грудня 1992 р. № 12 роз'яснено, що житлом визнаються складові частини житла, які використовуються для відпочинку, зберігання майна, задоволення інших потреб людини. Проте, у листі Верховного Суду СРСР від 23 червня 1983 р. № 01-16/31-83 житло визначено як передбачене для постійного або тимчасового проживання людей приміщення чи приміщення для ведення домашнього господарства, тобто житлом визнаються так звані суміжні з житлом приміщення (підвал, горище, сіни, комора тощо).

Фахівцями з цивільного та житлового права виокремлюються ряд ознак житла, що впливають із положень відповідного законодавства: віднесення в установленому законом порядку до житлового фонду, призначення для проживання людей; цивільне право ознаками житла визнає призначення і придатність для постійного проживання тощо.

На підставі таких ознак вченими запропоновано широке тлумачення цього поняття. Так, окремі науковці вказують, що житлом є не лише кімната, жилий будинок чи квартира, а й усі допоміжні приміщення, якими особа користується у повсякденному житті [314, с. 181]. Проте, окремі вчені виділяють широке і вузьке розуміння «житла». У вузькому розумінні ним є призначений для постійного проживання і визнаний цивільним правом різновид нерухомого майна як складова частина загальноправового, конституційного інституту житла у вигляді обраного місця, адресно-географічні координати якого визначають приміщення, спеціально призначене для вільного проживання людини; у широкому розумінні – це приміщення, яке призначене для постійного або тимчасово проживання людей, а також складові частини цих приміщень, які ними використовуються [93]. Викладений широкий підхід співпадає як із визначенням житла, що надане у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р., так і з підходом, інших вчених-

криміналістів, які визначають житло як «особистий будинок зі всіма приміщеннями і складові будинку; будь-яке житлове приміщення, яке належить до житлового фонду; будь-яке приміщення, яке не належить до житлового фонду, але використовується для тимчасового проживання» [442].

У свою чергу судова практика теж визначає поняття житла. Так, вітчизняний правозастосувач визнає житлом купе провідника, каюту члена команди морського чи річкового судна, будівельний вагончик, збірний будинок та іншу тимчасову споруду, яка спеціально пристосована і використовується для тривалого проживання людей.

Цікавий підхід щодо вирішення цього питання можна знайти у рішеннях Європейського суду з прав людини, які згідно з вимогами ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. [587] вітчизняними судами мають застосовуватися при розгляді справ, виходячи з тих позицій, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [319] та практика Європейського суду з прав людини є джерелом права.

Так, Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що ніщо у ст. 8 Конвенції та у рішеннях Суду не свідчить на користь того, що концепція «житла» має обмежуватися резиденцією, яка облаштована відповідно до чинного законодавства, та визнав, що захистом ст. 8 Конвенції охоплюється також на офіси (адвокатів, нотаріусів тощо), інші володіння особи (*Golovan v. Ukraine*, заява № 41716/06) та навіть циганські кибитки (шатра) (*Buckley v. the United Kingdom*, Reports 1996-IV).

Враховуючи зазначене, варто зауважити, що питання про віднесення чи невіднесення службового приміщення до житла є досить спірним і неоднозначним. З одного боку, якщо виходити з того, для якої мети з самого початку експлуатації було призначено таке приміщення, то у випадку віднесення його до службового приміщення житлом вважати його, мабуть, недоцільно. Проте, у випадку, якщо частина житла, житлового приміщення, включена до житлового фонду, використовується як службове приміщення, то воно, очевидно, у повному обсязі

(включаючи і службове приміщення) може розглядатись як категорія «житло». Це стосується також і тих спірних випадків, коли житло використовується як «офіс» приватними підприємцями, зареєстрованими за відповідною адресою.

Зауважимо, що термін «житло» в тлумаченні ЄСПЛ означає місце, де особа є «вдома». На нашу думку, таким підходом, вказується на важливість об'єкту (помешкання) для особи, задоволення її потреб, а не на характеристику самого об'єкту або відповідність певним вимогам [710; 819]. Проте, що стосується слова «житло», а саме «home» в англійському тексті, Суд відзначає, що в деяких державах-учасницях, а саме в Німеччині, воно поширюється на службові приміщення. Більш того, таке тлумачення повністю є співзвучним французькому варіанту тексту, оскільки слово «domicile» має навіть більш широке значення, ніж «home», і може поширюватись на робочий офіс на кшталт адвокатського. Відповідно, вузьке тлумачення слів «home» і «domicile» може призвести до такої самої нерівності, як і вузьке розуміння «особистого життя» (п. 30 рішення у справі «Німітц проти Німеччини»). Так, у справі «Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р. (заява № 11901/02) встановлено: «47. Оскільки Уряд заявив, що держава має більше повноважень у сфері обшуку офісних приміщень у порівнянні з обшуком житлових помешкань, Суд вважає недоцільним розпочинати дискусію з цього приводу, наслідок якої не матиме жодного стосунку до цієї справи». Суду було достатньо, що в будь-якому випадку (а це була спільна позиція) обшук офісу заявника призвів до порушення, у значенні ст. 8 Конвенції, його права на повагу до житла».

Враховуючи ряд рішень ЄСПЛ [522; 526; 556; 689; 886], необхідно зазначити, що у зв'язку з труднощами, які виникають у вітчизняного правозастосувача щодо розуміння поняття «житло», свого часу важливою новелою КПК України стало чітке визначення цього поняття, яке б відповідало розумінню «житла», надане у ст. 8 Конвенції. Так, у ч. 2 ст. 233 КПК України закріплено, що «під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і

правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового перебування в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення».

Практика ЄСПЛ також вплинула на те, що чинний КПК України поширює гарантії недоторканності житла і на «інше володіння особи», зокрема транспортні засоби, земельні ділянки, гаражі чи інші будівлі, приміщення «побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи» та передбачає заходи судового контролю. Проте, навіть таке широке розуміння «житла» є неповним, оскільки відповідно до практики ЄСПЛ воно включає, крім іншого, офіс компанії, якою керує приватна особа, а також зареєстровану контору юридичної особи, філії та інші приміщення, натомість визначення, запропоноване в КПК України, обмежується тим, що житло формально належить «особі», не згадуючи при цьому, якій саме: фізичній або юридичній [818, с. 159–160].

Враховуючи зазначене, необхідно вказати, що постановою Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 р. № 2 [594] докладно роз'яснюється, що треба розуміти під поняттям житло: 1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які, хоча й не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; 2) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); 3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо).

Ще одним важливим роз'ясненням вказаної вище постанови є те, як слід розуміти термін «інше володіння»: це такі об'єкти (природного походження та штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і

зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера схову вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо. Житловим будинком можна вважати будівлю, в якій вся чи не менше половини корисної площі зайнята житловими приміщеннями.

Окремі вчені певною вадою чинного законодавства називають відсутність вказівки на те, чи можна відносити до категорії «житло» самочинно збудовані будівлі, різного роду споруди (гараж, сарай), які використовуються для тимчасового чи постійного проживання. Мається на увазі той неоднозначний, з погляду закону, період часу, що триває до моменту, коли згідно зі ст. 376 ЦК України буде реалізовано передбачену можливість визнання судом права власності на самочинно збудовані житлові будинки [103]. Проте, відповідь на це питання можна знайти в інформації про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав, яку було обговорено та взято до відома 21 грудня 2012 р. на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [102], де закріплено, що «право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна); якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна в експлуатацію – з моменту прийняття його в експлуатацію». Подібна проблема існує й з ситуаціями проживання громадян у будинках, які за віком або з інших причин (повінь, землетрус, аварії тощо) втратили якість придатності для постійного проживання, у будинках, що загрожують обвалом. Убачається за доцільне розглядати ці категорії як житло, з певними особливими ознаками (наприклад аварійне, визначення якого надано у Проекті Житлового кодексу України від 4 вересня 2009 р. № 2307-д [624], де у п. 1 ст. 1 зазначено, що аварійне житло – житловий будинок, у якого надземні конструктивні елементи, фундамент (або будинок у цілому) не відповідають вимогам безпечної експлуатації або частково зруйновані та фізичний знос (у грошовому розрахунку) будинку

становить 81–100%). Таким чином, аварійні, самочинно збудовані будівлі, різного роду споруди (гараж, сарай), які використовуються для тимчасового чи постійного проживання, доцільно віднести до поняття «житло».

До житла також прирівнюються приміщення, не призначені для проживання, за умови, що вони утворюють із житлом єдине ціле, тобто фізично пов'язані з житлом. Про це йдеться у чинній постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності», згідно з якою до житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо). Проте, окремі вчені пропонують під житлом у кримінальному праві розуміти житловий будинок із усіма житловими та нежитловими приміщеннями, що утворюють із таким будинком нерозривне ціле або мають із ним одну (або більше) капітальну стіну, ізольоване приміщення у житловому будинку, а також інші приміщення, призначені для задоволення тимчасової потреби людини у житлі, для постійного або тимчасового проживання у них незалежно від придатності до проживання та від належності до житлового фонду України [648]. Відповідно, слушною та обґрунтованою є думка вчених [18, с. 327], які вказують, що спільною капітальною стіною можуть об'єднуватися будинок і сарай, тому підстав для визнання сусідньої будівлі, навіть із спільною стіною, житлом немає. Лише у тому випадку, якщо сусідні будівлі, одна з яких є житлом, мають спільну капітальну стіну і, крім того, мають спільний перехід (вхід-вихід), нежитлова частина може бути прирівняна до житла.

Ще одним важливим питанням, на яке необхідно звернути увагу, є питання визнання житлом дачних та садових будинків. Зокрема, Інструкцією про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна [288] як об'єкти технічної інвентаризації виділяються садові і дачні будинки: садовий будинок – будинок для літнього (сезонного) використання; дачний будинок – це жилий будинок для використання протягом року з метою позаміського відпочинку. Таким чином, садовий будинок не є жилим, оскільки призначений для сезонного

використання, а дачний, хоч і визнається жилим, але через те, що використовується з метою відпочинку, не включається до житлового фонду.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки» від 29 квітня 2015 р. № 321 [601] визначено механізм переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки. Таким чином, після внесення відповідних змін до записів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в порядку, визначеному законодавством, такі будинки мають бути визнані житлом. У разі відсутності документів щодо переведення такого будинку у житловий фонд доцільно використовувати постанову Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 р. № 2 [594], де будинки, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо) визнаються житлом.

Проведений аналіз вказує на багатоаспектність цієї проблеми, проте, на нашу думку, під житлом в кримінальному праві доцільно визнати житлові будинки, квартири, інші приміщення, які утворюють з ним одне ціле, призначені для постійного чи тимчасового проживання, як включені у житловий фонд, так і ті, що не належать до житлового фонду.

Ще одним питанням для з'ясування є визначення поняття «інше приміщення». Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» від 28 жовтня 2004 р. № 1442 [599] під приміщенням розуміється частина внутрішнього об'єму будівлі, обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу. Проте, більш широке визначення надано Пленумом Верховного Суду України, де поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей

(виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Згідно з Державним класифікатором будівель та споруд ДК 018-2000 [184] споруди – це будівельні системи, пов’язані з землею, створені з будівельних матеріалів, напівфабрикатів, устаткування та обладнання внаслідок виконання різних будівельно-монтажних робіт; будівлі – це споруди, що складаються з несучих та огорожувальних або сполучених (несуче-огорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів, до яких належать: житлові будинки, гуртожитки, готелі, ресторани, торговельні будівлі, промислові будівлі, вокзали, будівлі для публічних виступів, для медичних закладів та закладів освіти тощо. Таким чином, можемо дійти висновку, що поняття споруди є ширшим поняттям та охоплює поняття будівлі.

На нашу думку, вказівка на «інше», тобто відмінне від житла приміщення вказує на те, що таке приміщення, по-перше, не входить до житлового фонду, та, по-друге, не призначене для постійного чи тимчасового проживання. Зокрема, згідно зі ст. 4 ЖК до житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру. З огляду на це доцільно зазначити, що інше приміщення – це самостійний об’єкт нерухомого майна, тобто приміщення, яке не входить до житлового фонду та має певне цільове призначення, відмінне від призначеного для проживання.

Необхідно зазначити, що Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [593] у ч. 1 ст. 5 нежитлове приміщення, поряд із будівлею, квартирою та іншими об’єктами, прямо назване в числі самостійних об’єктів нерухомості. Проте, на сучасному етапі ані визначення поняття нежитлового приміщення, ані критеріїв виділення його як самостійного об’єкта права у законодавстві не наводиться.

Поняття «нежитлове приміщення» можна характеризувати як дискусійне в контексті визначення його правового режиму, проте всі цивілісти і правозастосувачі визнають нежитлові приміщення об'єктами цивільних прав [240; 506, с. 389; 534; 592]. Щоправда серед учених немає однастайності стосовно поняття нежитлових приміщень в аспекті співвідношення з будівлею. Так, за однією точкою зору, нежитлові приміщення слід розглядати як індивідуально визначені об'єкти, відмінні від будівель [679, с. 126]. За іншою, приміщення – функціональна частина будинків, споруд або будівель, відокремлена від інших функціональних частин фізичними межами, які не мають розривів. Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва пропонує під приміщенням розуміти одиницю комплексу нерухомого майна (частину житлового будинку або іншого об'єкту нерухомості), відокремлену в натурі та використовувану за певним призначенням [700].

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури [249; 597] та законодавства [588; 606] дає підстави визнати, що нежитловим приміщенням є частина нерухомої речі (будівлі), яка є ізольованим приміщенням в будинку, що не належить до житлового фонду і є самостійним об'єктом нерухомого майна, прийняте в експлуатацію у встановленому законом порядку, призначене для використання в цілях, не пов'язаних з проживанням в цьому приміщенні та/або обслуговуванням інших приміщень будівлі.

Проте, у спеціальній літературі висловлюється слушна думка щодо того, що з метою однакової кримінально-правової охорони будь-якого володіння особи та приведення у відповідність конституційних положень (ст. 30 Конституції України) і ст. 36 КК України, а також для забезпечення єдності понятійного апарата КК, у ч. 5 ст. 36 КК України термін «приміщення» слід замінити на термінологічний зворот «інше володіння особи» [585, с. 15], де під таким матимуться на увазі предмети матеріального світу, які перебувають законно чи незаконно у володінні фізичної особи та призначені або пристосовані чи спеціально обладнані для розміщення або зберігання майна або вирощування продукції, а також оснащені будь-якими пристосуваннями (у тому числі охороною), що роблять неможливим або ускладнюють незаконне проникнення у них. Зокрема, такий підхід співпадає з

позицією Верховного Суду України, закріпленою у постанові Пленуму «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 р. № 2 [594].

Ще одним поняттям, яке необхідне для з'ясування кваліфікуючих ознак, є поняття «сховище». Семантичний зміст цього терміна такий: сховище – приміщення, споруда для зберігання чого-небудь [85, с. 1421]. Проте, окремі вчені вказують, що юридичний зміст «сховища» дещо відрізняється від його філологічного наповнення [18, с. 330]. Так, необхідно врахувати, що зберігання габаритного майна, великої кількості майна та й у інших випадках, коли поміщення його у якісь споруди чи на склади фізично неможливо або економічно не вигідно, не завжди здійснюється на земельній ділянці, така ділянка може бути заасфальтована, забетонowana тощо, проте ця ознака ніяк не впливає на можливість визнання її сховищем.

У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 роз'яснюється, що «під сховищем слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Не може визнаватися сховищем негороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку входження сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо)».

Очевидно, що виділення Верховним Судом України ознак сховища сприяє певній конкретизації кола тих об'єктів, які доцільно визнати сховищем. Зокрема, за Висновками Верховного Суду України [100] під поняттям «сховище» слід розуміти певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи

технічними засобами або забезпечені іншої охороною: пересувні автолавки, рефрижератори, контейнери, сейфи та інші сховища. Проте, судова практика не визнає сховищем неогорожену і таку, що не охороняється, площу території. Водночас не кожна територія, що охороняється, може бути визнана сховищем, зокрема ним визнається лише територія, спеціально відведена для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей [351, с. 180; 354, с. 138; 501, с. 560; 562]. Відповідно, у разі проникнення осіб на цю ділянку такі дії не потребують кваліфікації за відповідними частинами ст. 185, 186, 187 КК України, а такі місця недоцільно відносити до категорії «сховище».

До сховищ у банківських установах, окремі вчені відносять: а) сховища цінностей; б) сейфові кімнати; в) сейфи; г) депозитні банківські ячейки тощо. На їх думку, сховище – це спеціально обладнане стаціонарне приміщення або пересувне обладнання (металеві ящики, шафи, сейфи), відведені та призначені у встановленому порядку для постійного чи тимчасового зберігання грошових коштів, коштовностей, цінних паперів та інших документів, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (секретні замки, наявність охоронця, сигналізація тощо) [462].

Проте, за цим визначенням банкомат також доцільно визнавати сховищем для грошей. Згідно з п. 1.2 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III він визначається як програмно-технічний комплекс, призначений для здійснення самообслуговування за операціями одержання коштів у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо стану рахунків, а також виконання інших операцій (оплата товарів, послуг) згідно з функціональними можливостями цього комплексу.

Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 до сховищ віднесені цистерни, контейнери і рефрижератори (п. 22). Проте, не може визнаватися сховищем платформа для перевезення, якщо вона не обладнана

засобами охорони; в такому випадку доцільно говорити про неї як про місце, відведене для зберігання.

У спеціальній літературі під місцями, відведеними для зберігання майна, розуміють пристрої, ємності для зберігання майна, а під територіями з таким самим призначенням – ділянки, призначені для зберігання майна, що є стаціонарними виходячи із своєї фізичної природи (вони є нерухомим майном) [18, с. 332]. Місця-сховища можуть бути як стаціонарними (призначеними лише для зберігання майна), так і рухомими (ємності, контейнери, призначені для перевезення майна, ручні сейфи тощо).

Остаточно не вирішеним у спеціальній літературі залишається питання про кваліфікацію викрадень із транспортного засобу. Так, окремі вчені вказують, що автомобіль може бути визнаний сховищем [18, с. 337; 62, с. 624–625]. Вони вказують, що за матеріалами опублікованої практики розгляду судами справ про злочини проти власності викрадення з салону автомобіля не вважається викраденням зі сховища [584], проте у постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» це питання не розглядалося. Більш обґрунтованим та слушним є підхід тих вчених, які вказують, що автомобіль не призначений для зберігання речей [424, с. 98–99; 511, с. 411], а тому не може визнаватися сховищем. На підтвердження наведеного доцільно вказати на позицію Верховного Суду України з цього питання [100], який під поняттям «сховище» розуміє певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей. Враховуючи, що транспортний засіб – це пристрій, призначений для перевезення людей та/або вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів [610], він не може бути визнаний сховищем, навіть тимчасовим. Проте, причеп, кемпер, автодача, караван та різні види фургонів доцільно розглядати, як сховище за наявності всіх законодавчо визначених ознак.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсифікацією глобалізаційних процесів і суттєвим зростанням ролі інформаційно-

комунікаційних технологій. Крім того доцільно звернути увагу на такий вид сховища, як онлайн-сховища, серед яких доцільно виділити, наприклад, електронний архів (ЕА), або сховище даних (СД), або Data Warehouse (DW) – базу даних, що зберігає дані, агреговані по багатьох вимірах [24]. Особливої актуальності вирішення цього питання набуває у зв'язку із стабільно зростаючими показниками посягань на власність, які вчиняються за допомогою електронно-обчислювальної техніки.

Такі сховища (cloud data storage) – це модель онлайн-сховища, в якому дані зберігаються на численних, розподілених в мережі серверах, що надаються в користування клієнтам (в основному, третьою стороною) та мають всі засоби охорони, використані їх розробниками. Так, при використанні «хмарових» сховищ доступ до даних можливий лише за наявності логіну та паролю облікового запису. Разом з тим такі «хмарові» сховища, як «Comodo Cloud», «SpiderOak» пропонують додаткові засоби безпеки, а саме шифрування даних що зберігаються в «хмарі», а сервіс «Filestream. me» забезпечує доступ по захищеному каналу тощо. Відповідна інформація про такі заходи безпеки міститься на сайтах компаній – власників таких сховищ, наприклад на сайті Yahoo Mail вказано, що службою використовуються провідні технології безпеки для захисту даних в Інтернеті: «Шифрування SSL забезпечує безпеку пошти, оскільки вона переміщується між веб-браузером вашого комп'ютера та серверами Yahoo. Це означає, що незалежно від місця перебування (перегляду пошти вдома чи у кав'ярні) ваші відомості про пошту перебувають у безпеці».

Необхідно зазначити, що, зокрема, традиційним проникненням визнається вторгнення в сховище, у тому числі за допомогою певних знарядь (зачіпки, шланги, троси тощо). У нашому випадку проникнення в онлайн-сховище відбувається за допомогою комп'ютера. При цьому проникнення є не самоціллю злочину, а лише знаряддям отримання доступу до цінностей, що зберігаються у відповідному онлайн-сховищі [145].

Ознаки таких онлайн-сховищ повністю збігаються з визначенням, наданим постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах

про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, де під сховищем розуміється певне місце, відведене для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб, що дає підстави кваліфікувати дії осіб, які посягають на власність шляхом проникнення в такі онлайн-сховища, як злочини проти власності з проникненням у сховище. Так само доцільно розглядати й банківську автоматизовану систему (банківські рахунки) – як онлайн-сховище особи.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що під сховищем доцільно розуміти спеціально обладнані стаціонарні приміщення або пересувне обладнання, певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи технічними засобами або забезпечені іншою охороною, а також онлайн-сховища, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб.

Підсумовуючи наведене, доцільно вказати на необхідність законодавчого закріплення понять «житло», «інше приміщення» та «сховище» у преамбулі до розділу VI КК України КК України. Саме такий підхід щодо вирішення проблеми відсутності однорідного тлумачення цих понять дасть можливість їх правильного та єдиного розуміння у правозастосовній практиці.

При кваліфікації злочинів проти власності необхідно звернути окрему увагу на інші особливості цієї групи злочинів, однією з яких є те, що ця група злочинів належить до так званих «предметних злочинів» [83, с 101]. Вказана обставина має велике значення вже на першій стадії кваліфікації протиправного посягання на власність, адже при з'ясуванні фактичних обставин діяння має бути досить ретельно проаналізовано, що є його предметом.

Ознаки та характеристика предмета злочинів проти власності (фізична, юридична, економічна та соціальна) докладно розглянуті нами у розділі 2, тому, не зупиняючись на дослідженні їх поняття та змісту, перейдемо до розгляду питання їх впливу на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння.

Зокрема, фізичні ознаки предмета злочинів проти власності полягають у тому, що предмет цих злочинів завжди: 1) можна відчутти органами чуття людини

або зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів; 2) має певну фізичну форму (рухому або нерухому), вагу, площину, об'єм тощо; 3) можна спожити, використати, пошкодити тощо. Враховуючи наші попередні дослідження [207], слід зазначити, що предметом аналізованих злочинів є лише ті матеріальні цінності, що їх можна відчутти органами чуття людини або зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів. До цінностей, які можна зафіксувати за допомогою спеціальних технічних засобів, належать електрична та теплова енергія, інформація, зафіксована на матеріальному носії та яка підтверджує право особи на майно, безготівкові, електронні гроші, криптовалюти, цінні папери тощо.

За економічною ознакою предметом злочинів проти власності може бути річ, яка має матеріальну цінність, мінову та споживчу вартість (ціну) [215]. Ціна виражається у грошовій вартості привласненої, викраденої, пошкодженої чи знищеної матеріальної цінності, впливає на ступінь суспільної небезпечності злочину, оскільки здебільшого виступає кваліфікуючою ознакою аналізованих нами суспільно небезпечних діянь або відокремлює злочинне діяння від незлочинного. Існують три критерії визначення розміру матеріальних цінностей: 1) значна шкода у ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190 КК України; 2) великі розміри у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 1 ст. 194 КК України; 3) особливо великі розміри у ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України.

Юридичні ознаки предмета злочинів проти власності характеризуються тим, що майно, на яке посягає винний, повинно бути чужим для нього, оскільки воно не належить йому на праві власності (крім майна, яке перебуває у спільній сумісній власності) [212]. У розділі VI Особливої частини КК України законодавець, визначивши правовий статус чужого майна, диференціював його на: 1) чуже майно без будь-яких додаткових (спеціальних) ознак (ст. 185–190, 192, 194, 195, 196 КК України); 2) чуже майно, яке ввірене особі (ст. 191 КК України); 3) чуже майно, яке перебуває у віданні особи (ст. 191 КК України); 4) знайдене чуже майно, яке

має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України); 5) чуже майно, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, що випадково опинилося у особи (ст. 193 КК України); б) охоронюване чуже майно (ст. 197 КК України); 7) чуже майно, одержане злочинним шляхом (ст. 198 КК України).

Проте, на нашу думку, також як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо викрадення своєї власності. Прикладом може слугувати ситуація, коли власник вилучає частину майна, яке належить йому, але знаходиться у віданні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна. Предметом злочину у цьому випадку є не власне майно, а гроші або речі, які передбачається отримати як компенсацію «втраченого». Незважаючи на зовнішню незвичність викладеної позиції, у судовій практиці досить поширені приклади посягань громадян на майно, яке належить їм, з приводу його псування або втрати з метою отримання страхових виплат. Зазначене дає можливість зробити висновок про те, що дії власника можуть бути кваліфіковані як злочин проти власності у випадках, коли власник посягає на майно, яке належить йому, або речі з корисливою метою, тобто з метою отримання внаслідок посягання незаконної вигоди за рахунок інших фізичних або юридичних осіб.

Основним питанням щодо розуміння соціальної ознаки предмета злочинів проти власності є визначення особливостей кваліфікації злочинних посягань на культурну власність [201]. На нашу думку, чинний КК України на сучасному етапі не відповідає цілям правового захисту таких об'єктів (предметів). Справа в тому, що крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вчинені з метою заволодіння артефактами і раритетами, традиційно кваліфікуються як звичайні злочини, оскільки у відповідних статтях КК України закріплений виключно намір, спрямований на «заволодіння майном». Позиція вітчизняного законодавця у цьому випадку суперечить міжнародним підходам щодо виміру культурної власності, коли вона розглядається не лише як економічна цінність, а і як суспільне благо, що включає естетичні, історичні, соціальні, духовні і освітні цінності. Відповідно,

нами обґрунтована пропозиція щодо необхідності посиленого захисту таких об'єктів. Тому для кваліфікації злочинних посягань на культурну власність саме соціальну ознаку предмета злочину проти власності доцільно визнати однією із визначальних для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання.

4.2. Відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань

Характерною рисою суміжних складів злочинів – тією, що ідентифікує таке кримінально-правове явище, є наявність у них відмежувальних ознак. Зокрема, відмежувальні ознаки – це такі, що відрізняються між собою за змістом, однойменні ознаки, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину і якісно порізнному характеризує одну й ту саму властивість, яка визначається відповідними ознаками складу, своєю присутністю виключає можливість наявності в цьому складі цієї іншої ознаки, і навпаки [734, с. 222]. Саме завдяки наявності цих ознак і стає можливим відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань.

Зокрема, саме правозастосовна практика зумовлює необхідність відмежування окремих складів злочинів проти власності. Так, необхідність відмежування крадіжки від шахрайства виникає у випадках, коли винний вдається до інших способів (крім таємного), які дають змогу реалізувати намір щодо заволодіння майном.

У спеціальній літературі висловлюються абсолютно протилежні позиції щодо кваліфікації одержання речі в магазині для примірки й подальшого її викрадення. Так, одні вчені однозначно стверджують, що в цих випадках має місце вчинення крадіжки [62, с. 322; 501, с. 576; 771, с. 289]. Проте, інші дослідники вважають, що в такому випадку вчиняється шахрайство [424, с. 282–283]. На нашу думку, доцільно пам'ятати про те, що у процесі вчинення шахрайства винний переконаний, що потерпілий не розуміє злочинності вчинюваних діянь, оскільки перебуває в стані омани, або винний зловживає його довірою. Проте, у разі, коли винний просить майно для примірки, однак продавцю його не повертає, у

подальших його планах є винесення майна із магазину непомітно, тобто використовуючи способи, які ускладнюють виявлення майна, а отже, таємно. На нашу думку, обману виключно у намірах недостатньо для заволодіння майном, тому подібні випадки доцільно розглядати як вчинення крадіжки або грабежу (у разі відкритого посягання). Оскільки винний використовує таємність або відкритість для реалізації задуманого, у наведеному прикладі доцільно вести мову про крадіжку або грабіж з елементами обману.

Необхідність відмежування грабежу від розбою виникає в тих випадках, коли відкрите викрадення чужого майна при грабежі поєднане із застосуванням насильства до потерпілого. Саме насильницький спосіб посягання на власність зумовлює схожість цих злочинів. Так, грабіж, поєднаний із застосуванням насильства до потерпілого, як і розбій, на думку деяких учених, становить посягання на два об'єкти (власність та життя і здоров'я особи). Проте, в юридичній літературі стосовно об'єкта грабежу висловлюється і протилежна слушна думка [646]. Так, деякі автори вважають, що для встановлення двох об'єктів у складі грабежу немає підстав, оскільки при грабежі вплив на здоров'я потерпілого незначний і тому не може бути підставою для виділення другого об'єкта.

Безперечно, виділяючи грабіж, поєднаний з насильством, як кваліфікований склад злочину, законодавець виходив з підвищеної суспільної небезпеки дій винного. Зокрема, відмінність між грабежем, поєднаним з насильством, та розбоєм визначається, переважно, характером насильства, що застосовується до потерпілого, та наслідками, що настали внаслідок учинення злочину. Проте, при розмежуванні грабежу та розбою потрібно враховувати ще й спосіб дії винного, який може суттєво вплинути на кваліфікацію. Так, насильство для заволодіння майном, вчинене із застосуванням зброї та інших предметів, використаних як зброя, завжди доцільно розглядати як розбій, незалежно від характеру наслідків. Відмінність між грабежем та розбоєм полягає також у моменті завершення цих злочинів. Так, якщо розбій вважається завершеним з моменту здійснення насильства незалежно від того, чи була досягнута мета заволодіння майном, то

грабіж може бути визнаний завершеним злочином лише тоді, коли злочинець заволодів чужим майном.

Суміжними з розбоєм складами злочину є не лише грабіж (ст. 186 КК України), а й бандитизм (ст. 257 КК України), вимагання (ст. 189 КК України) тощо. Зокрема, питання про відмежування розбою та бандитизму виникає у випадках, коли розбій вчиняється організованою групою (ч. 4 ст. 187 КК України). Схожість ознак розбою та бандитизму зумовлена тим, що, як і при розбої, бандитський напад може бути поєднаний із застосуванням стосовно потерпілих насильства, небезпечного для життя та здоров'я. Проте, необхідно зазначити, що розбій посягає, насамперед, на власність, і лише додатковим його об'єктом виступають життя чи здоров'я потерпілого, щодо бандитизму – об'єктом є громадська безпека, а додатковим – власність.

Бандитизм – це завжди застосування зброї, а розбій може бути вчинений і без зброї; у розбої зброя використовується за призначенням, для бандитизму необхідна лише наявність зброї (розбійний напад кваліфікується в тих випадках, коли зброя була застосована в ході нападу, напад озброєної банди вважається таким, що вчинений, і тоді, коли наявна в членів банди зброя не застосовувалась) [127].

Враховуючи це, зауважимо, що визначення поняття «зброя» на сьогодні залишається досить дискусійним. Незважаючи на наявність низки праць, присвячених зброєзнавству, залишається відкритим питання, чим є зброя в широкому розумінні. В енциклопедичній літературі зброя визначена як сукупність технічних пристроїв та засобів, що застосовуються для ураження живої сили противника, його техніки, спорудження та інших цілей під час ведення бойових дій; озброєння. У переносному значенні зброя – будь-який засіб для боротьби з ким-небудь чи чим-небудь для досягнення будь-якої мети [752; 753].

Звертаючись до історії зброї, її витоків, можна побачити, що «прабатьками» сучасної зброї були камінь і палиця. У результаті вдосконалень вони трансформувались в інші, відомі нам зараз, види зброї або окремі її елементи. Так, камінь поступово був замінений металом і став снарядом для вогнепальної та холодної металеві зброї. Палиця, виконуючи функції як знаряддя захисту та

нападу, ще використовувалася для подовження плеча людини та для збільшення сили при метанні інших видів зброї, зокрема списів. Поступово вона трансформувалась у древкову холодну зброю, а згодом у кийки (як різновид спецзасобів). Володіння навичками використання каменю та палиці для самозахисту закладене в людині на рівні інстинкту самозбереження [871].

Аналіз нормативних джерел засвідчив, що під зброєю розуміють пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі і подання сигналів [602]. Проте, у ст. 1 проекту Закону України «Про цивільну зброю та боєприпаси» сформульовано більш широке визначення: зброя – пристрій або предмет, спеціально сконструйований або пристосований для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи іншого роду об'єкти та цілі [620]. На нашу думку, найбільш оптимальним є таке визначення: зброя – предмети або пристрої (вироби), придатні для активної оборони та нападу [146]. Отже, озброєною доцільно вважати таку особу, яка використовує для захисту чи нападу предмети, речі (вироби), придатні для таких цілей. Тому для характеристики об'єктивної сторони злочину вважаємо за доцільне застосовувати конкретизоване поняття зброї – вогнепальна, холодна, ядерна тощо.

При бандитизмі достатня наявність зброї хоча б у одного члена банди за умови обізнаності про це інших її учасників. Розбій може бути вчинений однією особою, а бандитизм – лише озброєною групою. Спеціальною ознакою банди є створення озброєної групи для вчинення нападів, і на відміну від групи розбійників, банда – це стійка група [77]. Бандитизм вважається закінченим з моменту організації банди, незалежно від того, встигла вона завершити напад чи ні. Розбій вважається закінченим з моменту нападу, тобто з моменту застосування насильства, незалежно від того вдалося винному заволодіти майном чи ні.

Схожий з розбоєм за низкою ознак і склад вимагання (ст. 189 КК України). Проте, якщо при розбої посягання на власність здійснюється шляхом насильницького та протиправного заволодіння чужим майном, то при вимаганні винний може переслідувати мету не лише вилучення конкретного майна, а й

отримання права на майно. Таким чином, при вимаганні посягання може бути спрямоване на більш широку майнову сферу, ніж при розбій.

Хоча в обох посяганнях досягнення корисної мети забезпечується шляхом впливу на особу потерпілого, за характером впливу та способу його застосування розбій та вимагання суттєво відрізняються один від одного. Розбій завжди передбачає загрозу насильством, а при вимаганні загроза насильства може діставати вияв виключно в обіцянці застосувати до потерпілого насильства. Ще однією суттєвою особливістю вимагання, порівняно з розбоєм, є те, що загроза насильством та реалізація цієї мети завжди мають розрив у часі, що робить вимагання менш суспільно небезпечним злочином, ніж розбій.

Склади «вимагання» (ст. 189 КК України) і «протидії законній господарській діяльності» (ст. 206 КК України) мають ряд спільних ознак: суспільно небезпечне діяння – вимога, спосіб вчинення злочину – погроза. Проте, у п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 вказано, що при розмежуванні вимагання і злочину, передбаченого ст. 206 КК України, треба виходити з того, що при вимаганні винна особа керується корисливим умислом на заволодіння неналежним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру. У разі, якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин, за відповідною частиною ст. 206 КК України.

Проте, слухним і обґрунтованим є підхід учених, які вказують, що така розмежувальна ознака навряд чи дасть змогу чітко встановити, за якою статтею слід кваліфікувати вчинене. Так, вчені зазначають, що викликає сумнів твердження про те, що винний, вчиняючи протидію законній господарській діяльності, тобто

примушуючи потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, не може керуватися корисливими мотивами чи переслідувати корисливу мету [62, с. 699]. Для суб'єктивної сторони цього складу злочину, як і для вимагання, як правило, притаманний корисливий мотив і корислива мета.

Таким чином, розмежувальними ознаками складів злочинів, передбачених ст. 189 і ст. 206 КК України, доцільно визнати: об'єкт посягання (у вимаганні – власність, у протидії законній господарській діяльності – свобода господарської діяльності); потерпілий (у вимаганні – власник, законний користувач, особа, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, чи їх близькі родичі, у протидії ... – особа, що займається господарською діяльністю, чи близькі їй особи); зміст вимоги (у вимаганні – вимога передати чуже майно, право на майно, вчинити інші дії майнового характеру, у протидії... – вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду); зміст погрози (у вимаганні – погроза фізичним насильством, обмеженням прав, свобод чи законних інтересів, знищенням чи пошкодженням майна, розголошенням відомостей, у протидії... – погроза фізичним насильством, знищенням чи пошкодженням майна) [18, с. 386].

За основним безпосереднім об'єктом від вимагання (ст. 189 КК України) слід відмежовувати склад злочину, передбаченого ст. 355 КК України, де також йдеться про відсутність ознак вимагання. Однією з основних відмежувальних ознак у цих складах злочинів також є ставлення винного до предмета посягання [224, с. 508]. Так, у вимаганні винний не має жодного права на чуже майно чи дії майнового характеру. Він усвідомлює, що ці предмети є для нього чужі, проте у складі ст. 355 КК України винний має стосунок до майна, воно повинно бути йому передане на підставі цивільно-правових договорів, тому таке майно не можна назвати чужим для винного. Предметом примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань можуть бути гроші, майно, право на

майно, дії майнового характеру, які є об'єктом цивільно-правового зобов'язання. Якщо винний, примушуючи потерпілого до виконання цивільно-правового зобов'язання, у своїх вимогах виходить за межі об'єкта такого зобов'язання (наприклад, вимагає не лише повернення боргу, а й відсотків за користування позикою, які не були передбачені договором), його дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 355 та ст. 189 КК України.

Вирішення питання відмежування шахрайства від суміжних злочинів має не лише теоретичне, а й практичне значення, тому що досить часто на практиці виникають питання щодо відмежування шахрайства від крадіжки та інших суміжних злочинів проти власності у тому випадку, коли злочинець при вчиненні крадіжки зловживає довірою потерпілого. При відмежуванні шахрайства слід враховувати, що: 1) шахрайство відрізняється від крадіжки та грабежу безпосереднім об'єктом; 2) різниця полягає в об'єктивній стороні, зокрема за характером і змістом передачі майна [687]. Основна різниця полягає в тому, що при крадіжці чи грабежі обман чи зловживання довірою є лише допоміжним етапом для заволодіння майном, на відміну від шахрайства, за якого ці два способи є ключовими. Також шахрайство відрізняється від крадіжки тим, що при шахрайстві при передачі майна винному передаються також і певні повноваження власника або хоча б їх частина, що виключено при крадіжці [671, с. 113]. Проблем у відмежуванні вимагання і шахрайства, як правило, немає, тому що у цих складах злочинів йдеться про різні суспільно небезпечні діяння, відмінним є спосіб вчинення злочину, що в більшості випадків дає можливість правильно кваліфікувати вчинене.

Потреба проведення відмежування складів злочинів, передбачених ст. 188¹ і ст. 192 КК України, зумовлена тим, що ухилення від оплати за енергію до доповнення КК України ст. 188¹ кваліфікувалося як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Проте, якщо співвідносити ст. 188¹ КК України і вчинення злочину, передбаченого ст. 192 КК України, у формі ухилення від оплати за неуречевлене майно, доцільно вказати, що має місце конкуренція

загальної і спеціальної норм: ст. 192 КК України – загальна норма, ст. 188¹ КК України – спеціальна норма.

Шахрайство – надзвичайно багатогранний злочин, для здійснення якого використовується багато різноманітних способів, а нерідко навіть інші злочини, крім того, шахрайство є одним із злочинів проти власності, що, відповідно, зумовлює його схожість з іншими злочинами проти власності [687]. Тому не викликає сумніву той факт, що на практиці шахрайство досить складно відрізнити від суміжних злочинів, проте, тим не менш, суттєва різниця є.

Зокрема, до найбільш поширених злочинів, які мають спільні із шахрайством ознаки і, відповідно, призводять до прийняття неоднозначних рішень у процесі їх кваліфікації, слід віднести: крадіжку (ст. 185 КК України), привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України), виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206² КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України) тощо.

Шахрайство відрізняється від крадіжки та грабежу безпосереднім об'єктом; також різниця полягає у об'єктивній стороні, зокрема, за характером і змістом передачі майна [328, с. 326; 331]. Проте, основна відмінність полягає в тому, що при крадіжці чи грабежі обман чи зловживання довірою є лише допоміжним етапом для заволодіння майном, на відміну від шахрайства, при якому ці два способи є ключовими. Крім того, важливим є факт так званої «добровільності», оскільки при шахрайстві особа фактично добровільно передає майно злочинцю, а при крадіжці чи грабежі майно отримується без волі особи; при грабежі злочинець заволодіває майном відкрито, ігноруючи волю потерпілого. При шахрайстві, на відміну від вказаних злочинів, злочинець діє безпосередньо на потерпілого, на його свідомість, а при вказаних злочинах – виключно на майно особи. Також

шахрайство відрізняється від крадіжки тим, що при шахрайстві під час передачі майна винному передаються також і певні повноваження власника або хоча б їх частина, що виключено при крадіжці [671, с. 113].

Стосовно відмежування шахрайства від привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем слід зазначити, що крім безпосереднього об'єкту, ключова відмінність полягає в тому, що при шахрайстві майно «передається» злочинцю неофіційно, з підстав особистої довіри, без надання будь-яких повноважень щодо цього майна. Різними є суб'єкти цих злочинів, оскільки при шахрайстві суб'єкт – загальний, а при привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем – спеціальний.

Доцільно також зазначити, що за необхідності такого відмежування мають значення підстави, на яких майно знаходиться у винного. Унаслідок довірчих відносин майно може бути передано однією особою іншій на підставі документа, тобто бути ввіреним або знаходитись у віданні останньої, або без документа. У першому випадку діяння доцільно кваліфікувати за ст. 191 КК України, у другому – як шахрайство.

При розмежуванні шахрайства та діяння, передбаченого ст. 192 КК України, доцільно враховувати те, що у ст. 192 КК України об'єктом злочину є відносини власності, що становлять у господарській сфері, тому посягання, передбачені цими нормами, мають принципову відмінність в об'єкті посягання. Проте, важливим є те, що заволодіння майном дітей чи неосудних осіб шляхом зловживання їхньою довірою буде кваліфікуватися не як шахрайство, а як крадіжка, оскільки такі особи не можуть сприймати реальність об'єктивно, а відтак – таке заволодіння майном завжди відбуватиметься без волі осіб і є таємним.

Також потрібно враховувати, що винний шляхом обману або зловживання довірою не заволодіває майном, а ухиляється від передачі майна, яке він в силу закону чи угоди повинен був передати. Відмінність цих злочинів полягає і в тому, що при шахрайстві має місце вилучення майна із фонду власника або іншого володільця, а при вчиненні злочину, передбаченого ст. 192 КК України, винний

отримує майнову вигоду шляхом використання майна, яке лише мало перейти у власність тієї чи іншої особи.

Для відмежування шахрайства від виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї необхідно враховувати, що у випадку, коли є явна невідповідність фальшивої купюри справжній, що виключає її оборот, а також інші обставини, які явно свідчать про умисел злочинця на обман осіб, діяння необхідно кваліфікувати як шахрайство. Як шахрайство доцільно кваліфікувати і виготовлення з метою збуту або збут грошових знаків і цінних паперів, які вилучені з обороту і мають лише колекційне значення.

При відмежуванні шахрайства від фіктивного підприємництва доцільно враховувати, що, по-перше, ці злочини відрізняються як родовим, так і безпосереднім об'єктом, а по-друге, ці злочини відрізняються за метою. У 2014 р. КК України було доповнено ст. 206², і, як засвідчує аналіз цієї статті, основний склад описуваного нею злочину передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном юридичної особи чи її власника (у вигляді часток, акцій чи паїв) шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів юридичної особи. Відтак, постає питання щодо відмежування шахрайства від кримінально-караного діяння, закріпленого у ст. 206² КК України.

Необхідність протидії протиправному заволодінню майном підприємства, установи чи організації обумовлена розвитком цього криміногенного явища, яке негативно впливає на інвестиційну привабливість України, ще з часів проголошення незалежності. Сьогодні найгострішою проблемою розвитку та функціонування економіки є поширення процесів незаконного привласнення чужого бізнесу, так зване «рейдерство».

Зазвичай під рейдерством розуміють вилучення майна на нібито законних підставах, проте із застосуванням прогалин у законі або системних недоліків функціонування державних інститутів [748, с. 87]. Зокрема, В. Шемчук

характеризує рейдерство як злочинну діяльність злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства, з використанням неправосудних чи сфальсифікованих судових рішень та за співучасті корумпованих чиновників [861]. Аналогічну позицію в оцінці рейдерства займають й інші дослідники [840, с. 24]. Так, Н. О. Гуторова наголошує, що термін «рейдерство» використовується для позначення фактів протизаконного захоплення підприємств [160]. Проте, слушною є думка А. Смітюха [692], який зазначає, що необхідність надання правового оформлення силовому та протиправному за суттю посягання на власність – це головна, визначальна проблема сучасного рейдерства в Україні, вирішення якого перебуває в площині чіткого відмежування цивільно-правового терміна «поглинання» від кримінально-правового – рейдерства і введення до КК України норми про відповідальність за це діяння як за самостійний склад злочину.

Причини, які зумовлюють протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивною причиною є те, що право власності є категорією, яка потребує безперервного захисту засобами кримінально-правового впливу – як правового, так і організаційного. Насамперед, його має здійснювати засобами приватного права сам власник, а вже потім, за умови недостатності приватної ініціативи, силою публічного права – держави. До суб'єктивних причин можна віднести правовий нігілізм власників контрольного пакета акцій, нехтування ними інтересів трудового колективу тощо.

Питання успішної протидії рейдерським атакам, як свідчить практика, було та залишається дуже складним. Насамперед ситуація зумовлена відсутністю спеціального законодавства, що регулювало б відносини з боротьби з проявами рейдерства. Особливе значення в цьому контексті має відсутність у КК України спеціальних складів злочинів, спрямованих на покарання осіб, що вчиняють саме рейдерські дії. Тим не менш, навіть за відсутності таких спеціальних складів злочинів у КК України, існувала практика звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення «загальних» злочинів, юридичні склади яких є наближеними до окремих проявів рейдерства. Наприклад, використовувались заяви про вчинення

шахрайства (ст. 190 КК України), привласнення майна (ст. 191 КК України), умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) тощо.

Аналіз змісту ст. 206² КК України в аспекті практики застосування приписів ст. 190 КК України дає можливість стверджувати, що заволодіння майном шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів є одним із найпоширеніших та цілком «традиційних» способів учинення шахрайства, а отже, не характеризується ані значно підвищеною, ані значно зменшеною суспільною небезпекою порівняно з іншими формами прояву шахрайства. Про це говорить, насамперед, порівняльний аналіз санкцій ст. 190 та ст. 206² КК України.

Говорячи про караність зазначеного діяння, науковці зазначають, що, з одного боку, санкції ч. 1, 2 та 3 ст. 206² КК України є дещо суворішими порівняно із відповідними санкціями ч. 1, 2 та 3 ст. 190 КК України, а з іншого – значна частина проявів такого шахрайства, що одночасно підпадатимуть під ознаки складів злочину, передбачених ст. 190 та ст. 206² КК України, тягнутимуть за ст. 206² КК України значно пом'якшену кримінальну відповідальність. Із цього випливає, що попри візуально оманливе посилення кримінальної відповідальності за такі діяння в межах ст. 206² КК України, реально ця відповідальність стає більш м'якою (гуманною) в переважній більшості випадків [292]. Тому, на нашу думку, за такого формулювання ст. 206² КК України відмежування зазначених посягань недоцільне.

Зауважимо, що кваліфікувати так звані «рейдерські дії» за суміжними складами злочинів, вже наявними в КК України, у більшості випадків доволі складно в силу витонченості прийомів (способів), що їх використовують рейдери, а також через інше призначення перелічених вище складів злочинів. Тому запровадження до КК України норми про відповідальність за рейдерство як за самостійний склад злочину вкрай необхідне.

Проведений аналіз джерел зарубіжних країн [772, с. 89; 773, с. 395; 776, с. 180; 897], які вже накопичили значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у цій сфері, дає підстави дійти висновку

щодо доцільності закріплення окремого самостійного складу злочину у розділі VI Особливої частини КК України, визначаючи «рейдерство» як протиправну поведінку, спрямовану на заволодіння майном юридичних осіб та їх власників.

Підсумовуючи, зазначимо, що окремі положення чинного кримінального закону сформульовані без урахування загальних принципів криміналізації діяння, які розроблені наукою кримінального права. Таке становище можна пояснити стрімким, а в окремих випадках – явно поспішним і недостатньо продуманим прийняттям окремих норм, що неминуче тягне їх суперечливість системі чинного кримінального законодавства. Викладене, у свою чергу, призводить до зниження ефективності застосування закону, труднощів у правозастосовній практиці.

Подолання негативних тенденцій у сфері відносин власності можливе лише за допомогою системи заходів, які мають охоплювати всі зазначені сторони суспільного життя. Правові гарантії захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися у цих сферах, економічні інтереси таких суб'єктів вимагають встановлення обґрунтованих та адекватних заходів відповідальності за незаконне заволодіння майном внаслідок рейдерського нападу.

Схожим із шахрайством є заподіяння майнової шкоди, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами (запропонована нами ст. 190¹ КК України). Об'єднує ці злочини те, що винний в обох випадках звертає на свою користь чуже для нього майно. Проте, якщо при шахрайстві винний заволодіває майном, яке вже належить цим організаціям, то при заподіянні майнової шкоди він заволодіває майном, яке не надійшло у власність організацій, хоча й повинно було надійти. Аналогічно повинно вирішуватися питання про відмежування цих складів у випадку, коли винний звертає на свою користь майно, що повинне надійти у власність організацій, шляхом використання підроблених або викрадених документів. При відмежуванні цих злочинів визначальними є особливості їх об'єктивних сторін. Наріжним каменем при цьому є той факт, що при шахрайстві відбувається безпосереднє заволодіння майном, що призводить до зменшення фонду майна його власника, а при діянні, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з

фінансовими ресурсами, винний своїми протиправними діями як перешкоджає збільшенню цього фонду, так і заволодіває майном або правом на майно.

На нашу думку, відмінність посягання, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, та ст. 222 КК України полягає: 1) у моменті закінчення злочину; 2) у предметі; 3) у наслідках.

Момент закінчення злочину, передбаченого ст. 222 КК України, – це подання неправдивої інформації, момент закінчення злочину, який дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, – момент фактичного одержання певних фінансових ресурсів.

Предметом злочину у шахрайстві з фінансовими ресурсами є лише дотації, субвенції, субсидії, кредити, пільги на податки, а у посяганні, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, – майно, отримане внаслідок учинення злочину.

У шахрайстві з фінансовими ресурсами наслідком злочину є отримання кредиту, субвенції, субсидії, дотації чи пільги щодо податків. Винний надає неправдиву інформацію щодо тих підстав, чинників, які впливають на вирішення питання про надання кредитів, субсидій, субвенцій, дотацій, пільг щодо податків. Питання щодо оплати відсотків за кредит під час вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами, як правило, винного не цікавить. Наслідком посягання, яке дістає вияв у заволодінні майном внаслідок злочину шахрайства з фінансовими ресурсами, є незаконне отримання майна та перешкодження збільшенню спеціалізованого фонду коштів. До того ж, порівняно з правовідносинами, які охороняються ст. 222 КК України, нами пропонується розширення видів фінансових правовідносин, які зазнають протиправних посягань.

Вимагають відмежування такі схожі за багатьма ознаками злочини, як заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) і шляхом зловживання владою або службовим становищем, вчинювані з корисливих мотивів (ст. 364 КК України). Характерною особливістю відмежування є встановлення об'єкта злочину, яким у першому випадку є відносини власності, а в другому – правомірна діяльність державних або самоврядних органів (апарату),

підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності у будь-яких галузях їхньої діяльності та їх авторитет. Крім того, суттєвою є різниця у характері заподіюваної шкоди: викрадення шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем призводить до обернення на користь цієї особи частини чужого майна, чим завдаються прямі збитки власникові майна, а у процесі корисливого зловживання своїм службовим становищем воно (зловживання) не поєднується з безоплатним оберненням чужого майна на свою користь, а створює шлях до незаконного отримання прибутків, пільг, уникнення законних витрат (наприклад, плати за квартиру) тощо. Заподіювана винним шкода не має характеру прямих майнових збитків, а виглядає як неодержані суб'єктами законні прибутки та понесені незаплановані витрати (наприклад, у результаті незаконного підвищення ставки заробітної плати).

Відмежування ст. 193 та ст. 194 КК України та ст. 298 і ст. 298¹ КК України необхідне на підставі тотожності їх предметів. Необхідно зазначити, що поняття «майно», яке використовується при характеристиці зазначених вище злочинів, має різне тлумачення, а саме дістає вияв у тому, що під майном у складах злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 298 та ст. 298¹ КК України, розуміються лише предмети, які мають історичну, наукову або культурну цінність, а під майном у складі злочині, відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 193 КК України, розуміються предмети, які мають всі ознаки предмета злочинів проти власності.

Об'єктивна сторона злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 298 КК України та ст. 298¹ КК України, характеризується вчиненням таких діянь: знищення об'єктів культурної спадщини; руйнування об'єктів культурної спадщини; пошкодження об'єктів культурної спадщини; знищення об'єктів археологічної спадщини; руйнування об'єктів археологічної спадщини; пошкодження об'єктів археологічної спадщини та знищення документів Національного архівного фонду; пошкодження документів Національного архівного фонду; приховування документів Національного архівного фонду; знищення унікальних документів Національного архівного фонду; пошкодження

унікальних документів Національного архівного фонду; приховування унікальних документів Національного архівного фонду. Об'єктивна сторона злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 193 КК України, характеризується вчиненням таких діянь: незаконне привласнення знайденого особою майна, яке має особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність, та незаконне привласнення особою майна, яке має особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність, яке випадково опинилося у неї.

Разом з тим окремі дослідники зазначають, що відмінність цих злочинів виявляється у такому елементі складу злочину, як об'єкт, адже безпосереднім об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 298 КК України та ст. 298¹ КК України, є суспільні відносини у сфері громадської моральності, а безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 194 КК України, є суспільні відносини у сфері власності [36]. Хоча в цьому дослідженні обґрунтовано відповідний підхід до цієї проблеми, втім зазначимо, що предмети культурної спадщини, відповідальність за злочинні посягання на які передбачена у ст. 298 КК України та ст. 298¹ КК України, належать на праві власності будь-якій фізичній, юридичній особі або державі, відповідно такі предмети доцільно визнавати культурною власністю, Таким чином, при вчиненні зазначених злочинів шкода заподіюється суспільним відносинам у сфері власності, а тому відповідні склади мають бути перенесені до розділу VI Особливої частини КК України у склади, якими нами запропоновано удосконалити цей розділ.

При відмежуванні злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 198 і ст. 209 КК України, доцільно виходити також з їх предмета. Так, предметом першого є будь-яке майно, одержане злочинним шляхом, другого – лише майно, одержане внаслідок вчинення предикатного діяння, за яке положеннями КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше трьох років, а також майно, одержане злочинним шляхом на території інших держав. Визначальним чинником у розмежуванні цих злочинів є мета.

Згідно зі ст. 209 КК України метою вчинення дій із коштами або іншим майном є надання їх походженню легального статусу, а для дій, передбачених ст. 198 КК України, не вимагається надання майну такого статусу. Якщо діяння, відповідальність за які встановлена цією статтею, вчиняються з метою надання майну легального статусу, вони підлягають кваліфікації за ст. 209 КК України. Суб'єктом злочину, склад якого передбачено ст. 198 КК України, є лише особа, яка не одержувала майна злочинним шляхом, а за ст. 209 КК України – як особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, так і та, котра заздалегідь пообіцяла вчинити передбачені цією статтею дії для легалізації коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння [612]. Слід зазначити, що роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не вказують на відмінності в об'єкті цих посягань. Проте, на нашу думку, з цих відмінностей треба починати вирішувати проблему відмежування суміжних складів злочинів, якщо відповідальність за їх вчинення передбачена статтями, розташованими в різних розділах Особливої частини КК України.

4.3. Розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень

Враховуючи те, що злочин – не єдиний вид правопорушення, виникає питання про його місце в системі правопорушень та його розмежування з іншими видами (адміністративними та дисциплінарними правопорушеннями тощо). Так, згідно з п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції, виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Із цих конституційних положень однозначно випливає, що злочини, адміністративні, дисциплінарні правопорушення і цивільно-правові делікти є різними видами правопорушень.

Правильне вирішення питання про розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень має важливе значення для дотримання принципів

права, а особливо ця проблема набуває актуальності саме зараз, коли готується проект нового кримінального законодавства. Проте, правильне визначення виду правопорушення має не лише теоретичне, а й практичне значення, тому що вчинення того чи іншого виду правопорушень тягне різну за суворістю відповідальність, різні обмеження для особи, яка його вчинила, відповідно, вирішення цього питання важливе як для охорони суспільних відносин, для захисту прав осіб, що їх вчинили, так і для втілення ідеї справедливості в праві.

Зокрема, поділ правопорушень на види здійснюється за різними критеріями. Так, традиційно у сучасній теорії права всі правопорушення класифікують залежно від ступеня суспільної небезпечності на злочини і проступки [659, с. 164], де проступки – менш небезпечні для суспільства діяння, які посягають на цінності, що охороняються всіма іншими (крім кримінально-правових) нормами права – цивільного, адміністративного, трудового, екологічного, фінансового тощо. Проте, деякі вчені проводять класифікацію правопорушення за належністю норм права, які порушуються, до відповідних галузей права – а саме на кримінальні, цивільні, адміністративні та інші [257, с. 202]. Тобто нараховується стільки видів правопорушення, скільки існує галузей права, адже в кожній може бути порушено правову норму.

Щодо кваліфікації діяння, передбаченого ст. 191 КК України, таке твердження в спеціальній літературі піддається сумніву, оскільки працівник у процесі виконання своїх трудових обов'язків може їх порушити (завдати шкоди майну підприємства) і залежно від характеру правопорушення, ступеня тяжкості його наслідків для нього може наставати в одному випадку матеріальна відповідальність, а в іншому – і матеріальна, і кримінальна [623]. Тому найбільш обґрунтованою доцільно визнати позицію тих учених, які вказують, що при визначенні правопорушення доцільно керуватися не галузевою належністю порушеної норми права, а характером вчиненого правопорушення, його змістом, які повинні становити основу їх класифікації.

Відповідальність за дисциплінарні правопорушення за своєю суттю пов'язана з невиконанням чи неналежним виконанням особою своїх службових,

професійних обов'язків чи інших обов'язкових вимог. Водночас протиправність дисциплінарного проступку, на відміну від адміністративного або кримінального, як правило, не носить конкретного характеру, вираженого в чітко сформульованих юридичних складах, і має абстрактний прояв.

У зв'язку з цим щодо розмежування дисциплінарного, адміністративного проступку та злочину, передбаченого ст. 191 КК України, доцільно здійснювати класифікацію правопорушень за ступенем суспільної небезпеки: правопорушення поділяються на злочини і проступки, де головними критеріями поділу є, по-перше, характер і ступінь суспільної шкідливості, яка, в свою чергу, визначається цінністю об'єкта протиправного посягання, змістом протиправного діяння, обстановкою, часом, способами (насильницькими чи ненасильницькими), розміром і характером завданої шкоди, формою і ступенем вини правопорушника, інтенсивністю протиправних дій, їх мотивацією, особистими характеристиками правопорушника тощо; по-друге, суб'єктивний чинник, який значною мірою впливає на визнання того чи іншого діяння як протиправного.

Розглядаючи суспільну шкідливість як ознаку правопорушення, окремі автори зазначають, що адміністративні й дисциплінарні проступки є незлочинними правопорушення і, як правило, не є суспільно небезпечними [417]. Оскільки розглядається проблема правопорушень стосовно відносин власності, потрібно сказати, що під безпекою розуміється стан захищеності майнових інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. При цьому майновими інтересами є відносини власності, захист яких кримінально-правовими засобами надійно забезпечує існування можливості прогресивного розвитку особи, суспільства і держави у цілому.

На необхідність перегляду вітчизняних форм юридичної відповідальності у напрямі їх гуманізації і всебічного захисту прав і свобод громадян неодноразово зверталася увага в рекомендаціях Європейського суду з прав людини. Зокрема, згідно з його рішеннями віднесення діяння до злочину або іншого виду правопорушень залежить не лише від його місця в національній правовій системі, а

і від характеру вчиненого і ступеня обмежень прав і свобод особи, які визначаються застосованим видом стягнення (покарання).

Враховуючи це, запроваджено новий інститут матеріального кримінального права – кримінальне правопорушення, складовою якого є кримінальний проступок. Аналіз спеціальної літератури виявив, що мета впровадження інституту кримінального проступку в правову систему України полягає: а) у реалізації державної політики гуманізації кримінальної відповідальності; б) у декриміналізації ряду діянь, які в даний час визнаються злочинами; в) у забезпеченні повного і всебічного захисту прав і свобод особи, яка притягується до відповідальності за адміністративні правопорушення так званої «судової юрисдикції»; г) у зменшенні чисельності осіб, до яких застосовуються такі види покарання, як позбавлення або обмеження волі; д) в істотному зменшенні числа осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності і мають у зв'язку з цим судимість [724, с. 50–51]. Відповідно, сьогодні постала проблема розподілу кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки, з одного боку, а з іншого – проблема відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних.

Деякі науковці вказують на те, що передумовою вирішення цього питання є чітка регламентація та визначення співвідношення адміністративного правопорушення і злочину. «Чітке розмежування складів адміністративних правопорушень і злочинів має виключно важливе значення для розвитку адміністративно-деліктної і кримінальної політики. Соціальна значущість вирішення цього питання полягає у виявленні найбільш ефективних заходів примусу в боротьбі із злочинами і адміністративними правопорушеннями, кількість яких постійно зростає» [81]. До питання про розмежування адміністративного правопорушення і злочину зверталися багато авторів [698]. Проте, незважаючи на це, ця проблема видається вельми актуальною і значущою як у теоретичному, так і практичному аспектах.

На сучасному етапі існують кілька окремих підходів до вирішення цієї проблеми. Так, деякими науковцями запропоновано кримінальні правопорушення

розмежовувати за ознаками санкцій, передбачених Особливою частиною КК України або за матеріальними ознаками цих діянь (злочини становлять собою суспільно небезпечні діяння, тоді як кримінальні проступки є суспільно шкідливими) [128, с. 89; 363]. Проте, інші вчені вказують на те, що ознаки адміністративного правопорушення дають змогу лише відмежувати його від злочинів та інших протиправних діянь, а для того, щоб визначити, яке конкретне адміністративне правопорушення було вчинене, необхідно встановити ознаки його складу – сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме склад, а не ознаки адміністративного правопорушення, є фактичною підставою адміністративної відповідальності [1, с. 259; 196, с. 54–56]. Треті зазначають, що для визначення характеру правопорушення, його юридичної природи необхідно провести порівняльний аналіз положень законодавства, які встановлюють відповідальність за їх вчинення [8, с. 280].

Аналіз положень Концепції реформування кримінальної юстиції та відповідної практики Європейського суду з прав людини у «справах про кримінальне обвинувачення» засвідчив, що розробники проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» виходили з того, що критеріями для визнання адміністративних правопорушень кримінальними проступками є ступінь небезпеки для суспільних відносин, вид стягнення [755]. Виходячи з практики Європейського суду з прав людини, сьогодні до кримінального обвинувачення запропоновано віднести всі адміністративні правопорушення, стягнення в разі вчинення яких передбачає адміністративний арешт [755].

У зв'язку з цим деякі вчені зазначають, що більш надійним орієнтиром повинна стати наявність / відсутність адміністративних правил. Адміністративним проступком може вважатися лише те діяння фізичної чи юридичної особи, яке порушує існуюче адміністративне правило. Відповідно, порушення адміністративних правил мають бути адміністративними проступками, а порушення кримінальних заборон – кримінальними правопорушеннями [37]. Проте, інші вчені акцентують, що аналіз положень чинного КпАП засвідчує, що в

ньому присутні близько півсотні складів, які не стосуються жодних таких правил. У цьому випадку норми адміністративного права виконують невласиві для них функції запровадження заборон, хоча це є виключною прерогативою кримінального права (саме кримінально-правові норми за своїм змістом встановлюють заборони на крадіжку, обман тощо). Відповідно, перетворення окремих адміністративних проступків на злочини може призвести до «криміналізації» населення, хоча засудження особи, як пропонується у відповідних проектах, не матиме наслідком судимості [471].

Нам імпонує підхід, згідно з яким визначальним у розмежуванні зазначених деліктів має виступати така ознака протиправного діяння, як суспільна небезпечність, яка виконує основну роль серед чинників (обставин) криміналізації діяння. Зокрема, саме ступінь суспільної небезпечності має бути критерієм розмежування: 1) злочинів проти власності та кримінальних проступків; 2) кримінальних проступків та адміністративних правопорушень. Внаслідок цього залежно від ступеня суспільної небезпеки можна говорити: 1) про злочини проти власності – як правопорушення високого ступеня суспільної небезпеки (при цьому слід враховувати такі елементи суспільної небезпеки, як повторність, обсяги заподіяної шкоди тощо); 2) кримінальні проступки проти власності – як правопорушення підвищеного ступеня суспільної небезпеки; 3) адміністративні правопорушення проти власності – як правопорушення незначної суспільної небезпечності (суспільно шкідливі). Лише з позиції оцінки суспільної небезпеки як загальної властивості всіх видів правопорушень доцільно проводити межу між злочинною і незлочинною поведінкою.

Проте, впродовж багатьох років у юридичній літературі багато уваги приділялося питанню про те, чи є властивою суспільна небезпечність лише злочину, чи іншим правопорушенням також? Зазначимо, що практично всі дослідники були одностайні в розумінні сутності правопорушень як антигромадських, тобто шкідливих тією чи іншою мірою антисоціальних явищ. Саме викладена точка зору підтримується більшістю наукових дослідників цієї проблематики [797, с. 101]. Через це дискусія мала переважно термінологічний

характер: як називати шкідливість злочинів та інших правопорушень – одним терміном «суспільна небезпека» або різними термінами, а саме: не «суспільно небезпечні», а «суспільно шкідливі». Дискусія була породжена тим, що деякі автори бажали підкреслити відмінність цих термінів, звідси – різне ставлення до оцінки кількісно-якісних показників правопорушень [418, с. 23].

Зокрема, традиційно визнається, що суспільна небезпечність є об'єктивною ознакою діяння, оскільки вона існує поза свідомістю особи. Проте, унаслідок її усвідомлення особою законодавця вона має об'єктивно-суб'єктивний характер [189; 211]. Співвідношення об'єктивного й суб'єктивного під час оцінки конкретного діяння як суспільно небезпечного, а пізніше його втілення в нормі закону про кримінальну відповідальність значною мірою залежить від мудрості, фахової спроможності законодавця. Аналіз спеціальної літератури показав, що розмежування понять «суспільна небезпечність» і «суспільна шкідливість» навряд чи є доречним, оскільки в такому випадку доцільно вести мову про однорідні явища. Проте, у разі, коли б ознака суспільної небезпеки була властива виключно злочинам, не виникало б жодних питань при встановленні кримінально-правової заборони або при її скасуванні, а теорії криміналізації і декриміналізації діянь не існувало б зовсім, тому ознака суспільної небезпеки властива всім правопорушенням [213].

Суспільна небезпечність як внутрішня складова діяння, безперечно, об'єктивна. Від законодавчої заборони або її відсутності не підвищується і не знижується об'єктивно завдана шкода, виражена, як правило, в матеріальних показниках. Водночас суспільна небезпечність як результат соціальної оцінки діяння – суб'єктивна. Соціальна оцінка діяння як злочин виходить від усвідомлення його (діяння) як суспільно небезпечного [625, с. 20].

Економічні, політичні, соціально-психологічні, науково-технічні, кримінології чинники зумовлюють соціальну оцінку суспільно небезпечного діяння. В різні епохи, в різних державах злочинами проти власності вважалися різні діяння, і те, що окреме діяння не вважалось суспільно небезпечним і злочинним, зумовлювалося звичаями, традиціями. Сьогодні такий підхід виглядає

не зовсім обґрунтованим і прийнятним. У зв'язку з цим можна говорити про те, що в конкретному суспільстві на конкретний період його розвитку сформована шкала соціальних цінностей, за якою і визначається категорія «суспільна небезпечність» і відповідно до цього визначаються форми і методи соціального контролю.

Суспільна небезпечність як підстава декриміналізації вельми складна для правової і матеріальної оцінки. Пояснити викладене можна тим, що суспільна небезпечність як засаднича категорія, що дає загальну уяву про всі основні проблеми теорії кримінального права, забезпечує концептуальну єдність кримінально-правових знань і виступає межею узагальнення кримінально-правових знань, не може бути розкрита за допомогою будь-яких інших кримінально-правових понять [751, с. 48].

Серед чинників, що визначають суспільну небезпеку посягання, слід виділити структурні елементи суспільної небезпеки, а також чинники, які знаходяться за межами структури й безпосередньо впливають на характер і міру суспільної небезпеки. Перші становлять зміст суспільної небезпеки і слугують підставою криміналізації діяння, другі показують, від чого залежить суспільна небезпечність елементів структури. Зокрема, на думку Н. Ф. Кузнецової, для визнання діяння злочинним не мають значення соціально-психологічні ознаки особи, яка вчинила злочин, вони істотні при визначенні покарання (тобто в процесі пеналізації і депеналізації) [378, с. 66].

Задля проведення ґрунтовного дослідження доцільно відповісти на питання: які елементи складу злочину визначають його суспільну небезпеку? На нашу думку, суспільна небезпечність визначається лише зовнішніми ознаками, а саме об'єктивною стороною (насамперед шкодою) і об'єктом (предметом) злочинів проти власності. Зокрема, якщо розглянути процес визначення суспільної небезпеки при появі нових відносин власності, необхідно визначити, по-перше, чи з'являються нові відносини власності, тобто чи з'являється безпосередній об'єкт (предмет) злочину проти власності. Характер цих відносин дає можливість визначити, чи необхідним є правове втручання в ці відносини власності, чи підлягають взагалі ці відносини кримінально-правовій охороні й чи існує

необхідність застосування заходів кримінально-правового впливу за посягання на ці відносини; по-друге, визначивши, що якась суспільна небезпечність у посяганнях на відносини власності присутня, необхідно з'ясувати, за допомогою яких заходів держава повинна охороняти цей вид відносин. І саме через категорію «суспільна небезпечність» визначається рівень необхідної охорони відносин власності на сучасному етапі.

Розвиток відносин власності обумовлює переоцінку їх соціальної значущості й відповідно переоцінку небезпеки за посягання на них. Ті або інші діяння забороняються кримінальним законом саме тому, що вони суспільно небезпечні, а зовсім не навпаки: вони не стають суспільно небезпечними тому, що забороняються [333, с. 70]. Таким чином, підставами декриміналізації злочинів проти власності є: а) зникнення суспільної небезпеки злочину унаслідок зникнення об'єкту злочинного посягання; б) втрата діянням тієї міри суспільної небезпеки, яка вимагала раніше вживання заходів кримінально-правового характеру (унаслідок змін, подій в економічній, політичній, соціальній сферах життя суспільства). Безперечно, декриміналізація може бути здійснена унаслідок необґрунтованості запровадження самої кримінально-правової заборони, тобто через ігнорування вироблених у теорії кримінального права підстав декриміналізації.

Враховуючи те, що сьогодні на часі запровадження інституту кримінального проступку, слід зазначити, що про нього протягом останніх років згадувалося на всіх рівнях [810]. Думку про доцільність виокремлення у КК України категорії кримінальних проступків підтримали науковці [486; 809]. Кримінальний проступок визнано на рівні кримінального процесуального законодавства. Втім є потреба навпаки – спочатку врегулювати матеріально-деліктні відносини щодо кримінальних проступків, а вже потім передбачати на законодавчому рівні порядок притягнення до відповідальності осіб, які їх вчинили [733, с. 378–380]. Але, як вказує І. П. Голосніченко, вже так склалося в правовій українській дійсності, коли «віз іде спереду коня». Тепер потрібно приймати скоріше Закон України «Про кримінальні проступки», а потім, якщо буде потрібно, вносити зміни до КПК України [144].

Отже, на порядку денному гостро стоїть таке завдання – змістовне (матеріально-правове) наповнення інституту кримінальних проступків, тобто визначення переліку діянь, що будуть до них належати. Адже в Україні під гаслом гуманізації кримінальної відповідальності вже вносилися зміни до КК, що, на думку деяких учених, де-факто призвели до її посилення [821].

Безперечно, впровадження у вітчизняне законодавство інституту кримінальних проступків не лише матиме наслідки у правотворчій та правозастосовній сферах, а й істотно розширить межі наук кримінального права, кримінології, криміналістики та кримінально-виконавчого права. Як зазначає О. П. Рябчинська, «розширення предмета регулювання кримінального права за рахунок включення до нього суспільних відносин з приводу вчинення проступків, розширення кола методів кримінального права за рахунок накладення стягнення за проступки (провини), а у зв'язку із цим і переосмислення змісту кримінально-правових відносин (через корективи суб'єктного складу цих відносин), функцій кримінального права і як галузі права, і як галузі законодавства привнесе плутанину і дисбаланс у зв'язки та відносини в структурі елементів кримінального права як складного системного об'єкта, в якому зміни в одному з елементів системи тягнуть зміни інших його елементів» [652, с. 214].

Про доцільність запровадження кримінальних проступків свідчить і іноземний досвід: кримінальне законодавство переважної більшості європейських держав та інших держав світу передбачає два і навіть три види кримінально-караних діянь (злочин – проступок – порушення, в англосаксонській правовій сім'ї – фелонія і місдімінор). Так, у Європі давно дійшли висновку, що у сфері кримінального права не може бути лише одного різновиду караних діянь (злочину) – причому не лише за їх тяжкістю, а й за ступенем покарання та правовими наслідками для покараної особи [824].

При цьому кримінальні проступки обліковуються у судовій статистиці разом із злочинами. Наприклад, у Японії до кримінальної статистики потрапляють навіть порушення правил паркування автомобіля, а крадіжки велосипедів становлять 20% усіх зареєстрованих крадіжок, хоча в Україні такі крадіжки міліція намагається не

реєструвати за малозначністю діяння. Тому і має місце парадокс: у кримінально благополучніших країнах загальна кількість зареєстрованих злочинів є значно більшою, ніж в Україні [822].

Також кримінально-правове значення виокремлення кримінальних проступків полягає у значному зменшенні масиву криміналізованих діянь, а кримінально-процесуальне – у значному спрощенні процедури притягнення до відповідальності за вчинення кримінального проступку порівняно зі звичайною. Так, у Естонії окремо для злочинів і проступків визначені дія кримінального закону, види покарань, можливість умовно-дострокового звільнення, давність, караність співучасті (співучасть у проступку не карається), караність приховування злочинів і недонесення про злочини, форма вини (у разі вчинення проступку не має значення, умисно його вчинено чи через необережність) тощо. Запровадження до Кримінального кодексу Литви поряд зі злочином проступку дало змогу виключити адміністративну преюдицію як ознаку злочину [775, с. 50, 87]. Зокрема, історія права також засвідчує, що кримінальне право, яке діяло на території нинішньої України раніше (право Російської та Австро-Угорської імперій), передбачало два види караних діянь (злочин і проступок).

З огляду на проведений аналіз [208] видається доцільним з'ясувати, яких наслідків слід очікувати від впровадження в українське законодавство кримінальних проступків. Тому перейдемо до аналізу основних підходів щодо формування інституту кримінальних проступків, які дають можливість одночасно розглядати його і як елемент гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність за злочини проти власності, і як шлях до криміналізації суспільства.

Так, згідно з положеннями проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19 травня 2015 р. № 2897 до категорії кримінальних проступків проти власності мають бути віднесені: дрібні крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата чужого майна; заволодіння електричною або тепловою енергією шляхом її самовільного використання; заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; незаконне привласнення особою знайденого або чужого

майна, що випадково опинилося у неї; погроза знищення чи пошкодження майна; порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна; самовільне зайняття земельної ділянки.

Відповідно п. 1 ст. 188¹, п. 1 ст. 192, ст. 193, ст. 195, ст. 197, п. 1 та п. 4 ст. 197¹ виключено з нової редакції розділу IV «Злочини проти власності» Книги 1 Особливої частини КК України. Утім, на нашу думку, такі пропозиції не позбавлені певних недоліків. По-перше, не зовсім зрозуміло, чому розділ VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України доповнено кримінальним проступком «Дрібна крадіжка, привласнення чи розтрата чужого майна» (ст. 192¹ КК України). По-друге, чому назву цього розділу не змінено на «Кримінальні правопорушення проти власності». По-третє, із тексту законопроекту не зрозуміло, чи створює множинність вчинення злочину і проступку (наприклад, особа спочатку вчиняє крадіжку, передбачену ч. 1 ст. 185 КК України, а потім – дрібну крадіжку чужого майна), і яким чином це позначається на кваліфікації вчинених діянь та розмірі остаточного покарання.

Відповідність згаданого законопроекту засадам, закладеним у концепції, принципам і традиціям вітчизняного кримінального права, інтересам українського громадянського суспільства стала предметом дискусії серед фахівців кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Науковці висловилися проти винесення його на обговорення на засіданні Верховної Ради України та ухвалення. Причина такого рішення полягає у підходах авторів законопроекту до фундаментальних понять кримінального права – вони пропонують відмовитись від такої категорії, як «суспільна небезпечність», замінивши її поняттям «кримінальна протиправність», що, на думку вчених, може повністю зруйнувати існуючу систему кримінального права, адже необхідність існування в кримінальному праві категорії суспільної небезпечності уже безспірно підтверджена практикою та наукою. Проведений вченими аналіз засвідчив, що відсутність у законопроекті відповіді на питання про співвідношення понять «істотна шкода» і «значна шкода» між собою, а також про їх співвідношення зі змістом поняття «істотна шкода» за чинним КК України дала підстави для

висновку про відсутність у законопроекті належного системного рішення, що вказує на відсутність концептуального рішення про відмінність між злочинами, проступками й адміністративними правопорушеннями [728].

Аналіз зазначених проектів законів засвідчив існування невизначеності в запровадженні інституту кримінальних проступків щодо з'ясування поняття кримінального правопорушення та його видів, встановлення критеріїв відмежування кримінальних проступків від злочинів і способу їх відображення в тексті КК України, обрання законодавчих прийомів запровадження інституту кримінального проступку, встановлення системи кримінальних проступків. Сподіваємось, що аналіз пропозицій щодо виявлених недоліків досліджуваних проектів законів сприятиме удосконаленню законодавчих прийомів запровадження інституту кримінальних проступків.

На нашу думку, створення кримінальних проступків може бути етапом у гуманізації кримінального права, адже на кримінальні проступки «перетворюватимуться» нетяжкі злочини проти власності. Утім переконані, що подальші кроки в напрямі гуманізації кримінальної відповідальності не повинні призвести до її лібералізації, тобто нівелювання самої ідеї кримінальної відповідальності. У цьому випадку повинно йтися не про декриміналізацію відповідних діянь, адже кримінальна відповідальність за їх вчинення не скасовується, а набуває дещо іншої форми – стягнення. Саме таку диференціацію кримінальної відповідальності, особливо враховуючи менш суворий, ніж у покарань, характер кримінально-правових стягнень, а також відсутність судимості за вчинення кримінального проступку, безперечно, слід розглядати як елемент гуманізації кримінального законодавства.

Як зазначають вітчизняні фахівці з кримінального права, впровадження в законодавство України кримінального проступку можливо кількома шляхами: вирішення питання щодо проступку в межах КК України шляхом запровадження поняття кримінального проступку як самостійної категорії злочинних діянь; вирішення вказаних завдань у межах КпАП; вирішення проблеми відповідальності за проступок у межах окремого нормативно-правового акту – Закону (Кодексу)

України про проступки [322]. Розробка й реалізація вказаного акту створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності, який є відмінним як від адміністративної, так і від кримінальної відповідальності. Такий нормативно-правовий акт запропоновано скласти з трьох частин [730] (Загальна частина, Особлива частина, Процесуальна частина).

Безперечно, сьогодні існує нагальна потреба вирішення ряду теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із впровадженням у вітчизняне законодавство категорії «кримінальний проступок». Реалізація зазначеного можлива різноманітними шляхами, проте, на нашу думку, вирішення питання щодо проступку в межах окремого нормативно-правового акту доцільно визнати найбільш логічним рішенням зазначеної проблеми, що буде спрямовано на гуманізацію кримінальної відповідальності, передусім за протиправні посягання на власність.

Проведений нами аналіз статистичних даних вказує на досить невеликі кількісні показники щодо посягань, які запропоновано виключити з розділу VI КК України. Наприклад, за даними ДСА за 2013 р., за всіма частинами ст. 197 було засуджено 27 осіб. Враховуючи зазначене, окремі вчені вказують на «мертві» норми [188, с. 231], що не діють, під якими в науці кримінального права розуміють норми КК України, які характеризуються конструктивними недоліками, незавершеністю законодавчої регламентації елементів складу злочину, передбачають неіснуючі умови реалізації кримінально-правових норм, які не знаходять правозастосування. Проте, в цьому аспекті доречним видається вислів А. Ф. Зелінського про те, що робити висновок про стан злочинності за судовою статистикою – це те саме, що робити висновок про кількість риби у водоймі за кількістю зловленої риби [267, с. 34]. Так, доцільно підтримати підхід П. С. Дагеля, який вказував, що законодавець установлює караність діянь, які в правозастосовній практиці не виникають, передбачаючи можливість їх вчинення. Це здійснюється ним або для захисту життєво важливих суспільних відносин (у нашому випадку – відносин власності), або на підставі міжнародних договорів [166, с. 69].

Слушною та обґрунтованою видається думка про недоцільність декриміналізації злочинних посягань на власність [124; 203; 204], передбачених

п. 1 ст. 188¹, п. 1 ст. 192, ст. 195, ст. 197, п. 1 та п. 4 ст. 197¹ КК України. Враховуючи зазначене, вбачається за доцільне запропонувати віднести до кримінальних проступків проти власності ті діяння, що на сучасному етапі втратили суспільну небезпечність, а саме діяння, передбачені ст. 193 та ст. 196 КК України. Віднесення цих складів до кримінальних проступків, безперечно, потребує аргументації, насамперед тому, що фактично йдеться про декриміналізацію суспільно небезпечних діянь, які мають наслідком завдання тяжких тілесних ушкоджень або загибель людей (ст. 196 КК України). Проте, кримінальний закон містить достатньо складів, які передбачають кримінальну відповідальність за необережне заподіяння смерті (зокрема ст. 119, ч. 2 ст. 134, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 136, ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 139 КК України).

У зв'язку з цим перше, на що, на наш погляд, потрібно звернути увагу, це – механізм заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту цих правопорушень, а саме праву власності. Як зазначалося, право власності є одним з найголовніших об'єктів кримінально-правової охорони. Його соціальне значення відображено в ст. 1 КК України, у якій вказані найважливіші цінності, правова охорона яких становить завдання закону про кримінальну відповідальність. Серед таких цінностей на другому місці після прав і свобод людини та громадянина законодавець позначає власність. Викладене підкреслює ставлення до неї як найважливішого для людини, суспільства й держави соціального, економічного та правового блага.

Аналізуючи склади злочинів передбачених ст. 193 та ст. 196 КК України, зазначимо, що ці правопорушення порушують право власності не прямо, а «похідним, вторинним чином», тобто «опосередковано». Так, аналіз складів злочинів, передбачених ст. 193 та ст. 196 КК України, дає підстави стверджувати, що на відміну від злочинів так би мовити «прямого і безпосереднього» механізму завдання злочинної шкоди об'єкту кримінально правової охорони (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство тощо), ці діяння мають, певною мірою, менш суспільно небезпечний «похідний, вторинний» характер завдання шкоди власності як основному безпосередньому об'єкту злочину. Наведене дає підстави вказувати на те, що суспільна небезпечність незаконного привласнення особою знайденого або

чужого майна, що випадково опинилося у неї, та необережного знищення або пошкодження майна більшою мірою притаманна саме кримінальним проступкам, а не злочинам проти власності.

Крім того, у спеціальній літературі фахівці зауважують на непослідовну позицію законодавця, який у випадку дрібного викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата встановлює адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративного арешту на строк від п'яти до десяти діб (викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян) (ст. 51 КпАП). Натомість щодо незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї, він цього не робить.

До очевидних недоліків складу злочину, передбаченого ст. 193 КК України, також належать певні обов'язкові ознаки предмета злочину – «майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність» – культурної власності. На наш погляд, саме таке визначення майна, що є предметом злочину, в сукупності із випадковим характером цього злочину є не логічним. Додатковим аргументом на користь обстоюваної позиції є запропоновані нами положення щодо захисту культурної власності шляхом закріплення окремих складів у статтях розділу VI КК України.

Отже, з метою гуманізації кримінальної відповідальності та відповідної гармонізації міжгалузевих зв'язків вбачається за доцільне віднести діяння, передбачені ст. 193 та ст. 196 КК України, до кримінальних проступків. Зокрема, аналіз практики показав, що суспільна небезпечність досліджуваних злочинів незначна, а відтак – можуть виявитися достатніми й заходи примусу, що передбачені в проекті Кодексу про кримінальні проступки, що не пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі винного. Так, здебільшого вони повинні мати компенсаційний, майновий характер.

Наведені пропозиції щодо декриміналізації відповідальності за окремі злочини проти власності доцільно розглядати, з одного боку, як практичні кроки щодо гуманізації кримінального законодавства, а з іншого – як позбавлення чинного КК «мертвих норм», які своїм існуванням ставлять під сумнів обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за вказані правопорушення.

Висновки до розділу 4

Проведений аналіз кваліфікуючих ознак злочинів проти власності дає можливість дійти таких висновків:

1. На підставі сформованої системи критеріїв доцільно виділити кваліфіковані та особливо кваліфіковані види посягань на власність:

– загальні кваліфікуючі ознаки: а) за формою множинності: повторність (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 194¹ КК України); спеціальна повторність (ч. 2 ст. 187, ч. 2 і ч. 4 ст. 197¹ КК України); б) за формою співучасті: вчинення групою осіб (ч. 2 ст. 197¹ КК України); за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 192, ч. 2 ст. 194¹ КК України); організованою групою (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК України); в) за розміром завданої матеріальної шкоди: вчинення у великих розмірах (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 188¹, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 192 КК України); вчинення в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 194 КК України); із заподіянням значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 186, ч. 2 ст. 190 КК України);

– особливі (спеціальні) кваліфікуючі ознаки: 1) залежно від способу вчинення злочину: з проникненням в житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України); поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або погрозою застосування такого насильства (ч. 3 ст. 189 КК України); поєднаний із

заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 189 КК України); поєднаний з погрозою вбивства (ч. 2 ст. 189 КК України); загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194¹, ст. 195 КК України); з використанням службового становища (ч. 2 ст. 189 КК України); шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України); шляхом операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України); 2) залежно від наслідків: спричинило небезпеку для життя людей (ч. 3 ст. 194¹ КК України); спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 194¹, ст. 196, ст. 197 КК України).

2. На основі аналізу правозастосовної практики запропоновано введення нової кваліфікуючої ознаки у складі злочинів проти власності: масовий (сукупний) потерпілий та відновлення таких ознак, як: особливо небезпечний рецидивіст та злочинна організація.

3. Доцільно доповнити розділ VI КК України преамбулою, до якої перенести текст примітки до ст. 185 КК України та доповнити поняттями «культурна власність», «житло», «інше приміщення», «сховище».

4. З метою гуманізації кримінальної відповідальності та відповідної гармонізації міжгалузевих зв'язків видається доцільним віднести діяння, передбачені ст. 193 та ст. 196 КК України, до кримінальних проступків, на підставі того, що, на відміну від злочинів «прямого і безпосереднього» механізму спричинення злочинної шкоди об'єкту кримінально правової охорони (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство тощо), ці діяння мають певною мірою менш суспільно небезпечний «похідний, вторинний» характер спричинення шкоди власності як основному безпосередньому об'єкту злочину. Зокрема, аналіз практики показав, що суспільна небезпечність досліджуваних злочинів незначна, а відтак – можуть виявитися достатніми й заходи примусу, що передбачені в проекті Кодексу про кримінальні проступки, що не пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі винного. Так, здебільшого вони повинні мати компенсаційний, майновий характер.

Результати дослідження, викладені в цьому розділі, опубліковано в працях: [194; 213; 215].

РОЗДІЛ 5

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

5.1. Призначення покарання

Покарання (у тому числі за злочини проти власності) має дуалістичний характер, оскільки, з одного боку, воно передбачає кару та відплату за вчинений злочин, а з іншого – виправлення засудженого й соціальне відновлення його особистості, його цілком справедливо розглядати як один з важливих засобів боротьби зі злочинністю, передусім, в аспекті забезпечення його невідворотності, захисту прав, свобод та інтересів людини [182, с. 5; 183, с. 410]. У зв'язку із цим останнім часом дедалі більше вчених вказує на необхідність сформування критеріїв призначення покарання.

З метою правомірної реалізації розсуду суддя при призначенні покарання за злочини проти власності, безумовно, повинен мати певні критерії оцінювання, щоб узяти до уваги ті обставини, які дійсно мають значення для вибору індивідуально-ефективної міри кримінально-правового впливу [402] та будуть спрямовані на диференціацію й індивідуалізацію призначення покарання.

Аналізуючи сучасний вектор розвитку доктрини кримінального права у сфері теорії пеналізації та прогнозуючи певні закономірності розвитку кримінального права, доцільно дотримуватися ідеї щодо оптимізації вітчизняного механізму кримінально-правового реагування на девіантні прояви в суспільстві. Тому необхідно підтримати підхід тих учених, які вказують, що для оптимізації у сфері призначення покарання необхідно таке: 1) зміни алгоритму конструкції щодо певних санкцій шляхом звуження їх меж із прив'язкою до певної категорії злочинів; 2) нормативне вдосконалення приписів ч. 1 ст. 65 КК України з метою більш чіткої регламентації підстав суддівського розсуду; 3) закріплення критеріїв

призначення покарання за злочини; 4) введення спеціальних правил призначення покарання за злочини та корегування існуючих [760].

У зв'язку із цим актуальними для органічної побудови диспозиції та санкції є слова П. С. Матишевського про те, що санкція містить законодавчо визначену модель можливого покарання за вчинення того чи іншого злочину, у диспозиції суспільна небезпека посягання виражається через ознаки складу злочину, у санкції – через вид і розмір покарання [451, с. 79].

Водночас вчені підкреслюють, що ефективність кримінально-правового впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів проти власності, залежить від багатьох чинників, у тому числі й оптимальних меж санкцій розділу VI кримінального закону, їх обґрунтованості. Саме від чітко сформульованої конструкції кримінально-правової санкції залежить обсяг суддівського розсуду при призначенні покарання. У зв'язку із цим думки науковців щодо необхідності звуження чи розширення суддівського розсуду розділилися: одні автори виступають за розширення повноважень суддів при виборі міри покарання, інші – проти [270; 561, с. 9; 578; 662]. Саме відсутність єдності підходів серед науковців щодо зазначеної проблематики залишила актуальним для вітчизняного кримінального законодавства питання визначення мінімальних і максимальних меж санкцій. Зокрема, у спеціальній літературі були спроби довести нагальну потребу звуження мінімальних і максимальних меж покарання у виді позбавлення волі [297, с. 24; 325, с. 129], проте остаточно це питання не вирішено в науці кримінального права.

Техніко-юридична побудова санкцій розділу VI Особливої частини КК України прямо ув'язується з категоризацією злочинів залежно від ступеня тяжкості. Як відомо, чинне кримінальне законодавство поділяє злочини на чотири види (ст. 12 КК України): 1) злочином невеликої тяжкості є злочин, за який можна призначити не більше 2 років позбавлення волі або більш м'яке покарання, крім покарання, за яке передбачається штраф у розмірі понад три тисячі нмдг; 2) злочином середньої тяжкості є злочин, за який максимальний термін покарання – не більше 5 років позбавлення волі або не більше десяти тисяч нмдг штрафу;

3) тяжким є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 10 років, а також штраф у розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч нмдг; 4) особливо тяжким є злочин, за який максимальне покарання – позбавлення волі на строк понад 10 років, або довічне позбавлення волі, або штраф у розмірі понад двадцять п'ять тисяч нмдг. Проте, в спеціальній літературі наявні різні думки із цього питання.

У зв'язку із цим доцільно вказати, що під час законотворчої діяльності необхідно враховувати положення закону, де величина санкції має відображати дійсний характер і ступінь суспільної небезпечності злочину, особливо значення це набуває під час формування санкцій норм, спрямованих на невід'ємні права будь-якого громадянина щодо власності.

Найбільший науковий інтерес у цьому аспекті становлять правотворчість та досвід інших країн. Так, практика застосування зарубіжного законодавства (США, Франції, Італії, Іспанії, Бразилії тощо) свідчить, що для окремих країн історично характерними є достатньо детальна диференціація кримінальної відповідальності й покарання за злочини проти власності в кримінальному законі та чіткі приписи для судді у сфері індивідуалізації покарання [575, с. 12].

Аналіз кримінального законодавства США дає можливість дійти висновку, що американська кримінально-правова доктрина закріплює підхід, згідно з яким положення законодавства заздалегідь передбачають вид та розмір покарання, що відповідають тяжкості вчиненого злочину й характеристиці особи винного. Зокрема, федеральна система призначення покарання в США побудована на засадах жорсткої формалізації кримінально-правових санкцій. У зв'язку із цим доцільно вказати, що механізм призначення федеральних покарань має унікальну практику, тому що обов'язково враховує керівництво спеціального органу – Комісії США з призначення покарань, що сприяє уніфікації судової діяльності, уникненню ймовірних зловживань з боку суддівського корпусу та впливає на призначення покарання в більш-менш єдиних межах, без широких амплітуд коливання щодо видів і розмірів [655, с. 272–273].

Таким чином, у законодавстві США при призначенні покарання ступінь тяжкості діяння визначають на основі вихідного рівня злочину, установленого з урахуванням специфічних характеристик (обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання) і корегувань, які застосовують у конкретному випадку. Місце перетину графі із вказівкою остаточно розрахованого ступеня тяжкості злочину та графі з категорією судимості в шкалі визначає строк покарання. Кримінально-правові норми США в частині призначення покарання є єдиними у своєму роді, а їх система побудована, власне, на математичному підході.

Аналіз законодавства окремих європейських країн свідчить, що, наприклад, в іспанському кримінальному законодавстві застосовують менш формалізовану систему призначення покарання, яка передбачає багатоступеневу градуйовану систему покарань із ранжируванням санкцій покарань (модель застосування типових санкцій) і чіткі, навіть деякою мірою формалізовані, правила їх призначення. Проте, французьке кримінальне законодавство передбачає ще більш формалізовану систему призначення покарання. Наявність однієї обставини, що обтяжує покарання, згідно з КК Франції, тягне за собою збільшення строку покарання на одну третину порівняно з тим покаранням, яке повинно бути призначене за вчинення такого самого злочину без обставини, обтяжує покарання. Загалом кримінальне законодавство Іспанії, Франції та ФРН демонструє високий рівень законодавчої техніки у формуванні основних інститутів кримінального права [774; 777; 778].

Аналіз практики законодавств зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що ступінь формалізації призначення покарання можливий шляхом «арифметичних» правил про градуйоване підвищення або зниження розмірів покарання залежно від обставин справи. Зокрема, чітко конкретизовано правила завдяки закріпленню шкали типових санкцій.

На підставі одержаних результатів доцільно вказати, що для нас більш прийнятним для запровадження у вітчизняну систему є підхід, який закріплює багатоступеневу систему типових санкцій шляхом градуювання видів покарання за злочини проти власності на ступені. Саме такий підхід можна побачити на

прикладі законодавства зарубіжних країн (Франція, Іспанія, Італія, ФРН тощо). Доцільність упровадження такого підходу зумовлена такими, як нам видається, позитивними моментами, а саме: це дасть можливість обмежити суддівський розсуд зі збереженням достатньої можливості індивідуалізації покарання та провести чітку диференціацію кримінальної відповідальності за злочини проти власності тощо.

Враховуючи досить широкий діапазон санкцій, закріплених у нормах розділу VI КК України, видається, що в цьому питанні можна солідаризуватися з думкою Л. Л. Круглікова, який вважає, що «відправна точка покарання» не може розташовуватися ані в мінімумі санкції, тому що в такому разі будь-яке пом'якшення покарання з урахуванням обставини, що пом'якшують його, зумовлює призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, ані в максимумі санкції – оскільки в цьому разі обтяжувати покарання за наявності лише обставин, що обтяжують його, було би неможливо; цілком правильним є висновок, що «відправна точка покарання» розташована між полярними точками санкції, і їй відповідає «середнє» покарання [365, с. 149]. У зв'язку із цим доцільно підтримати підхід М. С. Таганцева, який свого часу також вказував, що при відносно визначеній санкції нормальним покаранням завжди є «середня міра» покарання [716, с. 388].

Поглиблене дослідження видів покарання за злочини проти власності доцільно розпочати з порівняльного аналізу санкцій за злочини проти власності за КК 1960 р. та чинного кримінального закону. Варто звернути увагу, що розмір санкцій за КК 1960 р. залежав не від суспільної небезпечності, а від форми власності, де під посиленою кримінально-правовою охороною перебувала державна та колективна власність. Відповідно право державної чи колективної власності охороняли більш суворими санкціями. Наприклад, за крадіжку державного або колективного майна карали позбавленням волі на строк до 3 років або виправними роботами на строк до 1 року (ч. 1 ст. 81), тоді як за крадіжку індивідуального майна – позбавленням волі на строк до 2 років або виправними роботами на строк до 1 року (ч. 1 ст. 140). Крадіжка за обставин, що обтяжують

покарання, становить більшу суспільну небезпеку, порівняно з основним видом цього злочину [467, с. 39]. Тому за кваліфіковану крадіжку (ч. 2 ст. 81) карали позбавленням волі на строк до 6 років (до 5 років – ч. 2 ст. 140) з конфіскацією майна або без конфіскації тощо.

Лібералізація кримінального законодавства забезпечила єдиний підхід до охорони власності, що не залежить від форми власності, та до закріплення більш м'яких санкцій щодо злочинних посягань на власність у чинному КК України, про що свідчать результати порівняльного аналізу відповідних санкцій за КК 2001 р. та КК 1960 р.

Так, у кримінальному законі 1960 р. за крадіжку державного та колективного майна призначали покарання у виді позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від ста до двохсот мінімальних розмірів заробітної плати. Чинний кримінальний закон передбачає відповідальність за таємне викрадення чужого майна у виді штрафу в розмірі від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

За відкрите викрадення чужого майна (грабіж) за чинним КК України карають штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до чотирьох років. За КК 1960 р. за грабіж карали позбавленням волі на строк до чотирьох років або виправними роботами на строк від одного року до двох років.

За розбій за КК України карають позбавленням волі на строк від трьох до семи років, а за кримінальним законом 1960 р. – позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з конфіскацією майна або без конфіскації.

За вимагання за КК 1960 р. карали позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією майна чи без такої або виправними роботами на строк від одного

до двох років з конфіскацією майна чи без такої, за чинним кримінальним законом – обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

За шахрайство за чинним КК України карають штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. За КК 1960 р. – позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від ста до двохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

За привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за чинним КК України карають обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. У свою чергу за КК 1960 р. – позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років або штрафом у розмірі від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Отже, можна відзначити застосування переважно гуманістичного підходу при побудові кримінально-правових санкцій у КК 2001 р. Пом'якшення відповідальності за злочини проти власності стало можливим в умовах ліберального підходу, проте використання новел КК щодо санкцій ефективності своєї не виявило (з-поміж злочинів проти власності в структурі кримінальних справ, які були розглянуті судами з ухваленням вироку, найбільшу частку за 2013–2015 рр., як і за попередні періоди, становили справи про вчинення злочинів проти власності), оскільки на сучасному етапі не усунуті передусім соціальні причини корисливої злочинності (зокрема, найбільшу кількість і, відповідно, частку в структурі засуджених за всі види злочинів традиційно становлять особи, засуджені за вчинення злочинів проти власності, – 56%).

Практика призначення покарання за злочини проти власності, у зв'язку з поширеністю вчинення цих злочинів, є одним з індикаторів соціальної зумовленості, логічної узгодженості та соціальної справедливості будь-яких санкцій, тому наведене дає можливість розширити коло аргументів з приводу внесення певних змін у норми розділу VI КК України, критично оцінити ті чи інші рішення законодавця й віднайти способи для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення.

У зв'язку із цим, найбільший інтерес для нашого дослідження становить аналіз видів покарання за злочини проти власності. Зокрема, у санкціях статей розділу VI Особливої частини КК України передбачено такі види покарань:

1) основні види: а) громадські роботи (ст. 185, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 197 КК України); б) виправні роботи (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 195, 196, 197 КК України); в) арешт (ст. 185, 186, 192, 193, 195, 197¹, 198 КК України); г) обмеження волі (ст. 188¹, 189, 190, 191, 192, 194, 194¹, 196, 197, 197¹, 198 КК України); д) позбавлення волі (ст. 185, 186, 187, 188¹, 189, 190, 191, 194, 194¹, 196, 197¹, 198 КК України);

2) додаткові види: конфіскація майна (ст. 185, 186, 187; 189, 190, 191 КК України);

3) основні та додаткові (змішані) види: а) штраф (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 195, 197, 197¹ КК України); б) право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ст. 191 КК України).

На наш погляд, такі санкції загалом дають можливість досягти мети покарання щодо осіб, які засуджені за злочини проти власності, оскільки досліджувані злочини є злочинами як невеликої тяжкості, так і більш тяжкими. Проте, певні їх недоліки та проблеми щодо призначення перелічених покарань усе ж існують. У зв'язку із цим необхідно детальніше розглянути кожен вид покарання та окремі типові помилки, які найчастіше зустрічаються в судовій практиці під час його призначення.

Одним з основних видів покарання, який полягає у виконанні засудженим протягом строку, встановленого вирокком суду, у вільний від роботи чи навчання

час безоплатних суспільно корисних робіт, вид та характер яких визначають органи місцевого самоврядування, є громадські роботи. Згідно з даними ДСА, упродовж 2013–2015 рр. простежується поступове зменшення призначення такого виду покарання за злочини проти власності, що, на нашу думку, є хибним кроком у напрямі лібералізації інституту кримінальної відповідальності за такі злочини. Так, призначення громадських робіт у вказаний період зменшилося на 34% (у 2013 р. громадські роботи призначено 6,4 тис. осіб, у 2014 р. – 5,3 тис. осіб, у 2015 р. – 4,1 тис. осіб).

Названий захід державного примусу за злочини проти власності в суди призначали лише у 12% випадків. У зв'язку з цим окремі вчені доречно наголошують, що цей вид покарання недооцінюється судами як захід, спрямований на виправлення засудженого й запобігання вчиненню ним нових злочинних діянь проти власності, особливо під час його призначення за такий злочин невеликої тяжкості. Так, на думку 38% інспекторів кримінально-виконавчих інспекцій, такий вид покарання повністю досягає мети кари, крім того, на думку 27% респондентів, цей вид покарання також запобігає новим злочинам і часткове досягнення цієї мети можливе з погляду 63% опитуваних. Цікавою також є думка вчених щодо вивчення рівня повторної злочинності серед осіб, які відбувають покарання у виді громадських робіт. Так, у спеціальній літературі зазначено, що через два роки після закінчення дії покарання у виді громадських робіт серед осіб, які його відбули, рецидив злочинів не зростає, а навпаки, є значно нижчим, ніж у тих осіб, які відбули таке покарання, як позбавлення волі [544, с. 49–51]. Тому вважаємо за необхідне звернути увагу суддів на перспективність цього виду покарання за злочини проти власності й можливість його більш широкого застосування.

Підкреслимо, що громадські роботи, як свідчить аналіз практики, є досить ефективним видом покарання неповнолітніх, широке застосування якого в умовах кризової соціально-економічної ситуації надало б змогу зайняти значну масу неповнолітніх засуджених суспільно корисною працею, а також одержати певний економічний ефект на благо суспільства. У результаті застосування до неповнолітніх цього виду покарання відбувається обмеження беззмістовного

дозвілля неповнолітніх засуджених і формується відповідальне ставлення до суспільно корисної праці.

Водночас, незважаючи на низку переваг, громадські роботи так само вкрай рідко застосовують до неповнолітніх злочинців. Зокрема, як покарання за злочини проти власності у 2013 р. громадські роботи суди призначили 177 неповнолітнім особам, у 2014 р. – 141, у 2015 р. – 72 неповнолітнім особам.

Серед причин нечастого застосування окремі вчені вказують на незначну кількість санкцій: 18,7% від загальної кількості санкцій, відсутність угодженого механізму виконання, а також суб'єктивна недооцінка карально-виховного потенціалу цього виду покарання суддями. У зв'язку із цим ми підтримуємо тих авторів, які вказують, на такі шляхи активізації застосування цього виду покарання: збільшення кількості санкцій, що передбачають громадські роботи як основний вид покарання; установлення можливості застосовувати громадські роботи також і як додатковий вид покарання, у тому числі й у випадках, коли вони безпосередньо не передбачені в санкції відповідної статті [52, с. 161].

На нашу думку, такий підхід необхідно підтримати, особливо щодо неповнолітніх осіб, тому що саме практика застосування громадських робіт, наприклад, у зарубіжних країнах (ФРН, Франція, Італія тощо) свідчить про високе профілактичне значення вищевказаної міри покарання, її високу ефективність. Підтвердженням цього слугують дані щодо рецидиву серед осіб, яким призначали громадські роботи. Так, це покарання, незважаючи на удавану, на перший погляд, м'якість, не приводить до зростання рецидиву, а навпаки, робить його значно нижчим, ніж серед осіб, що відбували тюремне ув'язнення [819; 822; 823].

Зниження рецидиву – це не єдина позитивна риса такого покарання, як громадські роботи. Зокрема, позитивним щодо цього покарання є ще й таке: а) у процесі відбування покарання особа, що вчинила злочини проти власності, залучається до праці, набуває різних трудових навичок, спілкується з правослухняним населенням, що позитивно впливає на його виправлення; б) відбуваючи громадські роботи, засуджений своєю працею приносить користь суспільству й суспільним інтересам, а безплатність цієї праці викликає почуття

ущемлення, що, у свою чергу, змушує правопорушника обмірковувати свої злочинні вчинки; водночас призначення такого покарання щодо неповнолітніх позитивно вплине на позитивне формування особистості, тому що відчуття ущемлення виникне у зв'язку з оцінкою його становища однолітками, можливим кепкуванням над ним та висміюванням, що призведе до перегляду свого ставлення до вчинення злочину в майбутньому; в) на виконання такого покарання державі не потрібно витратити великі кошти, як наприклад, це має місце при виконанні покарання у виді позбавлення волі, коли кошти з бюджету виділяють лише органам, що ведуть контроль і облік за виконанням цього покарання.

Щодо неповнолітніх осіб, то, на відміну від позбавлення волі, неповнолітній при такій санкції не набуває криміногенних зв'язків, перебуває на стадії соціально-правової адаптації, формування психіки, світогляду та світосприйняття загалом, спілкуючись із старшими за себе злочинцями зі стажем набуває неоцінених знань про вчинення злочинів проти власності та схеми професійного кримінального життя із середини. Для молодшої людини такий спосіб життя та мислення стає нормою, натомість ресоціалізація є надскладним завданням для держави та суспільства. Саме тому, на нашу думку, громадські роботи є одним з найефективніших видів покарань, що можна застосовувати до неповнолітнього, який вчинив легкий або середньої важкості злочин проти власності.

Ще одним основним видом покарання є виправні роботи, що полягають в обмеженні не лише трудових прав засудженого шляхом покладення на нього обов'язку працювати в певному місці, а і його права власності шляхом відрахування частини його заробітку в дохід державного бюджету [577, с. 112]. Проте, за період 2013–2015 рр. цей вид покарання так само не був поширеним у судовій практиці. Так, виправні роботи як основний вид покарання у 2013 р. було призначено 263 особам, у 2014 р. – 87 особам, у 2015 р. – 58 особам.

Можливо, викладене пояснюється тим, що в абз. 2 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 вказано: «Суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними

службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь» [614].

Тобто якщо суд буде призначати виправні роботи особі, яка внаслідок невиконання чи неналежного виконання своїх професійних, договірних чи інших правових обов'язків спричинила тяжкі наслідки, то навряд чи будуть досягнуті цілі покарання, які передбачені ч. 2 ст. 50 КК України. Таким чином, законодавець, закріпивши виправні роботи як альтернативний вид покарання за злочини проти власності, не врахував специфіки вчинюваного діяння та особливостей суб'єкта цього злочину, а тому це покарання суди майже не призначають.

Обсяги застосування виправних робіт, які довгий час вважали основною альтернативою позбавленню волі неповнолітніх, останніми роками також різко пішли на спад, що пояснюється низкою причин, а саме: 1) вони можуть бути призначені лише працюючим особам, які на момент винесення вироку досягли 16-річного віку; 2) високий рівень безробіття серед молоді, у тому числі у зв'язку з неоформленням офіційних трудових відносин. Наведене, на нашу думку, не сприяє позитивному вихованню та формуванню відповідального ставлення до суспільно корисної праці. Зокрема, у 2013 р. виправні роботи суди призначили 2 неповнолітнім особам, у 2014 р. – 1, у 2015 р. виправні роботи суди взагалі не призначили неповнолітнім особам. Такий стан пояснюється, насамперед, відсутністю згоди роботодавця, оскільки є низка особливих вимог законодавця до праці неповнолітніх, та небажанням сплачувати податки за некваліфікованого працівника. Тому практичне застосування цієї норми є мало дієвим.

Доцільно вказати, що серед учених немає єдності думок щодо доцільності існування в системі кримінальних покарань за злочини проти власності такого покарання, як арешт. Так, окремі вчені вказують, що введення цього покарання є штучним і суперечить принципам демократизації та гуманізації [870]. Проте, інші науковці вважають, що за умови належної організації виконання цього виду покарання воно забезпечує значно більший ефект, ніж тривале утримання в колоніях, яке спричиняє цілу низку негативних моментів [701; 798]. Хоча аналіз

судової практики вказує на доцільність існування такого виду покарання за злочини проти власності. Так, у 2013 р. арешт застосовано до 2,5 тис. осіб, у 2014 р. – до 1,7 тис. осіб, а у 2015 р. – до 1,4 тис. осіб. Наведені статистичні данні вказують на позитивне ставлення правозастосовувача до цього виду покарання саме за цю категорію злочинів.

За вчинення злочинів проти власності в неповнолітньому віці арешт застосовано у 2013 р. до 9 підлітків, у 2014 р. – до 11, а у 2015 р. – до 19. Зокрема, щодо призначення такого виду покарання, у тому числі за злочини проти власності, як арешт, неповнолітнім, у спеціальній літературі цілком виправдано обґрунтовано думку про те, що доцільно запозичити деякі юридичні норми із законодавства ФРН, де закон передбачає три види юнацького арешту: короткий (Kurzarrest) – на строк не більше ніж шість днів; арешт на вільний час (Freiheitsarrest), тобто на суботу та неділю, – строком від однієї до чотирьох субот та неділь; тривалий (Dauerarrest) – строком від одного до чотирьох тижнів. На думку вчених, і в Україні, якщо суд дійде висновку (залежно від тяжкості вчиненого та особи засудженого) про доречність призначення неповнолітньому арешту, то він матиме можливість індивідуалізувати відповідальність кожної особи й обрати один із видів арешту: короткий (на вільний час чи вихідні) або тривалий [52, с. 164]. На нашу думку, такий крок надасть змогу розширити перелік видів покарань за злочини проти власності, що можуть бути застосовані до неповнолітнього злочинця, і тим самим повніше реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх за ці злочини.

Ще одним основним видом покарання за злочини проти власності є обмеження волі, що полягає в обмеженні особистої свободи засудженого шляхом часткової ізоляції від суспільства в установах відкритого типу, а також його права на працю, обов'язкового залучення до праці [577, с. 114]. За даними ДСА, у 2013 р. обмеження волі було призначено 1,7 тис. осіб, у 2014 р. – 0,9 тис. осіб, у 2015 р. – 0,6 тис. осіб. Тобто спостерігається поступове зменшення призначення суддями

такого виду покарання, хоча аналіз судової практики показав, що в цілому суди правильно призначають цей вид покарання за злочини проти власності.

Загалом за проаналізований період його призначали у 25% випадків, проте судова практика застосування, наприклад, за вчинення злочину, передбаченого ст. 197 КК України, свідчить, що в більшості випадків це покарання призначають без реального його відбування.

Обмеження волі як один із видів покарань, пов'язаних із виправно-трудовим впливом, запропоновано ввести до кримінального законодавства як новий вид покарання для неповнолітніх. Окремі вчені зазначають, що цей вид покарання доцільно розглядати насамперед як альтернативу покаранню у виді позбавлення волі [52, с. 163–164]. Проте, на нашу думку, це призведе виключно до рецидиву та формування злочинної свідомості в таких осіб.

У спеціальній літературі наголошено, що в чинному Кримінальному кодексі України найбільш поширеним кримінальним покаранням є позбавлення волі. Складається враження, що його розглядають як універсальний засіб досягнення мети кримінального покарання, як панацею від більшості злочинів. Однак такий підхід призвів до переповнення виправно-трудових установ. Виправно-трудові установи з причин об'єктивного й суб'єктивного характеру не забезпечують цілком виконання покладених на них функцій виправлення та перевиховання засуджених. Особливо це стосується тих осіб, які вчинили злочини проти власності вперше, а також неповнолітніх та жінок [151, с. 233]. Зокрема, у 2013 р. кількість осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк за злочини проти власності, зменшилася на 29% порівняно з 2012 р. і становила 16,5 тис. осіб. У 2015 р. кількість осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, зменшилася на 12,3% і становила 5,5 тис., порівняно з 2014 р., де їх кількість становила 6,1 тис. осіб.

Застосування покарання у виді позбавлення волі (ув'язнення, тюремного ув'язнення) у всьому світі є засобом захисту суспільства від конкретної особи, яка вчинила злочин, та запобігання злочинам, тобто є одним із державних важелів

впливу на явище злочинності. Така роль позбавлення волі визнана не лише національним законодавством багатьох країн, а й міжнародними актами.

Чинний КК України, роз'яснюючи в ч. 1 ст. 63, що являє собою позбавлення волі, розуміє його як позбавлення волі на певний строк: «покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу». До речі, таке формулювання уникає вказівки на те, від чого ізолюється винна особа (від суспільства, від зовнішнього світу тощо), що досі є дискусійним питанням. Так, деякі автори вказують, що вважати повноцінним визначенням зміст ч. 1 ст. 63 КК України не видається можливим, адже в ньому вказано не на сутність, а лише на один бік змісту цього покарання – ізоляцію та засіб її досягнення [711]. Але така вказівка закріплює специфічну ознаку позбавлення волі на додачу до поняття покарання, поданого в ч. 1 ст. 50 КК України, як заходу примусу, що застосовують від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Аналіз спеціальної літератури показав, що наявні погляди щодо широкого значення терміна «позбавлення волі» [186; 364; 626, с. 10–19; 699; 790, с. 21–88]. Проте, деякі вчені до позбавлення волі відносять заходи державного примусу: адміністративний арешт, взяття під варту, обмеження волі, арешт у дисциплінарному порядку, покарання у виді арешту, примусове лікування від алкоголізму в лікувально-трудова профілакторії [397; 873, с. 542].

Зокрема, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., вживаючи термін «позбавлення волі», тлумачить його, як тюремне ув'язнення, арешт або затримання [318]. У зарубіжному законодавстві існують такі різновиди позбавлення волі, як каторжна тюрма, тюремне ув'язнення та арешт; тюремне ув'язнення та просте ув'язнення під варту; довічна каторга й виправний будинок; позбавлення волі з примусовою працею, позбавлення волі без примусової праці та кримінальний арешт [762, с. 321–324; 823, с. 322–335].

У зв'язку із цим доцільно вказати, що низка авторів та правових документів термін «позбавлення волі» пропонують вважати загальним, родовим щодо низки

примусових заходів, пов'язаних з ізоляцією та обмеженням правового статусу особи, зокрема, щодо таких суміжних мір, як адміністративний арешт, запобіжні заходи в кримінальному процесі, арешт як вид покарання й власне саме позбавлення волі як вид покарання [364, с. 168].

Загалом сучасний стан інституту позбавлення волі має бути показником його прогресу відповідно до принципів сучасної кримінальної політики й тенденцій соціального розвитку загалом, але при цьому за позбавленням волі закріпилися такі його властивості, які характеризували його ще за часів егалітарного періоду та є постійними для нього. Як і для всіх видів покарань за злочини проти власності, для позбавлення волі характерне таке: є заходом державного примусу; є логічним юридичним наслідком вчинення злочину (звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, його відбування за законодавством мають винятковий характер за наявності окремих підстав); передбачається лише законом про кримінальну відповідальність і в межах санкції; має публічний характер, оскільки визначається в законі, застосовується від імені держави і є обов'язковим для виконання; застосовується лише судом; має особистий характер – його застосування можливе лише для особи, яка вчинила злочин і визнана винною, та не може бути покладене на інших осіб; виражає негативну оцінку (осуд) з боку суспільства й держави як злочину, так і особи, яка його вчинила, що закріплюється в обвинувальному вирокі; полягає в передбачених законом правообмеженнях особи фізичного, морального, матеріального характеру; відображає суттєвість шкоди, завданої суспільству; має соціально корисні цілі; наслідком має судимість [577, с. 9–19; 738].

Окремі дослідники вказують, що зазвичай суди призначають покарання у виді позбавлення волі за злочини проти власності на мінімальний строк, передбачений у відповідній статті, чи ближче до нього, або більш м'яке, ніж передбачено законом, або взагалі звільняють від відбування покарання з випробуванням [804]. Аналіз практики призначення судами покарання у виді позбавлення волі дає можливість зробити висновок, що такий вид покарання є досить спірним, та в окремих випадках не забезпечує досягнення мети покарання, а

скоріше спричиняє появу професійних злочинців. У зв'язку із цим вважаємо обґрунтованим застосування судом заохочувальних норм Загальної частини КК України, зокрема ст. 75, де передбачено звільнення від покарання з випробуванням. Викладене, на нашу думку, призведе до досягнення принципу економії кримінальної репресії та принципу гуманізму.

Недоліки позбавлення волі неповнолітніх не заперечуються в літературі [458]. Зокрема, вчені зазначають, що при засудженні до покарання у виді позбавлення волі, у тому числі за злочини проти власності, неповнолітній відривається від життя в нормальних умовах, ізолюється від суспільства, потрапляє в обстановку, яка різко відрізняється від життя на волі, де можливість залучення до антигромадських стереотипів поведінки значно зростає, проте адаптаційні здатності особи до життя на волі після звільнення знижуються.

Зазначені обставини посилюються й труднощами матеріально-фінансового характеру, з якими виховні колонії в цей час самотійно впоратися не в змозі. Тому доцільно підтримати думку тих науковців, які пропонують залишити позбавлення волі в системі покарань неповнолітніх злочинців лише за вчинення ними тяжких злочинів, пов'язаних із фізичним насильством над особою, та особливо тяжких злочинів [52, с. 159].

Додаткові покарання за злочини проти власності, відповідно до принципу індивідуалізації покарання, покликані бути допоміжним засобом, що призначається судом до основного покарання, коли за обставинами справи та з урахуванням особливостей особи винного необхідно посилити каральні або запобіжні й виховні можливості основного покарання, надати йому необхідної специфічної спрямованості проти конкретних причин та умов здійснення злочину цієї групи.

На думку окремих учених, додаткові покарання є основним показником індивідуалізації покарань [231], зокрема, за корисливі злочини проти власності додатковим видом покарання є конфіскація майна. Додаткові покарання розглядають як засіб індивідуалізації покарання за злочини проти власності, відповідно, у разі скасування такого виду, як конфіскація майна, термін «корисливі

злочини» частково втратить свій зміст, що може призвести до підвищення рівня тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів. На основі аналізу підстав зумовленості конфіскації майна в системі покарань України можна зробити висновок, що досліджуване покарання повинно бути в системі покарань України.

Проте, правова зумовленість існування конфіскації майна як виду кримінального покарання викликає гострі дискусії серед учених. Позиції науковців щодо цього питання протилежні. Так, одні вважають, що конфіскація майна є ефективним засобом протидії злочинності, особливо організованої [302]. Проте, позиція вчених, які підтримують скасування конфіскації майна як виду покарання, також має право на існування, оскільки аналіз недоліків досліджуваного інституту є підставою для його вдосконалення [31, с. 89; 457]. На нашу думку, прихильники скасування конфіскації майна не прагнуть відмовитися від інституту конфіскації, а намагаються зробити його менш репресивним. Тобто проблема полягає у створенні прийнятних для суспільства та держави форм закріплення на законодавчому рівні найбільш ефективного покарання у виді конфіскації майна, що відповідатиме сучасним умовам розвитку України як незалежної, демократичної, правової держави.

Згідно з даними ДСА судами у 2013 р. такий вид покарання було призначено як додаткове покарання за злочини проти власності до 2,6 тис. осіб, у зв'язку із цим доречно зауважити, що кількість засуджених осіб, до яких суди застосували конфіскацію майна, зменшилася порівняно з 2012 р. на 18,4%. У 2015 р. кількість засуджених осіб за злочини проти власності, до яких суди як додаткове покарання застосували конфіскацію майна, зменшилася на 33,2% і становила 1,1 тис. осіб порівняно з попереднім періодом. У 2014 р. такий вид додаткового покарання був застосований до 1,6 тис. осіб. Наведені дані свідчать про поступову відмову правозастосовувача від такого виду покарання.

Проте, незважаючи на наведене, доцільно виділити підстави, що зумовлюють необхідність існування досліджуваного покарання у вітчизняній системі покарань, а саме:

а) конфіскація майна є ефективним засобом протидії майновій злочинності. Призначення конфіскації майна за вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих злочинів проти власності покликане впливати на свідомість осіб, передбачаючи усвідомлення можливості обмежень права власності в разі вчинення злочину, що суттєво зменшує рівень вчинення злочинів, де в санкції статті розділу VI Особливої частини КК додатковим покаранням передбачено конфіскацію майна;

б) призначення конфіскації майна поряд з позбавленням волі на певний строк змушує засудженого проаналізувати свою негативну поведінку та розуміти конфіскацію майна як компенсацію за заподіяну шкоду (майнового та немайнового характеру, що суттєво впливає на виправлення засудженого як під час відбування покарання, так і після його закінчення);

в) оскільки це майнове обмеження, на відміну від позбавлення волі, не має строку закінчення, і після відбування покарання продовжує запобігати вчиненню нових злочинів, що ще раз підтверджує ефективність конфіскації майна;

г) конфіскація майна передбачена в міжнародних конвенціях, підписаних та ратифікованих Україною, як один з ефективних засобів протидії організованій злочинності;

д) такий вид покарання має важливе значення для індивідуалізації покарання.

Таким чином, конфіскація майна в системі покарань України має низку позитивних рис, а саме: індивідуалізація покарання, ефективний засіб протидії майновій злочинності, високий рівень застосування конфіскації майна іншими країнами світу, зниження рівня корисливої злочинності, простий процес призначення та виконання досліджуваного виду покарання тощо.

Як до основного та і до додаткового (змішаного) виду покарань за злочини проти власності традиційно відносять штраф. Штрафом є грошове стягнення, що накладається судом у випадках і в межах, встановлених у розділі VI Особливої частини КК України. Відповідно до ч. 3 ст. 53 КК України, штраф як додаткове

покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

Як і будь-який інший вид покарання за злочини проти власності, штраф має позитивні та негативні риси, залишаючись найпоширенішим з призначених судами видів покарання в цілому за всіма видами злочинів [226, с. 298]. Підтвердженням наведеного є статистичні дані. Так, у 2013 р., згідно з даними ДСА, штраф як основне покарання суди застосували до 17,6 тис. осіб, що на 4% більше, ніж у 2012 р., у 2014 р. штраф як основне покарання накладено майже на 17,5 тис. осіб, у 2015 р. – 16,6 тис. осіб. Штраф як додаткове покарання за злочини проти власності призначено у 2014 р. 95 особам, у 2015 р. – 53 особам.

До позитивних характеристик цього виду покарання за злочини проти власності належать такі: ефективний вплив на злочинця без застосування до нього надзвичайних і суворих заходів, зокрема, позбавлення волі; скорочення питомої ваги позбавлення волі в структурі караності злочинів та зниження рівня переповнення в'язниць; відсутність потреби в спеціальній виконавчій системі; дохідність для державного бюджету. Негативними характеристиками штрафу є таке: неможливість його застосування рівною мірою до всіх категорій населення у зв'язку з їх майновим розшаруванням, а існування альтернативи покарань призводить до того, що незаможним засудженим призначають покарання, пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, а заможним – штраф [225, с. 327]. При цьому, як слушно підкреслено в літературі, помилковим є ототожнення покарання у виді штрафу із засобами відшкодування завданої злочином шкоди. Його розмір потрібно визначати, виходячи з можливості досягнення цілей покарання.

Відповідно до положень Загальної частини КК України, розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу.

Як слушно зауважують окремі вчені, штраф є перспективним заходом кримінального покарання, що застосовують за ненасильницькі злочини [661, с. 132]. Саме тому, мабуть, і найбільш поширеним, як свідчать матеріали судової практики, видом покарання за злочини проти власності – 64%. Безумовно, штраф загалом є ефективною альтернативою позбавленню волі, але, окремі дослідники вказують, що, по-перше, не здатен превентивно впливати на агресивно орієнтованих злочинців, а, по-друге, широке застосування штрафу щодо злочинців, що не потребують ізоляції від суспільства, ускладнюється неможливістю його справляння через відсутність коштів у засудженого [834, с. 55].

У зв'язку з цим доцільно вказати, що ст. 61 та ст. 128 КПК передбачають можливість подання цивільного позову фізичною особою в разі, якщо злочином проти власності їй завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридичною особою, якій завдано майнової шкоди внаслідок такого злочину. Цивільний позов у кримінальному процесі – основний (єдиний позовний) спосіб відшкодування заподіяної злочином шкоди в кримінальному процесі, який реалізується за допомогою подання вимоги потерпілою від злочину проти власності особою, а в передбачених законом випадках – і прокурором – про відшкодування майнової й моральної шкоди, безпосередньо завданої злочином, яка підлягає розгляду та вирішенню в порядку кримінального судочинства.

Так само органи досудового розслідування зобов'язані вжити заходів щодо забезпечення цивільного позову. Зокрема, органи досудового розслідування в разі встановлення підстав, передбачених у главі 17 КПК «Арешт майна», повинні звернутися до слідчого судді з клопотанням для винесення ухвали про накладення арешту на майно особи. Відповідно, арешт може бути накладено на нерухоме й рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які, відповідно до закону, несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно

небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб з метою забезпечення цивільного позову (ч. 3 ст. 170 КПК).

У спеціальній літературі зазначено, що цей спосіб відшкодування заподіяної злочином проти власності шкоди не використовується цілком зацікавленими особами [61]. Проте, згідно з даними ДСА, у 2013 р. за закінченими кримінальними провадженнями (з обвинувальними актами, клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності, постановами про закриття провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України було встановлено збитків на суму 22 221 тис. грн, відшкодовано – 7243 тис. грн (з них 82% – фізичним особам, 12% – державним інтересам), накладено арешт на майно на суму 6563 тис. грн, у тому числі вилучено грошей та цінностей (для забезпечення відшкодування збитків) на суму 149 тис. грн. Таким чином, невідшкодованими залишилися збитки на загальну суму 14 978 тис. грн, або 67,4% від встановлених збитків. Наведена статистика чітко вказує на наявні проблеми цього інституту та необхідність його подальшого вдосконалення на законодавчому рівні.

Отже, на нашу думку, штраф є оптимальним покаранням осіб, які вчинили ненасильницькі злочини проти власності. Проте, сучасне кримінальне законодавство України, за прикладом кримінальних законів багатьох європейських держав, відмовилося від обчислення розмірів штрафу у твердих грошових сумах і визначає його в умовних одиницях – неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. У зв'язку із цим науковці вже досить давно жваво обговорюють проблему співмірності розмірів нмдг.

На думку окремих учених, після набрання чинності Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 р. № 889-IV спостерігається руйнування правил побудови диспозицій та санкцій статей Особливої частини КК, згідно з якими покарання має відповідати характеру й ступеню суспільної небезпечності злочину та бути необхідним і достатнім для виправлення винного й запобігання вчиненню нового злочину [176, с. 95]. Така руйнація розпочалася з проголошенням зазначеним нормативно-правовим актом різних формул обчислення нмдг: одну застосовували під час кваліфікації злочинів та

адміністративних правопорушень і залежала від розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного наступного року, а іншу – для визначення розміру штрафу, вона дорівнює (як і до набуття чинності зазначеним Законом) 17 грн.

Незважаючи на критику науковців, законодавець із прийняттям Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. зберіг такий дуалізм для потреб кримінального законодавства [725, с. 78–90]. Так, відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX ПК України, «якщо норми інших законів містять посилання на нмдг, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної п. 169.1.1 ст. 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року». Проте, з 1 січня 2016 р. набули чинності зміни до пп. 169.1.1 Податкового кодексу і тепер податкова соціальна пільга надається в розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

Викладена проблема є досить актуальною, тому, на думку окремих авторів, жодних формалізованих правил, які б стосувалися визначення розміру покарання у виді штрафу, чинний КК України не містить, у зв'язку із чим суд керується виключно власною совістю та правосвідомістю. Визначаючи його розмір ближче до максимуму, мінімуму чи до середини (медіани), які встановлені в санкції статті розділу VI Особливої частини КК України. Зокрема, аналіз результатів узагальнення практики показав, що суди переважно призначають штрафи в розмірах, близьких до мінімуму санкції статті, за якою засуджується особа [580, с. 135–136].

Проведений аналіз правозастосовної практики свідчить і про те, що розподіл між розмірами штрафів, призначених судами за вчинення злочинів проти власності, хоча й неоднорідний, проте доволі типовий для злочинів невеликої тяжкості. Хоча суди припускаються поширеної помилки під час призначення цього виду покарання – зазначають лише грошову суму штрафу без вказівки на кількість

нмдг [785; 786], а лише інколи визначають розмір штрафу через вказівку на розмір нмдг [98], але, без перерахунку його в конкретну грошову суму, що створює певні труднощі для виконання покарання особою, щодо якої було постановлено обвинувальний вирок суду. Тому, на нашу думку, суду доцільно при вирішенні справи та призначенні покарання у виді штрафу вказувати, як розмір нмдг, так і конкретну грошову суму.

Інше питання, яке стосується суворості покарання у виді штрафу, – його співвідношення зі штрафами як адміністративними санкціями. Ця проблема розглянута в науці, у тому числі в контексті поточної законодавчої діяльності. Наприклад, учені пропонували встановити мінімальний розмір штрафу як покарання у 500 нмдг [857, с. 24]. Основним критерієм у цьому випадку запропоновано визнати розміри штрафів як адміністративних стягнень. На наш погляд, цілком можливою є ситуація, коли певне адміністративне стягнення у виді штрафу перевищує розмір штрафу як кримінального покарання, адже є окремі види адміністративних проступків, які передбачають спричинення суттєвих збитків та водночас отримання особою, яка вчиняє це діяння, великої за обсягом матеріальної вигоди, водночас законодавець не вважає рівень суспільної небезпечності діяння вартим включення його до кола злочинів.

Щодо одиниці визначення розміру штрафу (та пов'язаного з ним розміру майнової шкоди), то доцільно підтримати позицію тих дослідників, які вказують два можливих варіанти вирішення проблеми: 1) передбачити в примітках до відповідних статей Особливої частини (а також у ст. 53, 57, 99 КК) показники у виді суми кількості національної валюти; в основу обчислення змісту наслідків та інших елементів складів злочинів покласти умовну розрахункову одиницю, передбачену окремою нормою Загальної частини КК України, виходячи з розміру одного прожиткового мінімуму, визначеного в законі про державний бюджет України на поточний або наступний рік на початок бюджетного року; 2) невідворотний процес збільшення цих показників разом з інфляцією в ситуації їх взаємозалежності (коли суми по всій Особливій частині КК України збільшуватимуться пропорційно), очевидно, буде простішим та зрозумілішим, ніж

внесення змін до всіх норм, яких це стосується [55, с. 561–562]. У зв'язку із цим доцільно говорити про прожитковий мінімум для працездатної особи.

Ще одним видом покарань, що, до речі, серед норм розділу VI Особливої частини КК України, передбачений виключно ст. 191 КК України, є такий вид, як право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Згідно з даними ДСА у 2013 р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – до 3,2 тис., що на 9,3% менше, ніж у 2012 р., проте їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилася та становила 3,4%. У 2015 р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначено 2,2 тис. осіб, що на 28,6% менше, ніж у 2014 р. (2,9 тис. осіб).

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове – на строк від одного до трьох років [362, с. 19]. За своїм характером вони тотожні, проте критерієм їх розмежування є обсяг карального потенціалу, визначеного термінами покарань. Тому законодавець чітко встановлює, що додатковим покаранням цього виду може бути не будь-яке позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а лише те, що призначається на строк від одного до трьох років.

Проте, визначається й основне покарання цього виду, яке відповідно до ч. 1 ст. 55 призначається на строк від двох до п'яти років. Як бачимо, це різні покарання за каральним потенціалом. При цьому зі змісту ст. 55 КК України випливає однозначний висновок про те, що покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком від одного до двох років застосовують лише як додаткове, і не можна застосовувати як основне покарання. Водночас таке саме за змістом покарання, але визначене строком від трьох до п'яти років застосовується як основне покарання й не може застосовуватися як додаткове. Уже це виключає можливість категорично стверджувати, що покарання розглядуваного виду застосовують і як основне, і як додаткове. І лише позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною

діяльністю строком до трьох років дійсно можна застосовувати і як основне, і як додаткове покарання.

Очевидно, законодавець виходить з того, що позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність строком до двох років дійсно не має самостійного значення, точніше, змістовно й функціонально не може реалізувати мету покарання, а саме тому визначає його як таке, що не можна застосовувати як основне покарання. Але тоді постає питання про доцільність застосування розглядуваного виду покарання як додаткового й у тих випадках, коли його строк становить три роки.

У випадку, якщо законодавець вважає, що можливість забезпечення досягнення мети покарання в разі застосування карально-виправного потенціалу в зазначених межах, передбачається можливість застосування такого покарання як основного, тоді важко погодитися з тим, що розв'язання цієї проблеми можна розглядати як додаток до кари чи превенції злочинів. На нашу думку, доцільно ввести обмеження додаткового покарання в зазначених строках. У зв'язку із цим доречною видається пропозиція викласти ч. 1 ст. 55 КК України в такій редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю може бути призначено як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до двох років» [164].

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 зі змінами і доповненнями, внесеними Постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 18, від 12 червня 2009 р. № 8, від 6 листопада 2009 р. № 11, суд у разі звільнення особи від відбування основного покарання з випробуванням згідно з вимогами ст. 77 КК України може призначити додаткове покарання, зокрема позбавити права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність. У цьому разі додаткове покарання підлягає реальному виконанню, про що суд повинен зазначити в резолютивній частині вироку [582].

На нашу думку, на відміну від покарань за злочини проти власності, покликаних виправляти засуджених на основі залучення до праці, досліджуване нами покарання, навпаки, передбачає примусове звільнення засудженого від виконуваної роботи або діяльності. Звичайно, засуджений, покараний таким чином, не позбавляється права на працю взагалі й може влаштуватися (якщо перебуває на волі) на інше місце. Проте, виправний вплив досліджуваного виду покарання полягає в самому його змісті, у тому, що засуджений, втративши можливість продовжувати виконання колишніх службових або професійних функцій, відчуває негативну оцінку своєї протиправної поведінки суспільством, переживає, кається, не хоче бути покараним за подібне діяння. Інакше кажучи, у такому покаранні елементи карального й виховного впливу виокремити неможливо.

Водночас незрозуміла відмова від застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність до засуджених, які використали свою посаду або діяльність у злочинних цілях, що суперечить завданню протидії майновій злочинності. Адже цей вид покарання здатний відігравати важливу роль як у виправленні засуджених, так і в загальному та спеціальному запобіганні правопорушенням у майновій сфері. Певною мірою цього досягають завдяки каральним властивостям цього виду покарання: у зв'язку з його застосуванням засуджені змушені переходити на іншу роботу, нерідко менш кваліфіковану, нижче оплачувану; втрачаються й сталі соціальні зв'язки винного, його авторитет і репутація, що завдає винному моральних переживань, істотно зачіпає його майнові інтереси тощо.

Соціально-превентивна роль досліджуваного виду покарання за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном полягає також у здійсненні загальнозапобіжного впливу, що виявляється не лише в погрозі покаранням, породжуваному ним ефекті залякування, а сприяє виробленню в громадян позитивних соціально-правових установок, що забезпечують правомірну поведінку і сприяють підвищенню соціальної активності громадян у правовій сфері.

На нашу думку, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи провадити певну діяльність є одним із найбільш ефективних і найбільш перспективних видів покарання за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном. Про його ефективність свідчить, зокрема, той факт, що рецидив серед засуджених із застосуванням цього додаткового покарання у два рази менше від рецидиву серед аналогічної категорії засуджених, до яких додаткове покарання не застосовували.

Отже, на нашу думку, юридичне виправлення осіб, що вперше вчинили злочини проти власності, не вимагає тривалої дії на особу за таких умов: притягнення до кримінальної відповідальності уперше, наявність сім'ї та позитивних характеристик за місцем роботи (проживання), відсутність залежності від алкоголю й наркотиків тощо. Достатнім може бути призначення видів покарання з короткочасним і нескладним механізмом дії, особливо штрафу; громадських та виправних робіт; конфіскації знарядь і засобів вчинення такого злочину, майна, набутого злочинним шляхом; а за певних умов – арешту, позбавлення права обіймати певні посади тощо.

Запобігання вчиненню злочинів проти власності з боку інших осіб як мета покарання полягає в тому, що воно спрямоване саме на осіб, схильних до вчинення таких злочинів. У спеціальній літературі зазначено, що про «нестійкість» певних осіб свідчать факти вчинення ними правопорушень (адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних тощо), кількість яких обчислюється тисячами за рік. Зокрема, практика показує, що в багатьох випадках особи, які вчинили крадіжку, раніше притягувалися до адміністративної відповідальності за дрібне правопорушення, передбачене ст. 51 КУпАП, тому рівень латентності злочинів проти власності є одним з найбільш високих.

Тож запобігати вчиненню злочинів проти власності в майбутньому (рецидив) доцільно шляхом створення для особи таких умов, що значною мірою перешкоджають їй або повністю унеможливають вчинити новий злочин проти власності, а саме шляхом збільшення штрафних санкцій, конфіскації майна, яке належить як винному, так і його близьким особам, а також громадським та

виправним роботам, які будуть обрані з урахуванням особливостей злочинця. Проте, для досягнення мети спеціальної превенції, а саме вчинення нових злочинів проти власності особами, які визнані особливо небезпечними рецидивістами, найбільш ефективними видами покарання доцільно визнати обмеження свободи і позбавлення волі на певний термін. Це зумовлено тим, що при виконанні таких видів покарання засуджений фізично позбавлений можливості вчиняти злочини проти власності, або в окремих випадках їх вчинення хоча й можливо, але значно ускладнено. У такому ракурсі спеціальне запобігання включає також можливе юридичне виправлення засудженої особи, наслідком якого є її відмова від вчинення нових злочинів у майновій сфері.

Викладене дає можливість висловити думку, що процес призначення покарання за злочини проти власності містить у собі багато суперечностей, які перш за все, зумовлені змінами, що відбуваються в суспільстві, що спричиняє нові проблеми, які потрібно постійно аналізувати та вирішення яких буде спрямовано на реалізацію пенологічної політики як складової кримінально-правової політики щодо охорони власності.

5.2. Звільнення від кримінальної відповідальності

На сучасному етапі глобалізації світового економічного й фінансового простору все більш відчутним стає вплив зовнішнього економічного середовища на економіку нашої держави, що сприяє її стагнації, яка пов'язана з існуванням таких негативних соціальних явищ, які виявляються, зокрема, у фактичному знищенні середнього класу, що призводить до соціальної нерівності громадян, значного розшарування населення за рівнем доходів, різкого погіршення культурного й духовного стану людей, обмеження доступу значної частини населення до соціальних благ. За останні роки погіршився захист соціальних і економічних прав та гарантій громадян. Порушення принципів справедливості в процесі проведення приватизації та неповернення колишніх заощаджень населення тощо призвело до утворення вузького прошарку кримінально-компрадорської

буржуазії одночасно з масовим зубожінням основної частини населення, яке не може усвідомлювати себе самодостатнім.

Підтвердження наведеного можна знайти в результатах багатьох соціологічних досліджень, які вказують, що більше ніж двом третинам населення України не вистачає стабільності в суспільстві й соціальних гарантій, які забезпечують відчуття впевненості в завтрашньому дні, 47,5% жителів України зараховують себе до категорії бідних. За останні роки в Україні поступово сформувалася так звана «культура нерівності», для якої характерні низький рівень соціальної єдності суспільства, висока недовіра до владних структур та підвищені показники агресивності. Зокрема, своїм становищем у суспільстві не задоволені майже 67% населення, що не сприяє соціальному ладу в суспільстві, призводить до кримінальної напруженості, що є показником і наслідком кризових явищ соціально-економічного характеру.

В умовах, що склалися, основним завданням держави є створення системи економіко-правових заходів щодо недопущення розвитку загроз національній безпеці соціально-економічного характеру з боку злочинності майнового характеру.

Така злочинність у нашому суспільстві особливо активно породжується поляризацією доходів, невлаштованістю деяких верств населення, інфляцією й економічною нестабільністю, безробіттям тощо. Що характерно, чим далі відстають один від одного полюси бідності й багатства, тим вища соціальна напруженість і стихійне прагнення бідних до найбільш простих протиправних способів отримання матеріальних благ. Ці чинники викликають, зокрема, не лише дрібні й середні розкрадання чужого майна, грошей чи інших цінностей, а також жорстоку боротьбу між можновладцями за перерозподіл майна з метою його привласнення будь-яким способом для отримання надприбутку.

Зокрема, Закон України «Про основи національної безпеки України» чітко окреслив основні загрози в соціальній сфері, які викликані чинниками економічного характеру: невідповідність програм реформування економіки країни й результатів їх реалізації визначеним соціальним пріоритетам; неефективність

державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я й соціального захисту населення, як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії та алкоголізму; загострення демографічної кризи, посилення тенденції старіння нації; кризи системи освіти, що виявляється, зокрема, у зниженні можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної й духовної деградації населення; зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва; неконтрольовані міграційні процеси, вплив із країни кваліфікованої робочої сили; зменшення чисельності населення і його природного зростання. Аналіз цих положень свідчить, що такі загрози є досить актуальними з погляду їх впливу на стан майнової злочинності. Свого часу Ф. Енгельс зазначав: «Злидні ставлять робочого перед вибором: повільно вмирати з голоду, відразу покінчити з собою або брати те, що йому потрібно, де лише можливо, тобто, простіше кажучи, красти. І тут ми не повинні дивуватися, якщо більшість обирає крадіжку, а не голодну смерть або самогубство» [446, с. 348–349].

Аналіз злочинів проти власності в загальній структурі злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства свідчить, що на них припадає найбільша частка в Україні – за умови зміни соціально-політичної обстановки вона становить у середньому близько 52%, що впливає на стан національної безпеки нашої держави загалом. Так, за даними ДСА, у 2012 р. частка злочинів проти власності становила 52,5%; у 2013 р. – 53,6%; у 2014 р. – 51%; у 2015 р. – 51,6%; у I півріччі 2016 р. – 56%. Відповідно, майже кожен другий злочин – це протиправне посягання на власність [787].

Особливої актуальності за таких умов набуває питання щодо необхідності диференційованого підходу в питаннях притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності, а саме при розробці умов звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності потрібно

враховувати характерні риси особи, яка вчинила такий злочин, особливо її соціальний стан.

Проведений аналіз спеціальної літератури свідчить, що умовами звільнення від кримінальної відповідальності доцільно визнавати сукупність передбачених правовою підставою вимог, що висувуються для звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин проти власності. Так, відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12, такими умовами є вчинення нею умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи в співучасті, а підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яку держава заохочує (дійове каяття, примирення винного з потерпілим, припинення злочинної діяльності та добровільне повідомлення про вчинене тощо), або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

На підставі наведеного доцільно дійти висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності – це делегування державою в особі суду свого повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК України, від державного осуду особи, що вчинила злочин проти власності, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення злочину проти власності.

Зокрема, на підставі проведеного аналізу кримінального закону доцільно зазначити, що, відповідно до ст. 45 та 46 КК України, передумовою звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості, крім корупційних злочинів (згідно з приміткою до ст. 45 КК України, серед інших, корупційними злочинами визначено злочини, передбачені ст. 189 та ст. 191 КК України, у тому числі як закінчених, так і незакінчених, а також вчинення цих злочинів індивідуально чи в співучасті).

Аналіз судової практики свідчить, що в структурі злочинів проти власності традиційно перше місце належить крадіжкам. Так, лише в 2015 р. було обліковано 362 213 злочинів проти власності, з яких крадіжок – 273 756; грабежів – 22 108; шахрайств – 46 037. Проте, протягом 2013–2015 рр. слідчими за ознаками злочину, передбаченого ст. 185 КК України, було направлено до суду 2094 кримінальні справи для звільнення осіб від кримінальної відповідальності, що становить лише 0,39% від загальної кількості вчинених крадіжок за звітний період, за ст. 190 КК України – 492 (1%) кримінальних справ. Низький рівень загальної кількості випадків звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти власності пояснюється тим, що в розділі VI Особливої частини КК України немає відповідних спеціальних заохочувальних кримінально-правових приписів, що є, на наш погляд, однією з прогалин чинного кримінального закону.

Загалом в Особливій частині КК України міститься близько 20 заохочувальних приписів, відповідно до яких особа підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності за умови виконання нею певних позитивних дій після вчинення злочину (спеціальний припис), які можуть виявлятися, наприклад, у добровільному повідомленні правоохоронного органу про вчинене, в активному сприянні розкриттю злочину, добровільній видачі предметів злочинної діяльності тощо. На нашу думку, значним недоліком є відсутність у КК України заохочувальної норми про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин проти власності середньої тяжкості, що сприяло б диференційованому підходу до притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності з урахуванням та залежно від суспільної небезпечності діяння та характерних рис винної особи.

Підтвердження нашої позиції можна знайти й у законодавстві окремих зарубіжних країн. Зокрема, у КК Республіки Білорусь у примітці 5 до глави 24 «Злочини проти власності» розділу VIII «Злочини проти власності та порядку здійснення економічної діяльності» вказано, що особа, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 205 (крадіжка), ч. 1 ст. 209 (шахрайство), ч. 1 ст. 210 (розкрадання, вчинене шляхом зловживання службовим становищем), ч. 1 ст. 211

(привласнення або розтрата), або ч. 1 ст. 214 (угон транспортного засобу) КК Республіки Білорусь, якщо ця особа з'явилася з повинною, активно сприяла виявленню злочину чи сповна відшкодувала завдані збитки, звільняється від кримінальної відповідальності. Хоча не слід забувати, що спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності має відповідати інтересам держави у запобіганні тяжким та особливо тяжким злочинам проти власності, сприяти підвищенню ефективності протидії майнової злочинності у цілому, ресоціалізації особи винного тощо. У зв'язку із цим, в основу підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності має бути покладено позитивну посткримінальну поведінку особи, яка за своєю соціально-правовою природою, передусім, спрямована на запобігання не лише вчиненню тотожного або однорідного злочину проти власності винною особою, а також на запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами, схильними до злочинної поведінки, та ступінь тяжкості вчиненого злочину, до якої можна віднести а) припинення злочину на будь-якій стадії; б) добровільне повідомлення про вчинене та добровільну здачу предмета злочину; в) викриття інших осіб, що були співучасниками в цьому злочині; г) нейтралізацію, мінімізацію або відшкодування суспільно небезпечних наслідків тощо.

Позитивна посткримінальна поведінка особи містить ознаки дійового каяття, яке виражається в добровільному з'явленні із зізнанням, сприянні розкриттю злочину та відшкодуванню шкоди (збитку) чи в інших аналогічних активних діях особи, яка вчинила такий злочин та тяжкості вчиненого злочину. Проте, згідно з даними судової статистики за 2013 р., на підставі дійового каяття суди загальної юрисдикції звільнили від кримінальної відповідальності за злочини проти власності 0,6 тис. осіб, що вказує на досить невелику кількість, відносно загальної чисельності засуджених за злочини проти власності, а саме: у 2013 р. за вчинення злочинів проти власності було засуджено 59 435 осіб, з них: за крадіжку – 48 020 особи, грабіж – 7347 осіб. У зв'язку з наведеним, безперечно, цей інститут потребує подальшого розвитку, передусім, шляхом введення дійового каяття як

складової спеціальної умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності, яку доцільно закріпити в розділі VI КК України.

Наявні норми кримінального закону не здатні відобразити ситуацію становлення принципу справедливості щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Саме запровадження заохочувальних приписів у розділі VI КК України, на нашу думку, передбачало б імперативне звільнення осіб від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів, тому для подальшого підвищення профілактичного впливу на ненасильницьку корисливу злочинність пропонуємо доповнити КК України заохочувальним приписом про звільнення від кримінальної відповідальності за заволодіння чужим майном особи, яка вперше вчинила злочин, передбачений ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, сповна відшкодувала завдані збитки, повністю усунула заподіяну шкоду. Підкреслимо, що збитки мають бути відшкодовані в X-кратному розмірі, що, на наш погляд, буде сприяти профілактиці вчинення винною особою злочинів проти власності в майбутньому. Хоча, звісно, розрахунок розміру потребує більш ґрунтовного дослідження на основі правозастосовної практики.

На підставі наведеного, доцільно доповнити розділ VI КК України нормою, подавши в такій редакції: «Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покаялася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки у X-кратному розмірі».

Реалізація наведених пропозицій, на наш погляд, дасть змогу забезпечити дієвість заходів щодо протидії злочинам проти власності, знизити рівень злочинності та латентності злочинів цієї групи.

Висновки до розділу 5

Проведений аналіз засад призначення покарання за злочини проти власності дає змогу дійти таких висновків:

1. Практика призначення покарання за злочини проти власності, у зв'язку з поширеністю вчинення цих злочинів, є одним з індикаторів соціальної зумовленості, логічної узгодженості та соціальної справедливості будь-яких санкцій, тому наведене дає можливість розширити коло аргументів з приводу внесення певних змін у норми розділу VI КК України, критично оцінити ті чи інші рішення законодавця й віднайти способи для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення.

У зв'язку із цим найбільший інтерес для нашого дослідження становить аналіз видів покарання за злочини проти власності. Зокрема, у санкціях статей розділу VI Особливої частини КК України передбачено такі види покарань:

1) основні види: а) громадські роботи (ст. 185, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 197 КК України); б) виправні роботи (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 195, 196, 197 КК України); в) арешт (ст. 185, 186, 192, 193, 195, 197¹, 198 КК України); г) обмеження волі (ст. 188¹, 189, 190, 191, 192, 194, 194¹, 196, 197, 197¹, 198 КК України); д) позбавлення волі (ст. 185, 186, 187, 188¹, 189, 190, 191, 194, 194¹, 196, 197¹, 198 КК України);

2) додаткові види: конфіскація майна (ст. 185, 186, 187; 189, 190, 191 КК України);

3) основні та додаткові (змішані) види: а) штраф (ст. 185, 186, 188¹, 190, 191, 192, 193, 194, 194¹, 195, 197, 197¹ КК України); б) право обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ст. 191 КК України).

2. Юридичне виправлення осіб, які вперше вчинили злочини проти власності, не вимагає тривалої дії на особу за таких умов: притягнення до кримінальної відповідальності уперше, наявність сім'ї й позитивних характеристик за місцем роботи (проживання), відсутність залежності від алкоголю та наркотиків тощо. Зазначено, що достатнім може бути призначення видів покарання з

короткочасним і нескладним механізмом дії, особливо штрафу; громадських та виправних робіт; конфіскації знарядь та засобів вчинення такого злочину, майна, набутого злочинним шляхом; а за певних умов – арешту, позбавлення права обіймати певні посади тощо.

3. Наявні норми кримінального закону не здатні відобразити ситуації становлення принципу справедливості щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Саме запровадження заохочувальних приписів у розділі VI КК України, на нашу думку, передбачало б імперативне звільнення осіб від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів, тому для подальшого підвищення профілактичного впливу на ненасильницьку корисливу злочинність пропонуємо доповнити КК України заохочувальним приписом про звільнення від кримінальної відповідальності за заволодіння чужим майном особи, яка вперше вчинила злочин, передбачений ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, сповна відшкодувала завдані збитки, повністю усунула заподіяну шкоду. Підкреслимо, що збитки мають бути відшкодовані в X-кратному розмірі, що, на наш погляд, буде сприяти профілактиці вчинення винною особою злочинів проти власності в майбутньому. Хоча, звісно, розрахунок розміру потребує більш ґрунтовного дослідження на основі правозастосовної практики.

На підставі наведеного доцільно доповнити розділ VI КК України нормою, подавши в такій редакції: «Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покаялася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки у X-кратному розмірі».

Результати дослідження, викладені в цьому розділі, опубліковано в праці: [192].

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вирішення теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні. Виходячи з поставленої мети та завдань, зроблено такі висновки:

1. На підставі цивілізаційного критерію та здобутків наукових досліджень щодо кримінально-правової охорони власності запропоновано таку періодизацію становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні: перший період (з середини X ст. до першої половини XIX ст.) – премодерну; другий (з першої половини XIX ст. до 1917 р.) – модерну; третій (1917–1991 рр.) – егалітарний; четвертий (1991–2001 рр.) – ліберальний; п'ятий (з 2001 р. до сьогодні) – сучасний, неоліберальний.

2. Розроблено доктринальні положення кримінально-правової політики щодо охорони власності, сформовано її оновлену модель, яка заснована на принципах лібералізму як основи її доктрини, що включає такі складові: об'єкт, предмет, визначене коло суб'єктів, мету, сферу дії, рівні, напрями та принципи тощо. Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно розглядати як систему специфічного виду, основою якої є три взаємопов'язаних рівні: 1) інформаційний; 2) концептуальний; 3) метафізичний.

3. Сформульовано авторське розуміння власності як універсального інституту в теорії права та об'єкт кримінально-правової охорони, де власність визначено як міжінтегральну, політико-правову реальність, що має соціально-економічні властивості, які й визначають її як базову складову кримінально-правової політики щодо охорони власності.

4. Обґрунтовано, що проблему визначення об'єкта злочинів проти власності доцільно розглядати в розумінні поняття власності на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, що включає в себе такі складові: 1) власність як правова категорія; 2) власність як економічна категорія; 3) власність як соціальна категорія. Об'єкт злочинів проти власності визначено як відносини власності, де родовим

об'єктом є сукупність відносин у сфері власності, де власність розглядається в об'єктивному (широкому) розумінні – як сукупність правових норм, які регулюють і охороняють відносини власності; безпосереднім об'єктом є відносини власності в межах певної їх правової форми залежно від правового статусу суб'єктів права власності, на які безпосередньо посягають (спрямовані) суспільно небезпечні діяння, передбачені розділом VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України і яким вони заподіюють чи можуть заподіяти істотної шкоди.

5. Установлено, що родовий об'єкт злочинів у сфері прав інтелектуальної власності не є частиною більш загального поняття – родового об'єкта (відносин власності), особливості суспільних відносин у сфері прав інтелектуальної власності не дозволяють віднести ці злочини до злочинів проти власності.

6. Підтримано пропозиції щодо переосмислення змісту об'єктів злочинів проти власності, передбачених ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» та ст. 198 «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом» КК України, і віднесення їх до розділу VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», враховуючи особливості об'єктивних ознак злочинів, що свідчить про наявність руху майна в господарській сфері, а також об'єкта злочину, передбаченого ст. 194¹ «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» КК України, та підтримано пропозицію вчених щодо перенесення цієї норми до розділу XI Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки та експлуатації транспорту» та позицію щодо доцільності віднесення протиправних посягань на транспортні засоби до того самого розділу.

7. Доведено, що предметом злочину, передбаченого ст. 197¹ КК України, є земельна ділянка будь-якої категорії земель. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво – це два самостійні злочини, різні за характером кримінально-правові діяння, які об'єднані в одній статті розділу VI Особливої частини КК України. При самовільному зайнятті земельної ділянки порушуються права власника ділянки (а саме право користування), а при самовільному будівництві – лише встановлений державою порядок забудови. На підставі проведеного аналізу запропоновано віднести склади, які передбачають

кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, до розділу VIII Особливої частини КК України, а склади, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення порядку забудови, – до розділу VII Особливої частини КК України.

8. На підставі проведеного аналізу проблем кваліфікації незаконного заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами запропоновано ввести до розділу VI Особливої частини КК України ст. 190¹ «Протиправне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами».

9. Обґрунтовано, що як злочин проти власності мають бути кваліфіковані дії власника щодо вилучення (викрадення) своєї власності у випадку, коли власник вилучає частину майна, яке належить йому, але перебуває у веденні іншої особи, з метою подальшого витребування компенсації за втрату цього майна; предметом злочину в цьому випадку є гроші або речі, які передбачається отримати як компенсацію «втраченого».

10. З'ясовано, що відсутність чітко визначеної та закріпленої норми щодо майна, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб, у чинному КК України призводить до порушення інтересів постраждалих осіб та позбавляє їх права на захист власності кримінально-правовими засобами, тому запропоновано викласти ч. 2 ст. 185 КК України в такому вигляді: «Крадіжка майна, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб».

11. Доведено, що діяння, спрямовані на викрадення будь-яких атрибутів з місць поховання, доцільно кваліфікувати як злочини проти власності, оскільки правовий статус майна, яке знаходиться в могилі, не відрізняється від правового статусу майна, яке знаходиться на її поверхні.

12. Визначено, що доцільно ввести оновлене поняття «культурна власність», у змісті якого наголошено не лише на економічній та юридичній складових, а й на соціально-ціннісному естетичному й етичному аспектах такого об'єкта. Для забезпечення повноцінної охорони культурної власності України кримінальним законом запропоновано: 1) уніфікувати термінологію в нормативних актах у сфері

охорони культурної власності; 2) закріпити у КК України поняття «культурна власність», під яким розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права; 3) внести зміни до розділу VI КК України, доповнивши відповідні частини ст. 185, 186, 187 такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення таких дій щодо культурної власності».

13. Обґрунтовано доцільність внесення зміни до ч. 2 ст. 22 КК України шляхом доповнення переліку злочинів іншими видами злочинів проти власності щодо осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності з 14 років, а саме: шахрайство (ст. 190 КК України) та протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами (запропонована ст. 190¹ КК України).

14. Найбільш оптимальною та обґрунтованою визнано класифікацію злочинів проти власності на: корисливі і некорисливі, де корисливі поділяються на пов'язані з незаконним оберненням чужого майна на користь винного або інших осіб та не пов'язані з таким оберненням.

15. Вказано на необхідність усебічного захисту від умисного знищення або пошкодження особою свого майна, яке становить особливий суспільний інтерес та цінність для держави, тому для захисту суспільних або державних інтересів стає необхідним визнати предметом злочину, передбаченого ст. 194 КК України, власне майно, яке визнано культурною власністю, а судові рішення – основним механізмом реалізації ліберального принципу прав громадян на власність, який повністю відповідає основному принципу узгодження інтересів власника й суспільства.

16. На підставі системи критеріїв виділено кваліфіковані та особливо кваліфіковані види посягань на власність і віднесено: 1) до загальних кваліфікуючих ознак: а) за формою множинності; б) за формою співучасті; в) за розміром спричиненої матеріальної шкоди; 2) до особливих (спеціальних)

кваліфікуючих ознак: а) залежно від способу вчинення злочину; б) залежно від наслідків.

17. Обґрунтовано пропозицію щодо введення нової кваліфікуючої ознаки до складів злочинів проти власності: масовий (сукупний) потерпілий та відновлення таких ознак, як: особливо небезпечний рецидивіст та злочинна організація.

18. Запропоновано доповнити розділ VI КК України преамбулою, до якої перенести текст примітки до ст. 185 КК України, включивши до неї поняття «культурна власність», «житло», «інше приміщення», «сховище».

19. Обґрунтовано доцільність декриміналізації злочинів, передбачених ст. 193 та ст. 196 КК України, та віднесення їх складів до кримінальних проступків проти власності на підставі того, що, на відміну від злочинів «прямого і безпосереднього» механізму спричинення злочинної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство тощо), ці діяння мають певною мірою менш суспільно небезпечний «похідний, вторинний» характер спричинення шкоди власності як основному безпосередньому об'єкту злочину.

20. Зауважено, що виправлення осіб, які вперше вчинили злочини проти власності, не вимагає тривалої дії на особу за таких умов: притягнення до кримінальної відповідальності уперше, наявність сім'ї та позитивних характеристик за місцем роботи (проживання), відсутність залежності від алкоголю та наркотиків тощо. Достатнім може бути призначення видів покарання з короткочасним і нескладним механізмом дії, особливо штрафу; громадських та виправних робіт; конфіскації знарядь і засобів вчинення такого злочину, майна, набутого злочинним шляхом; а за певних умов – арешту, позбавлення права обіймати певні посади тощо.

21. Запропоновано доповнити КК України заохочувальним приписом про звільнення від кримінальної відповідальності за заволодіння чужим майном особи, яка вперше вчинила злочини, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, сповна відшкодувала завдані збитки, повністю усунула заподіяну шкоду. Підкреслено, що збитки мають бути

відшкодовані в Х-кратному розмірі, що буде сприяти профілактиці вчинення винною особою злочинів проти власності в майбутньому.

22. Для дієвого та всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами обґрунтовано пропозиції щодо змін до чинного законодавства.

По-перше, доповнити розділ VI Особливої частини КК України нормою *«ст. 190¹ Протиправне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами» такого змісту:*

«1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону або договору страхувальнику чи іншій особі з метою повернення їх на свою користь або на користь третіх осіб.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

3. Ті самі дії, вчинені у великих розмірах або шляхом зловживання особою службовим становищем, або організованою групою.

4. Ті самі дії, вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації».

По-друге, щодо вирішення питання стосовно протиправних посягань на майно, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб, де співвласники майна володіють, користуються та розпоряджаються ним спільно, вказано, що відсутність чітко визначеної й закріпленої норми в чинному КК України призводить до порушення інтересів постраждалих осіб та позбавляє їх права на захист власності кримінально-правовими засобами, тому запропоновано викласти ч. 2 ст. 185 КК України в такій редакції: *«Крадіжка, у тому числі майна, яке перебуває в спільній сумісній власності кількох осіб, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб».*

По-третє, для дієвого захисту об'єктів культури кримінально-правовими засобами доцільно доповнити ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186 та ч. 3 ст. 187 такою кваліфікуючою ознакою, як *«вчинення таких дій щодо культурної власності», а*

також для розробки дієвих заходів запобігання рецидивним злочинам проти власності, у тому числі вчиненим у складі організованих злочинних груп, запропоновано повернення до КК України такої кваліфікуючої ознаки складів злочинів проти власності, яка б характеризувала особу злочинця, а саме особливо небезпечний рецидивіст, в особливо кваліфіковані склади крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, протиправного заволодіння майна шляхом шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 190¹ КК України), вимагання тощо. Запропоновано відновлення такої кваліфікуючої ознаки, як «злочинна організація», до складів злочинів, передбачених ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК України. На підставі чого запропоновано викласти в такій редакції:

ч. 4 ст. 185 КК України «Крадіжка, вчинена у великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою»;

ч. 5 ст. 185 КК України «Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації»;

ч. 4 ст. 186 КК України «Грабіж, вчинений у великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою»;

ч. 5 ст. 186 КК України «Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації»;

ч. 3 ст. 187 КК України «Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, вчинення таких дій щодо культурної власності»;

ч. 4 ст. 187 КК України «Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або у складі злочинної організації, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, або особливо небезпечним рецидивістом»;

ч. 4 ст. 189 КК України «Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації»;

ч. 4 ст. 190 КК України «Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації»;

ч. 5 ст. 191 КК України «Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації».

По-четверте, запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України шляхом доповнення переліку злочинів проти власності щодо осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, а саме за шахрайство та протиправне заволодіння майном унаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами, з 14 років.

По-п'яте, запропоновано доповнити розділ VI КК України преамбулою, до якої перенести текст примітки до ст. 185 КК України, включивши до неї обґрунтовані автором поняття, а саме:

«5. У статтях 185, 186, 187 цього Кодексу під культурною власністю треба розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права.

6. Житлом у статтях розділу VI цього Кодексу визнаються житлові будинки, квартири та приміщення, які утворюють з ним одне ціле, призначені для постійного чи тимчасового проживання, як включені до житлового фонду, так і ті, які не належать до нього.

Іншим приміщенням – частина нерухомої речі (будівлі), яка є ізольованим приміщенням у будинку, що не належить до житлового фонду і є самостійним об'єктом нерухомого майна, а також прийняте в експлуатацію у встановленому законом порядку, призначене для використання в цілях, не пов'язаних з мешканням у цьому приміщенні та/або обслуговуванням інших приміщень будівлі.

Сховищем – спеціально обладнані стаціонарні приміщення або пересувне обладнання, певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи

технічними засобами або забезпечені іншої охороною, а також онлайн-сховища, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб».

По-шосте, запропоновано доповнити розділ VI Особливої частини КК України нормою такого змісту: *«Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 186, ст. 188¹, ч. 1 та ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 194, ст. 197¹, ст. 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покалася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки в X-кратному розмірі».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Административное право России : учебник / под ред. Н. М. Кони́на, Ю. Н. Стари́лова. – Саратов : Саратов. гос. академия права, 2006. – 259 с.
2. Азаров Д. С. Окремі проблеми кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки / Д. С. Азаров // Адвокат. – 2004. – № 5. – С. 11–13.
3. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Албул Сергій Володимирович ; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса, 2005. – 20 с.
4. Албул С. В. Насильство при вчиненні злочинів проти власності / С. В. Албул // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 32. – С. 138–141.
5. Алгазин А. И. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним : учеб.-практ. пособ. / А. И. Алгазин, Н. Ф. Галагуза, В. Д. Ларичев. – Москва : Дело, 2003. – 512 с.
6. Алексеев С. В. Виды и формы соучастия: проблемы законодательного регулирования / С. В. Алексеев. – Самара : НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2008. – С. 189–195.
7. Аленин Ю. П. О классификации очагов корыстно-насильственных преступлений / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : межвуз. сб. науч. трудов. – Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1993. – 242 с.
8. Алехин А. П. Административное право Российской Федерации : учебник / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. – Москва : ЗЕРЦАЛО, 1996. – 280 с.
9. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. П. Альошин ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2003. – 19 с.

10. Англо-український словник – EnglishUkrainian Dictionary. Близько 12 000 слів : у 2 т. / укл.: М. І. Балла. – Київ : Освіта, 1996. – 1064 с.
11. Андрусів Г. В. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. [для підготовки до іспитів] / Г. В. Андрусів, О. Ф. Бантишев, Б. В. Романюк. – Київ : Вид. Паливода А. В., 2002. – 124 с.
12. Андрушко П. П. Документи, як предмет злочинів, склади яких передбачені статтями 357, 358, 366 КК України / П. П. Андрушко // Альманах кримінального права : зб. статей / відповід. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. – Київ : Правова єдність, 2009. – [Вип. 1]. – 424 с.
13. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні : монографія / П. П. Андрушко. – Київ, 2004. – 160 с.
14. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем / Г. М. Анісімов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 250–268.
15. Антонюк Н. «Розкрадання» та «викрадення»: співвідношення понять / Н. Антонюк // Проблеми державотворення і захист прав людини : матеріали XVIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26–27 січня 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 278–280.
16. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наталія Олегівна Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 219 с.
17. Антонюк Н. О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою : [монографія] / Н. О. Антонюк. – Львів : ПАІС, 2008. – 216 с.
18. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н. О. Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с.
19. Антонюк Н. О. Критерії визначення вартості майна, яким заволоділа особа [Електронний ресурс] / Н. О. Антонюк // Актуальні проблеми держави і

права. – 2011. – Вип. 57. – С. 516–522. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_57_77.

20. Антонюк Н. О. Покарання за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою / Н. Антонюк // Прокуратура, людина, держава. – 2005. – № 11. – С. 66–72.

21. Антонюк Н. О. Правова природа легитимаційного знака / Н. О. Антонюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 278–285.

22. Антонюк Н. О. Суб'єктивні ознаки розкрадання / Н. О. Антонюк // Вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – № 1. – С. 251–259.

23. Арманов М. Г. Окремі питання визначення вини у злочинах с формальним складом / М. Г. Арманов // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. ПРАВО. – 2012. – Вип. 19. – С. 151–154.

24. Асєєв Г. Концепція електронного сховища даних [Електронний ресурс] / Г. Асєєв // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 2. – С. 28–30. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/vkp/2009_2/st_5.pdf.

25. Ахраменка Н. Аспекты доступа в преступлениях против информационной безопасности / Н. Ахраменка // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 3. – С. 41.

26. Бабаев М. М. Криминологические основы российской уголовно-правовой политики / М. М. Бабаев // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели : матер. VII Рос. конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 г.). – Москва : Проспект, 2012. – С. 318–340.

27. Бабенко А. М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років – [Електронний ресурс] / А. М. Бабенко. – Режим доступу: [http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A. М..pdf](http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.%20M..pdf).

28. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Р. Багіров; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2005. – 20 с.

29. Бажанов М. И. Ответственность за кражу личного имущества граждан и за разбой по советскому уголовному законодательству / М. И. Бажанов. – Харьков, 1957. – 146 с.

30. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.

31. Бажанов М. И. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. И. Бажанов, В. Я. Тацій ; за ред. проф. М. И. Бажанова. – Київ : Юрінком Інтер : Право, 2003. – 375 с.

32. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – Київ : Знання, 2008. – 687 с.

33. Баймурзин Г. И. Ответственность за прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. И. Баймурзин. – Москва, 1966. – С. 205.

34. Бакатин Д. В. Закон США о коррупционной деятельности за рубежом. Некоторые вопросы применения и толкования / Д. В. Бакатин, Т. К. Ковалева. – Москва, 2001. – 186 с.

35. Бакрадзе А. А. Уголовно-правовая характеристика основного состава присвоения и растраты / А. А. Бакрадзе // Российский следователь. – 2004. – № 11. – С. 13–17.

36. Балаган І. В. Віжмежування злочинів, передбачених ст. 298 та 298–1 КК України, від суміжних злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnii_kodeks_Ykraini___10_rokiv_ochikyvan_-T/6754_VIDMEJYVANNYa_ZLOChINIV__PEREDBACHENIH_st_298_TA_2981_-KK_YKRAINI__VID_SYMIJNIIH_SKLADIV_ZLOChINIV_.

37. Банчук О. До питання про критерії розмежування адміністративних правопорушень і злочинів / О. Банчук // Юридичний вісник. – 2009. – № 47. –

Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/index.php/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-16-35/373-2011-07-28-09-22-39>.

38. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. – Москва : Книжный мир, 2000. – 720 с.

39. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика особи рецидивіста – учасника організованої злочинної групи [Електронний ресурс] / В. С. Батиргареева // Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 16. – С. 17–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_2.

40. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. С. Батиргареева ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.

41. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключают преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Харьков : Основа, 1991. – 360 с.

42. Баулін Ю. В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією / Ю. В. Баулін // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару 1–2 жовтня 2002 р. – Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 163–165.

43. Бахин В. П. Материалы к изучению практики борьбы с преступностью / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – Киев : Изд-во Семенко Сергея, 2007. – 489 с.

44. Безверхов А. Г. Имущественные преступления : монография / А. Г. Безверхов. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2002. – 359 с.

45. Безверхов А. Г. Присвоение и растрата: эволюция норм и судебного толкования / А. Г. Безверхов // Российская юстиция. – 2008. – № 9. – С. 25–30.

46. Безверхов А. Г. Хищение из нефтепроводов, нефтепродуктопроводов и газопроводов: понятие, причины, превенция [Электронный ресурс] / А. Г. Безверхов. – Режим доступу: [http://sartraccc.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov\(05-01-08\).htm](http://sartraccc.ru/print.php?print_file=Pub/bezverhov(05-01-08).htm).

47. Безверхов А. Г. Хищение из нефтепроводов: проблемы законодательной регламентации и квалификации / А. Г. Безверхов, О. А. Адоевский // Вестник прокуратуры Самарской области. – 2007. – № 1. – С. 158–168.
48. Белинский А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Белинский, М. І. Коржанський. – Київ : Генеза, 1998. – 358 с.
49. Белогриц-Котляревский Л. С. О воровстве-краже по русскому праву: историко-догматическое исследование / Л. С. Белогриц-Котляревский. – Киев : Ун-т Св. Владимира, 1880. – Вып. 1. – 380 с.
50. Белогриц-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права : учебник / Л. С. Белогриц-Котляревский. – Киев ; Харьков, 1903. – 870 с.
51. Беніцький А. С. Юридичний аналіз придбання, отримання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом [Електронний ресурс] / А. С. Беніцький. – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/14basozs.pdf>.
52. Березовська Н. Л. Деякі проблеми призначення покарань неповнолітнім / Н. Л. Березовська // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 158–168.
53. Берзін П. Неправомірний випуск й використання електронних грошей, що вчиняються в системах інтернет-розрахунків (проблеми кримінально-правової кваліфікації) / П. Берзін, М. Куцевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – № 4 (98). – С. 13–16.
54. Берзін П. Поняття повторності та сукупності злочинів: особливості системно-структурних характеристик [Електронний ресурс] / П. Берзін. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-1258.html>.
55. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія / П. С. Берзін. – Київ : Дакор, 2009. – 736 с.

56. Берзін П. С. Кримінально-правова класифікація шахрайських дій з використанням банківських «смайт-карток» / П. С. Берзін // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2002. – № 5. – С. 93–97.
57. Берзін П. С. Суб'єкт злочину / П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 142–159.
58. Берзін П. С. Суб'єктивна сторона шахрайства, що вчиняється з використанням підроблених банківських платіжних карток / П. С. Берзін // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2003. – № 1. – С. 36–43.
59. Блага А. Б. Насильство як правова категорія / А. Б. Блага // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 285–292.
60. Бойко І. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 71–79.
61. Бойкова М. А. Роль адвоката у вирішенні питань, пов'язаних з цивільним позовом у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] / М. А. Бойкова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 10. – С. 170–176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjju_2013_10_27.
62. Бойцов А. И. Преступления против собственности / А. И. Бойцов. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.
63. Большая Советская Энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.]. – Москва : Советская энциклопедия, 1975. – Т. 20. – 608 с.
64. Борзенков Г. Н. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации) / Г. Н. Борзенков. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 567 с.
65. Борзенков Г. Н. Преступления против собственности / Г. Н. Борзенков // Курс уголовного права : Особенная часть : учеб. для вузов / под ред. Г. Н. Борзенкова и В. С. Комисарова. – Москва : Зерцало-М, 2002. – Т. 3. – С. 417.
66. Борзенков Г. Н. Преступления против собственности в новом Уголовном кодексе РФ / Г. Н. Борзенков // Юридический мир. – 1997. – № 6–7. – С. 41–42.

67. Борзенков Г. Н. Специальный субъект преступления / Г. Н. Борзенков // Курс уголовного права / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Москва : РГБ, 2004. – 672 с.
68. Борисов В. І. Ефективність кримінально-правової політики / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 1–18.
69. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. – Харків : Юрайт, 2012. – 296 с.
70. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям / В. І. Борисов // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 232.
71. Бородин С. Спорные вопросы квалификации преступлений в комментариях Уголовного кодекса РФСР / С. Бородин, В. Владимиров // Советская юстиция. – 1966. – № 13. – С. 10.
72. Бочкарев С. А. Метафізика и ее место в структуре уголовно-правового знания / С. А. Бочкарева // Вестник ТГУ. – 2014. – Вып. 8 (136). – С. 150–161.
73. Брайнін Я. М. Основні питання загального вчення про склад злочину / Я. М. Брайнін. – Київ : Вид-во КГУ, 1964. – 189 с.
74. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. М. Бурдін. – Київ, 2002. – 18 с.
75. Буркина О. А. Понимание насилия в философии и праве / О. А. Буркина, С. И. Демьяненко // Онтология и аксиология права : тезисы докладов и сообщений : II Междунар. науч. конф. (октябрь 2005 г.). – Омск : Изд-во Ом. акад. МВД России, 2005. – С. 122.
76. Бут Е. Автоматические цифровые машины / Е. Бут, К. Бут ; пер. с англ. – Москва, 1959. – 320 с.
77. Быков В. Как разграничить бандитизм и разбой / В. Быков // Российская юстиция. – 2001. – № 3. – С. 52–53.

78. В мире бум криптовалютных пирамид [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubp.com.ua/finance/2013/12/04/107742/>.
79. Варга Д. Древний Восток. У начала истории письменности / Д. Варга. – Будапешт : Корвина, 1979. – 204 с.
80. Василевич С. Г. Административная ответственность за присвоение найденного имущества по законодательству Республики Беларусь / С. Г. Василевич // Природа, роль и место современного российского государства как важнейшего фактора прогрессивного развития страны : матер. Междунар. науч.-практ. конф (Гомель, 6–7 апреля 2012 г.). – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2012. – С. 10–11.
81. Васильев Э. А. Административное правонарушение и преступление: общие черты и различия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Э. А. Васильев. – Москва, 2007. – 20 с.
82. Векленко В. В. Квалификация хищений / В. В. Векленко. – Омск : Омская академия МВД России, 2001. – 256 с.
83. Векленко В. В. Квалификация хищений чужого имущества : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Векленко. – Москва : РГБ, 2003. – 378 с.
84. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с.
85. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
86. Великий французько-український словник «Larousse» : близько 420 000 одиниць перекладу, слів та словосполучень / укл.: В. Бусел. – Київ : Перун, 2011. – 1504 с.
87. Вербенський М. Г. Суб'єкти транснаціональної організованої злочинності та їх характеристика / М. Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2009. – № 6 – С. 77–83.
88. Вердиев Н. О. Проблема насилия в религиозных учениях / Н. О. Вердиев. – Саратов, 1989. – 408 с.

89. Вереша Р. В. Зміст та значення психологічної теорії вини в кримінальному праві України / Р. В. Вереша, Л. Л. Сулим // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (25). – С. 107–112.

90. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України / Р. В. Вереша ; вступне слово: доктор юридичних наук, професор М. І. Мельник. – Київ : Атіка, 2005. – 224 с.

91. Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – Київ : Атіка, 2005. – 464 с.

92. Верина Г. В. Дифференциация уголовной ответственности за преступления против собственности: проблемы теории и практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Г. В. Верина. – Москва : РГБ, 2005. – 513 с.

93. Винник Б. Поняття «житло» в законодавстві України та його правове значення / Б. Винник // Юридичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 16.

94. Виноградов В. В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования [Электронный ресурс] / В. В. Виноградов. – Режим доступа: <http://www.wordhist.ru/pred.html>.

95. Винокурова Н. С. Актуальные проблемы уголовно-правовой характеристики вымогательства / Н. С. Винокурова // Российский следователь. – 2005. – № 4. – С. 18.

96. Вирок 711/1887/13-к. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoscope.com/act-virok-711-1887-13-k-pikovskij-v-yu-11-11-2013-kradizhka-s>.

97. Вирок Вінницького міського суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients/vsu/.../5-2к14.doc.

98. Вирок Кам'янець-Подільського районного суду Хмельницької області від 20 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../\\$FILE/5-154к15.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../$FILE/5-154к15.doc).

99. Вирок Хустського районного суду Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13354225>.

100. Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої

п. 1 ч. 1 ст. 400-12КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0008700-13?nreg=n0008700-13&find=1&text=%F1%F5%EE%E2%E8%F9%E5&x=0&y=0#w11>.

101. Вишнякова Н. В. Объект и предмет преступлений против собственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наталья Валерьевна Вишнякова. – Москва: РГБ, 2003. – 213 с.

102. Вищий спеціалізований суд України про захист права власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurholding.com/news/46-uvaga-nove-rozyasnennya-vischiy-specalzovaniy-sud-ukrayini-pro-zahist-prava-vlasnost.html>.

103. Вінник Б. Поняття «житло» в законодавстві України та його правове значення [Електронний ресурс] / Б. Вінник. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2026>.

104. Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2. – С. 23.

105. Владимиров В. А. Квалификация похищений личного имущества / В. А. Владимиров. – Москва, 1974. – 208 с.

106. Владимиров В. А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – Москва: Юрид. лит., 1986. – 224 с.

107. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах: Части: Общая и Особенная / Л. Е. Владимиров. – 3-е изд., изм. и законч. – Санкт-Петербург: Законоведение, 1910. – 440 с.

108. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Киев; Санкт-Петербург, 1887. – Вып. 2. – 248 с.

109. Власов П. О. Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство: інформаційно-практ. посіб. / П. О. Власов. – Дніпропетровськ: ЖІКЦ, 2004. – 96 с.

110. Водько Н. П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью: науч.-практ. пособ. / Н. П. Водько. – Москва: Юриспруденция, 2000. – 74 с.

111. Войниканис Е. А. Информация. Собственность. Интернет: традиция и новеллы в современном праве / Е. А. Войниканис, М. В. Якушев. – Москва : Волтерс Клувер, 2004. – 146 с.
112. Волженкин Б. В. Вопросы квалификации краж, грабежей и разбоев, совершенных с целью завладения личным имуществом граждан / Б. В. Волженкин. – Ленинград, 1981. – 44 с.
113. Волженкин Б. В. Квалификация хищений государственного или общественного имущества путем присвоения, растраты или злоупотребления служебным положением : конспект лекций / Б. Волженкин. – Ленинград, 1987. – С. 12–13.
114. Волженкин Б. В. Мошенничество / Б. В. Волженкин – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной прокуратуры РФ, 1998. – 336 с.
115. Волженкин Б. В. Служебные преступления / Б. В. Волженкин. – Москва : Юристъ, 2000. – С. 153.
116. Волков Б. С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б. С. Волков. – Казань, 1982. – 152 с.
117. Вопросы уголовного права и процесса в постановлениях Пленума Верховного суда УССР. – Москва : Юриздат, 1928. – С. 89–90.
118. Ворошилин Е. В. Предмет преступления при мошенничестве / Е. В. Ворошилин // Социалистическая законность. – 1976. – № 9. – С. 60.
119. Вышеславцев Б. П. Сочинения / Б. П. Вышеславцев. – Москва : Раритет, 1995. – 461 с.
120. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш ; Верховна Рада України, Ін-т законодавства. – Київ, 2002. – 639 с.
121. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений / С. Б. Гавриш // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 4–15.

122. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С. Б. Гавриш. – Харьков : Основа, 1994. – 580 с.

123. Газдайка-Василишин І. Б. До предмета некорисливих злочинів проти власності [Електронний ресурс] / І. Б. Газдайка-Василишин. – Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnii_kodeks_Ykraini___10_rokiv_ochikyvan_T/6770_DO_PITANNYA_PREDMETA_NEKORISLIVIH_ZLOCHINIV_PROTI_VLASNOSTI.

124. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності [Електронний ресурс] / І. Б. Газдайка-Василишин. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvlduvs/2012_2_2/-12gvibzpv.pdf.

125. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. Б. Газдайка-Василишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 16 с.

126. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія / І. Б. Газдайка-Василишин ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2012. – 211 с.

127. Галиакбаров Р. Разграничение разбоя и бандитизма. Ошибка в теории попадает в практику / Р. Галиакбаров // Российская юстиция. – 2001. – № 7. – С. 20–22.

128. Галиакбаров Р. Р. Уголовное право. Общая часть : учебник / Р. Р. Галиакбаров. – Краснодар : Кубан. гос. агр. ун-т. Юридический факультет, 2005. – 509 с.

129. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман. – Москва : Центр ЮрИнфоР, 2001. – 316 с.

130. Гаухман Л. Д. Объект преступления : лекция / Л. Д. Гаухман. – Москва : Академия МВД РФ, 1992. – 25 с.

131. Гаухман Л. Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Л. Д. Гаухман. – Москва, 1979. – 22 с.
132. Гегель Г. В. Философия права / Г. В. Гегель. – Москва, 1990. – 524 с.
133. Гегель Г. В. Философия права / Г. В. Гегель. – Москва, 1996. – 192 с.
134. Гегель Г. В. Ф. Сочинения / Г. В. Гегель. – Москва ; Ленинград : Соцэкгиз, 1934. – Т. VII. Философия права. – 380 с.
135. Гельфер М. А. Преступные посягательства на социалистическую собственность / М. Гельфер. – Москва : Всесоюзный юридический заочный институт, 1953. – 71 с.
136. Гельфер М. А. Преступные посягательства против личной собственности граждан / М. А. Гельфер. – Москва : [Б. и.], 1954. – 61 с.
137. Генисаретский О. И. Навигатор: методологические расширения и продолжения / О. И. Генисаретский. – Москва, 2002. – 526 с.
138. Герасимова Е. Л. Предмет хищения в российском уголовном праве : дис ... канд. юрид. наук / Е. Л. Герасимова. – Москва, 2006. – 194 с.
139. Гетманцев Д. О. Банківське право України : навч. посіб / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна. – Київ, 2007. – 344 с.
140. Глушков В. О. Протидія транснаціональному наркобізнесу – невід’ємна складова забезпечення безпеки людини [Електронний ресурс] / В. О. Глушков, І. М. Гриненко, Є. Д. Скулиш. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vlduvs/2009_4/09_4_5_1.pdf.
141. Голіна В. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2014. – 513 с.
142. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Б. М. Головкін ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2011. – 35 с.

143. Головкін Б. М. Кримінологічний аналіз злочинів проти власності [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_48.

144. Голосніченко І. П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення [Електронний ресурс] / І. П. Голосніченко // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – № 1. – С. 80–83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2014_1_11.

145. Голубєв В. Кваліфікація злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин [Електронний ресурс] / В. Голубєв. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=102>.

146. Гонгало С. Щодо визначення поняття зброя [Електронний ресурс] / С. Гонгало. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2015>.

147. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Горішній ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

148. Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник : в 2 т. / Г. Н. Буднева, Е. А. Васильев, А. В. Грибанов, В. В. Зайцева и др. ; отв. ред.: Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Международные отношения, 2006. – Т. 1. – 560 с.

149. Гражданское право : учебник : в 2 т. / отв. ред. Е. А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва, 2000. – Т. 2. – Полутом 2. – 642 с.

150. Григорьева Л. В. Уголовная ответственность за мошенничество в условиях становления новых экономических отношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. Григорьева. – Саратов, 1996. – 25 с.

151. Грищук В. К. Вибрані наукові праці / В. К. Грищук. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 824 с.

152. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В. К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – 167 с.

153. Грищук В. К. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 248 с.
154. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищих навч. закладів / В. К. Грищук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 568 с.
155. Грищук В. К. Напад у кримінальному праві / В. К. Грищук // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2002. – Т. 4: Н–П. – 768 с.
156. Гужин А. Т. Уголовно-правовая борьба с посягательством на советское правосудие : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Т. Гужин. – Ростов-на-Дону, 1958. – 203 с.
157. Гуня І. І. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іван Іванович Гуня. – Харків : [Б. в.], 2012. – 19 с.
158. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – Москва : Юрид. лит., 1990. – 55 с.
159. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасиления / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35–41.
160. Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство / Н. Гуторова // Юридичний радник. – 2007. – № 2 (16). – С. 6–9.
161. Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Н. А. Гуторова. – Харьков : Одиссей, 2003. – 256 с.
162. Гуторова Н. О. Проблемы вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності / Н. О. Гуторова // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності : матер. наук.-практ. конф. Харків, 5–6 жовтня 2005 р. – Харків : Кроссруд, 2006. – С. 47–50.

163. Гуцало О. Н. Противоправность и категория «деяние» в узком и широком смыслах / О. Н. Гуцало // Проблемы законности. – Київ : НЮА України, 2000. – № 41. – С. 163.

164. Давлатов Ш. Б. Окремі аспекти призначення додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [Електронний ресурс] / Ш. Б. Давлатов // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2014. – № 1. – С. 127–132. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2014_1_22.

165. Дагель П. С. Теоретические основы установления вины : учеб. пособ. / П. С. Дагель, Р. И. Михеев. – Владивосток, 1975. – 168 с.

166. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 230 с.

167. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости / П. С. Дагель // Известия ВУЗа. «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 69.

168. Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 / Плехан Сергеевич Дагель ; Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Ленинград, 1969. – 34 с.

169. Даль В. Толковый словарь / В. Даль. – Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. – 496 с.

170. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – Москва : ОЛМА-Пресс, 2002. – Совмещ. ред. изд. В. И. Даля и И. А. Бодуэна де Куртенэ в соврем. написании. – Т. 2 : И-О. – 2002. – 669 с.

171. Даль Р. О демократии / Р. Даль ; [пер с англ. А. С. Богдановского, под ред. А. О. Алякринского]. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 208 с.

172. Даньшин І. М. Кримінальна політика: за і проти / І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський // Право України. – 1992. – № 8. – С. 28–34.

173. Действующее международное право : в 3 т. – Москва, 1997. – Т. 2. – С. 803–811.

174. Демидова Л. Безтілесна річ як предмет злочину / Л. Демидова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 2 (81). – С. 101–108.

175. Демидова Л. М. Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Людмила Миколаївна Демидова ; наук. конс.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – 44 с.

176. Демидова Л. М. Покарання за заподіяння майнової шкоди за чинним КК України / Л. М. Демидова // Проблеми законності. – 2010. – Вип. 112. – С. 91–98.

177. Демидова Л. М. Установлення майнової шкоди при кваліфікації діянь: проблеми слідчо-судової практики / Людмила Миколаївна Демидова // Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. – Харків : Оберіг, 2014. – Вип 5: Матеріали постійного діючого наукового-практичного семінару, 16 трав. 2014 р. – С. 228–233.

178. Демушкина Е. Безналичные ценные бумаги – фикция или реальность? / Е. Демушкина // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 18. – С. 87–93.

179. Денисов С. Ф. Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С. Ф. Денисов ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – 36 с.

180. Денисов С. Ф. Особа злочинця молодіжного віку: проблема вікового розмежування / С. Ф. Денисов, І. В. Пертая // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 2. – С. 57–61.

181. Денисов С. Ф. Соціально-правові визначення віку кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] / С. Ф. Денисов. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ptdu/2012_3/files/PD312_25.pdf.

182. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Т. А. Денисова. – Запоріжжя, 2010. – 44 с.

183. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності / Т. А. Денисова // Вісник асоціації кримінального права. – 2013. – № 1. – С. 409–423.

184. Державний класифікатор будівель та споруд ДК 018-2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vobu.com.ua/img/custom/-Classifier/12/file_rus.pdf.

185. 10 наиболее тяжких преступлений в интернете по версии Сnet [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.itsec.ru/newstext.php?news_id=62874.

186. Дзигарь А. Л. Уголовные наказания: эволюция и перспективы : монография / А. Л. Дзигарь. – Краснодар : Изд-во Краснодар. ун-та, 2001. – 201 с.

187. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олена Ігорівна Дітріх ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 15 с.

188. Дмитрук М. «Мертві норми» КК України: спроба наукового пояснення поняття та причин виникнення / М. Дмитрук // Право України. – 2010. – № 6. – С. 226–231.

189. Дорохина Ю. А. «Общественная опасность» как признак преступлений против собственности в доктринах уголовного права / Ю. А. Дорохина // Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання») : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [24 червня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : Золота миля, 2014. – С. 81–86.

190. Дорохина Ю. А. Уголовная ответственность за преступления против собственности, совершаемые путем использования компьютерной техники, по законодательству зарубежных стран / Ю. А. Дорохина // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 45–49.

191. Дорохина Ю. Безготівкові гроші як предмет злочинів проти власності / Ю. Дорохина, О. Дудоров // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 5. – С. 78–82.

192. Дорохіна Ю. А. Аналіз сучасного стану наукової розробленості проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти власності / Ю. А. Дорохіна // Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць / [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2015. – № 3 (11). – С. 44–58.

193. Дорохіна Ю. А. Генеза дослідження власності у кримінальному праві / Ю. А. Дорохіна // Юридична наука. – 2014. – № 3. – С. 48–57.

194. Дорохіна Ю. А. Деякі питання кваліфікації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – Вип. 35. – С. 199–206.

195. Дорохіна Ю. А. До питання класифікації некорисливих злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Zbornik príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie «Právna veda a práx v treťom tisícročí» / Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 27–28 február 2015. – S. 161–163.

196. Дорохіна Ю. А. До проблеми вдосконалення інституту злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матер. круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.) / від. ред. О. С. Стеблинська. – Київ : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2015. – С. 54–56.

197. Дорохіна Ю. А. До проблеми систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю. А. Дорохіна // Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 22 травня, 2015 р.); упоряд. д. ю. н., доцент Є. О. Письменський. – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015. – С. 22–25.

198. Дорохіна Ю. А. До проблеми систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю. А. Дорохіна // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.,

8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2015. – С. 332–336.

199. Дорохіна Ю. А. Доктринальні положення кримінально-правової політики щодо протидії злочинам проти власності / Ю. А. Дорохіна // Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць / [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2016. – № 2 (13). – С. 32–46.

200. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності: історико-правовий аспект / Ю. А. Дорохіна // Митна справа. – 2013. – № 6. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 263–269.

201. Дорохіна Ю. А. Майно як предмет злочину проти власності / Ю. А. Дорохіна // Актуальні проблеми юридичної науки – 2014 : [матер. міжнар. наук.-практ. конф.], (Київ, 21 березня 2014 р.) / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. К. Матвійчука, д. ю. н., доц. Ю. В. Нікітіна, д. ю. н., проф. Є. О. Гіди. – Київ : Нац. академія упр., 2014. – С. 126–129.

202. Дорохіна Ю. А. Нові підходи до визначення поняття власності у теорії кримінального права: доктринальний аналіз здобутків зарубіжних науковців / Ю. А. Дорохіна // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 1. – С. 163–174.

203. Дорохіна Ю. А. Окремі напрями вдосконалення інституту злочинів проти власності в умовах сучасної кримінальної політики у сфері подальшої гуманізації кримінального законодавства України / Ю. А. Дорохіна // Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу : матер. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 26–27 груд. 2015 р.) / відп. ред.: В. О. Туляков ; НУ «ОЮА». – Одеса, 2015. – С. 48–54.

204. Дорохіна Ю. А. Окремі підстави декриміналізації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 55–56.

205. Дорохіна Ю. А. Окремі підходи до визначення поняття власності у теорії кримінального права / Ю. А. Дорохіна // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 136–144.

206. Дорохіна Ю. А. Особенности квалификации преступлений против собственности / Ю. А. Дорохіна // Вестник Уральского института экономики, управления и права. – 2015. – № 3 (32). – С. 34–44.

207. Дорохіна Ю. А. Особливості визначення правової природи безготівкових грошей як предмету злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) [та ін.] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юрид. літ., 2014. – Т. XIV. – С. 371–382.

208. Дорохіна Ю. А. Порівняльний аналіз визначень та практики їх застосування щодо окремих злочинів проти власності в теорії та законодавстві деяких зарубіжних країн / Ю. А. Дорохіна // Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах : тези доп. та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. 16 жовтня 2015 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 95–97.

209. Дорохіна Ю. А. Порівняльний аналіз інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб українського та зарубіжного законодавства / Ю. А. Дорохіна // Вісник ЗНУ. – 2012. – № 3. – С. 257–264.

210. Дорохіна Ю. А. Суб'єкт злочину проти власності / Ю. А. Дорохіна // Вісник ЗНУ. – 2013. – № 4. – С. 149–156.

211. Дорохіна Ю. А. Суспільна небезпечність, як підстава декриміналізації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса) : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січня 2016 р.). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – С. 16–17.

212. Дорохіна Ю. А. Характеристика предмету злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 28. – С. 17–20.

213. Дорохіна Ю. А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Юридична наука. – 2014. – № 6. – С. 76–84.

214. Дорохіна Ю. А. Щодо нових підходів до визначення поняття власності у теорії кримінального права / Ю. А. Дорохіна // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 9–10 жовтня 2014 року / редкол. В. Я. Тацій (голов. ред), В. І. Боросов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2014. – С. 282–285.

215. Дорохіна Ю. А. Щодо розуміння предмету злочину при кваліфікації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 3. – Т. 3 – С. 20–25.

216. Дорохіна Ю. А. Щодо розуміння систематизації кримінально-правової охорони прав на об'єкти власності та об'єкти інтелектуальної власності / Ю. А. Дорохіна // Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць / [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. – Харків : ХНУВС, 2015. – № 2 (10). – С. 75–87.

217. Дремлюга Р. И. Интернет преступность : монография / Р. И. Дремлюга. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2008. – 189 с.

218. ДСТУ 2226–93. Автоматизовані системи. Терміни та визначення (офіц. вид.). – Чинний від 1994.07.01. – Київ : Держстандарт України, 1994. – С. 40–45.

219. Дубовик О. Л. Современное состояние преступности в ФРГ: анализ и краткая оценка статистических данных / О. Л. Дубовик // Государство и право. – 1993. – № 2. – С. 108–111.

220. Дубровский Д. И. Проблема идеального / Д. И. Дубровский. – Москва : Мысль, 1983. – 230 с. С. 107–108.

221. Дугін О. Г. Демократія проти лібералізму [Електронний ресурс] / О. Г. Дугін // Суспільно-політичне інтернет-видання «Дух волі». – Режим доступу: www.duhvoli.com.ua.

222. Дудоров О. Про розмежування придбання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, і легалізації злочинних доходів / О. Дудоров // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10 (88). – С. 43–61.

223. Дудоров О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу «NON BIS IN IDEM»? / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 2010. – № 30 (786). – С. 6–7.

224. Дудоров О. О. Злочини у сфері підприємництва: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк; за ред. М. І. Хавронюка. – Київ: Атіка, 2001. – 605 с.

225. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 400 с.

226. Дудоров О. О. Кримінальне право: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк. – Київ: Ваіте, 2014. – 944 с.

227. Дудоров О. О. Обумовленість вдосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи і Європейського Союзу / О. О. Дудоров, Т. М. Тертиченко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовтня 2014 р. – Харків: Право, 2014. – С. 89–94.

228. Дудоров О. О. Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4 (І). – С. 214–221.

229. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації шахрайства [Електронний ресурс] / О. О. Дудоров. – Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dudorov.pdf>.

230. Дуюнов В. К. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Постатейный) / В. К. Дуюнов; отв. ред. Л. Л. Кругликов. – Москва, 2005. – 300 с.

231. Дуюнов В. К. Система дополнительных наказаний / В. К. Дуюнов // Известия АН КиргССР. – Фрунзе, 1982. – № 6. – С. 67.

232. Дьоменко С. В. Вимагання: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Дьоменко ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2006. – 19 с.

233. Дьяволы из города ангелов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://look3.ru/art/ms-13-d-yavoly-iz-goroda-angelov>.

234. Дячкіна О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. П. Дячкін ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

235. Егоров В. О критериях определения предмета транспортных преступлений / В. Егоров // Советская юстиция. – 1983. – № 19. – С. 18–19.

236. Егоров В. И. Ответственность за угон автотранспортных средств по советскому уголовному праву / В. И. Егоров. – Москва, 1997. – 167 с.

237. Елисеев С. А. Преступления против собственности по уголовному законодательству России / С. А. Елисеев. – Томск, 1999. – 187 с.

238. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.

239. Емельянов В. П. Терроризм как явление и как состав преступления / В. П. Емельянов. – Харьков, 1999. – 222 с.

240. Енциклопедія цивільного права України / за ред. Я. М. Шевченко. – Київ : Ін Юре, 2009. – 952 с. С. 529.

241. Есипов В. В. Грех и преступление, святотатство и кража / В. В. Есипов. – Санкт-Петербург, 1894. – 151 с.

242. Есипов В. В. Очерк русского уголовного права: Часть общая: Преступление и преступники. Наказание и наказуемые / В. В. Есипов, проф. Императорского Варшавского университета. – [2-е изд., пересмотр.] – Санкт-Петербург : Тип. Н. В. Васильева, 1898. – 419 с.

243. Ефимова Л. Г. Правовые аспекты безналичных денег / Л. Г. Ефимова // Закон. – 1997. – № 1. – С. 97–101.

244. Ефимова Л. Г. Правовые проблемы безналичных денег / Л. Г. Ефимова // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 44–49.

245. Європейська конвенція про правопорушення, пов'язані з культурною власністю від 25.06.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_049.

246. Ємельянов В. П. Кваліфікація злочинів проти власності : навч. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків, 1996. – 112 с.

247. Ємельянов М. В. Кримінально-правова характеристика шахрайства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. В. Ємельянов. – Київ, 2013. – 19 с.

248. Ємельянов М. В. Об'єктивна та суб'єктивна сторона шахрайства [Електронний ресурс] / М. В. Ємельянов // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 184–189. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_33.

249. Єрмоєнко В. Проблеми нотаріального посвідчення договорів про поділ нежитлової будівлі, що є спільною частковою власністю / В. Єрмоєнко // Нотаріат для Вас. – 2006. – № 9. – С. 45–46.

250. Жалинский А. Э. О материальной стороне преступления / А. Э. Жалинский // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 27–29.

251. Жалинский А. Э. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики / А. Э. Жалинский // Государство и право. – 1999. – № 12. – С. 47–52.

252. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. П. Жаровська. – Київ : [Б. в.], 2004. – 19 с.

253. Жаровська Г. П. Транснаціональна злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язків [Електронний ресурс] / Г. П. Жаровська // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2013. – Вип. 660. – С. 111–117. – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/660/19.pdf>.

254. Жижиленко А. А. Преступления против имущества и исключительных прав / А. А. Жижиленко. – Москва : Рабочий Суд, 1928. – 208 с.

255. Жилкина М. С. Страхование мошенничества: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М. С. Жилкина. – Москва : Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.

256. Завидов Б. Д. Причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Б. Д. Завидов, М. И. Слюсаренко, А. П. Коротков // Адвокат. – 2002. – № 6. – С. 12.

257. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. – Київ : Атіка, 1998. – 304 с.

258. Загородников Н. И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве / Н. И. Загородников // Труды ВЮА. – Москва, 1951. – Вып. XIII. – С. 44.

259. Загороднюк С. О. Застосування норм кримінального права у правоохоронній діяльності ОВС / С. О. Загороднюк. – Херсон : ХФЗЮІ МВС України, 2001. – 118 с.

260. Загороднюк С. О. Удосконалення законодавства про злочини проти власності / С. О. Загороднюк // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 1. – С. 146.

261. Законодательство Древней Руси // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова ; отв. ред. В. Л. Янин – Москва, 1984. – Т. 1. – 430 с.

262. Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова ; отв. ред. В. Л. Янин. – Москва, 1994. – Т. 9. – 352 с.

263. Захарченко П. П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. – Київ : Університет «Україна», 2005. – 208 с.

264. Заява про скоєння злочину (в порядку ст. 214 КПК України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kvpu.org.ua/uk/news/6/download/40_30e954d845a1764d7b9c8fd4ec7364ad.

265. Зелинский А. Ф. Криминологические и уголовно-правовые аспекты неосознаваемой психической деятельности / А. Ф. Зелинский // Советское государство и право. – 1984. – № 9. – С. 52–58.

266. Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пособ. / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Рубикон, 2000. – 240 с.

267. Зелінський А. Ф. Корислива злочинність : монографія / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – Київ : Генеза, 1998. – 144 с.

268. Зингер М. Loxness: Халява в виртуальной мышеловке / М. Зингер. – Санкт-Петербург : Вектор, 2006. – 140 с.

269. Зінченко І. О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання : монографія / І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін ; за заг. ред. проф. В. І. Тютюгіна. – Харків, 2008. – 336 с.

270. Злобин Г. А. Советская уголовная политика: дифференциация ответственности / Г. А. Злобин, С. Г. Келина, А. М. Яковлев // Советское государство и право. – 1977. – № 9. – С. 60–61.

271. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – Москва : Юрид. лит., 1972. – 188 с.

272. Злочинність неповнолітніх: тенденції розвитку та причини виникнення [Електронний ресурс] / Координаційна рада молодих юристів при Головному управлінні юстиції у Миколаївській області : сайт – Режим доступу: http://krmj.io.ua/s794814/zlochinnist_nepovnolitnih_tendencie_rozvitku_ta_prichini_viniknennya.

273. Зотов В. В. Играизация как форма институализации социальных коммуникаций в виртуальной реальности / В. В. Зотов // Ломоносов : материалы XIII Междунар. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. – Москва : Изд-во МГУ, 2006. – Т. 1. Глобалистика. История. Социология. – С. 451.

274. Зотов В. В. Новые информационные технологии: фактор трансформации общественно-экономической формации или начало информационного общества / В. В. Зотов // Вестник Московской академии рынка труда и информационных технологий. – 2006. – С. 8–11.

275. Зуйков Г. Криминалистическое учение про способ совершения преступления / Г. Зуйков // Социалистическая законность. – 1971. – № 3. – С. 16–18.

276. Иваник Н. П. Уголовно-правовая борьба с приобретением или сбытом имущества, заведомо добытого преступным путём : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. П. Иваник. – Саратов, 1967. – 163 с.

277. Иванов Н. Г. Уголовное право России. Общая и Особенная части / Н. Г. Иванов. – Москва, 2003. – 517 с.

278. Иващенко А. Е. Методология правового исследования насилия / А. Е. Иващенко, А. И. Марченко // Социально-правовые проблемы борьбы с насилием. – 1996. – С. 2–6.

279. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения : учеб. пособ. / К. Е. Игошев. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1974. – 167 с.

280. Иногамова-Хегай Л. Критерии разграничения преступлений против собственности и экологических преступлений / Л. Иногамова-Хегай, Е. Герасимова // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 42–45.

281. Информация : [сб. ст.] / пер. с англ. ; под ред. А. Ст. Шилейко. – Москва, 1968. – 238 с.

282. Ігнатів О. М. Кримінальне насильство: окремі питання / О. М. Ігнатів // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67–71.

283. Ізотов А. М. Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Миколайович Ізотов ; МОН України, Нац. ун-т «Одеська юридична акад.». – Одеса, 2014. – 20 с.

284. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання / К. В. Ілляшова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». – 2012. – Вип. 19. – С. 202–208.

285. Ільїна О. В. Кваліфікація повторного вчинення корисливих злочинів проти власності / О. В. Ільїна // Юриспруденція: теорія і практика. – 2006. – № 2. – С. 14.

286. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Ільїна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 201 с.

287. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Ільїна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 18 с.

288. Інструкція про порядок проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01>.

289. Іспансько-український, українсько-іспанський словник + граматики: 70 000 слів / укл.: Ольга Мазура. – Донецьк: Глорія Трейд, 2009. – 410 с.

290. Іщук І. В. Проблеми визначення поняття «страхове шахрайство» у юридичній науці / І. В. Іщук // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: тези доп. міжвід. наук-практ. конф., Київ, 7 листоп. 2008 р. – Київ, 2008 – С. 61–63.

291. Калистратов Н. В. Банковский розничный бизнес / Н. В. Калистратов, В. А. Кузнецов, А. В. Пухов. – Москва: Издательская группа «БДЦ-пресс», 2006. – 423 с.

292. Калмиков Д. О. Встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України): лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо? [Електронний ресурс] / Д. О. Калмиков, О. Є. Калмикова. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/ua/news/5249>.

293. Кант І. К вичному миру / І. Кант // Кант І. Соч.: в 6 т. – Москва, 1966. – Т. 6. – С. 269–270.

294. Кант І. Сочинения на немецком и русском языках. Трактаты и статьи (1784–1786): в 2 т. / І. Кант. – Москва, 1994. – Т. 1. – 700 с.

295. Карп'юк М. В. Насильницькі злочини проти власності за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльний аспект : дис. ... канд. юрид. наук / Мар'яна Василівна Карп'юк. – Львів, 2016. – 269 с.
296. Карпец В. И. Русь Меровингов и корень Рюрика / В. И. Карпец. – Москва, 2006. – 512 с.
297. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – Москва : Юрид. лит., 1973. – 286 с.
298. Карчевський М. Особливості кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки / М. Карчевський // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 139–142.
299. Квашиш В. Е. Преступная неосторожность. Социально-правовые и криминологические проблемы / В. Е. Квашиш. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1986. – 192 с.
300. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – 2-е изд. – Москва : Аванта+, 2001. – 560 с.
301. Кибермошенничество в эпоху глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://univer-nn.ru/it/flood.php>.
302. Кириш Б. О. Конфіскація майна: аргументи за збереження і за скасування цього виду покарання / Б. О. Кириш // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – Вип. 1. – С 233–243.
303. Киричко В. М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці : науково-практичний коментар / В. М. Киричко ; за заг. ред. В. Я. Тація. – Харків : Право, 2010. – 784 с.
304. Кистяковський А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права / А. Ф. Кистяковський. – Киев, 1882. – 930 с.
305. Китов А. И. Электронные вычислительные машины / А. И. Китов. – Москва, 1965. – 176 с.

306. Кісілюк Е. М. Розвиток кримінального законодавства доби директорії [Електронний ресурс] / Е. М. Кісілюк. – Режим доступу: http://www.nai.au.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/kisiliuk.htm.

307. Клепицкий И. Мошенничество и правонарушения гражданско-правового характера / И. Клепицкий // Законность. – 1995. – № 7. – С. 41–43.

308. Клепицкий И. Недвижимость как предмет хищения и вымогательства / И. Клепицкий // Государство и право. – 2000. – № 12. – С. 11–19.

309. Клепицкий И. А. «Вверенное имущество» в уголовном праве / И. А. Клепицкий // Законность. – 1995. – № 12. – С. 8–10.

310. Клепицкий И. А. Имущественные преступления (сравнительно-правовой аспект) / И. А. Клепицкий // Законодательство. – 2000. – № 2. – С. 72–84.

311. Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – Москва : Статут, 2005. – 572 с.

312. Ковальова С. Г. Судебник Великого князя Казимира Ягайловича 1468 року : монографія / С. Г. Ковальова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 112 с.

313. Колдин В. Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования / В. Я. Колдин // Советское государство и право. – 1987. – № 2. – С. 63–69.

314. Колодїй А. М. Права людини і громадянина в Україні / А. М. Колодїй, А. Ю. Олійник. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

315. Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання вимаганням, поєднаним із насильством : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. Г. Колодяжний. – Харків, 2010. – 20 с.

316. Комаров А. А. Кримінологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Комаров. – Саратов, 2011. – 262 с.

317. Комментарий к УК Российской Федерации / под ред. А. И. Бойко. – Ростов-на-Дону, 1996. – 789 с.

318. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

319. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р., Протоколом № 14 від 13 травня 2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

320. Конвенція про права дитини 1989 р. : зб. міжнар. док. та норм.-прав. актів України з питань соціально-правового захисту дітей. – Київ : Логос, 2001. – Ч. 1. – С. 25, 42–63.

321. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями на 04.02.2011) // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

322. Концепція впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки (проект для обговорення) / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, О. В. Капліна, Ю. В. Гродецький, А. О. Байда // Юридичний вісник України. – 2014. – № 21. – С. 12–13; № 22. – С. 12–13; № 23. – С. 12–13.

323. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

324. Копылков В. А. Информационное право : [учебник] / В. А. Копылков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Москва : Юристъ, 2003. – 512 с.

325. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – Москва : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

326. Коржанский Н. И. Предмет преступления (понятие, виды и значение для квалификации) : учеб. пособ. / Н. И. Коржанский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. – 56 с.

327. Коржанський М. І. Кваліфікація автотранспортних злочинів / М. І. Коржанський, В. А. Мисливий. – Київ : Правова думка, 1996. – С. 52–53.

328. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Загальна : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – Київ : Наукова думка : Українська видавнича група, 1996. – 336 с.

329. Коржанський М. Й. Науковий коментар до Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка : Академія : Ельга-Н, 2001. – 656 с.
330. Коржанський М. Й. Популярний коментар Кримінального кодексу / М. Й. Коржанський. – Київ : Наук. думка, 1997. – 695 с.
331. Коржанський М. Л. Кваліфікація злочинів [Електронний ресурс] / М. Л. Коржанський. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/books/253/-18874/28/#chapter>.
332. Корн Р. Электронные аналоговые и аналогово-цифровые вычислительные машины : в 2 ч. / Р. Корн, Т. Корн ; пер. с англ. – Москва, 1967. – Ч. 1–2. – С. 68.
333. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Дальневосточ. ун-т, 1987. – 268 с.
334. Коротков А. П. Уголовно-правовая характеристика причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / А. П. Коротков // Законодательство и экономика. – 2001. – № 6 (206). – С. 17.
335. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О. М. Костенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 31–40.
336. Костюк М. Ф. Хищение несовершеннолетним имущества с незаконным проникновением в жилище, помещение или иное хранилище : [монография] / М. Ф. Костюк, Ж. В. Салахова. – Москва : Проспект, 2010. – 192 с.
337. Кочои С. М. Ответственность за корыстные преступления против собственности : учеб.-практ. пособ. / С. М. Кочои. – 2-е изд., доп. и перераб. – Москва, 2000. – 287 с.
338. Криволапов Г. Г. Отграничение приобретения или сбыта имущества, добытого преступным путем, от соучастия и укрывательства преступлений / Г. Г. Криволапов // Советская юстиция. – 1968. – № 9. – С. 16–17.

339. Кривоченко Л. Н. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л. Н. Кривоченко. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.

340. Кривошеїн П. К. Кваліфікація групових і повторних злочинів : навч. посіб. / П. К. Кривошеїн, В. М. Слісаренко. – Київ : Укр. академія внутр. справ, 1993. – 96 с.

341. Кригер Г. А. Еще раз о смешанной форме вины / Г. А. Кригер // Советская юстиция. – 1967. – № 2. – С. 6.

342. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г. А. Кригер. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Юрид. лит., 1974. – 336 с.

343. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества : монография / Г. А. Кригер. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 360 с.

344. Кригер Г. А. Понятие и содержание вины в советском уголовном праве / Г. А. Кригер // Вестник Московского университета. – 1983. – № 5. – С. 9–10.

345. Кригер Г. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Г. А. Кригер. – Москва, 1965. – С. 3–4, 11.

346. Кригер Г. Л. Ответственность за разбой / Г. Л. Кригер. – Москва : Юрид. лит, 1968. – 105 с.

347. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О. О. Дудорова, Є. О. Пісьменського. – Луганськ : Еталон-2, 2012. – Т. 1. – 780 с.

348. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

349. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.

350. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків, 2010. – 456 с.

351. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – Київ : Атіка, 2009. – 744 с.

352. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 496 с.

353. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського та ін. – Київ, 1999. – 896 с.

354. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

355. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2008. – 712 с.

356. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка ; Київ. нац. ун-т внутр. справ, Київ. міжнар. ун-т. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 744 с.

357. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – 608 с.

358. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.

359. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін. / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ : Юрінком Інтер ; Харків : Право, 2001. – 496 с.

360. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – Київ, 2011. – 1112 с.

361. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина. – 1040 с.

362. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін.]; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Харків : Одиссей, 2004. – 1152 с.

363. Кримінальний проступок – нова правова реалія. Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=11843.

364. Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 298 с.

365. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в уголовном праве (вопросы теории) / Л. Л. Кругликов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 164 с.

366. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. І. Крупко. – Київ, 2005. – 39 с.

367. Ксенофонт. Воспоминания о Сократе. Кн. IV [Электронный режим]. – Ресурс доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/ksenoph/socratic/kn04f.htm>.

368. Кудрявцев В. Л. Преступления против интеллектуальной собственности: некоторые проблемы объединения и совершенствования [Электронный ресурс] / В. Л. Кудрявцев // Преступления против интеллектуальной собственности : матер. Междунар. науч.-практ. конфер. (19–20 мая 2011 г.). – Нижний Новгород : Факультет права Нижегород. филиала Национального исслед.

ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – Режим доступа: http://www.iuaj.net/node/735#_ednref15.

369. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособ. / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Форум-Инфра-М, 1998. – 216 с.

370. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юрист, 2006. – 304 с.

371. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Юристь, 1999. – 301 с.

372. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления : учеб. уголовного права. Общая часть / С. В. Бородин, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова [и др.]. – Москва : СПАРК, 1996. – 412 с.

373. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Госюриздат, 1960. – 244 с.

374. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – Москва, 1978. – 192 с.

375. Кузнецов А. В. Усилить борьбу с угрозами убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / А. В. Кузнецов // Советская юстиция. – 1964. – № 16. – С. 7.

376. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. – Киев, 1970. – 170 с.

377. Кузнецова М. С. Расчеты электронными деньгами / М. С. Кузнецова // Российский налоговый курьер. – 2008. – № 18 (сентябрь). – С. 16.

378. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. – Москва, 1969. – 232 с.

379. Кузнецов В. В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Віталій Володимирович Кузнецов. – Київ, 2000. – 228 с.

380. Кузнецов В. В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.08 / В. В. Кузнецов ; Нац. академія внутр. справ України. – Київ, 2000. – 19 с.

381. Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву / М. И. Кулагин ; науч. ред. Ем В. С. – 2-е изд., испр. – Москва : Статут, 2004. – 363 с.

382. Кулик Л. М. Ознаки насильницької злочинності / Л. М. Кулик // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 2. – С. 65–69.

383. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / Олександр Георгійович Кулик ; Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний ін-т МВС України. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 287 с.

384. Кульчицький В. С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування / В. С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – 1971. – Вип. 19. – С. 46–47.

385. Кунашев А. А. Мотивы ненависти или вражды в уголовном праве России : монография / А. А. Кунашев. – Москва : Юрлитинформ, 2013. – 192 с.

386. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Г. Кундеус ; Нац. ун-т внутр. справ України. – Харків, 2004. – 20 с.

387. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. Г. Кундеус. – Харків, 2004. – 198 с.

388. Кундеус В. Г. Рухоме та нерухоме майно як предмет злочинів проти власності / В. Г. Кундеус // Вісник НУВС. – 2005. – Вип. 30. – С. 38–42.

389. Курбатов А. Ответственность банков за несвоевременное исполнение расчетных документов по платежам в бюджет и внебюджетные фонды / А. Курбатов // Хозяйство и право. – 1996. – № 4. – С. 138–141.

390. Куринов Б. А. Автотранспортные преступления. Квалификация и ответственность / Б. А. Куринов. – Москва : Юрид. лит., 1976. – 137 с.

391. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – Москва, 1984. – 181 с.

392. Куринов Б. А. Уголовная ответственность за хищение государственного и общественного имущества / Б. А. Куринов ; отв. ред. Б. С. Никифоров. – Москва : Госюриздат, 1954. – 120 с.

393. Куркин Б. А. Идеологема прав человека и ее интерпретация в современной отечественной правовой теории [Электронный режим]. – Ресурс доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/02/1270171825/pravo_2_2008-9.pdf.

394. Курс молодого бойца [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=Jc11psdtvhQ>.

395. Курс советского уголовного права (Общая часть) / [под ред. проф. Н. А. Беляева, проф. М. Д. Шаргородского]. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 646 с.

396. Курс советского уголовного права : в 5 т. / Н. С. Лейкина, С. А. Домахин, В. И. Пинчук и др. ; отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. – Т. 2: Часть Общая. – 671 с.

397. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 6 т. / [ред. кол.: А. А. Пионтковский и др.]. – Москва : Наука, 1970. – Т. 3. Наказание. – 350 с.

398. Курс уголовного права. Особенная часть / под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – Москва, 2002. – Т. 3. – 470 с.

399. Куфаев В. И. Рецидивисты (повторно обвиняемые) / В. И. Куфаев // Преступный мир Москвы / под ред. М. Н. Гернета. – Москва : Право и Жизнь, 1924. – С. 107.

400. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину / В. М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1996. – Вип. 1. – С. 17–23.

401. Куц В. Н. О непосредственном объекте вымогательства / В. Н. Куц // Проблемы социалистической законности : республ. межведомств. научный сб. – Харьков : Вища шк. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1986. – Вып. 17. – С. 132.

402. Ласточкина Р. М. О критериях индивидуализации наказания как гарантии интересов личности и правосудия / Р. М. Ласточкина // Проблемы охраны прав граждан в сфере борьбы с преступностью. – Иваново, 1980. – С. 123.

403. Лашук Є. Міжнародна кримінально-правова політика як новий науковий напрям [Електронний ресурс] / Є. Лашук, А. Музика. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/6285/%AA>.

404. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Лашук ; Нац. академія внутр. справ України. – Київ, 2005. – 262 с.

405. Лебедев С. А. Электронные вычислительные машины / С. А. Лебедев. – Москва, 1956. – 189 с.

406. Левертова Р. А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук / Р. А. Левертова. – Омск, 1978. – 104 с.

407. Ледли Р. С. Программирование и использование цифровых вычислительных машин / Р. С. Ледли ; пер. с англ. – Москва, 1966. – 644 с.

408. Лейленд П. Кримінальне право. Злочин, покарання, судочинство. Англійський підхід / П. Лейленд. – Київ : Основи, 1996. – 207 с.

409. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / В. В. Лень. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.

410. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клиническая психология» / А. Н. Леонтьев. – Москва : Смысл : Академия, 2004. – 346 с.

411. Лист Ф. Ф. Учебник уголовного права. Особенная часть / Ф. Ф. Лист. – Москва, 1905. – 409 с.

412. Листи Державного комітету України по земельних ресурсах від 16 серпня 2006 р. № 14-17-4/6045 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zsu.org.ua/mobile/457-q-q-16-2006-n-14-17-46045.

413. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї / Ю. В. Лисюк. – Одеса : Одеський юридичний ін-т ХНУВС, 2007. – 164 с.

414. Литвак О. Про причини зростання злочинності та умови, що цьому сприяють / О. Литвак // Віче. – 1997. – № 11. – С. 57–65.

415. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – Київ : Київ. ун-т, 2006. – 573 с.

416. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності в Україні / С. Я. Лихова // Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 128–132.

417. Літошенко О. С. Адміністративна та дисциплінарна відповідальність: спільні риси й відмінності / О. С. Літошенко // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 3. – С. 39–45.

418. Лобзяков В. П. Административно-правовые меры предупреждения преступности / В. П. Лобзяков, С. С. Овчинский. – Москва, 1978. – 150 с.

419. Логінова Н. І. Правовий захист інформації : навч. посіб. / Н. І. Логінова, Р. Р. Дробожур. – Одеса : Фенікс, 2015. – 262 с.

420. Локк Д. Два трактати про врядування / Д. Локк ; [пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець]. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 265 с.

421. Локк Д. Избранные философские произведения : в 2 т. / Д. Локк. – Москва : Мысль, 1960. – Т. 2. – 532 с.

422. Лопашенко Н. А. Посягательства на собственность : монография / Н. А. Лопашенко. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 393 с.

423. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики. Авторский комментарий к уголовному закону (Раздел VIII УК РФ) / Н. А. Лопашенко. – Москва, 2006. – 680 с.

424. Лопашенко Н. А. Преступления против собственности : теоретико-прикладное исследование / Н. А. Лопашенко. – Москва : ЛексЭст, 2005. – 408 с.

425. Лоренц Конрад. Что есть насилие? / Лоренц Конрад. – Санкт-Петербург, 1999. – 297 с.

426. Лугина О. Проблеми нормативного визначення терміна «самовільне зайняття земельних ділянок» / О. Лугина // Право України. – 2008. – № 2. – С. 109–111.

427. Лунеев В. В. Глобализация и преступность / В. В. Лунеев // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век». – Москва, 2004. – С. 97–106.
428. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ / В. В. Лунеев. – Москва : Норма, 1999. – 516 с.
429. Лунеев В. В. Субъективное вменение / В. В. Лунеев. – Москва : Спарк, 2000. – 70 с.
430. Лысов М. Д. Квалификация должностных преступлений по совокупности с иными преступлениями / М. Д. Лысов // Советская юстиция. – 1969. – № 1. – С. 20–21.
431. Ляпунов Ю. Отграничение хищений социалистического имущества от преступлений в области охраны природы / Ю. Ляпунов // Соц. законность. – 1973. – № 11. – С. 43.
432. Мазаев В. Д. Публичная собственность в России. Конституционные основы / В. Д. Мазаев. – Москва, 2004. – 380 с.
433. Мазуков С. Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Х. Мазуков. – Ростов-на-Дону, 1997. – 189 с.
434. Мазуренко Е. А. Объект и предмет уголовно-правовой охраны против собственности: [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елена Александровна Мазуренко. – Москва : РГБ, 2003. – 181 с.
435. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія / Р. Л. Максимович. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 304 с.
436. Малахов Л. К. Ответственность за вымогательство: квалификация и наказание по российскому и зарубежному праву / Л. К. Малахов. – Нижний Новгород, 1995. – 136 с.
437. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права : [в 35 т.] / под ред. В. Б. Малинина. – Санкт-Петербург : Издание проф. Малинина, 2005. – Т. 4: Состав преступления. – 800 с.

438. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – Санкт-Петербург : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 301 с.
439. Малков В. П. Совокупность преступлений / В. П. Малков. – Казань, 1974. – 307 с.
440. Малыхин В. П. Квалификация преступлений. Теоретические вопросы : учеб. пособ. к спецкурсу / В. П. Малыхин. – Куйбышев : Изд-во Куйбышев. ун-та, 1987. – 99 с.
441. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / Василий Васильевич Мальцев. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 692 с.
442. Маляренко В. Т. Про недоторканість житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 9. – С. 2–13.
443. Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні : монографія / К. Б. Марисюк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 404 с.
444. Марін О. К. Зміни у податковому законодавстві України та їх вплив на дію Кримінального кодексу України / О. К. Марін // Життя і право. – 2004. – № 2. – С. 69–74.
445. Марін О. К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин / О. К. Марін // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XII Регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лютого 2006 р. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2006. – С. 366–369.
446. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 годов (Первоначальный материал «Капитала»). Ч. 2 // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : в 50 т. – Киев : Политиздат Украины, 1982. – Т. 2. – С. 348–349.
447. Матвеев Г. К. Теоретические вопросы причинности бездействия / Г. К. Матвеев // Советское государство и право. – 1962. – № 10. – С. 57–67.

448. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – Київ : Азімут-Україна, 2005. – 464 с.
449. Матеріали «Центру дослідження проблем комп'ютерної злочинності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crime-research.org>.
450. Матишевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П. С. Матишевский. – Киев : Юринком, 1996. – 240 с.
451. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П. С. Матишевський. – Київ : А. С.К., 2001. – 352 с.
452. Матишевский П. С. Ответственность за преступление против социалистической собственности / П. С. Матишевский. – Киев : Вища школа, 1983. – 176 с.
453. Матишевский П. С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в Украинской ССР : монография / П. С. Матишевский. – Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 202 с.
454. Медведев С. С. Мошенничество в сфере высоких технологий : дис. ... канд. юрид. наук / С. С. Медведев. – Краснодар, 2008. – 210 с.
455. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблема кваліфікації, удосконалення законодавства / М. І. Мельник. – Київ : Парламентське вид-во, 2000. – 256 с.
456. Мельник Н. И. Уголовная ответственность за вымогательство личного имущества граждан (по материалам Украины) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. И. Мельник. – Киев, 1991. – 206 с.
457. Мельнікова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація / В. М. Мельнікова-Крикун // Право та Безпека. – 2005. – Вип. 44. – С. 89–92.
458. Меркулова В. О. Порядок відбування засудженими жінками покарання у вигляді позбавлення волі / В. О. Меркулова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 63–64.

459. Микитчик А. В. Кримінологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Микитчик ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2008. – 20 с.

460. Миненок М. Г. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М. Г. Миненок, Д. М. Миненок. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. – 367 с.

461. Мирович С. М. Криминалистическая типология личности корыстно-насильственных преступников / С. М. Мирович // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. – 1991. – № 4. – С. 57.

462. Мисливий В. А. Банківські установи, як об'єкт кримінологічної безпеки [Електронний ресурс] / В. А. Мисливий, А. М. Клочко // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znrifyua_2013_2_21.

463. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки Дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Володимир Андрійович Мисливий. – Дніпропетровськ, 2005. – 543 с.

464. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – 380 с.

465. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одес. юрид. ін-у НУВС, 2004. – 132 с.

466. Митрохин В. К. Внимание! Страховое мошенничество / В. К. Митрохин. – Москва, 1995. – 92 с.

467. Михайленко П. П. Преступления против личной собственности граждан : учеб. пособ. / П. П. Михайленко, Р. И. Тевлин. – Киев : Высшая школа МВД УССР, 1962. – 88 с.

468. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Михайлов ; Академія адвокатури України. – Київ, 2008. – 18 с.

469. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве: монография / Родион (Рудольф) Иванович Михеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 300 с.

470. Міністерство внутрішніх справ України : сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>.

471. Мінка Т. П. Актуальні проблеми диференціації кримінальних та адміністративних правопорушень [Електронний ресурс] / Т. П. Мінка. – Режим доступу: http://Nvdduvs_2012_4_29.pdf.

472. Мірошниченко О. А. Право власності у розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика) [Електронний ресурс] / О. А. Мірошниченко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 371–374. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_2_57.

473. Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. О. Міщенко ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2014. – 20 с.

474. Мовичь Л. Права человека и гражданина / Л. Мовичь. – Санкт-Петербург : Голос, 1912. – 47 с.

475. Мовчан Р. О. «Самовільність» як найважливіша ознака злочину, передбаченого ч. 1 ст. 197 – 1 КК України / Р. О. Мовчан // Вісник Луган. держ. Ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 99–108.

476. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Р. О. Мовчан ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ, 2009. – 20 с.

477. Мондін Б. Підручники систематичної філософії : в 6 т. / Б. Мондін ; пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква : Місіонер, 2010. – Т 3. Онтологія і метафізика. – 284 с.

478. Моргун О. С. Злочинність неповнолітніх як об'єкт кримінологічного дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. С. Моргун. – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

479. Мохаммед А. М. Байдусі Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мохаммед А. М. Байдусі ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 16 с.

480. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – Київ : Логос, 1998. – 324 с.

481. Музика А. А. Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення / А. А. Музика, Д. С. Азаров. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 120 с.

482. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

483. Музика А. А. Про загальне поняття предмета злочину / А. А. Музика, Є. В. Лащук // Вісник Асоціації кримінального права. – 2014. – № 1 (2). – С. 103–118.

484. Музыка А. А. Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А. А. Музыка, С. Р. Багиров. – Хмельницький : Хмельн. ун-т управ. и права, 2009. – 112 с.

485. Мухаев Р. Т. Политология : учеб. для студ. вузов / Р. Т. Мухаев. – 3-е изд., пераб. и доп. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.

486. Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи [Електронний ресурс] / В. Навроцький // Юриспруденція онлайн. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua>.

487. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В. О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2004. – С. 47.

488. Навроцький В. О. Злочини проти власності. Лекції для студентів юридичного факультету / В. Навроцький. – Львів : Юрид. факультет ЛДУ ім. Івана Франка, 1997. – 80 с.

489. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – Київ : Знання, 2000. – 771 с.

490. Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація : конспект лекцій зі спеціального курсу / В. О. Навроцький // Життя і право. – 2004. – № 11. – С. 42–46.

491. Навроцький В. О. Кримінально-правова оцінка заволодіння чужими коштами шляхом використання через банкомат викраденої банківської платіжної картки / В. О. Навроцький // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2013. – С. 489–493.

492. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В. Навроцький. – Київ : Атіка, 2001. – 272 с.

493. Навроцький В. О. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / В. О. Навроцький, Л. П. Брич // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 58–62.

494. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

495. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – 2-ге вид. – Київ, 2009. – 512 с.

496. Навроцький В. О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності / В. О. Навроцький // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності : матер. наук.-практ. конф. 5–6 жовт. 2005 р. – Харків : Кроссрууд, 2006. – С. 61–64.

497. Назаренко Т. Н. Неопределенность в российском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. Н. Назаренко. – Москва, 2006. – 227 с.

498. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – Київ : А. С. К., 2005. – 848 с.

499. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 6-те вид., перероб. і доп.. – Київ, 2009. – 870 с.

500. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 ч. / авт. кол.: П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк, О. Ф. Бантишев та ін. ; під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. – Київ : Форум, 2001. – Особлива частина. – 942 с.

501. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Київ : Алерта : КНТ : Центр навчальної літератури, 2009. – Т. 1. – 964 с.

502. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. – Київ : А. С. К., 2002. – 936 с.

503. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид. – Київ : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

504. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Канон : А. С. К., 2002. – 1104 с.

505. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ : Каннон, 2001. – 1102 с.

506. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / ред.: О. В. Дзера. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – Т. 2. – 1087 с.

507. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 2 т. / А. В. Наумов. – Москва : Юрид. лит., 2004. – Т. 2. Особенная часть. – 832 с.
508. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – Москва : БЕК, 1996. – 550 с.
509. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : БЕК, 1999. – 590 с.
510. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. / А. В. Наумов. – Москва : Волтерс Клувер, 2010. – Т. 1. Общая часть. – 736 с.
511. Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации : в 2 т. / под ред. П. Н. Панченко. – Нижний Новгород : НОМОС, 1996. – Т. 1. – 624 с.
512. Неклюдов Н. А. Руководство к Особенной части русского уголовного права / Н. А. Неклюдов. – Санкт-Петербург, 1876. – Т. 2. – 564 с.
513. Немецкая полиция задержала хакеров, пытавшихся завладеть биткойнами / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cryptochan.org/news/203>.
514. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А. С. Нерсесян. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2010. – 192 с.
515. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Нерсесян ; НАН України Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2008. – 19 с.
516. Нерсесян В. А. Неосторожная форма вины: проблемы и решения / В. А. Нерсесян // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : матер. Междунар. науч.-практ. конф., 29–30 янв. 2004 г. / редкол.: А. И. Рарог (отв. ред.) и др. – Москва : МГЮА, 2004. – С. 163.
517. Никитин А. М. Криминологические проблемы развития отношений собственности при переходе к рынку [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / А. М. Никитин. – Москва : РГБ, 2003. – 365 с.

518. Никитин Е. В. Корыстно-насильственные преступления против собственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Е. В. Никитин. – Москва, 2003. – 194 с. – Режим доступа: www.diss.rls.ru.

519. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления / А. С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 17–27.

520. Никифоров Б. С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б. С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 27.

521. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – Москва, 1960. – 230 с.

522. Німітц проти Німеччини : Судове рішення від 16.12.1992 р. [Електронний ресурс] // Комп'ютерно-інформаційна система LIGA: Закон. Професіонал.

523. Новый тлумачний словник української мови / укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Аконт, 2003. – Т. 2. – 926 с.

524. Новый тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. Яровенко, О. Коліушко. – Київ : Аконт, 1998. – Т. 3. – 514 с.

525. Новый тлумачний словник української мови : у 3 т. 42000 слів / укл.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – 2-ге вид., випр. – Київ : Аконт, 2004. – Т. 1. А–К. – 926 с.

526. Новоселецький проти України : Судове рішення від 22.02.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.khpg.org>.

527. Новоселов Г. П. Актуальные вопросы учения об объекте преступления: методологические аспекты : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г. П. Новоселов. – Екатеринбург, 2001. – 46 с.

528. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – Москва, 2001. – 208 с.

529. Новоселова Л. А. О правовой природе средств на банковских счетах / Л. А. Новоселова // Хозяйство и право. – 1996. – № 8. – С. 90–100.

530. Номоконов В. Некоторые проблемы правовой политики / В. Номоконов // Правовая политика субъектов Российской Федерации : матер. круглого стола. 26 сентября 2001 г. – Владивосток, 2002. – С. 28–30.

531. Нурмашев У. У. Ответственность за хищение социалистической собственности путем мошенничества : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / У. Нурмашев. – Москва, 1970. – 22 с.

532. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. М. Одайник. – Київ, 2010. – 20 с.

533. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 5700 слов / под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведвой. – 19-е изд., испр. – Москва : Рус. яз., 1987. – 846 с.

534. Олійник В. Правовий режим жилих і нежилих приміщень у будівлях / В. Олійник // Юридичний вісник України. – 2005. – № 19. – С. 8.

535. Олійник В. П. Земля як предмет злочинів проти власності [Електронний ресурс] / В. П. Олійник // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 39. – С. 160–171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2007_39_24.

536. Олійник В. П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : дис. ... канд. юрид. наук / В. П. Олійник. – Харків, 2010. – 219 с.

537. Олійник В. П. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. В. Олійник ; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2010. – 20 с.

538. Олійник П. В. Співвідношення та взаємозв'язок соціально-економічних та правових чинників при визначенні поняття предмета злочинів проти власності / П. В. Олійник // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3). – С. 226–236.

539. Олійник П. В. Спірні питання кваліфікації злочинів проти власності з урахуванням їх предмету / П. В. Олійник // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3 (39). – С. 224–234.

540. Омаров А. С. Ответственность за укрывательство преступлений по советскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Омаров. – Москва, 1954. – С. 254–255.

541. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука, 1977. – 153 с.

542. Осадчий В. І. Об'єкт транспортних злочинів [Електронний ресурс] / В. І. Осадчий // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – Вип. 2 (14). – С. 194–201.

543. Основы борьбы с организованной преступностью : монография / А. И. Коннов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский, В. С. Овчинский, и др. ; под ред.: В. С. Овчинский, В. Е. Эминов, Н. М. Яблоков. – Москва : Инфра-М, 1996. – 400 с.

544. Павленко В. Г. Кримінологічна характеристика злочинів, за вчинення яких застосовуються громадські роботи: аналіз даних про особистість злочинців / В. Г. Павленко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – № 1. – С. 46–51.

545. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.

546. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В. Г. Павлов. – Санкт-Петербург : Лань : Фонд «Университет», 2000. – 192 с.

547. Панов М. Кваліфікація злочинів, вчинених шляхом зловживання службовим становищем / М. Панов // Рад. право. – 1985. – № 10. – С. 60.

548. Панов М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / Микола Панов, Людмила Герасіна // Право України. – 2001. – № 8. – С. 36–40.

549. Панов М. Проблеми відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля [Електронний ресурс] / М. Панов, П. Олійник. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6096/1/-Panov_Oliinyk_291_-299.pdf.

550. Панов М. І. Корисливі злочини проти власності не пов'язані з обертанням чужого майна на свою користь або користь інших осіб / М. І. Панов //

Вибрані наукові праці з проблем правознавства : зб. наук. праць. – Київ : Ін Юре, 2010. – 812 с.

551. Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину / М. І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ ; Харків : Юрінком Інтер : Право, 2001. – 416 с.

552. Панов Н. И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана / Н. И. Панов. – Харьков : Юридический институт, 1980. – 88 с.

553. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Харьков : Изд-во Харьков. ун-та, 1983. – 160 с.

554. Панов Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. И. Панов. – Харьков, 1973. – 20 с.

555. Панов Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления : учеб. пособ. / Н. И. Панов. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1984. – 112 с.

556. Пантелеєнко проти України : Судове рішення від 29.06.2006 р. [Електронний ресурс] // Комп'ютерно-інформаційна система LIGA: Закон. Професіонал.

557. Панченко П. Н. Борьба с попустительством преступлениям по советскому уголовному праву / П. Н. Панченко. – Иркутск, 1973. – 23 с.

558. Пауль А. Г. Финансово-правовое регулирование правоотношений собственности / А. Г. Пауль // Журнал российского права. – 2004. – № 1. – С. 21–30, 41–60.

559. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах / Ю. П. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 682. Правознавство. – С. 60–64.

560. Пашковский В. А. Проблемы борьбы с кражами, грабежами и разбоями / В. А. Пашковсктй. – Москва : ВНИИ МВД СССР, 1980. – 280 с.

561. Пивоварова А. А. Правосознание и усмотрение судьи: соотношение понятий, роль при назначении наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. А. Пивоварова ; Самар. гос. ун-т. – Самара, 2009. – 228 с.
562. Пинаев А. Понятие иного хранилища при хищении / А. Пинаев // Социалистическая законность. – 1986. – № 12. – С. 51.
563. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юрид., 2005. – 664 с.
564. Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениям / А. А. Пинаев. – Харьков : Вища шк. ; Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 189 с.
565. Пионтковский А. А. Объективная сторона состава преступления / А. А. Пионтковский // Курс Советского уголовного права. – Москва : Наука, 1970. – Т. 2. – С. 124–126, 131–138.
566. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть общая / А. А. Пионтковский. – Москва, 1924. – 650 с.
567. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – Москва : Госюриздат, 1961. – 666 с.
568. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення / В. Л. Пластун // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 254 : в 6 т. – Т. II. – С. 477–488.
569. Плохова В. И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность / В. И. Плохова. – Санкт-Петербург : Юридический Пресс, 2003. – 295 с.
570. Подпольные деньги вывели из обращения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2200186>.
571. Познышев С. В. Особенная часть русского уголовного права / С. В. Познышев. – 3-е изд. – Москва, 1912. – 499 с.
572. Политология : учеб. пособ. для техн. вузов / М. А. Василик, И. П. Вишнякова-Вишневецкая, Ю. Г. Вилунас и др. ; под ред. М. В. Василика. – 4-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Пионер : Москва : Астрель : АСТ, 2005. – 588 с.

573. Положення про категоріювання об'єктів, де циркулює інформація з обмеженим доступом, що не становить державної таємниці : Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 15.04.2013 р. № 215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=107993&ctime=1366373635138.

574. Положення про порядок обстеження стану жилих будинків з метою встановлення їх відповідності санітарним і технічним вимогам та визнання жилих будинків і жилих приміщень непридатними для проживання : затверджене Постановою Ради Міністрів УРСР від 26.04.1984 р. № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/189-84-%D0%BF>.

575. Полянський Є. Ю. Призначення покарання за кримінальним правом США : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.0.08 / Є. Ю. Полянський. – Одеса, 2007. – 18 с.

576. Полячек Ф. Состав преступления в чехословацком уголовном праве / Ф. Полячек. – Москва : Иностран. лит., 1960. – 318 с.

577. Пономаренко Ю. А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : монография / Ю. А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с.

578. Понятовская Т. Г. Уголовно-правовое значение судебного усмотрения при назначении наказания / Т. Г. Понятовская // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В. О. Туляков. – Одеса : Юрид. л-ра, 2010. – Вип. 54. – С. 153.

579. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К. Поппер. – Москва, 1992. – Т. 2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – С. 76–77.

580. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія / В. О. Попрас. – Харків : Право, 2009. – 224 с.

581. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../\\$FILE/5-48к13.rtf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/.../$FILE/5-48к13.rtf).

582. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Київ : Скіф, 2009. – 472 с.

583. Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. А. И. Чучаева. – Москва : КОНТРАКТ, 2013. – 672 с.

584. Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини проти власності // Вісник Верховного Суду України. – № 2 (102). – 2009. – С. 19–31.

585. Присяжнюк І. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іван Іванович Присяжнюк ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2010. – 20 с.

586. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

587. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

588. Про внесення змін до деяких законів України щодо об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Проект Закону України від 27.09.2012 р. № 11264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44494.

589. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Проект Закону України від 14.05.2013 р. № 2990 доопрацьований 21.05.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46901.

590. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про охорону культурної спадщини» : правовий висновок Головного науково-експертного управління щодо законопроекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1170-18>.

591. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства : Закон України від 15.04.2008 р. № 271-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/271-17>.

592. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : науково-практичний коментар Закону України // Законодавство : метод. матер. : наук.-практ. посіб. / Державна реєстраційна служба України. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – С. 20.

593. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.

594. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 р. № 2 // ВВСУ. – 2008. – № 4. – С. 4.

595. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 31.05.2005 р. № 2599-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 29. – Ст. 157.

596. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 із змінами від 03.12.1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч. посіб. / укл. Б. О. Кириць. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 273–281.

597. Про затвердження Інструкції щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна : Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 16.06.2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 51. – Ст. 2069.

598. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 37. – С. 64.

599. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» (Національний стандарт № 2, п. 2): Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>.

600. Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>.

601. Про затвердження Порядку переведення дачних і садових будинків, що відповідають державним будівельним нормам, у жилі будинки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/321-2015-%D0%BF>.

602. Про зброю: Модельний закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_a16/print_1393769721771759.

603. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011?nreg=1000%2F2011-&find=1&text=%F0%EE%E7%EA%F0%E0%E4%E0&x=0&y=0#w11>.

604. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1995. – № 4. – Ст. 28.

605. Про основи національної безпеки: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

606. Про особливості права власності у багатоквартирному будинку: Проект Закону України від 03.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://minregion.gov.ua/attachments/files/regulatory/03-07-2013->

[2/Проект_Остаточний%20після%20юристів_27.06.2013%2011111.pdf](#).

607. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

608. Про оцінку майна, майнових прав і професійної оцінної діяльності в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

609. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

610. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

611. Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 28.01.2013 р. № 24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/v0005740-14.

612. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму ВСУ від 15.04.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05>.

613. Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєднаного з проникненням у приміщення: Лист ВСУ від 29.01.2013 р. № 223-161/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0161740-13>.

614. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 [Електронний ресурс] // Законодавство України: офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

615. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>.

616. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3 (абз. 3 п. 27) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч. посіб. / укл. Б. О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 226–233.

617. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова ПВС України від 07.02.2003 р. № 2 [Електронний ресурс] // Верховний Суд України: [інформ. сервер]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

618. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 років) / упоряд. Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків: Право, 2011. – С. 419–430.

619. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 // Зб. Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2008). – Харків: Вид. ФОП Вапнарчук Н. М., 2008. – С. 572–579.

620. Про цивільну зброю та боєприпаси: проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

621. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.

622. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.

623. Прогонюк Л. Ю. Поняття дисциплінарного проступку [Електронний ресурс] / Л. Ю. Прогонюк. – Режим доступу: http://www.mnau.edu.ua/files/02_02_01_04/progonyuk/2009-progonyuk-pdp.pdf.

624. Проект Житлового кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF1S30DB.html.

625. Прокументов Л. М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л. М. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2009. – № 4. – С. 18–24.

626. Пташинський О. Б. Пенітенціарна система України / О. Б. Пташинський. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 204 с.

627. Разгильдиев Б. Т. Уголовно правовые проблемы прикосновенности к преступлению : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б. Т. Разгильдиев. – Москва, 1979. – 196 с.

628. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовая политика: назначение, виды / Б. Т. Разгильдиев // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели : матер. VII Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 года). – Москва : Проспект, 2012. – С. 229–238.

629. Раздобудько Е. А. Уголовная ответственность за хищения, совершаемые с незаконным проникновением в помещение либо иное хранилище, и роль ОВД в их предупреждении : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Евгений Александрович Раздобудько. – Москва, 2006. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/218424.html>.

630. Раппорт Р. Антропология насилия / Рой Раппорт. – Москва, 1980. – 118 с.

631. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве : монография / А. И. Рарог ; науч. ред. Б. В. Здравомыслов. – Саратов : Саратов. ун-т, 1987. – 186 с.

632. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособ. / А. И. Рарог ; отв. ред. М. А. Гельфер. – Москва : РИО ВЮЗИ, 1982. – 63 с.

633. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А. И. Рарог. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. – 304 с.
634. Рарог А. И. Субъективная сторона преступления / А. И. Рарог // Энциклопедия уголовного права. – Санкт-Петербург, 2005. – Т. 4. Состав преступления. Издание профессора Малинина. – С. 760–761.
635. Рарог А. И. Теория вины в советском уголовном праве: (Общие и специальные вопросы) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08 / А. И. Рарог ; Всесоюзный юридический заочный институт. – Москва, 1988. – 30 с.
636. Регуляторы США начали проверки фактов мошенничества с цифровой валютой / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.bigmir.net/news/finance/37820-Regulyatori-SShA-nachali-proverki-faktovmoshennichestva-s-cifrovoi-valutoi>.
637. Реннеберг И. Объективная сторона преступления / И. Реннеберг ; под ред. А. А. Пионтковский. – Москва : Госюриздат, 1957. – 88 с.
638. Решетников Ф. М. Правовые системы стран мира : справочник / Ф. М. Решетников. – Москва : Юрид. лит., 1993. – 256 с.
639. Розенберг Д. Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (Объект и предмет посягательства) / Д. Н. Розенберг // Ученые записки Харьковского юридического института. – Харьков, 1948. – Вып. 3. – С. 55.
640. Розподіл населення України за рівнем освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.com.ua>.
641. Романов С. Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Романов ; Ун-т внутр. справ. – Харків, 1998. – 21 с.
642. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – Москва : Юридическая литература, 1984. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – 432 с.
643. Российское уголовное право : в 2 т. / под ред. И. Я. Рарога. – Москва, 2004. – Т. 2. Особенная часть. – 590 с.
644. Российское уголовное право. Особенная часть. – Москва : Юристъ, 1997. – 493 с.

645. Рубаник В. Е. Собственность в истории российской и украинской систем права: общее и особенное. (Отношения собственности в восточнославянской традиции правового регулирования: историко-правовое исследование) / В. Е. Рубаник. – Харьков : Консум, 2004. – 520 с.

646. Рублевський А. П. Відмінність розбою від деяких суміжних злочинів [Електронний ресурс] / А. П. Рублевський. – Режим доступа: <http://www.apdp.in.ua/v32/45.pdf>.

647. Рудой К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К. М. Рудой. – Харків, 2004. – 16 с.

648. Рунов Г. До проблеми визначення поняття «житло» у кримінальному праві України / Г. Рунов // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 71.

649. Русская правда. Памятники русского права. – Москва : Юрлитиздат, 1952. – 121 с.

650. Рыженков А. Я. Очерки теории права собственности (прошлое и настоящее) / А. Я. Рыженков, А. Е. Черноморец. – Волгоград, 2005. – 675 с.

651. Рябчинська О. П. Значення складу злочину для кримінально-правової кваліфікації / О. П. Рябчинська // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 1. – С. 264–266.

652. Рябчинська О. П. Теоретичні та практичні питання встановлення адекватних заходів державного примусу за кримінальні проступки / О. П. Рябчинська // Держава та регіони. Серія: Право. – 2012. – № 2. – С. 211–217.

653. Савкин Е. Понятие проникновения в жилище, помещение либо иное хранилище / Е. Савкин // Законность. – 2003. – № 8. – С. 47.

654. Савченко А. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. – Київ : Інтерсервіс, 2013. – 216 с.

655. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне

порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. – Київ : КНТ, 2007. – 594 с.

656. Савченко А. В. Покарання по-американськи / А. В. Савченко // Міліція України. – 2003. – № 4. – С. 29–30.

657. Садовникова Г. Д. Комментарий к Конституции Российской Федерации (постатейный) / Г. Д. Садовникова ; отв. ред. Конюхова И. А. (Умнова). – Москва : Юрайт, 2000. – 189 с.

658. Самовільне зайняття земельної ділянки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/453-samovilne-zainiattia-zemelnoii-diliani-ky-iurydychna-konsultatsiia.html>

659. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству / И. С. Самощенко. – Москва : Юрид. лит., 1963. – 286 с.

660. Сапун В. О. Социалистическое правосознание и реализация советского права : учеб. пособ. / Валентин Андреевич Сапун. – Владивосток : Изд-во Далневост. ун-та, 1984. – 181 с.

661. Саркисова Э. А. Роль наказания в предупреждении преступлений / Э. А. Саркисова. – Минск : Наука и техника, 1990. – 160 с.

662. Сахаров А. Б. Перспективы развития советского уголовного права / А. Б. Сахаров // Сов. государство и право. – 1983. – № 7. – С. 81.

663. Сахаров А. Б. Уголовно-правовая охрана безопасности условий труда в СССР / А. Б. Сахаров. – Москва : Госюриздат, 1958. – 185 с.

664. Сацункевич Е. Интернет-кошелек / Е. Сацункевич // ЭЖ-ЮРИСТ. – 2007. – № 4. – С. 15.

665. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов ; отв. ред. И. П. Лановенко. – Київ : Наук. думка, 1978. – 303 с.

666. Светлов А. Я. Субъективная сторона преступления / А. Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. – Киев : Наукова думка, 1995. – С. 136, 160–168.

667. Світличний О. Правові аспекти застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки» / О. Світличний // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 103.

668. Сводъ законовъ Россійской имперіи, изданія 1857 года. Томъ пятнадцатый. Законы уголовные. – Санкт-Петербург : Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества канцеляріи, 1857. – 829 с.

669. Севрюков А. П. Хищение имущества: криминологические и уголовно-правовые аспекты / А. П. Севрюков. – Москва, 2004. – 352 с.

670. Селезнев М. Умысел как форма вины / М. Селезнев // Российская юстиция. – 1997. – № 3. – С. 12.

671. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / С. І. Селецький. – Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 504 с.

672. Селико Ю. Internet – отмычка для компьютера / Ю. Селико, А. Прохоров // Компьютер-пресс. – 2002. – № 3. – С. 18.

673. Семернева Н. К. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания / Н. К. Семернева, Г. Г. Новоселов, З. А. Николаева. – Свердловск : Изд-во Свердлов. ун-та, 1990. – 84 с.

674. Семикіна Л. О. Вимагання за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. О. Семикіна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2011. – 20 с.

675. Семилетов С. И. Информация как особый нематериальный объект права / С. И. Семилетов // Государство и право. – 2000. – № 5. – С. 67–74.

676. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія / М. Сенаторов / за наук. ред. д. ю. н., проф., академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. – Харків : Право, 2006. – 208 с.

677. Сергеевский Н. Д. Избранные труды / Н. Д. Сергеевский ; отв. ред. и автор библиогр. очерка А. И. Чучаев. – Москва : Буквовед, 2008. – 606 с.

678. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консул, 2001. – 656 с.

679. Скворцов О. Ю. Сделки с недвижимостью в коммерческом обороте : учеб.-практ. пособ. / О. Ю. Скворцов. – Москва : Волтерс Клувер, 2006. – 350 с.
680. Скляр С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества / С. Скляр // Российская юстиция. – 2001. – № 6. – С. 52–53.
681. Скляр С. В. Вина и мотивы преступного поведения / С. В. Скляр. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.
682. Скулиш Є. Д. Суб'єкти транснаціональної організованої злочинності та способи їх захисту від соціального контролю [Електронний ресурс] / Є. Д. Скулиш, В. О. Глушков. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/-Dtr_pravo/2012_3/files/LA312_34.pdf.
683. Слабченко О. А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем за кримінальним законодавством ФРН, Франції та Великобританії: порівняльно-правове дослідження [Електронний ресурс] / О. А. Слабченко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 691–698. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11soappd.pdf>.
684. Словарь русского языка : 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведова. – 23-е изд., испр. – Москва : Рус. яз., 1991. – 915 с.
685. Словник синонімів української мови : в 2 т. – Київ : Наук. думка, 2001. – Т. 1. – С. 496–497.
686. Словник української мови (1970–1980). Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
687. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Смаглюк. – Київ, 2004. – 20 с.
688. Смертельные муравьи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lenta.ru/articles/2015/08/18/ms13/>
689. Смирнов проти Росії. Судове рішення від 07.06.2007 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minjust.ru/ru>.
690. Смирнов В. Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву / В. Смирнов. – Ленинград, 1957. – 128 с.

691. Сміт Х. Ерік. Важливість кримінально-правових санкцій за порушення авторського права / Ерік Х. Сміт // Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. документів, матеріалів, ст. / за ред. О. Д. Святоцького. – Київ : Ін Юре, 2003. – С. 319–333.

692. Смітюх А. В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації / А. В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 93–101.

693. Соборное Уложение 1649 г. // Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – Т. 4. – Москва : Юрид. лит., 1985. – С. 76–77.

694. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. Е. А. Смирнова, А. Ш. Якупова. – Киев, 1975. – 343 с.

695. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. Н. И. Загородникова, М. И. Якубовича, В. А. Владимирова. – Москва, 1965. – 488 с.

696. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинно-следственной связи явлений : дис. ... д-ра юрид. наук / З. М. Соколовский. – Харьков, 1968. – 512 с.

697. Соловйова А. М. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань / А. М. Соловйова // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2002. – Вип. 17. – С. 358.

698. Соловьев А. Н. Понятие преступления: теоретические, законодательные и правоприменительные аспекты : дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Соловьев. – Волгоград, 2000. – 241 с.

699. Соцький Ю. Позбавлення волі в системі кримінальних покарань України (історичний, правовий та соціальний аспекти) / Ю. Соцький // Право України. – 2003. – № 9. – С. 118–120.

700. Спасибо-Фатєєва І. В. Поняття нерухомого майна та права на нього / І. В. Спасибо-Фатєєва // Українське комерційне право. – 2009. – № 9. – С. 10–20.

701. Сперанский К. К. Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних и против несовершеннолетних / К. К. Сперанский. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1991. – 180 с.

702. Справа № 1-137/11. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15900562>.

703. Справа № 537/5255/13-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34371928>.

704. Справа № 640/12585/13-к н/п, 1-кп/640/162/14 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37419556>.

705. Справа Гурепка проти України. Заява № 38789/04. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.04.2010 р. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.7146.0>

706. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, Л–П / И. И. Срезневский. – Санкт-Петербург, 1902. – Т. 2. – 922 с.

707. Стан та структура злочинності в Україні. – 2009–2014 рр. : статистика МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.

708. Стась Э. П. Корыстный мотив как объект криминологического исследования / Э. П. Стась // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. . – Одеса : Юрид. лит., 2002. – Вип. 14. – 168 с.

709. Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/08pgssod.pdf>.

710. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – Київ : Істина, 2011. – 200 с.

711. Сторчак Н. А. Поняття позбавлення волі на певний строк [Електронний ресурс] / Н. А. Сторчак // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 962–967. – Режим доступу: <http://archive.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13cnaaprc.pdf>.

712. Стрельцов Е. Л. Основные положения уголовного права на основе стран СНГ : лекции / Е. Л. Стрельцов. – Пассау, 1992. – 84 с.

713. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова Джека Мегхена (США) / Є. Л. Стрельцов. – Одеса : Астропринт, 2000. – 476 с.

714. Судова практика ВСУ [Електронний ресерс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB).

715. Таганцев Н. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть особенная. Императорское училище правоведения / Н. С. Таганцев. – Санкт-Петербург : Лит. Богданова, 1895. – Вып. II. – 393 с.

716. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции : Часть общая : в 2 т. / Н. С. Таганцев ; сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. – Москва : Наука, 1994. – Т. 1 – 393 с.

717. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая / Н. С. Таганцев. – Тула : Автограф, 2001. – Т. 1. – 780 с.

718. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях исполнительных и уголовных 1885 г. / Н. С. Таганцев. – 18-е изд., пересм. и дополн. – Москва, 1915. – 1285 с.

719. Тараканов С. Информационная природа безналичных денег / С. Тараканов // Хозяйство и право. – 1998. – № 9. – С. 68–72.

720. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права [Электронный ресурс] / Ф. В. Тарановский. – Юрьев, 1917. – 361 с. – Режим доступа: http://read.virmk.ru/t/Taranovski_3.htm.

721. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – Москва : Юрид. лит., 1974. – 244 с.

722. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступлений / С. А. Тарарухин. – Киев : Вища школа, 1977. – 152 с.

723. Тарасов А. А. Безналичные денежные средства как предмет хищений в сфере финансовой деятельности воинских частей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zonazakona.ru/law/comments/334>.

724. Тацій В. Я. Ответственность за проступок: концептуальная модель / В. Я. Тацій, В. И. Тютюгин, О. В. Каплина, Ю. В. Гродецкий, А. А. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 48–85.

725. Тацій В. Я. Стабильность и динамизм – необходимые условия эффективности и качества законодательства Украины об уголовной ответственности / В. Я. Тацій, В. И. Борисов, В. И. Тютюгин // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгос. сб. науч. статей. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2013. – С. 70–90.

726. Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4–15.

727. Тацій В. Боротьба зі злочинністю на початку ХХІ ст. – проблема сьогодення / В. Тацій // Щорічник українського права : зб. наук. праць. – 2009. – № 1. – С. 215–228.

728. Тацій В. Виклики сучасності і кримінальне право / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко // Голос України. – 2016. – 29 січня. – С. 6–7.

729. Тацій В. Проблеми стабільності та динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 4 (83). – С. 54–66.

730. Тацій В. Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, А. О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 312–330.

731. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении : учеб. пособ. / П. Ф. Тельнов. – Москва : РИО ВЮЗИ, 1978. – 208 с.

732. Тенчов Э. С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности / Э. С. Тенчов. – Иваново, 1980. – 87 с.

733. Теорія держави і права. Академічний курс / [під ред. Н. М. Оніщенко]. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.
734. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 712 с.
735. Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения / А. А. Тер-Акопов. – Москва : Юрид. лит., 1980. – 152 с.
736. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – Москва : Юркнига, 2003. – 478 с.
737. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 215 с.
738. Тимошенко В. Примус як мотив поведінки / В. Тимошенко // Право України – 2007. – № 6. – С. 104–107.
739. Тимчук О. Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Л. Тимчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 19 с.
740. Тихенко С. И. Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогом документов / С. И. Тихенко. – Киев, 1959. – 386 с.
741. Тихий А. П. Злочин, його види та стадії : науково-практичний коментар / В. П. Тихий, М. І. Панов. – Київ : Промені, 2007. – 40 с.
742. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды / М. Н. Тихомиров. – Москва : Просвещение, 1953. – 304 с.
743. Тишкевич И. С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность / И. С. Тишкевич. – Минск, 1984. – 168 с.
744. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ / В. В. Тищенко. – Одесса : Юрид. лит., 2002. – 360 с.
745. Тищенко В. В. Криминалистическая характеристика корыстно-насильственной преступной деятельности / В. В. Тищенко // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе : межвуз. сб. науч. тр. – Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1993. – 242 с.

746. Тищенко В. В. Криминалистическое значение связи «преступник-жертва» для методики расследования / В. В. Тищенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев : Вища шк., 1978. – Вып. № 16. – С. 42–48.

747. Тищенко В. В. Механизм совершения корыстно-насильственных преступлений / В. В. Тищенко, О. В. Болгар // Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю і розслідуванню злочинів : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. – Одеса : НДРВВ ОІВС МВС України, 2000. – Ч. II. – 244 с.

748. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. С. Варналія. – Київ : НІСД, 2006. – 576 с.

749. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А. П. Ткач. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 171 с.

750. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. В. С. Калашника. – Харків : Прапор, 2002. – 992 с.

751. Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П. С. Тоболкин. – Свердловск : Средне-Уральское книжное изд-во, 1983. – 176 с.

752. Тоїчкін Д. В. Зброя / Д. В. Тоїчкін // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2005. – Т. 3: Е–Й. – С. 311.

753. Тоїчкін Д. В. Зброя / Д. В. Тоїчкін // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; Нац. академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – Київ, 2003–2014. – 2006. – Т. 3. – С. 311–314.

754. Токарчук Р. Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности [Электронный ресурс] / Р. Е. Токарчук. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum7209/item7213.html>.

755. Толочко О. Кримінальне обвинувачення в контексті статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод [Електронний ресурс] / О. Толочко. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2553>.

756. Тоффлер Э. Третья волна [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – Москва : АСТ, 2010. – Режим доступа: http://modernlib.ru/books/toffler_elvin/tretya_volna/read.

757. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. М. Трайнин. – Москва : Юриздат, 1957. – 364 с.

758. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. М. Трайнин. – Москва: Госюриздат, 1951. – 388 с.

759. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / З. А. Тростюк. – Київ : Атіка, 2003. – 144 с.

760. Туляков В. А. Назначение наказания [Электронный ресурс] / В. А. Туляков, А. С. Макаренко. – Режим доступа: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_13.pdf.

761. У пользователей подпольной онлайн-биржи Sheep Marketplace украли биткоины почти на \$100 млн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/tech/news/19674451/ner_ealnaya-krazha.

762. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии) : сб. законодательных матер. / Н. А. Голованова, В. Н. Еремин, И. Д. Козочкин и др. ; под ред.: И. Д. Козочкина. – Москва : Зерцало, 1999. – 352 с.

763. Уголовное право / под ред. проф. Б. С. Утевского. – Москва : Гос. изд-во юрид. лит., 1949. – Кн. 2. – 212 с.

764. Уголовное право России. Общая часть : учебник / под ред. д-ра юрид. наук, профессора, заслуженного деятеля науки Российской Федерации В. П. Ревина. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва, 2009. – 496 с.

765. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть особенная / М. И. Бажанов, И. П. Лановенко, П. С. Матышевский, А. Я. Светлов и др. ; отв. ред.: А. Я. Светлов, В. В. Сташис. – Киев : Наук. думка, 1985. – 455 с.

766. Уголовное право Украины: Общая часть / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – Харьков : Право, 1998. – 397 с.

767. Уголовное право СССР: Общая часть : учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / под ред. В. В. Сташиса, А. Ш. Якупова. – Киев : Вища школа, 1984. – 383 с.
768. Уголовное право. Общая часть / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского, Г. Н. Борзенкова. – Москва : Изд-во МГУ, 1993. – 422 с.
769. Уголовное право. Общая часть : учебник / М. И. Ковалев, И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова и др. ; отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. – Москва : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 516 с.
770. Уголовное право. Общая часть. – Москва : Юриздат, 1948. – 654 с.
771. Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов. – Москва, 2001. – 576 с.
772. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. А. В. Серебрянниковой. – Москва, 2001. – 287 с.
773. Уголовный кодекс Голландии / под ред. Б. В. Волженкина, пер. с англ. И. В. Мироновой. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.
774. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. – Москва : Зерцало, 1998. – 218 с.
775. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилонис. – Санкт-Петербург, 2003. – 470 с.
776. Уголовный кодекс Польши / науч. ред. доц. А. И. Лукашов, проф. Н. Ф. Кузнецова ; вступ. статья доц. А. И. Лукашова, проф. Э. А. Саркисовой ; пер. с польского Д. А. Барилевич. – Санкт-Петербург, 2001. – 346 с.
777. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / науч. ред. и вступ. статья д-ра юрид. наук, проф. Д. А. Шестакова ; пер. с нем. Н. С. Райковой. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
778. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крылова ; пер. с франц. и предисл. Н. Е. Крыловой. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
779. Уголовный кодекс ФРГ / пер. и предисл. А. В. Серебрянниковой. – Москва : Зерцало-М, 2000. – 208 с.

780. Уголовный кодекс Швейцарии / пер. с нем.; науч. ред.: А. В. Серебренникова. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с.

781. Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р. : хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. : у 2 т. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; ред. В. Д. Гончаренко ; укл.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. – Київ : Ін Юре, 2000. – Т. 1: 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 800 с.

782. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве / М. Г. Угрехелидзе. – Тбилиси, 1976. – 131 с.

783. Узагальнення судової практики «Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

784. Узагальнення судової практики застосування судами міста Києва покарання у виді штрафу за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/3/>

785. Узагальнення судової практики призначення судьями Каховського міськрайонного суду Херсонської області кримінального покарання у вигляді штрафу за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ks.court.gov.ua/sud2113/stat/26835/>

786. Узагальнення судової практики розгляду кримінальних проваджень про злочини вчинені неповнолітніми за період 2014 року в порівнянні з 2013 роком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmm.if.court.gov.ua/sud0909/news/-169313/>

787. Узагальнення судової практики. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим лоступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

788. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Українець ; Акад. адвокатури України. – Київ, 2009. – 20 с.

789. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / [Берзін Павло Сергійович та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 711 с.

790. Упоров И. В. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : [монография] / И. В. Упоров. – Краснодар : Краснодар. юрид. ин-т, 2000. – 133 с.

791. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Харьков : Выща шко-ла : Изд-во при ХГУ, 1989. – 104 с.

792. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів : монографія / Н. І. Устрицька. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 216 с.

793. Уязвимость в системе транзакций между пользователями позволила похитить Bitcoin на \$600 тысяч [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.securitylab.ru/news/450258.php>.

794. Файзрахманова Л. М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение чужого имущества по УК России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. М. Файзрахманова. – Ижевск, 2002. – 29 с.

795. Фейербах А. Уголовное право / А. Фейербах. – Санкт-Петербург, 1810. – 142 с.

796. Фесенко Є. В. Особливості наслідків та причинного зв'язку у злочинах з матеріальним складом [Електронний ресурс] / Є. В. Фесенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Chaau/index.html>.

797. Фефелов П. А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П. А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 101.

798. Фефелов П. А. Общественная опасность деяния и совершенствование системы наказаний / П. А. Фефелов // Советское государство и право. – 1987. – № 12. – С. 93–98.

799. Филаненко А. Ю. Уголовная ответственность за хищение чужого имущества по уголовному законодательству Российской Федерации : [монография] / А. Ю. Филаненко. – Челябинск : Фрегат, 2006. – 335 с.

800. Филановский И. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / И. Г. Филановский. – Москва : Изд-во ЛГУ, 1970. – 176 с.
801. Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права / В. Д. Филимонов. – Санкт-Петербург, 2003. – 198 с.
802. Философский энциклопедический словарь. – Москва, 1997. – 463 с.
803. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. В. Філей. – Львів, 2006. – 18 с.
804. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрій Володимирович Філей ; Запор. юрид. ін-т Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – Запоріжжя, 2005. – 232 с.
805. Філософія Сквороди. – Київ : Наук, думка, 1972. – 309 с.
806. Фойницкий И. Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И. Я. Фойницкий. – 5-е изд. – Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1907. – 442 с.
807. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий ; под ред. А. В. Смирнова. – Санкт-Петербург : Альфа, 1996. – Т. 2. – 607 с.
808. Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – 332 с.
809. Фріс П. Обговорення концепції кримінального проступку / П. Фріс // Юридичний радник. – 2007. – № 4. – С. 76–78.
810. Фріс П. Л. Актуальні питання кримінально-правової політики України (інститут карної провини у системі національного права) [Електронний ресурс] / П. Л. Фріс // Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення : наук.-практ. інтернет-конф. (23–30 квітня 2012 р.). – Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/fris.pdf>.

811. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищих навч. закл. / П. Л. Фріс. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : Атіка, 2009. – 512 с.

812. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищих навч. закл. / П. Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2004. – 488 с.

813. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П. Л. Фріс ; НА ВСУ. – Київ, 2005. – 39 с.

814. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – Київ, 2005. – 440 с.

815. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и общее понятие хищения социалистического имущества / Е. А. Фролов // Сб. уч. трудов Свердлов. юрид. ин-та. – 1969. – Вып. 9. – С. 76.

816. Фролов М. В. Имущество как предмет хищения: единство и дифференциация гражданско-правового и уголовно-правового моментов понятия : дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Фролов. – Екатеринбург, 2002. – 208 с.

817. Фукуяма Ф. Кінець історії та остання людина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/40.pdf>.

818. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид., випр., допов. – Київ, 2015. – 208 с.

819. Фулей Т. І. Принцип поваги до житла (у світлі Конвенції про захист прав людини та основних свобод) / Т. І. Фулей // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2005. – Вип. 41. – С. 41–47.

820. Хабаров А. В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Хабаров. – Екатеринбург, 1999. – 213 с.

821. Хавронюк М. І. Відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності. У чому ж полягає гуманізація? / М. І. Хавронюк, А. М. Хавронюк // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального

права : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 529–534.

822. Хавронюк М. І. До питання про кримінальні проступки в контексті спеціалізації органів досудового розслідування [Електронний ресурс] / М. І. Хавронюк // Право України : респ. юрид. журнал. – 2010. – № 9. – С. 120–131.

823. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – Київ : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

824. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М. І. Хавронюк. – Київ, 2008. – 42 с.

825. Хайек Ф. Претензии знания. Лекция памяти Нобеля (11 декабря 1974, г. Зальцбург, Австрия) / Фридрих фон Хайек // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 164–167.

826. Харазишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском уголовном праве / Б. В. Харазишвили. – Тбилиси : Цодна, 1963. – 288 с.

827. Харитоновна О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія / О. В. Харитоновна. – Харків : Право, 2010. – 252 с.

828. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В. Б. Харченко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2011. – 546 с.

829. Хилюта В. В. Безналичные денежные средства как предмет хищения / В. В. Хилюта // АНО «Юридические программы». – Москва, 2009. – С. 76–80.

830. Хилюта В. В. Имущество как предмет преступлений против собственности в уголовном праве / В. В. Хилюта // Государство и право. – 2009. – № 7. – С. 96–101.

831. Хилюта В. В. Корысная цель в уголовном праве: проблемы толкования [Электронный ресурс] / В. В. Хилюта. – Режим доступа: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/khilyuta.pdf>.

832. Хилюта В. В. Признаки мошеннического обмана в теории и практике уголовного закона / В. В. Хилюта // Криминологический журнал БГУЭП. – 2009. – № 2. – С. 13–21.

833. Хилюта В. В. Хищение: понятие, признаки, проблемы квалификации : монография / В. В. Хилюта ; Гродненский гос. ун-т им. Янки Купалы. – Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 335 с.

834. Хомич В. М. Оптимизация системы видов наказания – одна из важнейших задач современной уголовной политики / В. М. Хомич // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. – Харків : Право, 2013. – С. 53–56.

835. Храмцов О. М. Насильство як кримінально-правова категорія / О. М. Храмцов // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – № 1034. – С. 202–206.

836. Хряпинский П. В. Уголовная ответственность за присвоение найденного или случайно оказавшегося у виновного государственного или общественного имущества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Петр Васильевич Хряпинский ; Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. – Харьков, 1983. – 208 с.

837. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве : монография / Т. В. Церетели. – 2-е изд., испр. и дополн. – Москва : Госюриздат, 1963. – 382 с.

838. Цивільний кодекс України : науково-практ. коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – Київ : Істина, 2003. – 928 с.

839. Цунэо Инако. Современное право Японии / Инако Цунэо ; пер. с япон. В. В. Батуренко. – Москва : Прогресс, 1989. – 272 с.

840. Челембій Ю. Недосконалість українського законодавства є живильним ґрунтом для українських рейдерів / Ю. Челембій // Вісник Української спілки промисловців та підприємців. – 2007. – № 4. – С. 24.

841. Чепка О. В. Заходи щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pis/2010_2/Чепка.pdf.

842. Черемисов Д. В. Прикосновенность к преступлению: новые формы / Д. В. Черемисов // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні. – Мінск : БП, 2006. – № 1. – С. 242–244.

843. Черепанова Е. В. Становление и развитие института уголовной ответственности за преступления, совершаемые в составе организованных групп : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; 12.00.08 / Е. В. Черепанова ; [науч. рук. В. П. Кашепов]. – Москва, 2009. – 28 с.

844. Чигир В. Собственность и право собственности. Их сущность. Дискуссии о понятиях «собственность» и «право собственности» / В. Чигир // Судов веснік. – 2005. – № 3. – С. 36.

845. Чубинский М. П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / М. П. Чубинский. – Ярославль : Тип. Э. Г. Фальк, 1900. – 351 с.

846. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системної особливої частини кримінального кодексу України / І. І. Чугуников // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – Одеса, 2010. – № 55. – С. 115–130.

847. Чупрова Е. В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е. В. Чупрова. – Москва, 2007. – 208 с.

848. Чуриков Л. Реальный выбор виртуальных денег // «Banki.ru» 19.09.12 [Електронний ресурс] / Л. Чуриков. – Режим доступу: http://www.supergu.ru/news/news_comments.php?n_id=229315.

849. Чус О. В. Власність як об'єкт незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в неї / О. В. Чус // Право і суспільство : науковий журнал. – 2013. – № 3. – С. 119–126.

850. Чус О. В. Кримінально-правова характеристика незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Чус ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.

851. Шакур В. Влада і злочинність / В. Шакур. – Київ : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.

852. Шапочка С. В. Щодо поняття шахрайства, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж (кібершахрайства) [Електронний ресурс] / С. В. Шапочка. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_13.pdf.

853. Шаргородский М. Д. Наказание по советскому уголовному праву / М. Д. Шаргородский. – Москва : Госюриздат, 1958 – 240 с.

854. Шахрайство на фінансовому ринку : практ. посіб. з протидії / за ред. В. Фещенка. – Київ : Українське агентство фінансового розвитку, 2011. – 424 с.

855. Швець А. Ю. Інформація як предмет злочинів проти власності / А. Ю. Швець // Право і суспільство. – 2010. – № 5. – С. 155–160.

856. Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Анна Юріївна Швець ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 240 с.

857. Швець В. Д. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / В. Д. Швець, В. М. Грицак, Я. І. Василькевич, В. О. Гацелюк. – Київ : Атіка, 2008. – 244 с.

858. Шевченко И. Г. Уничтожение, повреждение и ненасильственное хищение чужого имущества: проблемы законодательной регламентации / И. Г. Шевченко // Вестник СамГУ. – 2006. – № 10/3 (50). – С. 184.

859. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – Київ : Дніпро, 1987. – 639 с.

860. Шейфер С. А. Имущественные преступления в семье: материально-правовой и уголовно-процессуальный аспекты / С. А. Шейфер, А. Г. Берверхов // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 56.

861. Шемчук В. Рейдерство та корупція / В. Шемчук // Вісник прокуратури. – 2006. – № 11 (65). – С. 13–18.

862. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : монографія / М. В. Шепітько ; за ред. В. І. Борисова ; Нац. академія

правових наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності. – Харків : Апостіль, 2012. – 260 с.

863. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – Москва, 1995. – С. 165–166.

864. Шимон С. І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності у цивілістиці / С. І. Шимон // Часопис Київського університету права. – 2012. – С. 192–195.

865. Шмитт К. Понятие политического [Электронный ресурс] / К. Шмитт. – Москва, 2011. – С. 12, 378. – Режим доступа: samgutgp.narod.ru/shmitt.rtf.

866. Шнейдер М. А. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М. А. Шнейдер. – Москва, 1957. – 104 с.

867. Шульга А. М. Кримінальне право України: основні питання та відповіді : навч. посіб. / А. М. Шульга, В. І. Павликівський. – Харків, 2007. – 304 с.

868. Шульга А. М. Некоторые аспекты уголовной ответственности за самовольный захват земли / А. М. Шульга // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України : наук.-теоретич. журнал. – 1999. – Спец. вип. : у 4 ч. – Ч. 3. – С. 70–74.

869. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. Л. Шуляк ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 20 с.

870. Шумихин В. Арест как вид уголовного наказания / В. Шумихин // Советская юстиция. – 1989. – № 4. – С. 10. – С. 10–12.

871. Энциклопедия самозащиты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://yavara.vodko.info/samooborona-s-pomoshhyu-kamnya/>

872. Энциклопедия уголовного права / Издание профессора Малинина. – Санкт-Петербург : ГКА, 2011. – Т. 18. Преступления против собственности. – 1018 с.

873. Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – Санкт-Петербург : Изд. проф. Малинина, 2007. – Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – 798 с.

874. Энциклопедия уголовного права / отв. ред. В. Б. Малинин. – Санкт-Петербург : Изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4. Состав преступления. – 798 с.
875. Эрик Мак. Классический либерализм и либертарианство: либеральная традиция [Электронный ресурс] / Эрик Мак, Джеральд Ф. Гаус. – Режим доступа: <http://www.libertarium.ru/1642>.
876. Эстрин А. Я. Эволюция советской уголовной политики / А. Я. Эстрин // Основы и задачи советской уголовной политики. – Ленинград : ЛГУ, 1929. – 184 с.
877. Юзікова Н. Періодизація віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх: вітчизняна практика та європейський досвід [Електронний ресурс] / Н. Юзікова. – Режим доступа: <http://do.gendocs.ru/docs/index-24101.html?page=27>.
878. Юхно О. О. Діяльність транспортної міліції щодо попередження крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Юхно ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2005. – 20 с.
879. Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / Н. П. Яблоков. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 146 с.
880. Яни П. Хищение: некоторые вопросы предмета и ущерба / П. Яни // Законность. – 1996. – № 10. – С. 10–19.
881. Яни П. С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений / П. С. Яни // Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики : сб. очерков / под ред. В. В. Лунеева. – Москва, 2010. – С. 138–141, 570–623.
882. Яни П. С. Преступное посягательство на имущество / П. С. Яни // Законодательство. – 1998. – № 9. – С. 70–78.
883. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Н. В. Яницька ; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2000. – 19 с.

884. Ярмиш Н. Визначення суб'єкта привласнення чи розкрадання чужого майна [Електронний ресурс] / Н. Ярмиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 69–76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_4_13.

885. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве. Философско-правовой анализ : монография / Н. Н. Ярмыш. – Харьков : Право, 2003. – 512 с.

886. Chappell v. the United Kingdom : Судове рішення від 30.03.1989 р. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int>.

887. Charles Babbage and his calculating engines / Morrison Ph. and Morrison E. [ed.]. – N. Y., 1961.

888. Civil code of California [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/displeycode>.

889. Civil code of Quebec [Electronic resource]. – Mode of access: www.lexum.umontreal.ca/ccq/en/14/t2/c1.

890. Code civil. Titre 11-De la propriete [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.civilites.com/cctv/L2T2C1.htm>.

891. Código civil (español) / ed. Aranzadi. – Pamplona, 1998. – 162 с.

892. Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html>.

893. Dorokhina Iu. Koncepcaja przestępstw własności obiektów / Iu. Dorokhina // Nauka i studia. – Przemyśl, Polska : Sp. z o.o. «Nauka i studia», 2014. – № 4 (114). – S. 131–135.

894. Dorokhina Iu. Understanding the object of crimes against property conditions of market relations / Iu. Dorokhina // Юридична наука. – 2014. – № 8. – S. 63–70.

895. Dorokhina Iu. Vlastnost jako systémový kategorie ze zločinů / Iu. Dorokhina // Středoevropský věstník pro vědu a výzkum: Central European Journal

for Science and Research. – Praha, Czech Republic : Publishing house Education and Science, 2014. – № 2 (4). – S. 131–135

896. Isensee J. Bürgerfreiheit und Bürgertugend / J. Isensee // Der Preis der Freiheit. – Köln, 1998. – S. 20.

897. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2004. – 120 p.

898. Protocol 1 to the ECHR [Electronic resource]. – Mode of access: <http://echr-online.info/right-to-property-article-1-of-protocol-1-to-the-echr/introduction/>

899. Sackman H. Computers, system science and evolving society / H. Sackman. – N. Y., 1967.

900. Schmitt C. Die Tyrannei der Werte / C. Schmitt. – Hamburg, 1979. – S. 33–37.

901. Shapochka S. Preventing Fraud Using Computer Networks / Serhiy Vladimirovich Shapochka // Internal Security. – 2013. – № 2. – P. 63–75.

902. 2015 Internet Security Threat Report [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.symantec.com/security_response/publications/whitepapers.jsp.

903. WHO Global Consultation on Violence and Health Violence: a public health priority. Geneva. World Health Organization, 1996 (document WHO/EHA/EPLPOA.2) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.who.int/topics/violence/en/>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Порівняльна таблиця
норм розділу VI Особливої частини КК України та пропозицій**

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
<p>Примітка до ст. 185 Крадіжка</p> <p>1. У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу.</p> <p>2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>3. У статтях 185-191, 194 цього Кодексу у великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>4. У статтях 185-187 та 189-191, 194 цього Кодексу в особливо великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p>	<p>Преамбула</p> <p>1. У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу.</p> <p>2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>3. У статтях 185-191, 194 цього Кодексу у великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>4. У статтях 185-187 та 189-191, 194 цього Кодексу в особливо великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>5. У статтях 185, 186, 187, цього кодексу під «культурною власністю» слід розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права.</p> <p>6. Під житлом у статтях розділу VI цього Кодексу визнаються житлові будинки, квартири та приміщення, які утворюють з ним одне ціле, призначені для постійного чи тимчасового проживання, як включені у житловий фонд так і ті, які не належать до житлового фонду.</p> <p>Під іншим приміщенням – частину нерухомої речі (будівлі), яка є ізольованим приміщенням в будинку, що не належить до житлового фонду і є самостійним об'єктом нерухомого майна, а також прийняте в експлуатацію у встановленому законом порядку, призначене для використання в цілях, не пов'язаних з мешканням в цьому приміщенні та/або обслуговуванням інших приміщень будівлі.</p> <p>Під сховищем – спеціально обладнані стаціонарні приміщення або пересувне обладнання, певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огорожею чи технічними засобами або забезпечені іншою охороною, а також онлайн-сховища, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб.</p>

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
	<p>Умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності</p> <p>Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст.186, ст.188-1, ч. 1 та ч. 2 ст.190, ч. 1 ст. 194, ст. 197-1, ст. 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покаялася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки у X-кратному розмірі.</p>
<p>ст. 185 Крадіжка</p> <p>2. Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб</p> <p>4. Крадіжка, вчинена у великих розмірах</p> <p>5. Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 185 Крадіжка</p> <p>2. Крадіжка, у тому числі майна, яке знаходиться у спільній сумісній власності кількох осіб, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб</p> <p>4. Крадіжка, вчинена в великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою</p> <p>5. Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 186 Грабіж</p> <p>4. Грабіж, вчинений у великих розмірах</p> <p>5. Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 186 Грабіж</p> <p>4. Грабіж, вчинений у великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою</p> <p>5. Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 187 Розбій</p> <p>3. Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище</p> <p>4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень</p>	<p>ст. 187 Розбій</p> <p>3. Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, вчинення таких дій щодо культурної власності</p> <p>4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або у складі злочинної організації, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або особливо небезпечним рецидивістом</p>

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
<p>ст. 189 Вимагання</p> <p>3. Вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах</p> <p>4. Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження,</p>	<p>ст. 189 Вимагання</p> <p>3. Вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах, або організованою групою</p> <p>4. Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 190 Шахрайство</p> <p>3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки</p> <p>4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 190 Шахрайство</p> <p>3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, або організованою групою</p> <p>4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
	<p>ст.190-1 Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами</p> <p>1. Заволодіння чужим майном, або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону, або договору страхувальнику, або іншій особі з метою повернення їх на свою користь, або на користь третіх осіб.</p> <p>2. Ті самі дії вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.</p> <p>3. Ті самі дії вчинені у великих розмірах, або шляхом зловживання особою службового становища, або організованою групою</p> <p>4. Ті самі дії вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
<p>ст. 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем</p> <p>4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах</p> <p>5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем</p> <p>4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах або організованою групою</p> <p>5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою</p>	<p>ст. 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до розділу VII КК України)</p>
<p>ст. 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї</p>	<p>ст. 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до кримінального проступку)</p>
<p>ст. 194-1. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p>	<p>ст. 194-1. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до розділу XI КК України)</p>
<p>ст. 196. Необережне знищення або пошкодження майна</p>	<p>ст. 196. Необережне знищення або пошкодження майна</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до кримінального проступку)</p>
<p>ст. 197-1. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво</p>	<p>ст. 197-1. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення складів спрямованих на зайняття земельної ділянки до розділу VIII Особливої частини КК України; складів спрямованих на порушення порядку забудови до розділу VII Особливої частини КК України, доповнивши їх відповідними нормами)</p>
<p>ст. 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом</p>	<p>ст. 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до розділу VII КК України)</p>

Додаток Б

Підсумки анкетування суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів

1. Чи вважаєте Ви, що діюча система злочинів проти власності є оптимальною для України?
А) так (27 %)
Б) ні (73 %)
2. На Вашу думку, діючий розділ VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності» містить статті, які важко реалізувати в сучасних умовах?
А) так (41 %)
Б) ні (59 %)
3. Чи викликає труднощі щодо оцінювання (кваліфікації) протиправних посягань на майно, яке знаходиться у спільній сумісній власності кількох осіб?
А) так (71 %)
Б) ні (29 %)
4. Чи доцільно у розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності» закріпити такі визначення як «житло», «інше приміщення», «сховище»?
А) так (91 %)
Б) ні (9 %)
5. Чи необхідно внести зміни у норми, які закріплюють кримінальну відповідальність за посягання на культурну власність?
А) так (63 %)
Б) ні (37 %)
6. На Вашу думку, чи потребує законодавчого закріплення проблема незаконного заволодіння майном в результаті шахрайства з фінансовими ресурсами у розділі VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності»?
А) так (84 %)
Б) ні (16 %)
7. На Вашу думку, створення кримінальних проступків може бути етапом в гуманізації кримінального законодавства?
А) так (82 %)
Б) ні (18 %)
8. На Вашу думку, яка система кримінального правопорушення є досконалою?
А) адміністративне правопорушення, злочин (17 %)
Б) адміністративне правопорушення, кримінальний проступок, злочин (83 %)
9. Чи вимагає виправлення тривалої дії на особу, яка вперше вчинила злочини проти власності?
А) так (41 %)
Б) ні (59 %)
10. Чи достатнім буде призначення покарання за злочини проти власності у вигляді громадських робіт?
А) так (87 %)
Б) ні (13 %)

Додаток В

Злочини проти власності в теорії та законодавстві зарубіжних країн

Вирішення актуальних проблем кримінального законодавства України та практики його застосування неможливо без урахування зарубіжного законодавчого та правозастосовного досвіду.

Аналіз злочинів проти власності за кримінальним правом зарубіжних країн необхідно почати з вивчення джерел кримінального права про відповідальність за їх вчинення. Для цього серед загальних джерел кримінального права зарубіжних країн необхідно виділити ті, які безпосередньо закріплюють норми права про кримінальну відповідальність за злочини проти власності.

Зокрема, до джерел кримінального права Франції відносяться Конституція Французької республіки від 04 жовтня 1958 р., міжнародні угоди, Кримінальний кодекс 1992 р., інші кримінальні закони (кодифіковані і некодифіковані), а також підзаконні акти, які відносяться до компетенції виконавчої влади Франції.

Система джерел кримінального права Франції у цілому характеризується своєю ієрархічністю, хоча ця їх властивість проявляється лише на стиках певних рівнів таких джерел. Вищу юридичну силу мають конституційні норми права, що містяться в Конституції Франції. Вони носять загальний характер і закріплюють основні принципи кримінального права, у тому числі і відносно злочинів проти власності. На одному рівні з конституційними нормами знаходяться міжнародно-правові норми, що містяться у ратифікованих міжнародних договорах і угодах. У Франції за нормами міжнародного права визнається пріоритет перед нормами національного права, але правовий сенс такого пріоритету не дозволяє прямо віднести норми міжнародного права до вищого рівня системи джерел права Франції, оскільки їх вживання обмежене низкою умов. Міжнародні угоди, які можна віднести до галузі кримінального права, носять також загальний характер, хоча деякі з них і присвячені боротьбі з певними видами злочинних діянь. Наприклад, міжнародною угодою, яка має безпосереднє відношення до злочинів проти власності, є Конвенція від 8 листопада 1990 року про відмивання, конфіскацію і накладення арешту на майно, здобуте злочинним шляхом.

У ієрархії джерел кримінального права Франції наступний рівень займають кодифіковані та некодифіковані нормативно-правові акти. У кодексах міститься основна і найбільш істотна частина правових норм, які відносяться до кримінального права. Частина норм цієї галузі міститься в інших спеціальних кримінальних законах і законах, які в цілому не носять кримінально-правового характеру.

Не дивлячись на значну роль кодифікованого законодавства в системі джерел кримінального права Франції, було б некоректно стверджувати про верховенство кодексів над іншим законодавством. Умовно некодифіковані закони можна розділити на дві групи:

1. Закони нерозривно пов'язані з кодексами¹. Ці закони змінюють, доповнюють кодекси, або включаються в їх структуру, тому вони не можуть розглядатися окремо.

2. Закони, що закріплюють окремі кримінально-правові норми які невідомі кодифікованому законодавству. Ці закони виступають джерелами кримінального права нарівні з кодексами і мають рівну з ними юридичну силу. Утім, слід зазначити, що останнім часом у Франції прослідковується тенденція до виключення з системи джерел права взагалі, і кримінального права зокрема, окремих законів шляхом включення норм, що містилися в них, до тих або інших кодексів. Наприклад, кримінально-правові норми щодо зловживання і привласнення у комерційних товариствах, а також діянь, пов'язаних з банкрутством, які раніше містилися в окремих законах, було включено до Комерційного кодексу Франції.

¹ Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Англия, США, Франция, ФРГ, Япония, Италия / под ред. И. Д. Козочкина – Москва : Омега-л, 2003. – С. 254.

КК Франції 1992 р. відноситься до основного джерела кримінального права, однак не має верховенства над іншими кодексами, які містять кримінально-правові норми. КК відрізняє його структура, головною особливістю якої є його ділення на законодавчу і регламентаційну частини. В той же час, якщо розглядати ці частини окремо, то вони нагадують більшість кримінальних кодексів континентальної Європи. І законодавчу, і регламентаційну частини кодексів відкривають положення, що відносяться до Загальної частини кримінального права. За ними ідуть норми, які відносяться до Особливої частини кримінального права. Окремо можна виділити положення сьомої книги і законодавчої і регламентаційної частини КК, що адаптують кодекс ² до права заморських територій Франції, але це не є принциповим аспектом.

Особлива частина кримінального права Франції (*le droit penal special*), як і вітчизняна, вивчає злочинні діяння і визначає для кожного з них конститутивні елементи, покарання і, у разі необхідності – особливості кримінальної відповідальності, тоді як в Загальній частині кримінального права регламентуються питання, які стосуються всієї сукупності злочинних діянь. У чинному Кримінальному кодексі Франції всі злочинні діяння, як це прийнято в багатьох європейських кодексах, як і в Кримінальному Кодексі України, згруповані з урахуванням об'єкта посягання в самостійні розділи, а система Особливої частини Кодексу Франції визначається цінністю того чи іншого правоохоронного блага та містить шість книг – з другої по сьому. Структура книги відповідає структурі законодавчої частини Кодексу, а основні розділи мають назву: «Про злочини проти особистості», «Про майнові злочини», «Про злочини проти нації, держави та громадського спокою», «Інші злочини».

Книга III містить положення про кримінальну відповідальність за майнові злочини і проступки, в якій чітко розмежовані різні форми посягань на власність, дається опис їх основних ознак. У Кримінальному кодексі Франції чітко розмежовані різні форми майнових злочинів і проступків, сформульовано їх основні ознаки і обтяжуючі обставини. Головними критеріями диференціації майнових злочинних діянь є:

- застосування насильства,
- озброєність,
- наявність ознаки організованості і вчинення певних груп потерпілих,
- передбачена караність замахів на більшу частину майнових проступків і значно збільшено розміри штрафів за проступки, введені штрафи за злочини.

Всі майнові посягання поділяються на дві основні групи:

- 1) привласнення;
- 2) інші посягання, що не є привласненням.

Зокрема, книга третя КК Франції присвячена злочинам проти власності. У ній закріплюється кримінальна відповідальність за крадіжку, вимагання, шантаж, шахрайство, деякі види привласнень, приховування, знищення, пошкодження і псування, посягання на системи автоматизованої обробки даних і видмивання грошових коштів і майна. Книга має два розділи: «Злісні (*frauduleu*) посягання» і «Інші посягання проти власності», які містять в собі окремі глави, кожна з яких присвячена певному злочину, або групі схожих злочинів проти власності.

Третій розділ книги шостої регламентаційної частини КК містить кримінально-правові норми про майнові правопорушення. Цей розділ складається з глав, кожна з яких містить положення про майнові правопорушення, відмежовані один від одного залежно від їх виду.

В частині кримінально-правової охорони власності, до джерел кримінального права Франції, необхідно віднести також Комерційний кодекс Франції, в якому, як вже вказувалося, міститься ряд положень, які стосуються зловживань і привласнень в комерційних товариствах, а також діянь, пов'язаних з банкрутством.

² Исаев М. М. Французский уголовный кодекс / пер. под ред. М. М. Исаева. – Москва, 1947. – С. 214.

До джерел кримінального права Франції відносяться і інші акти. Наприклад, такими джерелами є ордонанси, які мають силу закону, і декрети, що не мають такої сили. Однак, у Франції немає ні ордонансів, ні декретів, які можна було б назвати прямими джерелами кримінального права, що відносяться до досліджувальної категорії злочинів.

Судова практика і кримінально-правова доктрина не відносяться до джерел кримінального права і їх роль в кримінальному праві Франції значно обмежена. Утім, для правильного тлумачення кримінально-правових норм певне значення мають рішення Палати по кримінальних справах Касаційного суду Франції. Вони не лише розкривають практику застосування кримінального права французькими судами, але і визначають приховані недоліки його законодавчого регулювання, вказують на складні моменти, пов'язані з кваліфікацією злочинів.

До джерел кримінального права Іспанії необхідно віднести Кримінальний кодекс. Перший Кримінальний кодекс Іспанії (1822 р.), який був скасований вже в 1823 р., і лише в 1848 р. був виданий новий Кримінальний кодекс, який лежить в основі чинного законодавства. У ньому виражені ідеї класичної школи кримінального права, як і в КК Франції 1810 р., від якого іспанський Кодекс відрізняється більш казуїстичним описом окремих правових інститутів.

Наступний Кримінальний Кодекс (1870 р.) був змінений і доповнений таким чином, що допускав можливість пом'якшення покарань, проголошував «виправлення» засудженого і т. п. У 1928 р., в період панування реакційної диктатури Прімо де Рівери, був виданий Кримінальний кодекс, який відрізнявся не виправданою жорстокістю і разом з тим – технічною недосконалістю.

У період франкізму було видано ряд спеціальних законів, спрямованих на придушення демократичних сил і нерідко передбачали єдину міру покарання – смертну кару, а також закони про застосування «заходів ресоціалізації» до безхатчинків і інших «соціально небезпечних» осіб.

Після 1978 р. з'явилися нормативні акти, які захищали права громадян. Згідно іспанської Конституції 1978 року, було скасовано смертну кару в мирний час, а з 1995 року скасовано повністю.

У 1995 р. був прийнятий новий Кримінальний кодекс, який відобразив глибокі демократичні перетворення в державі і суспільстві. На перший план поставлено захист прав і свобод особи, в тому числі в соціальній сфері. Укладачі нового КК прагнули включити в нього основний масив кримінально-правових заборон, що відрізняє його від більшості зарубіжних країн КК. Основним принципом Кодексу вважається мінімальне втручання в життя і поведінку людини. В залежності від тяжкості покарань розрізняються тяжкі, менш тяжкі злочини і проступки. Система покарань Кодексу включає позбавлення волі на строк до 20 років (у виняткових випадках – до 30), штрафи, арешт на 36 годин та ін.

Кримінальний кодекс Іспанії складається з трьох частин (книг): Книга перша – загальні положення, Книга друга – злочини і покарання і Книга третя – провина і покарання. Таким чином Кримінальний кодекс Іспанії передбачає кримінальну відповідальність не лише за злочини, але і за проступки, у тому числі проти власності. Книги у свою чергу включають розділи, підрозділи, глави і статті.

Злочини проти власності містяться в Книзі другої в тринадцятому розділі «Злочини проти власності і соціально-економічної діяльності». У свою чергу вказаний розділ розділено на декілька глав в залежності від видів закріплених в них злочинів³.

Закон про кримінальне судочинство 1882 року діє з численними пізнішими змінами. Найбільш важливі з цих змін внесено до нього безпосередньо після прийняття Конституції 1978 р., сформульовано ряд демократичних принципів кримінального процесу, а також відповідно до законів про судову владу 1985 р. і про суддів з кримінальних справ 1988 р., у

³ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (Уголовный кодекс Испании) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

новій редакції викладено деякі розділи Закону про кримінальне судочинство. Закон про судової влади 1985 р. грає і самостійну роль у регулюванні питань кримінального процесу та судоустрою: він розглядається як «нормативної бази» для досягнення цілей правосуддя в «соціальной і демократичній правовій державі» (так визначено його значення в Законі № 38 про територіальну організації судової влади 1988 р.).

Англійське кримінальне право, концепція якого базується на зовсім інших, порівняно з українським, французьким та іспанським, правових традиціях, становить для вітчизняних дослідників особливий інтерес. Зазначене зумовлено тим, що: по-перше, англійська правова система є чи не найкращим прикладом гармонійного співіснування статутного права та судового прецеденту як основних джерел кримінального права; по-друге, ознайомлення з вироками англійських судів та рішеннями Палати лордів, які відзначаються ґрунтовністю та всебічним аналізом всіх обставин вчиненого діяння, демонструють вмiле застосування як загальних, так і спеціально-правових методів наукового пізнання при здійсненні судового провадження, засвідчують тісний взаємозв'язок теорії та практики.

Англійське кримінальне право виникло як прецедентне (загальне) право: королівські суди, розглядаючи справи і виносячи вироки, утворювали норми (правила), які згодом стали основою англійського кримінального права⁴. Кримінальне законодавство цієї країни загалом не кодифіковане, тому відсутній і Кримінальний кодекс із чітким поділом на Загальну та Особливу частину⁵.

Основними джерелами права у сучасній Великобританії є статuti (парламентське законодавство, закони) та судові прецеденти, сукупність яких і складає так зване загальне право. Значна роль у формуванні кримінально-правових норм належить судовому прецеденту (caselaw), тобто прийнятому у конкретній справі судовому рішенню, що має надалі обов'язкову силу для всіх судів. Прецедентом є не все рішення, а сформоване в ньому принципове положення (ratiodecidenti). Жоден прецедент не є підставою для визнання діяння злочинним і призначення за нього кримінального покарання⁶.

Кримінальне законодавство цієї країни частково кодифіковане на рівні окремих видів злочинів, зокрема, злочинів проти власності⁷. Вичерпний перелік злочинів проти власності міститься в Законі про крадіжку 1968 і 1978 рр., Законі про злочинне завдання шкоди майну 1971 р. тощо.

Кримінальне право Німеччини кодифіковане повністю. У ФРН діє Кримінальний кодекс 1871 р. «для німецького рейху»⁸, який має офіційну назву «Кримінальний кодекс від 15 травня 1871 р. у редакції від 1 січня 1975 р.». Однак Кримінальний кодекс не є єдиним джерелом Особливої частини кримінального права ФРН. У Німеччині існує теорія щодо неможливості та недоцільності зосередження всіх норм про відповідальність за злочинні посягання в одному законі, оскільки в такому випадку закон стає нестабільним, дуже великим за обсягом. У німецькій правовій системі діє таке поняття як Nebenstrafgesetz – додатковий кримінальний закон, що не включений до Кримінального кодексу. Його сутність полягає в тому, що закони, які регламентують публічні правовідносини щодо певних діянь, передбачають кримінально-правові санкції, не будучи загалом актами кримінального законодавства⁹.

⁴ Мелешко Н. П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран (Криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательная и правоприменительная практика) / Н. П. Мелешко, Е. Г. Тарло – Москва : Юрлитинформ, 2003. – С. 29.

⁵ Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В. О. Навроцький. – Львів : Юрид. фак-т Львів. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – С. 19.

⁶ Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В. О. Навроцький. – Львів : Юрид. фак-т Львів. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – С. 20–21.

⁷ Лейленд П. Кримінальне право. Злочин, покарання, судочинство. Англійський підхід / П. Лейленд – Київ : Основи, 1996. – С. 8.

⁸ Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учеб. пособ. / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – Москва : Омега-Л, Ин-т междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – С. 256.

⁹ Кузнецова Н. Уголовное право ФРГ / Н. Кузнецова, Л. Вельцель. – Москва : Изд. Моск. ун-та, 1980. – С. 171.

В КК Німеччини немає вказівки на підставу кримінальної відповідальності, що дозволяє зробити висновок про відсутність класичного для вітчизняної кримінально-правової науки вчення про «склад злочину». Адже наявність цього вчення свідчить про схильність до абстракції, аналізу і синтезу; можливості застосування на практиці таких філософських категорій, як «загальне», «одиничне», «особливе» (етапи кваліфікації); «форма» та «зміст», що відбивається на рівні правової культури в країні. У зв'язку з цим злочини, зведені в Особливу частину КК ФРН, мають казуїстичний характер, також в Особливій частині КК наводяться склади злочинів та міри покарань, а весь перелік злочинів міститься в 29 главах: на першому місці значаться злочини проти держави, державного управління, правосуддя і тільки потім злочини проти особистості та злочини проти власності.

Джерелом польського кримінального права є виключно закон. Однак кримінальне право Польщі, як і Німеччини (на відміну від вітчизняного) кодифіковано не повністю. КК Польщі не містить вичерпного переліку злочинів. Крім нього джерелом кримінального права є безліч спеціальних законів, не інкорпорованих до КК. Таких законів кілька десятків, в їх числі ряд законодавчих актів, прийнятих до Другої світової війни, які залишаються в силі (наприклад, Торговий кодекс від 27 червня 1934 р., Чековий закон від 28 квітня 1936 р.). Найбільш важливі серед повоєнних актів – Закон про фінансові злочини (Кримінально-фінансовий закон 1971 р.), Закон про боротьбу з самогоноварінням (незаконним виробництвом спирту 1959 р.) і Закон про запобігання зловживання наркотиками 1985р..

Нарешті, багато польських авторів бачать у польському законодавстві про проступки специфічну підгалузь кримінального права, внаслідок чого відповідне законодавство (зокрема, Кодекс про проступки 1971 р.) розглядається ними як джерело кримінального права¹⁰.

КК Польщі 1997 р. містить три частини Загальну, Особливу, Військову. Серед покарань передбачено; грошовий штраф, обмеження волі, позбавлення волі (25 років позбавлення волі, довічне позбавлення волі). Страта в Польщі уперше була скасована в 1889 р. і відновлена в 1926 р.. Останній випадок застосування цього заходу мав місце в 1988 р.. У 1997 р. Польща повністю скасувала смертну кару.

Крім, власне, кримінальних покарань, КК 1997 р. передбачає систему «кримінальних заходів»:

- 1) позбавлення громадянських (тобто політичних) прав;
- 2) заборона права займати певну посаду, займатися певною професією або певним видом господарської діяльності;
- 3) заборона на водіння транспортних засобів;
- 4) конфіскація предметів;
- 5) обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду;
- 6) грошове стягнення;
- 7) стягнення за грошовим зобов'язанням;
- 8) доведення вироку до загального відома.

Передбачено також застосування примусових заходів медичного характеру, які іменуються в КК 1997 р. «заходами безпеки».

Визначаючи поняття та ознаки злочинів проти власності за кримінальним правом зарубіжних країн, і наводячи їх загальну характеристику, необхідно виділити деякі істотні моменти.

Що стосується французького кримінального права, то зазначимо, що ні французьке законодавство, ні доктрина не містять визначення злочинів проти власності. Французькі автори в своїх роботах не вивчають пов'язаної з ним проблематики, зазвичай вказуючи

¹⁰ J. Wojciechowski, Mienie jako przedmiot przestępstwa kradzieży, AUMCS 1976, vol. XXIII, s. 287; W. Makowski, Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce, Warszawa 1924, s. 384

лише на те, що злочинні діяння проти власності – це замах на юридичну природу відносин власності¹¹.

Французька доктрина у головним визначенні злочинів проти власності вбачає само поняття відносин власності. Це поняття включає як економічний, так і правовий зміст власності. Відносини власності мають зв'язок з різними відносинами у сфері економічної діяльності. Відносини власності, що фактично існують в суспільстві, в економічному сенсі закріплюються і захищаються за допомогою норм, що регламентують відносини між особами щодо володіння, користування і розпорядження майном, а також інших речових прав, закріплених цивільним законодавством Франції. Тому, при вчиненні злочину проти власності, ці норми порушуються так само, як і відносини які ними регулюються. У цьому поєднанні правового і економічного змісту відносин власності і полягає їх юридична природа, на яку зазіхає злочинець.

Головною ознакою злочинів проти власності у французькій доктрині є предмет злочину (майно, яке розуміється в його широкому сенсі). Це означає, що поняттям майна по французькому кримінальному праву охоплено і майно, як об'єкт матеріального світу, і право на нього. Відносно вимагання і шантажу, французький законодавець додатково вводить до предмету злочину майнове зобов'язання і відмову від майнового зобов'язання, а відносно шахрайства – надання послуг.

Якщо порівняти цей підхід до визначення предмету злочинів проти власності з кримінальним правом України, то слід зазначити, предметом злочину проти власності по КК України також є майно. Але чинне вітчизняне кримінальне законодавство традиційно визнає предметом злочинів проти власності майно у вузькому сенсі, вказуючи, що право на майно може бути предметом виключно шахрайства, хоча цивільне право, відносить до майна речі, включаючи гроші, коштовні папери, а також майнові права. Свою позицію щодо цього питання ми висловили у попередньому розділі нашого дослідження.

Характеризуючи злочини проти власності, необхідно також відзначити, що, наприклад у Франції, економічна теорія розглядає власність в двох аспектах: статичному і динамічному. Розглядаючи ці два аспекти в їх взаємозв'язку з правовим змістом власності французька доктрина виділяє їх істотні положення.

Статичний момент власності виражає стан фактичної приналежності матеріальних цінностей державі, юридичним і фізичним особам. Наприклад, викрадаючи чуже майно у власника, злочинець незаконно, всупереч економічному устрою, що склався, перерозподіляє матеріальні блага, порушує стан їх приналежності власникові. Тим самим злочинець фактично позбавляє його (власника) можливості реально володіти майном.

Динаміка власності – це її природний стан, безпосередня форма її відносин, які беруть участь в реальному функціонуванні цивільно-правового обороту. Будь-яка економічна діяльність позбавлена сенсу, якщо в ній не беруть участь об'єкти відносин власності, які знаходяться в стані переміщення у просторі, часі, із зміною їх носіїв – суб'єктів права власності. У цьому стані власність опосередковується принципами господарювання і випробовує на собі дію економічного механізму, який функціонує шляхом управлінських важелів у сфері загальної економічної політики держави. Динамічний аспект власності показує зв'язок власності з суспільними відносинами в різних сферах економічної діяльності.

Отже, злочин проти власності за кримінальним правом Франції – це посягання на її природу, тобто протиправна, негативна дія на відносини власності. У поняття посягання на власність закладений і моральний елемент злочину. Злочинець умисно негативно впливає на відносини власності, усвідомлюючи, що ця дія носить протиправний характер.

Результат злочинної дії, тобто завдання збитку власникові або володільцеві майна, не враховується у загальному визначенні злочинів проти власності, оскільки ця ознака не має конструктивного значення для більшості з цих діянь. На підставі викладеного, злочини

¹¹ Larguier J., Largier A.M. Droit pına special, Dalloz, 2000, p.181

проти власності за кримінальним правом Франції можна визначити, як протиправно вчинені кримінально-карані діяння, що посягають на відносини власності.

Польська концепція майна традиційно ідентифікована з концепцією власності, а тому її пов'язують з правом власності. Польська доктрина не відносить власність тільки до юридичних чи економічних категорій, бо передусім вона відіграє важливу роль в культурній свідомості суспільства, становить одну з основних ознак суспільних відносин, а у висновку – системоутворюючих¹². Пов'язане з ним право власності широко визнається, як одне з найважливіших прав людини на всіх площинах її самореалізації¹³. Власність, відтак, належить в першу чергу визнати як колективну, яка черпає своє джерело в основних правах людини і громадянина. Це є його формальний вираз в чергових важливих документах, які регулюють права людини в сучасному західному світі, починаючи від сформульованої в часи французької революції – Декларації прав, яка з ст. XVII встановлює, що власність є «правом недоторканим і святим»¹⁴.

Захист власності (майна) за допомогою норм кримінального права Польщі є елементом загальної правової системи охорони майна, яка складається з правових інституцій цивільного, адміністративного та кримінального (в широкому розумінні) права. Усі ці правові інституції повністю виконують функції захисту майна, як одного з основних суспільних і індивідуальних благ.

Захист власності за допомогою цивільного права Польщі передбачає, в першу чергу, існування відповідних норм Цивільного кодексу. Ключовими в цьому відношенні є особливості положення Третього розділу загальної частини першої книги ЦК Польщі, зазначеної як «Право власності» (ст. 44 - 554), а також положення Книги другої ЦК, зазначеної «Власність і інші речові права» (ст. 126-231), а особливо, положення розділу Першого цієї книги, які визначають поняття власності (ст.126-231 ЦК).

Основним елементом адміністративного захисту є закон від 22.8.1997 р. «Про захист осіб та власність» (Законодавчий вісник 2005 року № 145, пункт. 1221 з поправками). Згідно з п. 5 ст. 2 цього закону, захист власності полягає в діяннях, які запобігають злочинам і протиправним діям проти власності, а також протидії формування шкоди, яка може виникнути з тих подій, а також недопущенню несанкціонованих осіб на об'єкти які охороняються. В ст. 3 вказано, що «захист власності існує в безпосередньому фізичному захисті, або в технічному забезпеченні такого захисту». Належне виконання положень вищевказаного закону додатково забезпечує положення кримінального закону (ст. 48), яка визначає випадок порушення зобов'язання щодо забезпечення фізичного та технічного захисту власності (території, об'єкту, обладнання або транспорту).

Польська доктрина визначає злочини проти власності як замах на набуте майно. Зазначена група є одною з найдавніших видів кримінальних злочинів Польщі. Традиційно, на практиці злочини проти власності, як і вітчизняні, також належать до найбільш вчиняємих деліктів (злочинів). Ймовірно, що у порівнянні з іншими видами злочинів різноманітність досліджень у цьому напрямі є найбагатшою. Ця обставина не змінює той факт, що тлумачення і застосування законів, що визначають цей вид злочину, до сьогодні, часто викликають жваву дискусію в галузі кримінального права, що характеризується відсутністю рішень навіть в основних питаннях. Прикладом може бути постійна суперечка про концепцію та доктринальне визначення поняття «власність» як об'єкта кримінально-правової охорони.

У групі злочинів проти власності за англійським законодавством ключовим є поняття «крадіжка». Категорія «власність» більше досліджується фахівцями з цивільного права. На основі поняття крадіжки сконструйовано інші склади: крадіжка, вчинена із застосуванням фізичного або психічного насильства, – пограбування; «burglary» – особа входить до

¹² M. Kępiński, Prawo do posiadania własności, w: Prawa człowieka. Model prawny, Warszawa 1991, s. 424 i n

¹³ C. Mik, Ochrona prawa własności w prawie europejskim, w: O prawach człowieka w podwójną rocznicę paktów. Księga pamiątkowa w hołdzie Prof. A. Michalskiej (pod red. T. Jasudowicza, C. Mika), Toruń 1996, s. 209.

¹⁴ A. Wróbel, w: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do art. 19–59 oraz do Protokołów dodatkowych (pod red. L. Garlickiego), Warszawa 2011, s. 481, teza 2.

будівлі, жилого приміщення, порушуючи його недоторканність, із метою вчинення там будь-якого злочину; отримання чужого майна або послуг шляхом введення в оману; вимагання – необґрунтована вимога, отримання вигоди¹⁵. В Англії та Уельсі «burglary», розглядається в Законі про крадіжку 1968 р. у розділі 9 підрозділі 1.

За англійським кримінальним правом *майно* – це ознака крадіжки (theft), визначається в законі так: «Поняття майна включає гроші й будь-яке інше майно, рухоме або нерухоме, в тому числі право вимоги та інше нематеріальне майно»¹⁶. Саме таке визначення майна створене англійським законодавцем з метою всебічного захисту власності з урахуванням того, що в сучасних умовах майнові цінності зовсім не обов'язково виражені у традиційній формі речей матеріального світу.

Право вимоги за англійською доктриною є особистим правом на майно, яке може бути здійснене лише через позов, а не через право володіння. Включення цього права у загальне поняття власності означає, що особа, яка привласнює майнове право у праві вимоги, таке як борг, авторське право або торгову марку, з наміром назавжди позбавити власника цієї власності, винна у крадіжці. Банківський рахунок також є правом вимоги, оскільки це борг банку клієнтові. До нематеріального майна також відносять патенти, передавані експортні квоти тощо. Проте, предметом theft не можуть бути електрична енергія, інформація, людське тіло (живе або мертво), продукти людського тіла, торгова таємниця.

Англійський Закон про крадіжку (1968 р.) не містить визначення поняття права вимоги thing in action, яке охоплюється поняттям майна. Його тлумачення здійснюється на підставі цивільного права. Під правом вимоги розуміються майнові права, які можуть бути підставою для судового позову – патенти, свідоцтва про авторські права, акції, боргові й страхові поліси тощо. За рішенням суду й інші майнові права можуть визнаватися такими, що є підставою для судового позову. В англійській судовій практиці інше майно, яке не можна відчутити на дотик (other intangible property), включає різного роду квоти, газ, що зберігається в спеціально пристосованих сховищах тощо.

Згідно з розділом 5 Закону про крадіжку (1968 р.) майно вважається таким, що належить іншій особі belonging to another, якщо будь-яка інша особа володіє чи управляє цим майном, або має щодо нього майнові права чи інтереси. Володіння майном having possession of property виявляється в його фактичному контролюванні, що передбачає можливість розпоряджатися ним на власний розсуд¹⁷. Керувати майном having control of property означає мати певні права та обов'язки щодо нього. Чітке розмежування цих понять провести досить складно. Судова практика Англії не вважає за доцільне якимось їх тлумачити, а обмежується досить простим підходом: достатньо встановити, що особа, в якій майно відчужується, у цей момент фактично ним володіла або керувала¹⁸. При цьому маються на увазі лише законне володіння та керування.

Приналежність іншій особі – ознака, схожа з поняттям «чуже майно» в українському кримінальному праві. Згідно зі ст. 5 (1) Акта про крадіжку, майно вважається таким, що належить будь-якій особі, яка володіє або управляє ним або ж має в ньому які-небудь права чи долю власника. Таким чином, для того щоб вважати, що майно належить кому-небудь, необхідна наявність одного з трьох понять – володіння, управління (контролю), майнової вигоди (інтересу). Володіння грошима, товаром або будь-яким іншим майном є вищим правом на цю власність. Це право триває довше, ніж будь-яке інше право на річ, проте володіти річчю не ідентично поняттю «мати річ».

¹⁵ Мелешко Н. П. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран (Криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательная и правоприменительная практика) / Н. П. Мелешко, Е. Г. Тарло. – Москва : Юрлитинформ, 2003. – С. 37–38.

¹⁶ Smith J., Hogan B. Criminal law. – London, 1978.

¹⁷ A Dictionary of Law / Edited by Elizabeth A. Martin, Jonathan Law. – Oxford : University Press, 2006.

¹⁸ R v Turner (No. 2) [1971] 2 All ER 441 (CA) / Heaton Russell. Criminal Law. Cases and Materials. London, 2001. P. 239–240.

Володіння – це й фізичне володіння річчю, за винятком того, що володіння може означати що-небудь більше, ніж просто фізичне володіння. Іншим значенням цього визначення є те, що особа, якій належить майно в сенсі ст. 5 (1) Акта про крадіжку, може заволодіти майном у когонебудь ще, кому воно також належить. Управління (контроль) є ширшою категорією, ніж «володіння». Особа може володіти лише тим майном, про яке їй відомо, що воно перебуває в її володінні. «Контроль» же може поширюватись і на майно, про наявність якого особа не обізнана. «Управління» річчю включає й такі ситуації, коли особа фізично управляє річчю, однак не має її.

У більшості випадків під майновою вигодою (інтересом) розуміється інтерес учасника компанії щодо майна цієї компанії. У ст. 5 (4) Акта про крадіжку вказано: «Якщо особа отримує помилково власність іншої особи, то зобов'язана повернути (цілком або частково) цю власність, дохід від цієї власності або вартість цієї власності, то ця власність повинна вважатися такою, що належить тій особі, якій треба її повернути, і намір не повертати цю власність повинен вважатися наміром позбавити іншу особу цієї власності або доходу від цієї власності»¹⁹.

Система злочинів проти власності за кримінальним правом Франції не складна, але вимагає урахування деяких особливостей французького розуміння кримінальної відповідальності за злочини проти власності. Цікаво, що автори французьких робіт, призначених для університетських курсів, при класифікації та кримінально-правової характеристики злочинів проти власності надають перевагу безсистемному підходу в своєму викладанні матеріалу про ці діяння. При цьому автори не дотримуються ні порядку, в якому ці злочини описуються в Кримінальному кодексі Франції, ні будь-яких інших критеріїв²⁰.

Аналіз Кримінального кодексу Франції і юридичної літератури дозволяє виділити наступні три основні класифікаційні групи кримінально-караних діянь проти власності:

- 1) злочини;
- 2) проступки;
- 3) правопорушення, які поділяються на прямі і непрямі посягання.

Загальна класифікація кримінально-караних діянь на злочини, проступки і правопорушення ґрунтується на критерії розмежування злочинів на підставі їх суспільної небезпеки. Такий підхід існує в багатьох доктринах кримінального права європейських країн.

Необхідно зазначити, що кримінальному праву України відомий лише один термін, що позначає кримінально-каране діяння – злочин, тоді як більшість європейських систем використовують два терміни, які зазвичай переводяться як злочин і проступок, а в кримінальному праві Франції розрізняються злочин, проступок і правопорушення. Вітчизняне законодавство сьогодні подужно розвивається у напрямку виділення із загальної системи злочинів проти власності нового виду – кримінального проступку, за певні види злочинних посягань на власність. Докладніше ми проаналізуємо зазначене у наступному розділі цієї роботи.

Зауважимо, що загальна класифікація всіх кримінальних правопорушень на злочини (crimes), проступки (delits) і правопорушення (contreventions) не впливає на внутрішню класифікацію діянь, передбачених книгою третьою законодавчої частини і книгою шостою регламентаційної частини КК Франції. Це пов'язано з тим, що в межах однієї статті Кримінального кодексу Франції незрідка передбачена відповідальність за вчинення злочинного діяння, яке залежно від наявності або відсутності обтяжуючих обставин, відноситься до злочину або проступку. У регламентаційній частині КК може бути вказане аналогічне злочину і проступку діяння, яке відповідно до небезпеки його наслідку є правопорушенням.

Така законодавча техніка впливає здебільшого на призначення покарання, яке залежно від віднесення діяння до злочину або проступку несе відповідно кримінальне або

¹⁹ Cross R., Jones Ph. An Introduction to criminal law. – London, 1976.

²⁰ Larguier Largier A.M., op. cit., sommaire.

адміністративне покаранням, а також на деякі правові наслідки відбування покарання і на особливості пенітенціарного правового положення злочинця.

Усі діяння, охоплені поняттями злочину, проступку проти власності і майнового правопорушення за кримінальним правом Франції, у вітчизняному кримінальному праві сьогодні є злочинами. Деякі злочини проти власності (наприклад, «видмивання» грошових коштів і майна або посягання на системи автоматизованої обробки даних) з точки зору вітчизняного кримінального права зазіхають не на власність, а на інші об'єкти. Це пов'язано з більш широким розумінням власності в кримінальному праві Франції. Французький законодавець вважає об'єктом діянь проти власності відносини з приводу матеріальних і нематеріальних благ взагалі, співвідношуваних з поняттями власність, майно, право володіння, користування, матеріальна вигода тощо.

Законодавча класифікація злочинів проти власності витікає безпосередньо із структури Кримінального кодексу Франції:

1. Заволодіння чужою власністю, до яких віднесено: крадіжку; вимагання; шахрайство і схожі з ним діяння; привласнення;

2. Інші посягання на власність: непрямі посягання на власність, що включають (вимагання; шахрайство і схожі з ним діяння; приховування, діяння тотожні приховуванню і схожі з ним; посягання на системи автоматизованої обробки даних; «видмивання» грошових коштів і майна).

Основний критерій цієї класифікації пов'язаний із способом вчинення злочину проти власності. Цей критерій може бути встановлений вже на підставі самої структури третьої книги кодексу, яка ділиться на два розділи «Злісні заволодіння» і «Інші посягання на власність». Вивчення матеріальної сторони кожного з таких злочинів дозволяє встановити, що у всіх випадках заволодіння, законодавцем передбачена обов'язкова наявність ознаки переходу права володіння або права розпорядження на предмет злочину, або переходу права на матеріальну вигоду від нього. Не є виключенням і такі діяння, як вимагання і його різновид – шантаж, які також характеризуються схожим матеріальним елементом.

Класифікація злочинів проти власності на прямі і непрямі посягання витікає цілком з наукових праць французьких юристів. Зокрема її дотримується професор університету в Ніцце Роже Бернардіні. Він пропонує розділяти злочини проти власності на:

1. Прямі посягання на власність, до яких віднесено: крадіжка; привласнення; знищення, пошкодження і псування.

2. Непрямі посягання на власність, що включають: вимагання; шахрайство і схожі з ним діяння; приховування, діяння тотожні приховуванню і схожі з ним; посягання на системи автоматизованої обробки даних; відмивання грошових коштів і майна.

На думку Роже Бернардіні, лише за такою класифікацією злочини проти власності «дійсно існують». Висновки дослідника засновані на тому, що в першому випадку матеріальна сторона злочину полягає в незаконному утриманні або привласненні чужої власності, або прямій дії на власність, а в другому випадку матеріальна сторона полягає в інших діях, направлених на утримання чужої власності²¹.

Дві наведені класифікації ґрунтуються на різних тлумаченнях головного елементу злочину його матеріальної сторони. Необхідно зазначити, що різний зміст матеріальної сторони злочину є головною, але далеко не єдиною ознакою, відповідно до якої кримінальне законодавство Франції відрізняє один від одного різні злочини проти власності. Тому, при вивченні злочинів проти власності за французьким законодавством необхідно виходити із законодавчої класифікації цих діянь. Поділ злочинів на прямі посягання на власність і непрямі посягання на власність також може бути врахований. Наприклад, ця класифікація більш чітко розмежує крадіжку і вимагання, тоді як законодавча класифікація не обґрунтовує відмінність між цими злочинами. Поділ злочинів на прямі і непрямі посягання найповніше відображає систему злочинів проти власності.

²¹ Bernardini R. Principaux crimes et delits contre les personnes et contre les biens, Gulianoditeur, 2000, p. 1S1, 187.

До XVII століття на території сучасної Франції основне діяння проти власності позначалося римським терміном «furtum» або його французьким аналогом «larcin». На початку XVII століття термін «larcin» починає витіснятися з кримінального права ширшим терміном «vol», а до кінця століття «larcin» повністю зникає з кримінального права. У 1771 р. Даніель Жюсс пише із цього приводу: «Для нас діяння «vol» розділяється на досконале без обтяжливих обставин, з обтяжливими обставинами і кваліфіковане діяння, тоді як «larcin» це лише різновид діяння «vol», яке вчинено таємно, без вживання зброї і за відсутності інших обтяжливих обставин. Діяння «vol» передбачає багато супроводжуючих його обставин (часу, місця вчинення злочину, особи злочинця тощо) ²².

Досліджуваним поняттям охоплено більш широке коло діянь, ніж те, що розуміється під крадіжкою в українському кримінальному праві. У нашому дослідженні «vol» переводиться як крадіжка, що є його першим і загальнішим значенням.

Розгляд законодавчого регулювання питань відповідальності за крадіжку необхідно почати з розуміння того, що у Франції одним з перших питань, що вивчаються судом, є сам факт злочину. Для цього досліджується ряд ознак, які законодавець вкладає у визначення злочину.

Зазвичай у визначення того або іншого злочину, проступку або правопорушення французький законодавець включає дві загальновизнані в кримінальній теорії ознаки злочину: матеріальний і моральний елементи злочину, які передбачені і в понятті крадіжки.

Предмет крадіжки – первинне питання, пов'язане з цим злочином. Виділяється дві ознаки предмету крадіжки. По-перше, предметом крадіжки є річ (chose), по-друге, ця річ належить іншій особі.

У КК Франції не розкрито поняття речі, тому суть цього поняття визначається відповідно до теорії кримінального права і судової практики. Вивчення історії кримінального права Франції показує, що досить довгий час цей термін розумівся як синонім матеріальної субстанції, що володіє натуральними фізичними параметрами (кількістю, вагою). З часом такий підхід перестав задовольняти потребам кримінального права Франції, оскільки не враховував сучасні уявлення про матеріальну складову майнових прав і нематеріальних благ. Тому французькими авторами розроблена концепція предмету крадіжки, яка враховує здебільшого майновий елемент, ніж фізичні властивості речі. Отже, предметом крадіжки може бути будь-яка рухома, або прирівняна до рухомої річ, незалежно від своєї природи і своєї ціни.

М.Л. Расса вважає, що «крадіжка пов'язана з ідеєю жадібності, але насправді це посягання на власність, яка піддається негативній дії. Кваліфікація по цій статті не вимагає, аби викрадена річ мала значну вартість і навіть взагалі будь-яку вартість. Будь-яка річ може бути викрадена, у тому числі і діловий лист, це дозволяє протиставити з точки зору речі, що вилучається, крадіжку шахрайству і привласненню шляхом зловживання довірою» ²³.

Наприклад, були визнані предметом крадіжки документи, вилучені з медичного досьє (історії хвороби) померлої людини, які навряд чи мали яку-небудь цінність, окрім соціальної. Проте, таке діяння стало підставою для призначення винному кримінального покарання у вигляді 3 місяців позбавлення волі і стягнення на користь родичів померлого суми моральної шкоди ²⁴.

Незаконне привласнення енергії також є крадіжкою (ст. 311-2 КК Франції). При обговоренні проекту нового кримінального кодексу довкола питання віднесення енергії до предмету крадіжки розвернулася широка дискусія. Противники введення такої норми до кримінального кодексу стверджували, що енергію не можна назвати річчю, оскільки вона існує лише за рахунок певних фізичних процесів, а її незаконне використання лише привласнення права на набуття майнової вигоди. Законодавець же підтримав думку про те, що енергія – це річ, яку можна вилучити. Вона має вартість, приносить користь, може бути

²² Carbasse Jean-Marie Histoire du droit ppa! et de la justice criminelle. Presses Universitaires de France.

²³ Rassat M.L. Les infractions contre les biens et les personnes dans le nouveau code penal, Paris, Dalloz, 1995. – P. 56.

²⁴ Bulletin de la Cambre criminelle de la Cour de cassation. – 1994. – № 16. – P. 28.

використана широким колом осіб і може бути передана на відстань²⁵. Саме такий підхід до відповідальності за незаконне користування енергією відоме кримінальним законодавством Бельгії Іспанії, Італії тощо.

У французькій літературі також зустрічається думка про те, що законодавче встановлення рівності крадіжки енергії і речі є надмірним. М.Л. Расса пропонує виключити ст. 311-2 з КК Франції²⁶.

Раніше діюче кримінальне законодавство Франції закріплювало подвійну позицію з цього питання: з одного боку, підключення енергії без повідомлення її власника, або вигодонабувача, могло бути визнано крадіжкою, з іншого боку, діяння, що полягає в обмані власника шляхом використання підроблених даних лічильника енергії, визнавалося шахрайством.

Питання про віднесення до крадіжки випадків незаконного копіювання інформаційних даних з електронних носіїв також піднімалося у французькій літературі. Класичні формулювання таких злочинів, як шахрайство і зловживання довірою дозволяли притягнути винних до кримінальної відповідальності, але практика судів з цього питання залишалася незначною. Законодавець був вимушений застосувати техніку спеціального встановлення кримінальної відповідальності за подібні діяння. Статті з 323-1 по 323-7 КК Франції передбачають відповідальність за посягання на системи автоматизованої обробки даних. Таким чином, можна зробити висновок, що інформація не є предметом крадіжки.

І, нарешті, у французькій юриспруденції обговорювалося питання про віднесення до крадіжки незаконного використання телефонних ліній. Але більшість французьких юристів висловилися проти, вказавши, що сигнал телефонної лінії не є річчю і не може бути привласнений, оскільки для повного привласнення телефонної лінії необхідна наявність інших умов, наприклад наявність телефонної станції. У одній з постанов палати з кримінальних справ Касаційного суду Франції вказано, що телефонні комунікації є необхідною умовою для надання телефонних послуг, вони не можуть бути привласнені і тому не підпадають під поняття предмету крадіжки²⁷.

Наступною істотною ознакою предмету крадіжки є приналежність речі іншій особі. Необхідно вказати, що це не лише право власності, але інші різновиди речових прав. В будь-якому випадку, за відсутності з боку звинуваченого будь-яких прав на річ, вона може бути предметом крадіжки. Як виключення із загального принципу відповідальності за вчинення крадіжки, законодавець додатково встановив кримінальну відповідальність за вчинення крадіжки майна, яке передане в заставу або яке знаходиться під арештом (ст. 314-5, 314-6 КК).

Судовій практиці відомий приклад, коли на вимогу Касаційного суду Франції було відновлено судове переслідування особи, яка вилучила з документації компанії раніше ним же складений висновок²⁸. Безгоспні (*res nullis*) і кинуті речі (*res derelictae*) не можуть бути віднесені до предмету крадіжки, оскільки вони не належать іншій особі²⁹.

Моральний елемент крадіжки також є обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки. Моральний елемент крадіжки характеризується наявністю злочинного умислу обвинуваченого у вчиненні цього злочину.

Визначення крадіжки, закріплене в ст. 311-1 КК Франції, передбачає, що крадіжка це «злісне» вилучення (*soustraction frauduleuse*) чужої речі. *Soustraction frauduleuse* зазвичай переводиться як «оманливе вилучення» та походить від слова *fraude* (омана), термін *frauduleux* перекладається як «оманливий», «шахрайський». Утім, вживання такого перекладу відносно крадіжки не зовсім коректне. За допомогою омани вчиняються злочини, пов'язані з шахрайством, в яких омана є конструктивним елементом. Крадіжка ж не

²⁵ Rassat M.L., op. cit. – P. 54.

²⁶ Rassat M.L., op. cit. – P. 54

²⁷ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1990. – № 430. – P. 1070.

²⁸ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 2001. – № 98. – P. 308.

²⁹ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 2000. – № 318. – P. 943.

пов'язана з оманю. Вилучення чужої речі при крадіжці не «оманливе», а швидше «зловмисне» або «злісне». Це означає, що злочинцем спочатку передбачається протиправне, каране і суспільно-небезпечне вилучення чужої власності. Моральний елемент крадіжки передбачає бажання у її виконавця вчинити діяння, в якому сполучені всі елементи крадіжки.

Слід зазначити, що моральний елемент всіх злочинів проти власності, тобто і злочинів і проступків і правопорушень, включає лише загальну вину (*dol general*), тобто наявність вольового прагнення зробити протиправну дію, а мотиви діяння, його цілі або вольові прагнення особи (*dol special*) не мають значення³⁰. Для французького суду не має значення, чому вчинена крадіжка: з корисливих мотивів, помсти або за іншими мотивами.

У кримінальному праві Англії, відповідно до розділу 1 Закону про крадіжку *Theft Act* (1968 р.)³¹, під крадіжкою *theft* розуміється нечесне привласнення однією особою майна, яке належить іншій особі, з наміром назавжди позбавити останню цієї власності. При цьому не має значення, чи правопорушник мав на меті лише заволодіти майном, чи отримати з цього якусь користь для себе (обернути на свою користь). У цьому можна виявити відмінність злочину крадіжки за кримінальним правом Англії та України. Так, у вітчизняній кримінально-правовій теорії крадіжку традиційно відносять до корисливих злочинів проти власності.

Отже, *Actus reus* (*Actus reus* («винне діяння»)) – об'єктивна складова злочину; *Mens rea* («винний розум», «винна воля») – суб'єктивна складова злочину крадіжки полягає в привласненні майна, яке належить іншій особі. Розглянемо докладніше ці ознаки. Згідно з розділом 3 Закону про крадіжку (1968 р.) під привласненням розуміється отримання особою будь-яким чином прав власника, що сягає привласнення, а саме: отримання особою майна (зокрема, через наївність) без фактичного його викрадення, або будь-яке отримання прав на майно в подальшому через контакт з власником. Взяття на себе таких прав добросовісним набувачем не утворює крадіжки.

В англійській судовій практиці під привласненням при визначенні крадіжки розуміються найрізноманітніші ситуації. Так, вважається, що особа здійснює привласнення, коли вона отримує права власника, наприклад, запрошує друзів до квартири товариша, котрий перебуває у в'язниці, і збуває їм майно, що знаходиться в цій квартирі; або переводить у готівку платіжні документи іншої особи, отриманні винним шляхом обману.

Утім такий підхід призводить до виникнення певних труднощів у розумінні цього поняття щодо переходу прав власника (а саме їх об'єму) до правопорушника. Як свідчить англійська судова практика, привласнення може вбачатися й у випадку, коли особа отримує лише одне чи кілька прав власника.

Під привласненням розуміється отримання будь-якого права власника. При цьому привласнення вважається вчиненим саме в момент отримання такого права. Наступне проблемне питання, яке потребує висвітлення, полягає в тому, чи може бути привласнення за наявності згоди потерпілого. Досить тривалий час з приводу цього в англійській судовій практиці існували певні суперечності, які остаточно були вирішені у справі *R v Gomez* (1992)³².

Відповідно до обставин справи обвинувачений, працюючи в магазині з роздрібного продажу електронної техніки, погодився здійснювати поставки електротоварів за викраденими платіжними документами. Підготовлені документи зі списком необхідних товарів винний надав керівникові магазину для погодження, зазначивши, що всі вони в повному порядку. Після отримання відповідної згоди товар був направлений покупцеві, а платіжні документи – у банк, де з'ясувалося, що вони є недійсними. Апеляційний суд скасував вирок про звинувачення в крадіжці, оскільки керівник магазину сам санкціонував

³⁰ Larguier J., Largier A.M., op. cit. – P. 191.

³¹ Theft Act 1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1968/pdf/ukpga_19680060_en.pdf.

³² *R v Gomez* [1992] 3 WLR 1067 (HL) / Heaton Russell. *Criminal Law. Cases and Materials*. London, 2001. – P. 219–223.

угоду. Однак Палата лордів відновила вирок суду першої інстанції, посилаючись на те, що навіть за наявності згоди потерпілого, що виявилася в його пасивній поведінці щодо дій обвинуваченого, привласнення все рівно має місце, оскільки це узгоджується зі змістом розділу 3 Закону про крадіжку (1968 р.), де говориться, що отримання будь-яким чином прав власника утворює привласнення³³ було запроваджено більш широке тлумачення словосполучення «будь-яким чином»³⁴ у визначенні привласнення, яким стали охоплюватися й випадки отримання прав власника шляхом вчинення недійсної цивільно-правової угоди. Так, відповідно до обставин зазначеної справи протягом кількох місяців потерпілий, який був психічно неповноцінним, кожний день знімав зі свого рахунка певну суму грошей і зараховував їх на особистий рахунок обвинуваченої, котра доглядала за ним. Пізніше обвинувачена заявила, що він подарував їй ці гроші.

У своїх рішеннях Апеляційний суд та Палата лордів зазначили, що в цьому випадку слід вбачати нечесне привласнення, оскільки психічно неповноцінний потерпілий був нездатен здійснити дарування майна, і обвинувачена знала про це. Крім того, у цій справі були сформульовані свого роду принципи, керуючись якими журі присяжних повинно вирішувати, чи має в подібних випадках кримінально каране привласнення: 1) якщо угода дарування є дійсною, одержувач подарунку не може визнаватися нечесним, якою б аморальною не була його поведінка; 2) коли в судовому процесі встановлюється факт недійсності угоди дарування через те, що дарувальник є психічно неповноцінним, суддя обов'язково повинен повідомляти присяжним про ступінь такої неповноцінності³⁵.

Згідно з підрозділом 4 (1) Закону про крадіжку (1968 р.) під майном *property* розуміються гроші, а також будь-яке нерухоме чи рухоме майно, включаючи право вимоги та інше майно, яке не можна відчутити на дотик. Підрозділ 4 (2) зазначеного акта передбачає, що особа не може здійснити викрадення земельної ділянки або предметів, що складають її частину, які можна відокремити від цієї ділянки шляхом дії або розпорядження, за винятком випадків, коли: а) така особа від імені законного власника (довірена особа, керуючий майном, уповноважений представник) або на інших законних підставах (арбітражний керуючий), не будучи власником, може здійснювати продаж або інше відчуження майна, що належить іншій особі; у такому випадку привласнення земельної ділянки або предметів, що складають її частину, може вчинюватися шляхом зловживання наданою довірою; б) особа, котра не є володільцем земельної ділянки, привласнює цю ділянку або її частину шляхом відмежування чи після відмежування; в) особа, котра володіє землею на правах орендатора, привласнює будь-які прилади чи споруди або їх частини, які надані для користування разом із землею.

Іншим злочином, який має спільні з крадіжкою ознаки, є грабіж *robbery*. Відповідно до розділу 8 (1) Закону про крадіжку (1968 р.) особа є винною в грабежі, якщо вона, маючи на меті викрадення майна, безпосередньо до або під час викрадення застосовує силу до будь-якої особи або погрозою застосування сили залякує чи намагається залякати її. В англійських підручниках з кримінального права грабіж розглядається як крадіжка за обтяжуючих обставин, тому він має всі ознаки, притаманні крадіжці³⁶, а також спеціальні – застосування сили чи погроза застосування сили. Розглядаючи зміст поняття сили при грабежі, Комітет з перегляду положень кримінального законодавства зазначив, що під силою розуміється вихоплювання майна, як наприклад сумки, не просто у власника, котрий не чинить опору, а, навпаки, у власника, котрий такий опір чинить. Залякування означає

³³ *Lawrence v MPC* [1971] 2 All ER 1253 (HL) / Heaton Russell. *Criminal Law. Cases and Materials*. – London, 2001. – P. 41.

³⁴ *R v Hinks* (2000) [R v Hinks [2000] [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.britishcaselaw.co.uk/hinks-v-r-2000-ukhl-53-2000-3-wlr-1590-26thoctober-2000>

³⁵ Старовойтова Ю.Г. Поняття крадіжки та грабежу за кримінальним правом Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chaau_2013_2_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chaau_2013_2_26%20(1).pdf).

³⁶ *Roe Diana. Criminal Law*. – London, 2005.

загрозу застосування сили «тут і зараз»³⁷. Водночас у судовій практиці остаточний висновок щодо того, чи мало місце застосування сили при заволодінні майном, робиться присяжними.

Проводячи паралель з вітчизняним кримінальним законодавством, слід сказати, що український законодавець дещо по-іншому визначає ці злочини. Відповідно до ст. 185 та ст. 186 КК України крадіжка та грабіж є самостійними злочинами, які відмежовуються за способом вчинення діяння: крадіжка характеризується таємним викраденням, грабіж – відкритим. У правозастосовній діяльності ці злочини вважаються закінченими з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним. Із суб'єктивної сторони крадіжку та грабіж прийнято відносити до корисливих злочинів. Крім того, кримінальному праву Англії, на відміну від українського кримінального законодавства, невідома така обтяжуюча ознака крадіжки та грабежу, як незаконне проникнення до житла, інше приміщення чи сховище. Такі дії охоплюються поняттям берглері³⁸.

Наступним злочинним діянням проти власності за законодавством більшості зарубіжних країн є шахрайство (польск. – крутіїство, нім. – спекулювати, гендлювати, з давньоєвр. – займатися ремеслом мандрівного торговця) – злочин проти власності, який полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Особливістю предмета шахрайства є те, що ним може бути як чуже майно, так і право на таке майно. Право на майно може бути закріплене у різних документах, наприклад цінних паперах, довіреностях на право розпорядження майном тощо.

Законодавство іноземних держав по-різному формулює склад шахрайства. Це, передусім залежить від багатьох факторів і від рівня соціально-економічного життя населення та розвитку науково-технічного прогресу й постійного оновлення законодавчої бази.

Найбільш докладне визначення шахрайства містить німецьке кримінальне законодавство як «дію з наміром отримати для себе або третьої особи майнову вигоду, що завдає шкоди майну іншої особи шляхом повідомлення неправильних фактів або їх спотворенням або приховування справжніх фактів і введення в оману потерпілого або підтримання в нього оману ...», але й виділяє окремі види шахрайських посягань.

Розділ 22 КК ФРН «Шахрайство і злочинне зловживання довірою» включає в себе 10 злочинів. Поряд з основним складом шахрайства (ст. 263) передбачено безліч його різновидів:

- комп'ютерне шахрайство (ст. 263а);
- отримання субсидії шляхом шахрайства (ст. 264);
- шахрайство при капіталовкладенні (ст. 264а);
- обман з метою отримання завищеної суми страховки (ст. 265);
- отримання вигоди шляхом обману (ст. 265а);
- шахрайство, пов'язане з отриманням кредиту (ст. 265б).

За зловживання довірою, відповідальність настає за ст. 266 КК ФРН – «Злочинне зловживання довірою». Такі злочини, як приховування і розтрата заробітної плати (ст. 266а) і зловживання чеками і кредитними картками (ст. 266б), являють собою різновид злочинного зловживання довірою.

Таким чином, аналіз диспозиції ст. 263 КК ФРН дозволяє сформулювати визначення загальної норми про шахрайство, як заподіяння шкоди чужому майну з метою отримання майнової вигоди для себе чи інших осіб шляхом обману, тобто повідомлення неправильних фактів або їх спотворення або приховування справжніх фактів, а також введення в оману потерпілого і його підтримку.

³⁷ Criminal Law Revision Committee, Eighth Report, Cmnd 2977 (1966) / Heaton Russel. Criminal Law. Cases and Materials. – London, 2001. – P. 298.

³⁸ Старовойтова Ю. Г. Поняття крадіжки та грабежу за кримінальним правом Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/SZ740/Downloads/Chaau_2013_2_26%20(1).pdf.

Що стосується комп'ютерного шахрайства (ст. 263а) пов'язаного з наміром отримати майнової вигоди, впливаючи на результат обробки даних «шляхом неправильного створення програм, використання неправильних або неповних даних, шляхом неправомірного використання даних або іншого неправомірного впливу на процес обробки даних». Оскільки відповідальність за комп'ютерне шахрайство передбачена точно така ж, що і за звичайне шахрайство за ст.263 КК ФРН, законодавець, ймовірно, виділив комп'ютерне шахрайство в самостійний склад злочину, маючи на увазі незвичайність способу вчинення шахрайства з використанням комп'ютерної техніки, коли в «оману» вводиться електронно-обчислювальна машина. Отримання субсидії шляхом шахрайства (ст. 264) охоплює випадки обманного одержання платежів з громадських коштів на основі федеральних або земельних норм або по праву Європейського співтовариства підприємствами або організаціями, коли ці платежі здійснюються без зустрічного виконання зобов'язання. Обман при цьому полягає в наступному:

- 1) надання неправильних або неповних даних про факти, що мають значення для отримання субсидії винній або третій особі;
- 2) створення необізнаності особи, що надає субсидії про значущі для видачі субсидії факти в протиріччя відповідним правовим приписам;
- 3) використання в субвенційному процесі свідоцтва про надання субвенційних прав або значущих для видачі субсидій відомостей, отриманих на підставі неправильних або неповних даних.

Відповідальність за отримання субсидії шляхом шахрайства істотно посилюється в трьох випадках:

- 1) необгрунтованому отриманні грошової субсидії у великому розмірі особою, яка діє з корисливих мотивів або за допомогою підроблених або фальшивих документів;
- 2) зловживання при шахрайському отриманні субсидії своїми повноваженнями посадової особи або службовим становищем у цілому;
- 3) використання допомоги посадової особи, що зловживала своїми повноваженнями або службовим становищем у цілому.

У цьому злочині шахрайство не є самостійним злочином, а виступає способом отримання субсидії. Однак, якщо в ст. 263 КК ФРН дається узагальнююче визначення загальнокримінального шахрайства, а в наступних розкриваються його різновиди, то представляється алогічним вживати шахрайство в якості способу отримання субсидії. Правильніше було б використовувати такі формулювання, як, наприклад, «шахрайство при отриманні субсидій» або «шахрайство, пов'язане з отриманням субсидій».

Близьким до отримання субсидії шляхом шахрайства є злочин, іменованій шахрайством, пов'язаним з отриманням кредиту (ст. 265б). Під кредитом розуміються грошові позички всіх видів, акцептні кредити, грошові придбання, відстрочка оплати грошових вимог, векселі і чеки, прийняття поручительств, гарантій і тому подібне. Суть даного злочину полягає в тому, що особа, звертаючись з заявою на отримання кредит, залишає без зміни або, змінюючи умови кредитування для підприємства або організації, надає неправильні або неповні дані (баланси, розрахунки прибутків і збитків, звіти про майно або висновку), які є вигідними для нього та значущими для прийняття рішення при кредитуванні, або не повідомляє про погіршення господарського становища, якщо ці відомості мають значення для ухвалення рішення про кредит.

Шахрайство при капіталовкладенні (ст. 264 а) відбувається в зв'язку з «продажею цінних паперів, поступкою переважного права акціонера на придбання нових акцій або своєї частки, яка повинна бути отримана від участі в діяльності підприємства». Воно полягає в повідомленні великому колу осіб у проспектах або оглядах про майновий стан неправдивих даних або замовчуванні про невігідність такого придбання. За обман з метою отримання страхової суми (ст. 265) відповідають особи, які «підпалюють застраховане від пожежі майно, топлять або піддають кораблекрушенню застраховане судно, його вантаж або фрахт». У групу шахрайських злочинів включено і отримання вигоди шляхом обману (ст. 265а). Суб'єктами такого злочину є ті

особи, які, не сплативши належну суму, обманним шляхом користуються послугами автоматів, телекомунікаційної мережі, транспортними засобами.

В якості самостійного кримінально караного діяння КК ФРН передбачає злочинне зловживання довірою (ст. 266), що охоплює дії тих осіб, які зловживають наданими їм за законом або за угодою правами щодо розпорядження чужим майном або порушує обов'язки по дотриманню чужих майнових інтересів, покладених на нього або в силу довірливих відносин, а кримінальна відповідальність настає лише за умови заподіяння шкоди особі, інтереси якої були порушені.

У статті 313-1 КК Франції міститься визначення шахрайства (*escroquerie*). Відмінністю від крадіжки є те, що шахрайство вчиняється шляхом обману (*fraude*). Обман – це головна ознака шахрайства.

У Франції, як і в Україні, історично склалося так, що в кримінальному кодексі не міститься визначення обману, але вказані його способи. Шахрайство – це злочинне діяння, яке найчастіше виникає в діловому обороті і економічній діяльності фізичних і юридичних осіб, при його вчиненні використовуються методи і засоби, які мають на меті ввести в оману фізичну або юридичну особу і отримати через його дії матеріальну вигоду³⁹. В одній з постанов Касаційного суду Франції вказано, що кваліфікація шахрайства не вимагає її обов'язкового передання майна безпосередньо виконавцю злочину. Таке передання має бути здійснено на користь третьої особи, не пов'язаної з виконавцем злочину⁴⁰.

Шахрайство завжди передбачає брехню з боку виконавця злочину (*mensonge*), супроводжувану діями, способи вчинення яких є злісними в їх кримінально-правовому сенсі (*moens frauduleux*). Ці способи закріплені у ст. 313-1 КК Франції. Вони і визначають класифікацію обману, як кримінально-правового поняття, на види.

Оскільки французький законодавець спеціально виділив види обману при шахрайстві, то доречно говорити і про виділення видів шахрайства відповідно до виду обману, який застосовувався при вчиненні злочину, а саме:

1. Шахрайство шляхом використання хибного імені або статусу. Це означає, що виконавець злочину привласнює собі вербально або у письмовій формі чуже, або вигадане ім'я або статус і використовує їх для досягнення злочинного результату свого діяння. Йдеться про те, що шахрайство має місце, у разі, коли дії потерпілого залежать лише від імені або статусу виконавця, тобто ім'я або статус є визначальний для привласнення власності⁴¹.

2. Шахрайство шляхом зловживання дійсним статусом. Цей вид шахрайства передбачає, що особа, яка має певний статус та зловживає своїм положенням.

3. Шахрайство шляхом використання оманливих прийомів (*manoeuvres frauduleuses*) – найбільш загальний і відритий для широкого застосування судами спосіб вчинення шахрайства. Під оманливими прийомами у французькому кримінальному праві розуміється комплекс заходів, застосованих злочинцем, який спеціально визначається судом у кожному конкретному випадку такого діяння.

Предметом шахрайства можуть бути грошові кошти, цінні папери, матеріальні цінності або будь-яке інше майно. Також до предмету шахрайства відноситься надання послуг або здійснення операції, що тягне виникнення або припинення зобов'язання.

До предмету шахрайства було віднесено кодексом 1992 р. надання послуг, що було нововведенням для французького кримінального права, хоча така зміна була очікуваною. З точки зору морального елемента злочину, шахрайство характеризується прямим умислом.

Ще до прийняття нового кримінального законодавства судова практика заморських територій Франції відносила послуги до предмету цього виду злочину проти власності⁴². КК 1992 р. лише розповсюдив дію цього правила на територію континентальної Франції.

³⁹ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1998. – № 117. – P. 312.

⁴⁰ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1995. – № 326. – P. 947.

⁴¹ Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1994. – № 149. – P. 331.

⁴² Bulletin de la Chambre criminelle de la Cour de cassation. – 1987. – № 175. – P. 471.

За КК Іспанії до злочинів проти власності відносяться: крадіжка, грабіж, вимагання, угон транспортних засобів, привласнення, шахрайство (у різних його формах), а також злочини, пов'язані із завданням майнової шкоди або банкрутством, у випадках передбачених законом, а також інші злочини у соціально-економічній сфері. У чинному Кримінальному Кодексі Іспанії кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав (ст. 270-271), містяться у секції 1.а «Злочини проти інтелектуальної власності» глави XI «Злочини проти інтелектуальної та промислової власності, торгівлі та прав споживачів» розділу XIII «Злочини проти власності та порядку суспільної економіки» книги II «Злочини і покарання».

Розбій як самостійний склад злочину не виділяється іспанським законодавцем, а застосування зброї або інших небезпечних предметів розглядається ним як кваліфікуюча ознака.

Подібне трактування істотним чином відрізняється від існуючої позиції в кримінально-правовій науці, де проводиться чітке розмежування складів крадіжки, грабежу і розбою, залежно від особливостей реалізації об'єктивної сторони злочину. Необхідно зазначити, що в західній кримінально-правовій доктрині немає єдиного підходу до розмежування вказаних складів.

Карлос Перез Ваккero вказує на те, що в законодавстві Італії, Португалії і Німеччини у сфері розмежування крадіжки і грабежу має місце позиція, аналогічна іспанською. У Італії серед злочинів проти власності закріплено *furto*, аналогічно крадіжці в Іспанії, а також кримінальна відповідальність за грабіж з насильством або загрозою застосування насильства. Аналогічна позиція і структура має місце в Кримінальному кодексі Португалії, де злочини проти власності включають до складу *furto* (ст. 203) і *furto qualificado* (ст. 204). Крім того, в Кримінальному кодексі Португалії закріплений склад *roubo* в ст. 210 (аналог іспанського грабежу із застосуванням насильства або загрози його застосування)⁴³.

Кримінальна відповідальність за порушення прав власності в польській системі права в значній мірі ґрунтується на положеннях глави XXXV КК Польщі, які визначені як «Злочини проти власності». Вона включає в себе вісімнадцять статей (стаття 278-295 КК), які описують в цілому сімнадцять злочинів (які складають основу):

- 1) крадіжка ст. 278 § 1 КК,
- 2) комп'ютерне піратство ст. 278 § 2 КК,
- 3) крадіжка зі зломом ст. 279 КК,
- 4) розбій ст. 280 § 1 КК,
- 5) грабіж ст. 281 КК,
- 6) вимагання ст. 282 КК,
- 7) привласнення чужого майна ст. 284 § 1 КК,
- 8) крадіжка електроенергії (електричних імпульсів) ст. 285 § 1 КК,
- 9) шахрайство ст. 286 § 1 КК,
- 10) шантаж ст. 286 § 2 КК,
- 11) комп'ютерне шахрайство ст. 287 § 1 КК,
- 12) знищення майна ст. 288 § 1 КК,
- 13) пошкодження підземного кабелю ст. 288 § 3 КК,
- 14) вилучення транспортного засобу до ст. 289 § 1 КК,
- 15) крадіжка лісу ст. 290 § 1 КК,
- 16) навмисний збут краденого ст. 291 § 1 КК,
- 17) ненавмисний збут краденого ст. 292 § 1 КК.

Зазначені вище злочини відносяться до різних пріоритетних типів, крім того, вирізняється тільки основний тип, який включає в себе часто подібні види правопорушень. Тому слід

⁴³ Carlos Pérez Vaquero. ¿Por qué se diferencia entre hurtar y gobar? (Карлос Перез Ваккero. О разграничении кражи и грабежа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://noticias.juridicas.com/articulos/55-Derecho-Penal/201103-555123655489-598.html>.

припустити, що поточний розділ Кримінального кодексу включає в себе в цілому кілька десятків видів злочинів в додачу до вищезгаданих. Найменування і поділ правопорушень має штучний характер і відносяться до традиційної науки кримінального права Польщі.

Ці злочини проти власності доцільно розділити на такі групи:

- 1) крадіжки (ст. 278, 279, 285, 289 і 290 КК);
- 2) злочини зі застосуванням насильства (ст. 280, 281 і 282 КК);
- 3) привласнення (ст. 284 КК);
- 4) шахрайство (ст. 286 і 287 КК);
- 5) знищення майна (ст. 288 КК);
- 6) збут викраденого (ст. 291 і 292 КК).

Потрібно підкреслити, що зазначений поділ має умовний характер, навіть на тій підставі, що в межах одної групи є злочини, в яких склад правопорушення часто помітно відрізняється.

Всі положення глави XXXV КК Польщі передбачають захист спільних та індивідуальних законних інтересів власників майна. Зміст злочинів проти власності зводиться, по суті, до завдання потерпілому збитку, зокрема, пошкодження або втрати майна. Майнова шкода є основною передумовою криміналізації.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка фізична особа, яка підлягає кримінальній відповідальності. Соціальний характер кримінальних правопорушень виключає необхідність систематизації індивідуальних злочинів.

В розглянутих межах законодавець не передбачав так званого положення про зміну відповідальності, яка б дозволяла притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності, діючої в інтересах іншої особи (групи осіб). Предметне застосування статей розділу XXXV КК значно обмежене, тобто виключно до випадків вчинення, які розглядаються як самостійні діяння у власних інтересах, або на власну користь (з урахуванням чинних форм вчинення злочину).

Згідно ст. 16, § 1, п.16 Закону Польщі про відповідальність суб'єктів оподаткування від 28.10.2002 р., за діяння, які підлягають кримінальній відповідальності (Законодавчий вісник, № 197, поз. 1661 зі змінами) вказаний тип псевдокримінальної відповідальності несуть платники податків згідно ступеню вчинення перед визначеними фізичними особами.

Переважна більшість злочинів проти власності мають матеріальний характер, вчиняються з прямим умислом. Винятком тут є злочин передбачений ст. 292 КК, в якій суб'єктивна сторона злочину була визначена особливим чином, у порівнянні з принципом закріпленим в ст. 9 § 2 КК. Відносно цих злочинів не передбачено стадії готування до злочину, кожен злочин має стадію замаху (ст. 13 КК). Зазначене стосується і всіх форм співучасті у злочині (ст. 18 КК).

В англійській доктрині відсутня систематизація злочинів проти власності, і тому практично неможливо визначити критерії, якими керуються дослідники, пропонуючи свою класифікацію.

Найчастіше злочини класифікують таким чином:

1) за способом їх здійснення: на посягання на власність, що включають обман, та злочини проти власності, здійснені шляхом обману; причому в останню групу автори включають корпоративну злочинність, злочинність у сфері банківської діяльності, звернення цінних паперів та будь-які дії, пов'язані з отриманням матеріальної вигоди й ухилення від виконання зобов'язань (К. Еліот і Ф. Куїн);

2) за мотивами й цілями: на злочини в основній сфері діяльності винного (occupational crimes), до яких відносяться шахрайство і розтрата, що здійснюються фізичними особами для їх власної вигоди, та злочини організаційного характеру (organizational crimes), що включають маніпулювання цінами й територіальні обмеження, здійснювані корпораціями, їх менеджерами або службовцями в інтересах корпорацій (Д. Вайтман);

3) за іншими, змішаними критеріями: на злочини проти власності, професійну й організовану злочинність, корпоративну злочинність, при цьому шахрайства відносяться як до злочинів проти власності, так і до корпоративної злочинності (Х. Кроел).

Згідно з англійським законодавством, Законами 1968 р. і 1978 р. Про крадіжку передбачено такі злочини проти власності, як крадіжка, грабіж та 6 злочинів, які можна було б розглядати як шахрайство:

а) кожен, хто за допомогою обману, нечесним шляхом одержав майно, яке є власністю іншої особи, з наміром назавжди позбавити її майна (позбавлення волі до 10 років);

б) кожен, хто за допомогою обману, нечесним шляхом добився для себе або для іншої особи майнової вигоди, (обмежуючись до одержання займу шляхом перевищення кредиту, одержання страхового полісу або аннуїтету, можливості одержання винагороди займаючи посаду, або будучи найнятим на роботу, або виграшу грошей через укладання парі) (позбавлення волі до 5 років);

в) кожен, хто за допомогою обману, нечесним шляхом добився послуг від іншої особи (позбавлення волі до 5 років);

г) кожен, хто за допомогою обману, нечесним шляхом гарантував звільнення, повністю або частково, від існуючого зобов'язання щодо платежу, незалежно, чи це було власне зобов'язання, чи зобов'язання іншої особи (позбавлення волі до 5 років);

д) кожен, хто за допомогою обману, маючи намір зробити довготривалою виплату повної суми або частини суми існуючого зобов'язання щодо платежу, або з наміром уможливити це іншій особі, нечесним шляхом схилив кредитора, або іншу особу, яка вимагає платіж від імені кредитора, зачекати на платіж (незалежно, чи прострочений належний термін платежу), або відмовитись від платежу (позбавлення волі до 5 років);

е) кожен, хто за допомогою обману, нечесним шляхом добився звільнення від зобов'язання щодо платежу, або анулювання такого зобов'язання, включно з одержанням такого звільнення для іншої особи або наданням можливості такого одержання іншій особі (позбавлення волі до 5 років).

Узагальнюючи думки англійських учених, можна зробити висновок, що в англійській доктрині шахрайство – це економічний злочин вчинений самим бізнесом і проти бізнесу без застосування фізичної сили, однак за допомогою обману і змови в цілях отримання комерційної вигоди чи уникнення втрат грошових коштів, майна.

У Кримінальний кодекс Німеччини (Strafgesetzbuch) крадіжки (Diebstahl) і привласнення (Unterschlagung) включені в спільному розділі XIX «Крадіжки і привласнення»⁴⁴.

Цей розділ містить норми тільки для певних видів злочинів, серед яких незаконне заволодіння транспортним засобом, навіть для короткострокового використання та розкрадання електричних імпульсів⁴⁵. Такий обґрунтований підхід є середнім варіантом для цих видів злочинів у вигляді кваліфікованих видів (як крадіжка зі зломом, розкрадання) і привілейованих видів. Глава XX вищезгаданого Кодексу, під назвою «Розбій» (Raub) і «Примушення» (Erpressung) охоплює злочини: розбій, грабіж кваліфікований із фатальними наслідками, крадіжка, злочини пов'язані з вимаганням та рекетом. Глава XXI КК Німеччини, під назвою «Заступництво та зберігання викраденого майна», включає збут (Begünstigung) і зберігання краденого (Hehlerei), а також операцій з «видмиванням» грошей (Geldwäsche). У наступному Розділі XXII КК «Шахрайство» (Betrug) і «Зловживання довірою» (Untreue) також врегульовано, на додаток до основних видів злочину: комп'ютерне шахрайство, шахрайство пов'язане із субсидіями, подання помилкових даних, які впливають на ведення підприємницької діяльності, шахрайства зі страховими компаніями, вимагання послуг, шахрайства з кредитними коштами, зловживання довірою, порушення зобов'язань роботодавцем пов'язаних із соціальним забезпеченням працівника і несанкціоноване використання чеків або кредитних карт.

⁴⁴ Strafgesetzbuch – pierwotnie opublikowano jako «Reichsstrafgesetzbuch» w Eichsgesetzblatt z 15.5.1871 r. (RGBl. S. 127); ostatni tekst ujednolicony opublikowano w Bundesgesetzblatt z 13.11.1998 r. (BGBl. I S.3322).

⁴⁵ A. Schönke, H. Schröder (red.), Strafgesetzbuch. Kommentar, Monachium 2010 oraz T. Fischer, Strafgesetzbuch und Nebengesetze, Kommentar, Monachium 2010.

На відміну від цього, пошкодження або знищення майна (*Sachbeschädigung*) було включене в розділі XXVII КК, не охоплюючи злочинів: зміни в даних, комп'ютерний саботаж, пошкодження або знищення майна (в тому числі будівель і споруд) призначених для загального публічного використання, в тому числі знищення чужих засобів виробництва істотної вартості, а також поліційних та військових транспортних засобів.

При аналізі видів злочинів, які охоплюються німецьким кримінальним законом слід мати на увазі, що спроба вчинення злочину (кримінальний злочин нижня межа покарання за який, принаймні один рік) карається завжди, в той час як покарання проступку настає лише тоді, коли це передбачено законом.

Крім того, як і в польській правовій доктрині переслідування злочинів проти власності, як правило, обмежується умовою щодо їх умисного вчинення (виняток становлять випадки «видмивання» грошей і шахрайства із субсидіями), а їх кваліфікаційна форма часто становить діяння в організованій злочинній групі або отримання постійного джерела доходів від вчинення злочину.

Варто підкреслити, важливість законодавчої стабільності положення цієї глави, тому що протягом першого десятиліття набрання чинності Кримінального кодексу Польщі, законодавець вніс зміни тільки до одного положення.

Наприкінці слід зазначити, що структура злочинів проти власності в Польщі часто використовується для класифікації злочинів іншого виду. Тут можливо навести приклад руйнування культурних цінностей під час війни, ст.125 КК або викрадення документів, ст. 275 КК.

На закінчення зазначимо, що характерною особливістю кодексів більшості західноєвропейських країн є загальне регулювання злочинів проти власності з економічними злочинами. Це є традиційна і широко поширена тенденція яка відбувається не тільки в німецькому і французькому кримінальних кодексах, а ще й в австрійському і швейцарському, в яких описані види злочинів кваліфікуються в цілому як злочини проти власності.

Цілком очевидно, що злочини проти власності є важливим елементом не тільки кримінального права, але всієї правової системи захисту власності в правовій доктрині будь-якої держави. Не змінним є той факт, що положення, які окреслюють ці злочини можуть і повинні розглядатися тільки в якості остаточних юридичних інструментів щодо охорони власності. До цих злочинів повною мірою можливо застосовувати принцип «останнього аргументу» – *Ultima ratio* кримінального права.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ dd/677-1-15

«20» 10 2016 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Дорохіної Юлії Анатоліївни

на тему: «Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Цим підтверджуємо, що висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Дорохіної Юлії Анатоліївни на тему «Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право (Додаток А), використані у практичній діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України, зокрема під час підготовки проекту Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, затвердженого постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII при внесенні змін до деяких законодавчих актів України щодо уніфікації та приведення у відповідність з міжнародними стандартами законодавства у сфері права інтелектуальної власності у III кварталі 2015 – 2016 р.р. (п. 248 Плану); щодо внесення змін до законодавчих актів України щодо забезпечення ефективного захисту права приватної власності у II кварталі 2015 – 2016 р.р. (п. 240 Плану) та під час підготовки зауважень та пропозицій до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків № 2897 від 19.05.2015 р..

**Директор,
член-кореспондент НАН України,
доктор юридичних наук, професор**

О.Л. Копиленко

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
<p>Примітка до ст. 185 Крадіжка</p> <p>1. У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу.</p> <p>2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>3. У статтях 185-191, 194 цього Кодексу у великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>4. У статтях 185-187 та 189-191, 194 цього Кодексу в особливо великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p>	<p>Прембула</p> <p>1. У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу.</p> <p>2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>3. У статтях 185-191, 194 цього Кодексу у великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>4. У статтях 185-187 та 189-191, 194 цього Кодексу в особливо великих розмірах визнається злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.</p> <p>5. У статтях 185, 186, 187, цього кодексу під «культурною власністю» слід розуміти предмети матеріального світу, створені людиною, або (та) природні об'єкти, які мають особливу культурну, наукову, історичну, художню та іншу цінність, які перебувають у власності особи чи іншого суб'єкта права.</p> <p>6. Під житлом у статтях розділу VI цього Кодексу визнаються житлові будинки, квартири та приміщення, які утворюють з ним одне ціле, призначені для постійного чи тимчасового проживання, як включені у житловий фонд так і ті, які не належать до житлового фонду.</p> <p>Під іншим приміщенням – частину нерухомої речі (будівлі), яка є ізольованим приміщенням в будинку, що не належить до житлового фонду і є самостійним об'єктом нерухомого майна, а також прийняте в експлуатацію у встановленому законом порядку, призначене для використання в цілях, не пов'язаних з мешканням в цьому приміщенні та/або обслуговуванням інших приміщень будівлі.</p> <p>Під сховищем – спеціально обладнані стаціонарні приміщення або пересувне обладнання, певні місця чи ділянки території, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які обладнані огороженою чи технічними засобами або забезпечені іншою охороною, а також онлайн-сховища, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб.</p>
	<p>Умови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти власності</p> <p>Звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила дії, передбачені ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст.186, ст.188-1, ч. 1 та ч. 2 ст.190, ч. 1 ст. 194, ст. 197-1, ст. 198 КК України, але добровільно заявила про це правоохоронним органам, повністю визнала себе винною, щиро покаялася у вчиненому, повністю усунула заподіяну шкоду, відшкодувала завдані збитки у X-кратному розмірі.</p>
<p>ст. 185 Крадіжка</p> <p>2. Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб</p> <p>4. Крадіжка, вчинена у великих розмірах</p> <p>5. Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 185 Крадіжка</p> <p>2. Крадіжка, у тому числі майна, яке знаходиться у спільній сумісній власності кількох осіб, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб</p> <p>4. Крадіжка, вчинена в великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою</p> <p>5. Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 186 Грабіж</p> <p>4. Грабіж, вчинений у великих розмірах</p> <p>5. Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 186 Грабіж</p> <p>4. Грабіж, вчинений у великих розмірах, вчинення таких дій щодо культурної власності або організованою групою</p> <p>5. Грабіж, вчинений в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 187 Розбій</p> <p>3. Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище</p> <p>4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень</p>	<p>ст. 187 Розбій</p> <p>3. Розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, вчинення таких дій щодо культурної власності</p> <p>4. Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або у складі злочинної організації, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або особливо небезпечним рецидивістом</p>

Чинна редакція розділу VI КК України	Нова редакція розділу VI КК України
<p>ст. 189 Вимагання</p> <p>3. Вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах</p> <p>4. Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження,</p>	<p>ст. 189 Вимагання</p> <p>3. Вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах, або організованою групою</p> <p>4. Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 190 Шахрайство</p> <p>3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки</p> <p>4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 190 Шахрайство</p> <p>3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, або організованою групою</p> <p>4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
	<p>ст. 190-1 Протиправне заволодіння майном внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами</p> <p>1. Заволодіння чужим майном, або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою внаслідок одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, а також соціальних виплат, що належали померлій особі та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону, або договору страхувальнику, або іншій особі з метою повернення їх на свою користь, або на користь третіх осіб.</p> <p>2. Ті самі дії вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.</p> <p>3. Ті самі дії вчинені у великих розмірах, або шляхом зловживання особою службового становища, або організованою групою</p> <p>4. Ті самі дії вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем</p> <p>4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах</p> <p>5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою</p>	<p>ст. 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем</p> <p>4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах або організованою групою</p> <p>5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або особливо небезпечним рецидивістом, або у складі злочинної організації</p>
<p>ст. 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою</p>	<p>ст. 192. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою</p>
<p>ст. 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї</p>	<p>ст. 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї</p>
<p>ст. 194-1. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p>	<p>ст. 194-1. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p>
<p>ст. 196. Необережне знищення або пошкодження майна</p>	<p>ст. 196. Необережне знищення або пошкодження майна</p>
<p>ст. 197-1. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво</p>	<p>ст. 197-1. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення складів спрямованих на зайняття земельної ділянки до розділу VIII Особливої частини КК України; складів спрямованих на порушення порядку забудови до розділу VII Особливої частини КК України, доповнивши їх відповідними нормами)</p>
<p>ст. 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом</p>	<p>ст. 198. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом</p> <p>запропоновано виключити (на підставі віднесення до розділу VII КК України)</p>

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Державного
науково-дослідного інституту
МВС України

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

І.В. Опришко

«21» 10 2015 р.

АКТ

**впровадження у наукову діяльність результатів дисертаційного дослідження
Дорохіної Юлії Анатоліївни за темою «Злочини проти власності в умовах
ринкових відносин: теоретико-правове дослідження»
(Спеціальність 12.00.08 кримінальне право та криминологія; кримінально-
виконавче право)**

Комісія у складі: голови – т.в.о начальника науково-дослідної лабораторії криминологічних досліджень ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Кулика О.Г., членів комісії: вченого секретаря секретаріату Вченої ради ДНДІ МВС України, кандидата економічних наук, старшого наукового співробітника Баліної С.Н., старшого наукового співробітника науково-дослідної лабораторії криминологічних досліджень ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Касараби Ю.Я. склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Дорохіної Ю.А. за темою «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-правове дослідження» були використані під час проведення дослідження за темою науково-дослідної роботи «Визначення рівня криміналізації сфер суспільного життя та галузей економіки України» (державний реєстраційний номер 0115U002066), яка виконується у Державному науково-дослідному інституті МВС України.

Т.в.о начальника НДЛ
криминологічних досліджень
ДНДІ МВС України
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.Г. Кулик

Вчений секретар секретаріату
Вченої ради ДНДІ МВС України,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

С.Н. Баліна

Старший науковий співробітник
НДЛ криминологічних досліджень
ДНДІ МВС України
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Ю.Я. Касараба

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
СВ Печерського РУ ГУМВС
України в м. Києві
І.М. П'євистак

"30" 09 2015 р.

АКТ

впровадження у діяльність слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві результатів дисертаційного дослідження Дорохіної Юлії Анатоліївни за темою «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-правове дослідження»

Комісія у складі:

голови – *слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві*, молодший лейтенант міліції, Кіпаренко В.О.

членів комісії:

1. *слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві*, лейтенант міліції, Гайова Н.І.;

2. *слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві*, старший лейтенант міліції, Пітецька Л.Б.;

3. *слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві*, старший лейтенант міліції, Нетупський Г.Р.

склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Ю.А. Дорохіної з теми «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-правове дослідження» знайшли своє відображення у висновках, методичних рекомендаціях та пропозиціях, які сприяли підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування та визначенню найбільш ефективних шляхів приведення вітчизняної системи досудового розслідування у відповідність до міжнародно-правових стандартів.

Дисертанткою комплексно розглянуті проблемні питання стосовно кримінально-правової відповідальності за злочини проти власності.

Висновки, пропозиції та рекомендації практичного характеру знаходять своє відображення в професійній підготовці працівників слідчих підрозділів, підвищення їх кваліфікації; організації взаємодії слідчого з підрозділами органів внутрішніх справ та розв'язанні низки дискусійних питань діяльності органів з питань кримінально-правової охорони власності.

Голова комісії:

Слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві, молодший лейтенант міліції, Кіпаренко В.О.

(підпис)

Члени комісії:

1. Слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві, лейтенант міліції, Гайова Н.І.

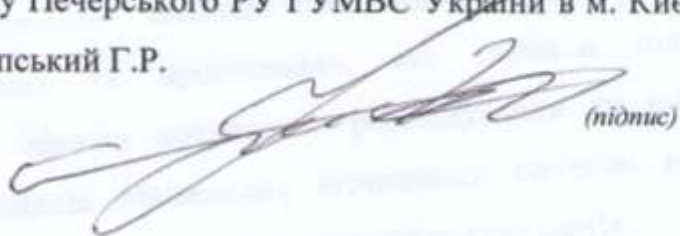
(підпис)

2. Слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві, старший лейтенант міліції, Пітецька Л.Б.

(підпис)

3. Слідчий слідчого відділу Печерського РУ ГУМВС України в м. Києві, старший лейтенант міліції, Нетупський Г.Р.

(підпис)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Т.в.о начальника
Добровеличківського РВ
УМВС України
в Кіровоградській області
підполковник міліції

С.М. Дерев'яно

"20" 05 2016 р.

АКТ

**впровадження у діяльність слідчих підрозділів Добровеличківського РВ
УМВС України**

**в Кіровоградській області результатів дисертаційного дослідження
Дорохіної Юлії Анатоліївни за темою «Злочини проти власності в умовах
ринкових відносин: теоретико - правове дослідження»**

Комісія у складі: голови – *т.в.о. начальника СВ Добровеличківського РВ УМВС України в Кіровоградській області, капітана міліції Виходця Романа Вікторовича*, членів комісії, слідчих: *капітана міліції Гець Антона Володимировича, старшого лейтенанта міліції Деменчука Романа Валерійовича, капітана міліції Мандєва Олексія Володимировича* склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Ю.А. Дорохіної з теми «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-правове дослідження» знайшли своє відображення у висновках, методичних рекомендаціях та пропозиціях, які сприяли підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування та визначенню найбільш ефективних шляхів приведення вітчизняної системи досудового розслідування у відповідність до міжнародно-правових стандартів.

Дисертанткою комплексно розглянуті проблемні питання стосовно кримінально-правової відповідальності за злочини проти власності.

Висновки, пропозиції та рекомендації практичного характеру знаходять своє відображення в професійній підготовці працівників слідчих підрозділів, підвищення їх кваліфікації; організації взаємодії слідчого з підрозділами органів внутрішніх справ та розв'язанні низки дискусійних питань діяльності органів з питань кримінально-правової охорони власності.

Голова комісії:

Виходець Р.В.

Члени комісії:

1. Деменчук Р.В.
2. Гец А.В.
3. Мандев О.В.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор ВНЗ
«Київський університет
ринкових відносин»

В.І. Домніч

"5" 10 2015 р.

АКТ

**впровадження у навчальну та науково-дослідну діяльність
результатів дисертаційного дослідження Дорохіної Юлії Анатоліївни за
темою «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-
правове дослідження»**

Комісія у складі: голови – декана юридичного факультету, к.ю.н., доцента В.Ю. Швачки, членів комісії: 1. професор кафедри теоретико-правових дисциплін і публічного права к.ю.н., професор, заслужений юрист України М.І. Корнієнко; 2. завідувач кафедри приватного права к.ю.н., доцент В.М. Абрамова; 3. професор кафедри теоретико-правових дисциплін і публічного права к.ю.н., доцент В.В. Петров склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Ю.А. Дорохіної з теми «Злочини проти власності в умовах ринкових відносин: теоретико-правове дослідження» знайшли своє відображення у підготовці посібників, методичних рекомендацій, розділів підручників для студентів вищих навчальних закладів, викладанні курсів і спецкурсів для студентів з дисциплін «Кримінальне право України» та «Актуальні проблеми кримінального права України».

Результати дисертаційного дослідження використано у розробці науково-дослідної теми «Трансформація економіки в контексті інтеграції України до Європейського співтовариства: економіко-правові та управлінські аспекти».

Голова комісії:

В.Ю. Швачка

Члени комісії:

М.І. Корнієнко

В.М. Абрамова

В.В. Петров

КЛАСИЧНИЙ
ПРИВАТНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Україна, 69002 м. Запоріжжя, Жуківського, 70 "Б" тел. (061) 764-57-15 (0612) 63-99-73 факс (061) 764-57-15 (061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., 69002 Zaporizhja, UKRAINE tel. (061) 764-57-15 (0612) 63-99-73 fax (061) 764-57-15 (061) 220-10-02

№ 2-1-2

22 " 09 2016 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
докторанта кафедри кримінального права та кримінології
Класичного приватного університету Дорохіної Юлії Анатоліївни на тему
«Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні»**

Теоретичні, методологічні й практичні положення та висновки з проблем, пов'язаних із процесами розвитку сучасного вітчизняного кримінального законодавства щодо охорони власності та необхідністю формування новітньої кримінально-правової політики щодо охорони власності у цілому та конкретних напрямках, яка би ураховувала сучасні розробки теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності в Україні й заклала підвалини нових правових механізмів протидії злочинам у цій сфері, розроблені Ю.А. Дорохіною, знайшли застосування в межах наукової теми Класичного приватного університету: «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина» (затверджена Міністерством освіти і науки України, державний реєстраційний номер 0110U003958).

Роль автора полягає в дослідженні та вирішенні теоретичних проблем становлення системи кримінально-правової охорони власності в Україні, що буде сприятиме як удосконаленню національного законодавства щодо всебічного захисту власності кримінально-правовими засобами, так і підвищенню ефективності правозастосовної практики у цій сфері. В роботі сформульовано та обґрунтовано доктринальні положення кримінально-правової політики щодо охорони власності, сформовано її оновлену модель, яка заснована на принципах лібералізму, як основа її доктрини, яка включає всі необхідні складові.

Вказані теоретичні положення, обговорені на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології та запроваджені у навчальний процес і знайшли відображення при викладанні таких навчальних дисциплін, як під час проведення занять з дисциплін «Кримінальне право України» та «Кримінально-правова охорона власності».

Перший проректор,
доктор юридичних наук, професор

О.В. Покагасва